STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00017

DI VERK FUN YITSHAK LEYBUSH PERETS

Isaac Leib Peretz

Permanent preservation of this book was made possible by
Evan Drew Waghelstein
in memory of
great-grandparents, Frank & Rose Wloch Berlin

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאַמענגעשטעלט אונטער דער רעדאַקציאָן פון
דוד פינסקי

זעקסטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו־יאָרק.

תר״פ — 1920

י. ל. פרץ

חסידיש

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

Copyright 1920

by

JEWISH BOOK AGENCY, INC.

חסידיש

צווישען צוויי בערג.

פון בריסקער רב און ביאלער רבי'ן האט איהר אודאי געהערט. דאך נישט אלע ווייסען, אז דער ביאלער צדיק, ר' נח'קע, איז פריהער געווען דעם בריסקער רב'ס א תלמיד מובהק, אז ער האט ביי איהם געלערענט א שעהנע פאר יאהר, און דערנאך ערשט איז ער געלם געווארען, אפגעהאלטען א פאר יאהר „גלות", און איז נתגלה געווארען אין ביאלע.

און אוועק איז ער מהאי טעמא: מען האט געלערענט תורה, נאר די תורה, האט דער רבי געפיהלט, איז טרוקענע תורה... מען לערענט, למשל, א דין פון שאלות נשים, פון בשר־בחלב, צי דיני ממונות... זעהר וואויל! קומט ראובן ושמעון האבען א דין תורה, קומט א משרת א שאלה פרעגען, אדער אן אשה האט א שאלה,— קריגט באותה הרגע דאס לערנען א חיות, לעבט עס אויף און עס האט א ממשלה אויף דער וועלט. אבער אזוי, אהן זיי, פיהלט דער רבי, אז די תורה, דאס הייסט: דער גוף פון דער תורה, דער נגלה, דאס, וואס עס ליגט פון אויבען אויף, איז טרוקען. נישט דאס, האט ער געפיהלט, איז תורת חיים! — תורה דארף לעבען! לערנען אנדערע קבלה־ספרים האט מען אין בריסק נישט געטארט. דער בריסקער רב איז געווען א מתנגד און בטבע א „נוקם ונוטר כנחש". האט עמיץ אנגעריהרט א זהר, א פרדס, פלעגט ער שעלטען, איז חרם ארייןלעגען! איינעם האט מען געכאפט ביי א קבלה־ספר, האט ער איהם געלאזט אפגאלען די באָרד דורך ערלים! וואס קלערט איהר? דער מענש איז יצא מדעתו געווארען, אין מרה־שחורה אריינגעפאלען. און, וואס מעהר חדוש איז, עס האט איהם שוין קיין גוטער איד נישט געהאלפען! — איהר שפילט אייך מיט'ן בריסקער רב! און פונדעסטוועגען, ווי פאהרט מען עס אוועק פון בריסקער רב'ס ישיבה?!

א צייט לאנג האט ער זיך טאקע געשלאגען מיט דער דעה. נאר איינמאל האט מען איהם געוויזען א חלום. עס האט זיך איהם געחלומ'ט, אז דער בריסקער רב איז צו איהם אריינגעקר מען און געזאגט: קום, נח, זועל איך דיך פיהרען אין גן־עדן התחתון אריין. און ער האט איהם אנגענומען ביי דער האנט און געפיהרט. זיי זענען געקומען אין א גרויסען פאלאץ אריין. אין פאלאץ איז נישט געווען, נישט קיין טיר און נישט קיין פענס־טער, אויסער די טיר, דורך וועלכער זיי זענען אריינגעגאנגען. ליכ־טיג איז דאך אין פאלאץ געווען, ווייל די ווענט, ווי עס האט זיך דעם רבי'ן געדאכט, זענען געווען פון קריסטאל און האבען געשלאגען פון זיך אליין א ליכטיגען גלאנץ.

און זיי געהען אזוי, און געהען און מען זעהט נישט קיין סוף.

— האלט דיך אן מיין זופּעצע, — מאכט דער בריסקער רב — דא איז פאראנען סאליעס אין לשער ואין לספר, און קוים רייסט דו דיך אפ פון מיר, וועסט דו פארבלאנדזשען אויף אייביג...

דער רבי טוט אזוי, און זיי געהען אלץ ווייטער און ווייטער. און אויפ'ן גאנצען וועג זעהט ער נישט קיין בענקעל, קיין שום כלי־בית, גארנישט!

— דא זיצט מען נישט, — פארטייטשט איהם דער בריס־קער רב, — נאר מען געהט אלץ ווייטער און ווייטער! — און ער איז איהם נאכגעגאנגען. און איין זאל איז גרעסער און ליכטיגער געווע־זען פון דעם צווייטען, און די ווענט האבען געשיינט דא מיט דער, דא מיט אן אנדער קאליר; דא מיט עטליכע, דארט מיט אלער־ליי קאלירען... נאר קיין מענשען האבען זיי נישט געטראפען אויפ'ן וועג...

דער רבי איז מיד געווארען געהענדיג. עס האט איהם בא־גאסען א שוויים, א קאלטער שוויים. קאלט איז איהם אויך גע־ווארען אין אלע אברים. דערצו הויבען איהם נאך אן די אויגען וועה צו טון פון באשטענדיגען גלאנץ...

און עס איז אנגעפאלען אויף איהם א שטארקע בענקשאפט. א בענקשאפט צו אידען, צו חברים, צו כל ישראל! א קליינינקייט — מען זעהט קיין איד נישט פאר זיך!...

— בענק נישט צו קיינעם, — מאכט דער בריסקער רב —

דאס איז א פאלאץ נאר פאר מיר און פאר דיר... רו וועסט אויך אמאל זיין בריסקער רב!

און דער רבי האט זיך נאך מעהר דערשראקען און אנגעכאפט זיך אן דער וואנט, נישט אומצופאלען. און די וואנט האט איהם אפגעבריהט! נאר נישט ווי פייער בריהט, נאר ווי אייז בריהט!

— רבי! — האט ער א געשריי געטאן, — די ווענט זענען אייז, נישט קריסטאל! פשוט אייז!

דער בריסקער רב שווייגט.

און דער רבי שרייט ווייטער:

— רבי, פיהרט מיך ארויס פון דאנען! איך וויל נישט זיין אליין מיט אייך! איך וויל זיין צוזאמען מיט כל ישראל!

און קוים האט ער עס ארויסגעזאגט, איז דער בריסקער רב נעלם געווארען און ער איז געבליבען איינער אליין אין פאלאץ.

קיין וועג, ווי אויס און ווי איין, ווייסט ער נישט; פון די ווענט שלאגט אויף איהם א קאלטער פחד; און די בענקשאפט צו א איד, צו דערזעהן א איד, באדיי א שוסטער, א שניידער, איז אלץ ביי איהם שטארקער און שטארקער געווארען. האט ער אנגע־הויבען שטארק צו וויינען...

„רבונו של עולם, — האט ער זיך געבעטען, — נעם מיך ארויס פון דאנען! בעסער אין גיהנום מיט כל ישראל צוזאמען, איידער דא איינער אליין!"

און באותו הרגע, האט זיך איהם באוויזען א פראסט אידעל, מיט א רויטען בעל־עגלה'שען גארטעל אויף די לענדען און א לאנגער בייטש אין דער האנט. דאס אידעל האט איהם, שווייגענ־דיג, אנגענומען ביים ארבעל, ארויסגעפיהרט פון פאלאץ, און איז — פארשוואונדען געווארען. אזא חלום האט מען איהם געוויזען!

אז ער האט זיך אויפגעכאפט פארטאג, קוים וואס עס האט אנגעהויבען גרויען, האט ער פארשטאנען, אז עס איז נישט קיין פראסטער חלום געוועזען. ער האט זיך געשווינד אנגעטאן און גע־וואלט לויפען אין בית־המדרש אריין, לאזען זיך פותר חלום זיין פון די לומדים, וואס נעכטיגען אין בית־המדרש. דורכגעהענדיג דעם מארק, האט ער אבער דערזעהן א שטעהענדיגע בויד, אן איינ־געשפאנטע גרויסע, פארצייטישע בויד, און ביי דער בויד איז גע־שטאנען א בעל־עגלה, מיט א רויטען גארטעל ארום די לענדען.

א לאנגע בייטש אין דער האנט, און פונקט אזא אידעל, ווי דער, וואס האט איהם אין חלום ארויסגעפיהרט פון פאלאץ.

שטויסט ער זיך, אז „דברים בגו"; נעהמט ער צו און פרעגט:

— וואו אהין פאהרט א איד?

— נישט ד י י ן ווענ! — ענטפערט דער בעל־עגלה נאר גראב.

— פארט? — בעט ער זיך, — אפשר וועל איך מיטפאהרען!

דער בעל־עגלה האט זיך אביסעל פארטראכט און דערנאך נעענטפערט:

— און צו פוס, — זאגט ער — קאן אזא בחור נישט געהן? געה דיר דיין וועג!

— און וואו אהין זאל איך געהן?

— וואו די אויגען וועלען דיך טראגען, — ענטפערט דער בעל־עגלה און דרעהט זיך אפ, — מיין דאגה!

דער רבי האט פארשטאנען, און האט זיך געלאזט אין גלות אריין!

ווי געזאגט, נתגלה איז ער געווארען עטליכע יאהר שפעטער אין ביאלע. (ער מפי ער, ווי אזוי עס איז געוועזען, דערצעהל איך נישט, כאטש עס איז מויל און אויערען אויפצושטעלען!) און, לערך א יאהר נאך זיין התגלות, האט מיך א ביאלער בעל־הבית, ר' יחיאל האט ער געהייסען, אראפגעבראכט צו זיך פאר א מלמד.

לכתחילה האב איך אפילו נישט געוואלט אננעמען דאס מלמדות. ר' יחיאל, מוזט איהר וויסען, איז געוועזען אן עושר, א פארצייטישער, אנגעשטאפטער עושר. די טעכטער פלעגט ער געבען צו טויזענט רענדלער נדן און טון מיט די גרעסטע רבנים, און זיין לעצטע שנור איז געוועזען טאקע דעם בריסקער רב'ס טאכטער!

פארשטעהט איהר דאך אליין, אז אויב דער בריסקער רב מיט די רעשט מחותנים זענען חולקים, מוז ר' יחיאל אויך זיין א חולק... און איך בין דוקא א ביאלער חסיד. נו — ווי לאזט מען זיך אין אזא הויז אריין?

האט עס מיך אבער פארט געצווינגען קיין ביאלע! א קליינינ־קייט — מיט'ן רבי'ן אין איין שטאדט! געקלערט אהין, געקלערט אהער, איך פאהר!

און ר׳ יחיאל אליין, האט זיך אויסגעוויזען, איז אן אמת פשוט׳ער, כשר׳ער איד. איך בין אייך אפילו ערב, אז זיין הארץ האט געצויגען צו א רבי׳ן ווי מיט צוואנגען. ווארים באמת, קיין למדן איז ער נישט געווען, אויפ׳ן בריסקער רב פלעגט ער אודאי קוקען ווי א האן אויפ׳ן בני אדם! ווערט ער מיר נישט צו האל־טען זיך אן ביאלער רבי׳ן, נאר ער אליין איז זיך מתרחק. אז איך דערצעהל עפעס פון רבי׳ן, מאכט ער זיך גענעצען, כאטש די אויערן. זעה איך, שפיצט ער אויף ואר דער זוהו זיינער. דעם בריסקער רב׳ם איידעם, דער קנייטשט איין דעם שטערן, קוקט אויף מיר מיט כעס און ליצנות צוזאמען, נאר שפארען שפארט ער זיך נישט; ער פלעגט בטבע וועניג רעדען.

ויהי היום, — ר׳ יחיאל׳ס שנור, דעם בריסקער רב׳ס טאכ־טער, דארף געהן צו קינד! דאכט זיך, מאלע א ווייבעל געהט צו קינד? איז אבער א מעשה דערביי! געוואוסט האט מען, אז דער בריסקער רב, ווייל ער האט א חסיד אפגעגאלט, דאס הייסט: גע־הייסען אפגאלען באָרד און פאות, איז נזוק געווארען פון די צדיקי הדור. ביידע צוויי זיהן זענען איהם, לא עליכם, במשך א פינף־זעקס יאהר, נפטר געווארען. און אלע זיינע דריי טעכטער האבען קיין בנים זכרים נישט געהאט. דערביי איז נאך יעדע פון זיי געווען. רחמנא לצלן, א מקשה לילד, בשעת מעשה געווען יע־דעם מאל מעהר דארטען ווי דא! אז מען האט אבער מן השמים געוואלט, עס זאל זיין מחלוקת, האבען אלע געזעהן און געוואוסט, אז עס איז אן עונש פון די צדיקי הדור אויפ׳ן בריסקער רב. נאר ער אליין, מיט זיינע ליכטיגע אויגען, האט עס נישט געזעהן! און אפשר — נישט געוואלט זעהן! ער האט ווייטער געפיהרט זיין התנגדות ביד חזקה — מיט חרמות, און תקיפות פון אנשי חיל, ווי אין יענע צייטען...

מיר איז גיטעלע (אזוי האט זי, דעם בריסקער רב׳ס טאכטער, געהייסען). באמת א שאד געווען, זעהר א שאד געווען. ערש־טענס — א אידישע נשמה; צווייטענס — א אידישע כשר׳ע נשמה; עס איז נאך אזא צדקת, אזא כשר׳ע זאך אויף דער וועלט נישט געווען...

קיין איינציגע ארעמע כלה האט אהן איהר הילף נישט חתונה געהאט; אזא זיידענע בריאה! און דאס דארף נעשטראפט ווערען

פאר'ן פאטערס כעס! און דעריבער, אזוי ווי איך האב נאר באַ־מערקט, אז די באבע הויבט זיך אן דרעהען אין שטוב, האב איך שוין אנגעהויבען ארבייטען אויף אלע כלים, מען זאל שיקען צום ביאלער רבי'ן... זאל זיין א קוויטעל אהן א פדיון, באשר — ער דארף נויטיג פדיונות!...

דער ביאלער רבי האט גאר ווענינ געהאלטען פון פדיונות.

מיט וועמען אבער רעדט מען?

איך פרואוו מיט'ן בריסקער רב'ס איידעם, און, איך וויים— אז ממש נפשו קשורה בנפשה, ווארים, ווי ער האט זיך נישט באהאלטען, האט עס דאס שלום בית ארויסגעשמעקט פון יעדען ווינקעלע, פון אלע זייערע תנועות און הויות, — איז ער דאך אבער דעם בריסקער רב'ס איידעם! שפייט ער אוים, געהט ער אוועק און לאזט מיך שטעהן מיט אן אפען מויל.

נעם איך מיך צו ר' יחיאל'ן אליין, ענטפערט ער מיר: עס איז דעם בריסקער רב'ס טאכטער! איך וועל עס איהם, דעם בריס־קער רב, נישט טון, אפילו ביי סכנות נפשות, חס ושלום! פרואוו איך מיך מיט זיין פלונית'טע, — א כשר'ע אידענע, נאר א פראס־טע, — ענטפערט זי מיר כהאי לישנא: זאל מיין מאן הייסען, שיק איך באלד צום רבי'ן מיין יום־טוב'דיג שטערן־טיכעל מיט די אוורינגלעך; א ממון מיט געלט האט עס געקאסט! נאר אהן מיין מאן, נישט קיין פחות משוה פרוטה — נישט א פיפץ!

— אבער א קוויטעל... וואס שאדט אייך א קוויטעל?

— אהן מיין מאנ'ס ווימען, גארנישט! — ענטפערט זי, טאקע ווי א כשר'ע אידענע דארף ענטפערען, און דרעהט זיך אפ פון מיר און איך זעה, אז זי וויל נאר באהאלטען די טרערען. א מאמע! לב יודע — איהר הארץ האט שוין געפיהלט די סכנה...

אז איך האב אבער געהערט דעם ערשטען געשריי, בין איך אליין געלאפען צום רבי'ן.

— שמעיה, — ענטפערט ער מיר, — וואס זאל איך טון? איך וועל מתפלל זיין!

— גיט מיר, רבי, — בעט איך, — פאר דער יולדת, וואס

עס איז — א שמירה'לע, א מטבע, א קמיעא'לע... וואס עס איז ניט מיר...

— עס וועט, חס ושלום, ערגער מאכען, — ענטפערט ער.— אהן אמונה שאדען אזוינע זאכען. און זי האט דערינען קיין אמונה נישט...

וואס האב איך געקאנט טון? עס איז די ערשטע טעג סוכות. זי איז מקשה לילד, העלפען קאן איך נישט. בלייב איך שוין בעסער ביים רבי'ן אין שטוב. א בן־בית בין איך געוועזען. טראכט איך מיר, איך וועל קוקען יעדע רגע מיט נעבעט צום רבי'ן. אפשר וועט ער זיך מרחם זיין...

הערען הערט זיך, אז עס איז נישט גוט. דעם דריטען טאג שטעהען שוין די וועהען... מען האט שוין אלץ געטאן. וואס מען האט געקאנט: די שול אייגנעריסען, קברים געמאסטען, הונדערטער פונט ליכט אויסגעברענט אין שול, אין בתי־מדרשים, הייגט צדקה — א מטמון!... עס איז דען נאכצוערצעהלען? אלע קליידער־שענק זענען געשטאנען אפען; א בארג מיט אלערליי מטבעות איז געלעגען אויפ'ן טיש, און ארעמע לייט זענען אריינגעקומען און גענומען, ווער עס וויל, וואס ער וויל, וויפיעל ער וויל!

עס האט מיך שטארק אנגעכאפט דאס הארץ.

— רבי, — זאג איך, — עס שטעהט דאך: צדקה תציל ממות.

און ער ענטפערט מיר, שלא ממין הטענה, דאכט זיך:

— אפשר וועט קומען דער בריסקער רב!

און באותו הרגע קומט אריין ר' יחיאל! צום רבי'ן רעדט ער נישט, גלייך ווי ער וואלט איהם נישט געזעהן. נאר —

— שמעיה, — זאגט ער צו מיר, און כאפט מיך אן ביים לאץ.

— הינטען שטעהט א פוהר, געה, זעץ דיך און פאהר צום בריסקער רב, זאל ער קומען...

און געפיהלט האט ער שוין אפנים, אין וואס עס נעהט, וואָרים צוגעגעבען האט ער:

— זאָל ער אליין זעהן, וואס עס טוט זיך! זאָל ער זאגען, וואס צו טון!

און א פּנים האט ער געהאט, וואס זאָל איך אייך זאגען. — מתים זענען שענער פאר איהם!

מילא, פאהר איך! טראכטען, טראכט איך מיר, אז אויב דער רבי ווייסט, אז ער וועט קומען, וועט שוין עפּעס דערפון ארויס! אפשר נאך א שלום! דאס הייסט: נישט צווישען בריסקער רב מיט'ן ביאַלער רבי'ן. זיי אליין האבען קיין מחלוקת נישט געפיהרט. נאר צווישען די צדדים בכלל! ווארים באמת, אז ער וועט קומען, וועט ער דאך זעהן! אויגען האט ער דאך!

נאר מן השמים, אפּנים, לאזט מען אזא זאך אזוי געשווינד נישט צו. מן השמים האט מען מיט מיר מלחמה געהאלטען. קוים בין איך ארויסגעפאהרען פון ביאלע, נעמט זיך איבער'ן הימעל א יאָג א כמארע, אבער ווי הייסט א כמארע! א שווארצער שווע־רער וואלקען, ממש ווי א סמאלע, און א בלאז האט פּלוצים גע־טאן, גלייך עס וואלטען רוחות געפלויגען און פון אלע זייטען מיט אמאָל. א פויער, להבדיל, פארשטעהט זיך אויף אזוינע זאכען. צלמ'ט ער זיך און זאגט, אז עס וועט זיין, חס ושלום, א שווערער וועג, און ווייזט מיר מיט דער בייטש אין הימעל אריין... תוך כדי־דבור מאכט זיך נאך א שטארקערער ווינט, ער צורייסט די כמארע, ממש ווי מען צורייסט א שטיק פּאפּיר, און הויבט אן צו יאגען און צו טרייבען א י ן שטיק כמארע אויף דער צווייטער, איינע אויף דער צווייטער, גלייך ער וואלט קריעס געטריבען אויף א טייך. איך האב שוין איבער'ן קאפּ צוויי שמאק און דריי שמאק כמארע. לכתחילה האב איך אפילו קיין מורא נישט געהאט: אויס־גענעצט ווערען איז ביי מיר קיין נייעס נישט געוועזען און פאר דונערען שרעק איך מיך נישט. ערשטענס, דונערט נישט סוכות צייט, און צווייטענס — נאכ'ן רבי'נס שופר־בלאזען! מיר האבען א קיימא־לן, אז נאך אזא שופר־בלאזען האט א גאנץ יאהר קיין דונער קיין שליטה נישט! אז עס האט אבער ראפּטום נעגעבען א פּלאסק מיר אין פּנים אריין, ווי מיט א בייטש... איין מאָל, דאס

צווייטע מאל, דאס דריטע מאל... איז מיר טאקע דער מוטערס מילך ענטפאלען! איך האב געזעהן בחוש, אז דער הימעל פאטשט מיך, אז מען טרייבט מיך צוריק!

און דער פויער, להבדיל, בעט זיך אויך: לאמיר צוריקפאהרען.

איך וויס אבער, עס איז סכנות נפשות, איך זיץ אויף דער פוהר, און, אינ'ם שטורעם, הער איך, ווי די יולדת קרעכצט, ווי דעם בריסקער רב'ס איידעמס פינגער קנאקען; ער ברעכט זיך די הענט; אויך זעה איך פאר מיר ר' יחיאל'ס שווארץ פנים מיט די איינגעפאלענע, ברענענדיגע אויגען! פאהר, בעט ער מיך, פאהר — — און מיר פאהרען.

און דא ניסט און ניסט, עס ניסט פון אויבען, עס שפריצט פון אונטער די רעדער, און פון אונטער די פערדס פיס. און דער וועג ווערט איינגאנצען פארגאסען, ממש באדעקט מיט וואסער. איבער'ן וואסער נעהט א פיענע, די פוהר, דאכט זיך, הייבט שוין אן שווימען — — וואס זאל איך אייך דערצעהלען? מיר האבען נאר דערצו געבלאנדזשעט... נאר אויסגעהאלטען האב איך!

מיט'ן בריסקער רב בין איך געקומען אויף הושענא רבה!

נאר, דעם אמת צו זאגען, אזוי ווי דער בריסקער רב האט זיך ארויפגעזעצט אויף דער פוהר, איז שטיל געווארען! די כמארע האט זיך איבערגעריסען, פון שפאלט האט זיך ארויסגעוויזען די זון, און מיר זענען בשלום שעהן און טרוקען אריינגעפאהרען קיין ביאלע. דער פויער, להבדיל, האט עס אפילו באמערקט און געזאגט אויף זיין לשון: וועלקי ראבין, צי דוזשי ראבין!...

נאר דער עיקר איז געוועזען אונזער אריינקומען!

ווי די היישעריקען זענען צו איהם צוגעפאלען די ווייבער, וואס זענען אין שטוב געוועזען... כמעט אויפ'ן פנים זענען זיי פאר איהם געפאלען און געוויינט... די יולדת פון דער צווייטער שטוב הערט מען נישט, אדער דורכ'ן געוויין פון די ווייבער, אדער, טראכט איך, זי האט שוין, חס ושלום, קיין כח נישט צו קרעכצען... ר' יחיאל האט אונז אפילו נישט געזעהן, ער איז געשטאנען אריינגעדריקט מיט'ן שטערן אין א שויב, דער קאפ האט איהם אפנים געברענט...

דעם בריסקער רב'ס איידעם, דרעהט זיך אויך נישט איבער דערלאנגען שלום. ער שטעהט מיט'ן פנים צו דער וואנט, און איך

זעה בחוש, ווי דער גוף זיינער ציטערט און ווי דער קאָפּ קלאַפּט אַן דער וואַנט !...

איך האָב געמיינט, איך פאַל ! אַזוי האָט מיך דער צער און די שרעק דורך און דורך גענומען. עס איז מיר קאַלט געוואָרען אין אַלע אבֿרים, איך האָב געפּיהלט, אַז די נשמה ווערט אין מיר קאַלט !...

נאַר, צי האָט איהר געקענט דעם בריסקער רבֿ ?

דאָס איז געווען אַ מענש — אַן עמוד ברזל, זאָג איך אייך !

אַ הויכער, הויכער איד, טאַקע „משכמו ומעלה״... אַן אימה האָט ער געוואָרפען, ווי אַ מלכות ! — אַ ווייסע לאַנגע באָרד, אין שפּיץ, געדענק איך נאָך ווי היינט, האָט זיך איהם אריינגע־רוקט אונטער'ן גאַרטעל, דער צווייטער שפּיץ־באָרד ציטערט אי־בער'ן גאַרטעל...

ברעמען — ווייסע, דיקע, לאַנגע — אַ האַלב פּנים האָבען זיי איהם פאַרשטעלט. און, אַז ער האָט זיי אויפגעהויבען — רבונו של עולם ! די נשים זענען ממש צוריק געפאַלען, ווי פון אַ דונער צוריקגעוואָרפען, אַזוינע אויגען האָט ער געהאַט ! — חלפים, בלאַנ־קע חלפים האָבען אין זיי געבליצט ! און אַ געשריי האָט ער געטאָן ווי אַ לייב : אוועק, נשים !

דערנאָך האָט ער שטילער און עדעלער געפּרעגט :

— און וואו איז מיין טאָכטער ?

מען האָט איהם געוויזען.

ער איז אריינגעגאַנגען, און איך בין געבליבען שטעהן ממש אַרויס פון די כלים : אַזוינע אויגען, אַזאַ בליק, אַזאַ קול ! עס איז נאָר אַן אַנדער דרך, אַן אַנדער וועלט ! דעם ביאַלער רבי'נס אויגען לייכטען אַזוי גוט, אַזוי שטיל, עס קומט אריין אַ חיות אין האַרץ ; ער וואַרפט אויף דיר אַ בליק, האָט ער דיך מיט גאָלד באַ־שיט... און זיין קול, דאָס זיסע קול, דאָס סאַמעטענע זיסע קול — רבונו של עולם, ביים האַרץ כאַפּט עס אַן, ביים האַרץ גלעט עס אַזוי שטיל, אַזוי מחיה'דיג... נישט קיין מורא, חס ושלום, האָט מען פאַר'ן, נאָר די נשמה צוגעהט אין ליעבשאַפט, אין מתיקות פון ליעבשאַפט. זי וויל אַרויס פון גוף און באַהעפטען זיך מיט זיין נשמה... זי רייסט זיך ווי, להבדיל, אַ זומערפליגעלע צו אַ העלער

פלאם!... און דא — רבונו של עולם: אימה ופחד! א גאון, א פארצייטישער גאון! און ער געהט אריין צו א יולדת!

„ער וועט פון איהר מאכען, — שרעק איך מיך — א גל של עצמות!“

לויף איך צום רבי'ן.

און דער רבי באגעגענט מיך באלד אין טיר מיט א שמייכעל:

— האסט געזעהן, — מאכט ער, — כבוד התורה? ריינעם כבוד התורה?

איך האב מיך בארוהיגט. אז דער שמייכעלט, טראכט איך, איז גוט!

און עס איז טאקע גוט געווען. שמיני עצרת איז זי אי־בערגעקומען. שמחת־תורה האט שוין דער בריסקער רב געזאגט תורה ביים טיש. איך האב געוואלט ערגעץ אנדערש זיין ביים טיש, נאר איך האב מורא געהאט. בפרט, אז מיט מיר איז געווען א מנין... מען וועט בענשען נברך אלהינו...

מילא, וואס זאל איך דערצעהלען? דעם בריסקער רב'ס תורה? אויב די תורה איז א ים, איז ער געווען דער לויתן אין ים. — מיט איין תנועה גיט ער א שווים דורך צעהן מסכתות; מיט איין תנועה מישט ער אוים ש"ם ופוסקים! אז עס הילכט און שפריצט. זידט און קאכט, טאקע, ווי מען דערצעהלט פון אמת'ען ים... דעם קאפ האט ער כיר צושרויפט... נאר „לב יודע מרת נפשו“! דאס הארץ מיינס האט פארט נישט געהאט קיין שמחת יום־טוב! און דאמאלט האב איך מיך דערמאנט אין רבי'נס חלום... און איך בין פארשטארט געווארען! די זון איז געלעגען אין פענסטער, וויין האט ביים טיש נישט געפעהלט, דער גאנצער עולם, זעה איך, שוויצט. און מיר? מיר איז געווען קאלט, קאלט ווי אייז? און דארטען. האב איך געוואוסט, זאגט מען אנדערע תורה... דארטען איז ליכ־טיג און ווארעם... יעדעס ווארט איז דורכגעוועבט און דורכגעווייקט מיט אהבה און דבקות... מלאכים, פיהלט מען, פליהען ארום שטוב; ממש מען הערט, ווי עס רוישען די גרויסע, ווייסע פליגעל... אי. רבונו של עולם! נאר אוועקגעהן טאר מען נישט!

פלוצלונג, האקט ער איבער, דער בריסקער רב, און ניט א פרעג:

— וואס פאר א רבי'ן האט איהר עס דא?

— איינעם, א נח, — ענטפערט מען איהם.

מילא, שניידט עס מיך ביים הארץ! „איינעם, א — אך. די חנופה. די חנופה!

— א בעל־מופת? — פרעגט ער ווייטער.

— ווייניג, מען הערט נישט... ווייבער אפילו דערצעהלען, נאר ווער הערט זיי?

— ער נעמט א ז ו י געלט, אהן מופתים...

זאגט מען איהם שוין דעם אמת, אז געלט נעמט ער ווייניג און ניט אסך אוועק.

דער בריסקער רב פארקלערט זיך.

— און לערנען קאן ער?

— מען זאגט — א גדול!

— פון וואנען איז ער, דער נח?

קיינער ווייסט נישט, און איך מוז ענטפערן. מאכט זיך שוין א שמועס צווישען מיר מיט'ן בריסקער רב.

— איז ער נישט, דער נח, אמאל אין בריסק געוועזען? — פרעגט ער.

— צי דער רבי — שטאמעל איך — איז געוועזען אין בריסק? דאכט זיך — יא!

— א! — מאכט ער — א חסיד זיינער! און עס האט זיך מיר געדאכט, אז ער האט אויף מיר א קוק געטאן ווי אויף א שפין.

און ער האט זיך איבערגעדרעהט צום עולם:

— ביי מיר, — זאגט ער, — איז אמאל געוועזען א תלמיד „נח"... אפילו א גוט קעפעל, נאר עס האט איהם געצויגען אין יענער זייט אריין — — איך האב איהם איין מאל געזאגט, צוויי מאל... איך האב איהם געוואלט זאגען צום דריטען מאל, מזהיר זיין, איז ער מיר נעלם געווארען... צי איז עס נישט ד ע ר?

— ווער ווייסט?

און ער הויבט אן אויסמאלען: א דארער, א קליינער, א שווארץ בערדעל, שווארצע געקרייזעלטע פאות, א פארטראכטער, א שטיל קול און דערגלייכען.

— עס קאן זיין, — זאגט דער עולם, — אז דאס איז ער: קרוב לאמת!

איך האב שוין גאט געדאנקט, אז מען האט אנגעהויבן בענטשן.

נאר נאך דעם בענטשן איז געשעהן אזוינס, וואס עס האט זיך מיר גארנישט געקאנט חלומ'ען.

דער בריסקער רב הויבט זיך אויף פון בענקעל, רופט מיך אוועק אין א זייט און זאגט מיר שטילערהייט: פיהר מיך צו ד י י ן ר ב י ' ן און מ י י ן תלמיד. נאר, הערסט. — קיינער זאל נישט וויסען!

מן־הסתם פאלג איך, נאר אויפ'ן וועג פרעג איך איהם מיט שרעק:

— בריסקער רב, — זאג איך, — מיט וואס פאר א כונה נעהמט איהר?

און ער ענטפערט מיר פשוט:

— עס איז מיר איינגעפאלען ביים בענטשן, אז איך בין ביז אהער געוועזען א דן שלא בפניו... זעהן וויל איך, איך וויל אליין זעהן, און אפשר — האט ער שפעטער צוגעגעבען. — וועט מיר גאט העלפען, איך וועל ארויסראטעווען מיינם א תלמיד.

— ווייסט, שייגעץ, — מאכט ער ווייטער מיט הלצה, — אז אויב דיין רבי איז דער נח, וואס האט ביי מיר געלערענט, קען ער זיין א גדול בישראל, א בריסקער רב אמאל!

אצינד האב איך שוין זיכער געוואוסט, אז דאס איז ער, און דאס הארץ האט ערשט אנגעהויבען צאפלען...

און די צוויי בערג האבען זיך צוזאמען געטראפען... אז איך בין אין דער מיט נישט געבליבען אויפ'ן ארט, איז טאקע א נס מן השמים.

דער ביאלער רבי, זכרונו לברכה, פלעגט שמחת תורה ארויס־שיקען די חסידים שפאצירען ארום דער שטאדט, און ער אליין איז זיך געזעסען אויפ'ן גאניקעל, און געקוקט, און מקבל נחת גע־וועזען.

עס איז נישט געווען היינטיגע ביאַלע. עס איז געווען דאַמאָלט נאָר אַ קליין שטעדטעל. סאַמע קליינע, נידעריגע, געבויטע הייזלעך; אויסער דער שול מיט'ן רבי'נס בית־המדרש. דעם רבי'נס גאַניקעל איז געווען אויפ'ן צווייטען שטאָק און מען האָט פון גאַניקעל אַלץ געזעהן ווי אויף דער האַנט — די בערגלעך פון מזרח־זייט, דעם טייך פון מערב... — — און דער רבי זיצט אויפ'ן גאַניקעל און קוקט. דערזעהט עטליכע חסידים, וואָס געהען און שווייגען, ווארפט ער זיי אַראָפּ פון דער הויך אַן התחלה פון אַ ניגון. זיי כאַפּען אונטער און געהען שוין ווייטער זינגענדיג — — און כתות, כתות געהען פאַרביי, און לאָזען זיך אַרויס פון שטאָדט, מיט געזאַנג, מיט אמת'ער פרייד, מיט אמת'ער שמחת תורה... און דער רבי פלעגט זיך נישט ריהרען פון גאַניקעל.

דאַמאָלט אָבער האָט דער רבי, אַפּנים, דערהערט אַנדערע טריט. האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז אַקעגען געגאַנגען דעם בריסקער רב.

— שלום עליכם, רבי! — מאַכט ער מיט עניוות און מיט זיין זיס קול.

— עליכם שלום, נח! — האָט דער בריסקער רב געענטפערט.

— זיצט, רבי!

דער בריסקער רב זעצט זיך און דער ביאַלער רבי שטעלט זיך פאַר איהם.

— זאָג נאָר, נח! — מאַכט דער בריסקער רב מיט אויפגעהויבענע ברעמען. — וואָס ביסט דו עס אַנטלאָפען פון מיין ישיבה? וואָס האָט דיר דאַרטען געפעהלט?

— עס האָט מיר, רבי, — ענטפערט ער געלאַסען, — אַטעם פאַרפעהלט... איך האָב נישט געקאָנט דעם אַטעם כאַפּען..

— ווי הייסט? וואָס רעדסט דו, נח?

— נישט מיר,—פאַרטייטשט דער רבי מיט אַ שטילערען קול.

— נאָר מיין נשמה האָט אַטעם פאַרפעהלט...

— פאַרוואָס, נח?

— אייער תורה, רבי, איז סאַמע דין! אָהן רחמים איז זי! אָהן אַ פונק חסד איז אייער תורה! און דעריבער איז זי אָהן שמחה, אָהן פרייען אַטעם... סאַמע ברזל ונחשת, אייזערנע חוקים, קופּערנע דינים... און סאַמע הויכע תורה, פאַר לומדים, פאַר יחידי סגולה!...

דער בריסקער רב שווייגט און דער רבי זאָגט ווייטער: און זאָגט־מיר, רבי, וואָס האָט איהר פאַר'ן כלל ישראל? פאַר'ן האָלץ־העקער, פאַר'ן קצב, פאַר'ן בעל־מלאכה, פאַר'ן פּראָסטען איד?... בפרט—פאַר א זינדיגען איד? וואָס, רבי, האָט איהר פאַר נ י ש ט לומדים?

דער בריסקער רב שווייגט, גלייך ער פאַרשטעהט נישט, וואָס מען רעדט צו איהם. און דער ביאַלער רב שטעהט אַלץ פאַר איהם און זאָגט ווייטער מיט זיין זיס קול:

— זייט מיר מוחל, רבי, נאָר דעם אמת מוז איך אייך זאָגען... האַרט איז געוועזען אייער תורה, האַרט און טרוקען, ווייל זי איז נאָר דער גוף און נישט די נשמה פון דער תורה!

— די נשמה? — פרעגט דער בריסקער רב און רייבט זיך דעם הויכען שטערן.

— אוודאי! אייער תורה, רבי, האָב איך געזאָגט, איז נאָר פאַר יחידי סגולה, פאַר למדנים, נישט פאַר כל ישראל. און די תורה מוז זיין פאַר כל ישראל! די שכינה מוז רוהען אויף כל־ישראל! ווארים די תורה איז די נשמה פון כל־ישראל!

— און דיין תורה, נח?

— איהר ווילט זי זעהן, רבי?

— תורה — זעהן? — וואונדערט זיך דער בריסקער רב.

— קומט, רבי, איך וועל זי אייך ווייזען!... איך וועל אייך איהר גלאַנץ ווייזען; די שמחה, וואָס שטראַלט אַרוים פון איהר אויף אַלע, אויף כל־ישראל!

דער בריסקער רב ריהרט זיך נישט.

— איך בעט אייך, רבי, קומט, נישט ווייט!

ער האָט איהם אַרויסגעפיהרט אויפ'ן גאַניקעל. שטילערהייט בין איך זיי נאָכגעגאַנגען.

דער רבי האָט דאָך דערפיהלט: — מענסט נאָכגעהן, — מאַכט ער, — שמעיה, היינט וועסט דו אויך זעהן... דער בריסקער רב וועט אויך זעהן... שמחת תורה וועט איהר זעהן... איהר וועט זעהן אמת'ע שמחת תורה!

און איך האָב געזעהן דאָס אייגענע, וואָס אַלע שמחת תורה. נאָר איך האָב אַ נ ד ע ר ש געזעהן... ווי אַ פאָרהאַנג איז מיר אַוועקגעפאַלען פון די אויגען.

א גרויסער, ברייטער הימעל — ממש אין־סוף, און בלוי, אזוי העל־בלוי איז דער הימעל געוועזן, אז עס האט מחיה געוועזן דאס אויג. איבער'ן הימעל זענען געשוואומען ווייסע, ממש זילבערנע, וואלקענדלעך, און אז מען האט זיך אין זיי איינגעקוקט, האט מען געזעהן, ווי זיי ציטערען ממש פאר פרייד, ווי זיי טאנצען אונטער מיט שמחת תורה! הינטען ווייטער האט ארומגענומען די שטאדט א גרינער, ברייטער גארטעל, א טונקעל גרינער. נאר דאס גרינע איז געוועזען לעבענדיג גרין, אזוי לעבענדיג, גלייך עס וואלט א „חיות" ארומגעפלויגען צווישען די גראזען; וואס אמאל, האט זיך געדאכט, פלאמט ערגעץ אנדערש אויס א חיות, א געשמאק, א לע־בען; — מען האט געזעהן בחוש, ווי די פלעמלעך שפרינגען און טאנצען צווישען די גרעזעלעך... גלייך זיי האלזען זיי און קושען זיי...

און אויף די לאנקעס מיט די פלעמלעך האבען זיך ארומגע־דרעהט כתות און כתות פון חסידים... די אטלאסענע און אפילו די לאסטינגענע קאפאטעס האבען געבלאנקט ווי די שפיגעל, די צו־ריסענע ווי די גאנצע... און די פלעמלעך, וואס האבען זיך ארויס־געריסען פון צווישען די גרעזעלעך, האבען זיך געכאפט און גע־טשעפעט אן די שפיגעלדיגע בגדי יום־טוב, און עס האט זיך גע־דאכט, אז זיי טאנצען ארום יעדען חסיד, מיט התלהבות, מיט ליעב־שאפט... און אלע כתות חסידים האבען געקוקט מיט וואונדערליך דורשטיגע אויגען ארויף צום רבי'נס גאניקעל... און די דורשטיגע אויגען, האב איך געזעהן ממש בחוש, זויגען פון גאניקעל, פון רבי'נס פנים, די ליכט, און וואס מעהר ליכט זיי האבען געזויגען, העבער געזונגען האבען זיי... אלץ העכער און העכער... אלץ לוס־טיגער, אלץ הייליגער...

און יעדע כתה האט זיך געזונגען איהר נגון, נאר אין דער לופט האבען זיך די אלע נגונים מיט די אלע קולות אויסגעמישט: און צום רבי'נס גאניקעל איז צוגעקומען א י י ן זמר, א י י ן נגון... גלייך אלע זינגען איין זמר. און אלע זינגען — דער הימעל זינגט, די גלגלים זינגען, און די ערד פון אונטען זינגט, און די נשמה פון דער וועלט זינגט — — — אלץ זינגט!

רבונו של עולם! איך האב געמיינט, איך צוגעה אין מתיקות...
עס איז אבער נישט באשערט געוועזען.

— מען דאַרף מנחה דאַווענען ! — האָט פּלוצלונג דער בריס־קער רב אַרויסגעזאָגט שאַרף ; און אַלץ איז פאַרשוואונדען גע־וואָרען...

שטיל — — דער פאַרהאַנג איז מיר צוריקגעפאַלען פאַר די אויגען : אויבען — אַ פּשוט׳ער הימעל, אונטען — פּשוט׳ע פאַשע. פּשוט׳ע חסידים אין צוריסענע קאַפּאָטעס... אַלטע צוריסענע שטיק־לעך נגונים... אויסגעלאָשען די פלעמלעך — איך קוק אויפ׳ן רבי׳ן. זיין פּנים איז אויך חשך — — —

זיי האָבען זיך נישט אויסגעגלייכט ; דער בריסקער רב איז געבליבען אַ מתנגד ווי פריהער ; מיט דעם איז ער אוועקגעפאָהרען!

דאָך אַ פּעולה האָט עס געהאַט ! גע׳רודפ׳ט האָט ער שוין נישט. —

משנת חסידים.

עס איז ידוע לכל — די גאנצע וועלט ווייסט, אז דער אדמו"ר פון נעמיראוו האט געדינט דעם רבונו של עולם מתוך שמחה.

וואויל איז דעם אויג, וואס האט זוכה געווען צו זעהן די פרייד, דאס פייער, דעם ברען, טאקע די שמחה אליין, וואס האט פון איהם זכרונו לברכה, ארויסגעשטראלט ווי פון א זון און האט באשיינט און באגאסען דעם גאנצען עולם ווי מיט א גאלדען, פייערדיג ליכט! וואס פאר א תענוג דאס איז געווען!

א איד האט פארגעסען דעם גלות, די צרות, די יסורים די גרעסטע; מען האט זיך אליין פארגעסען; אלע נשמות האבען זיך צוזאמענגעגאסען אין איין פלאם מיט זיין, זכרונו לברכה'ס, נשמה! איי, ווי מען האט זיך געפרעהט! ווי לעבעדיג, ווי ברענענדיג געפרעהט! עס האט ווי פון א קוואל געשלאגען!

פאראנען צדיקים, וואס זענען זוכה צו שמחת־שבת ויום־טוב, דער וואנוואליצער, זכרונו לברכה, האט זיך געריהמט, אז אין זיין נשמה שמעקט א פונק פון דער שמחה פון מוצאי־יום־כפור! אנדערע זענען זוכה צו שמחה נאר ביי א סעודת מצוה, א סיום, א ברית וכדומה...

אבער אונזער אדמו"ר, זכרונו לברכה, האט געהאט די שמחה פון „ברוך ה' יום יום!" און ביז דער לעצטער מינוט, ביז צו דער פטירה, זכותו יגן עלינו!

און היינט זיין זינגען, זיין טאנצען! זיינע זמירות און זיינע רקודים זענען אויסגעזאפט געוועזען מיט רוח הקודש.

— איך בין מגלה — האט ער איינמאל אויסגערופען, און די אויגען, האט מען געזעהן, האבען איהם געשטראלט טאקע ממש מזיו השכינה — איך בין מגלה, אז די גאנצע וועלט איז נישט מעהר נאר א זמר און א טאנץ פאר הקדוש ברוך הוא! אלע זענען משוררים און זינגען זיין לויב! יעדער איד איז א משורר און יעדער אות פון דער תורה הקדושה איז א קול־נגינה, און יעדע נשמה

אין יעדען גוף איז אויך א קול־נגינה. ווארים יעדע נשמה איז אן אות פון דער תורה הקדושה, אלע נשמות צוזאמען זענען די תורה הקדושה אינגאנצען אוןביידע זענען א זמר לפני מלך מלכי המלכים. הקדוש ברוך הוא!

און ווייטער האט ער געזאגט, אז אזוי ווי עס זענען פאראנען אלערליי קולות פון נגינה, אזוי זענען פאראנען אלערליי כלים פון נגינה און יעדער מין נגון איז באהעפט צו דער כלי, וואס קאן אויס־שפילען דעם נגון, און יעדע כלי האט זיך איהר נגון; ווארים די כלי איז דער גוף און דער נגון איז די נשמה פון דער כלי...

און יעדער מענש איז אויך א כלי־נגינה, און דאס לעבען פון א מענש איז א נגון, א פרעהליכער צי א טרויעריגער נגון, און אז מען ענדיגט דעם נגון, פליהט ארויס די נשמה פון גוף און דער נגון, די נשמה הייסט עס, באהעפט זיך צוריק מיט דער גרויסער נגינה פאר׳ן כסא הכבוד...

און וועה, האט ער געזאגט, איז דעם מענש, וואס לעבט אהן זיין נגון; דאס איז שוין א לעבען אהן א נשמה, עס איז א גע־קריצעדיי און א געקרעכצעריי — עס איז שוין קיין לעבען נישט...

און יעדער כלל איז א באזונדער נגון, און דער צדיק, וואס שטעהט איבער׳ן כלל, איז דער קאפעלמייסטער צום נגון פון כלל... און יעדערער פון כלל קאן זיין חלק נגון, און יעדער מוז זיך אנ־רופען אזוי ווי מען דארף און ווען מען דארף, אנישט מאכט ער קאליע דעם נגון, נאר דער קאפעלמייסטער מוז קענען דעם גאנ־צען נגון און פארריכטען, ווען מען דארף, און הייסען איבער־חזר׳ן, ווען מען דארף... און הערט ער א פרעמד קול אין נגון אריין, מוז ער איהם ארויסטרייבען ווי א דבוק, רחמנא לצלן, עס זאל, חס ושלום, נישט איבערפיהרען דעם נגון!

און וואויל, האט ער געזאגט, איז אייך, וואס עס איז אייך באשערט געווארען א פרעהליכער נגון...

און אסך האט ער, זכרונו לברכה, גערעדט פון דעם עניין...

— די למדנים, — האט ער געזאגט — וואס קענען נאר לער־נען פון אויבען אויף, די זענען ווי פרעמדע, וואס האבען הנאה קוקענדיג פון דרויסען אויפ׳ן מלך׳ס פאלאץ און קאנען נישט אריינ־קומען. זיי האבען אפילו די העזה נישט אנצוקלאפען אין טויער, מאמער וועט מען זיי עפענען... זיי קאנען נאר די וועגט זעהן, מיט

די פענסטער, מיט די קוימענס, מיט די הויכע פאהנען איבער'ן דאך פון מלך'ס פאלאץ. טיילמאל זעהען זיי דעם רויך, וואס געהט ארויס פון די קוימענס, און ווייער אויער כאפט אמאל עטליכע קולות פון די עבדים ושפחות, וואס דרעהען זיך ארום אין די פאר־שטיבער פון מלך'ס פאלאץ... אבער די, וואס פארטיפען זיך אין תוך פון דער תורה, וואס באהעפטען זיך מיט דער נשמה פון דער תורה, די קומען אינעווייניג אריין אין פאלאץ, די זעהען דעם גאנ־צען כבוד פון מלך און הערצן, ווי מען לויבט און מען זינגט דעם מלך'ס לויב, און באהעפטען זיך מיט'ן געזאנג פאר'ן מלך...

— און יענע, — האט ער געזאגט — וואס געהען ארום פאר'ן פאלאץ, זענען טיילמאל נאך געגליכענט צו בעלי־מלאכות, וואס מא־כען כלים צו נגינה, און קאנען א כלי־נגינה פאררכטען. אבער אליין אויף דער כלי שפילען קאנען זיי נישט; טיילמאל האבען זיי פיינע געשיקטע הענט צו מאכען א כלי־נגינה, נאר זיי האבען פארשטאפטע אויערען. און אז מען שפילט אויף דער כלי, וואס זיי אליין האבען געמאכט, הערען זיי נישט, אדער זיי האבען א פאר־שטאפטע הארץ און פארשטעהען נישט, און פיהלען נישט. א גרוי־סער בעל־מלאכה, וואס נעמט שוין די כלי צום מויל, קאן ער זי נאר פרואווען אדער עמיצען עפעס נאכשפילען, נאר קאלט, אהן א נשמה — אבער שפילען, פון זיך א שטייגער שפילען, — דאס קא־נען זיי נישט, אפילו גאר די גרויסע נישט.

— אבער איך, ברוך השם, — האט ער געזאגט, — כאטש איך בין קיין למדן, דאס הייסט קיין בעל־מלאכה נישט, און קאן קיין כלי נישט מאכען, נישט פאררכטען, שפילען אויף אלע כלים — קאן איך...

— זיי — זאגט ער — זענען די כלים און מיר דער נגון! זיי זענען די מלבושים און מיר די מענשען! זיי זענען גופים און מיר — נשמות!

וואויל איז די אויערען וואס האבען אזוינס געהערט!

וואויל איז די אויגען, וואס האבען זוכה געוועזען צו זעהן די שמחה ביים אדמו"ר אין הויף; נאר דאס אלץ איז געוועזען כטיפה מן הים קעגען דער שמחה אויף'ן טעבטערלס חתונה!

ווער עס האט פייגעלעס חתונה נישט געזעהן, האט קיין גוטס נישט געזעהן!

דאמאלט האט ממש די שכינה זיך אראפגעלאזט און האט אויף אלע גערוהט. א ליכטיגער רוח־הקודש האט אלע ארומגע־נומען... פון גרוים ביז קליין איז געהויבט און געקרוינט געווארען. מען האט געזעהן בחוש, אפילו די קעכינס, די סארווערס, אפילו די בעלי־עגלות, וואס האבען געבראכט די מחותנים... אפילו די פויע־רים, האט ער געזאגט, הויבט ער אויף צו דער מדרגה פון חסידי אומות העולם!...

דער עלטסטער פון אלע, ר' ציץ, האט מיר געזאגט, און ר' ציץ האט נישט גערעדט אזוי, אבי צו רעדען, אז דאס איז די ערשטע שמחה פון ששת ימי בראשית אן...

און שטעלט אייך פאר, וואס פאר א רעש עס איז געווארען אין די עולמות העליונים, אז דער רבי איז געגאנגען כלה־טאנץ!

— אוי, — האב איך מיר געוואונשען — ווי נעמט מען אהער אלע די אפיקורסים'לער, די לצנים'לער, די אלע, וואס קוועטשען און חכמה'ן זיך, — זאלען זיי זעהן דעם תענוג, די גדולה, די שמחה! עולם־הזה ווילען זיי דאך, זאלען זיי זעהן ווי פון עולם־הבא איז עולם־הזה געווארען, ווי די גאנצע וועלט מיט שמחה איז אריין צו אונז אין שטוב און האט געלייכט ווי די זון! די פיס וואלטען זיי געקושט, זיי וואלטען ערשט זעהן, וואס זייער עולם־הזה איז ווערט!

ווארים גלאט, דעם רבי'נס א טענצעל, אפילו גאר א וואכעדיג טענצעל, אדורכלאזען זיך איבער דער שטוב, איז דאך אויך געווע־זען אחד מששים בגן־עדן; דאמאלט איז עס אודאי א דריטעל און אפשר גאר א גאנצע העלפט געוועזען!

די כלי־זמר האט דאמאלט א „פרעהליכס" געשפילט. דער עולם, ווי אויף א חתונה, איז געוועזען צושפרייט אין אלע ווינ־קעלעך, טייל האבען געכאפט א טענצעל אין א זייט, אין צווייען, אין דרייען, צי א קליין רעדעל געמאכט; אנדערע האבען געזונגען, געטרונקען, א שטיקעל דור הפלגה ווי אויף א חתונה.

פלוצלונג האט זיך דער רבי, זכרונו לברכה, אויפגעהויבען. געגאנגען אין מיט שטוב אריין און האט זיך אפגעשטעלט.

מיט א פינגער האט ער א צייכן געגעבן די כלי־זמר, און זיי האבן אויפגעהערט צו שפילן.

דער רבי איז געשטאנען אינמיטן שטוב, דאס פנים האט גע־פלאמט מיט רוח־הקדש, די אויגן האבן געלויכטן ווי די שטע־רן, דער אטלאסענער קאפטאן האט געשפיגלט און געבליצט. דאס שטריימל האט געגאסן מיט הונדערטער זילבערנע פיילן— עס האט אנגעכאפט דאס הארץ, עס האט פארגומען די אויגן...

שטיל איז געווארן, אלע אויגן האבן זיך געצויגן צום רבי'ן און באהעפט אן זיין געשטאלט. מען האט דעם אטעם פאר־האלטן — מען האט געהערט דעם אמורה פון זייגער פון דער זי־בעטער שטוב. און איז דער זיסער שטילקייט האט דער רבי אנ־געהויבן זיין שטילן נגון.

אינמיטן האט ער אפגעהאקט דעם נגון און האט אנגעהוי־בען ארויסצולאזן באזונדערע, אפגעריסענע קולות — און דער עולם האט באלד פארשטאנען, וואס די אפגעריסענע קולות זענען! דאס זענען געווען בשורות טובות, וואס ער האט ארויסגעשיקט אין דער וועלט אריין, מבשר און מודיע זיין, אז פייגעלע תחיה'ס חופה וועט זיין למזל טוב, ובשעה מוצלחת... און מיר האט זיך געדוכט, אז איך זעה בחוש, ווי ווייסע טויבן ווי שניי פליהען פון רבינ'ס מויל ארויס, און אין א צייט ארום האט ער, זכרונו לברכה, אויך געמוזט מודה זיין, אז די קולות זענען געווען שמשים, שלוחים געשיקטע צו דער גאנצער וועלט — צו אלע חיות, צו אלע ביימער און גראזן, צו מדבריות, וועלדער, ימים און טייכן, צו הימעל און ערד, צום גיהנום, צום גן־עדן, צו די אבות, צו דער פמליא של מעלה און האט אלע פארבעטן אויף די חתונה...

און אז דער עולם האט דערפיהלט, אז די היץ אין שטוב האט זיך פלוצלונג געשטארקט כפל־כפלים, און אז ער, זכרונו לברכה, האט געזעהן, אז מען איז געקומען, האט ער צוריקגעצויגן צום זיסען נגון, און האט איהם אנגעהויבן זינגען מיט ווערטער, אמרים קדושים! און דערביי האט ער אנגעהויבן טאנצן, און אלע אויי־גען האבן זיך ארויפגעלאזט און באהעפט אן די הייליגע פיס...

וואויל איז טאקע דעם אויג, וואס האט עס געזעהן!

עס איז א ידוע לכל, אז תיכף נאך הסתלקות פון דעם האדמו"ר און עס האט געטראפען, וואס עס האט זיך נישט געוואלט

טרעפען, מיט'ן איידעם, טאקע מיט פייגעלעס, עליה השלום'ס, מאן און איך בין נעבליבען כצאן בלי רועה, בין איך אויסגעפאהרען גאנץ תפוצות ישראל און געזוכט... און וואס איך האב געוואלט, צו וואס מיין הארץ האט געגלוסט, האב איך אין ערגעץ נישט געפונען! איך האב מיך אנגעזעהן אסך זאכען, הויכע זאכען, מורא'דיגע זאכען — האר און נעגעל האבען זיך קאפויר געשטעלט, נאר קיין שמחה האב איך אין ערגעץ נישט געזעהן!

עצבות, מרה־שחורה, צובראכענע הערצער... און טרעפט מען יא אביסעל שמחה, איז עס גלאט „משנכנס אדר" שמחה, סעודת־מצוה שמחה — כל־זמן דאס פלעשעל שטעהט! צו שלמות פון א נגון איז נאכ'ן אדמו"ר קיינער נישט געקומען... אזוי, דער עולם בורטשעט... ווער שמועסט טאנצען!...

עס זינגט זיך נישט — הילצערנע קולות; עס טאנצט זיך נישט — די פיס ווילען זיך נישט פון דער ערד אפרייסען; אומ־געלומפערטע הענט, א פוילער גוף — קאלט, געפרווירען... און אז מען זינגט שוין און מען טאנצט, — עס איז דאך אמאל אין א יאהר שמחת תורה — רייסט זיך עס: די ווערטער געהען אין איין זייט, דער נגון אין אן אנדער זייט און די פיס טוען זיך זייערס באזונ־דער; זיי האבען צווישען זיך קיין שייכות נישט — דריי פרעמדע האבען זיך צוזאמענגעטראפען און יעדער באזונדער געהט זיך אויף און אפ אין שטוב...

מיט'ן אדמו"ר צוזאמען איז נסתלק געווארען די שמחה, די נשמה פון טאנצען, פון נגון, פון זמר. נאר ער איינער האט גע־וואוסט, וועלכע תנועות הגוף עס געהערען צו דעם און וועלכע צו יענעם נגון, וועלכע קולות מען דארף צו די און וועלכע צו יענע ווערטער.

נאר — נחזור לענינינו...

אדמו"ר שטעהט אין דער מיט און זינגט און טאנצט, און מיר שטעהען ארום עגול בתוך עגול, און זעהען די קולות און הערען די טענץ — און אלע ארום האבען אנגעהויבען זינגען און טאנצען. אפילו די כלי־זמרים האבען אוועקגעווארפען די כלים — עס האט זיי מיטגעריסען — און זינגען און טאנצען, און איך האב אפילו די זכיה געהאט צו טאנצען מיט אדמו"ר פנים אל פנים. אינמיטען

דערזעה איך, אז דער חתן, איינער אליין דער חתן שוויינגט, זינגט נישט און טאנצט נישט.

— רבי, — האב איך אויסגעשריען נישט מיט מיין קול, — אפילו די כלי־זמר זינגען און טאנצען און ער נישט.

און דער רבי האט צוגעשמאכצט צו מיר און געזאגט: שרעק זיך נישט, האב בטחון אין פייגעלע תחיה'ס מזל...

און שפעטער, פאר דער סעודה, האט ער מיר איינגערוימט:

— ווערסט הערען, ווי ער וועט תורה זאגען לויט מיין טאנצען. וכך הוה...

די תורה אליין, וואס דער חתן האט גע'דרש'ענט, געדענק איך נישט; איהר ווייסט דאך, קיין מופלג אין נגלה בין איך נישט, און נישט אלץ האב איך משיג געווען, בפרט, אז ער האט גערעדט טיף־ליטוויש און אזוי געשווינד, אז עס האבען זיך פייערדיגע רע־דער געדרעהט פאר די אויגען...

נאר די סוגיא איז געוועזען עמוק עמוק — א טיפער ענין...

דער עולם ארום, קיין עין־הרע, עטליכע מנינים מופלגי תורה, האבען נעגאפט מיט אפענע מיילער.

דער קאוואלער דין, זכרונו לברכה, דער אייזערנער מח, וואס פלעגט קיינעם נישט אויסהערען, און שפרינגען מיט די פינגער אין די אויגען אריין און שרייען „עם הארץ"! איז געזעסען שטיל און מיט א זיס שמייכעלע אויפ'ן דראבנעם פנים האט ער גע־הערט און צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ...

און דער גאנצער עולם האט געהערט. נאר איך איינער האב געוואוסט דעם סוד, אז ער זאגט, וואס דער רבי האט געטאנצט. זיי אלע האבען געהערט דאס חצוניות, איך איינער האב געוואוסט דעם תמצית פון דער זאך... און אז איך האב פארמאכט די אוי־גען, האב איך געזעהן דעם רבין טאנצען!

און עס איז געוועזען פונקט אזוי, ווי ביים רבינ'ס טאנצען...

שטיל איז געוועזען, אזוי שטיל, אז מען האט געהערט דעם אומרוה פון רבי'נס זייגער אין דער זיבעטער שטוב... און אין דערמיט איז געוועזען דער חתן, און ארום איז געשטאנען דער עולם עגול בתוך עגול מיט פלאמענדיגע פנים'ער, ברענענדיגע אוי־גען און פארהאלטענע אטעם...

כבוד התורה האט אויפ'ן חתן גערוהט, און פון כבוד התורה האט ווי פון א זון ארויסגעשטראלט די ליכט און אנגעצונדען די נשמות — ארום זענען פלאמענדיגע נשמות געשטאנען!

און זיינע ליפען האבען געטאנצט ווי דעם רבינ'ס פיס, און אלע אויגען האבען געהאנגען אויף זיינע ליפען ווי אויפ'ן רבינ'ס פיס, און דער עולם ארום איז פול געוועזען מיט תענוג, מיט מסירת נפש...

דאמאלט איז ער אויך אן אדמו"ר געוועזען...

די נשמה פון כלל...

זייע האבען זיך צו איהם צוגעצויגען ווי א־יזענשטויב צו א מאגנעט... ווי ביים א כישוף האט ער זיי מיטגעשלעפט מיט זיך. ווייט, ווייט, אין גאס ארויס, פון שטאדט ארויס, איבער טאל און איבער בערג, איבער ימים און מדבריות...

און די אויגען האבען געלויכטען, ווי די אויגען ביים אדמו"ר און די הענט האבען געארבייט ווי זיינע כשר'ע פיס...

איך זיץ ווי פאר'חלומ'ט, פלוצלונג ריהרט מיר עמיץ די פלייצעס.

איך קוק מיך אום — דער אדמו"ר:

— זעהסט! אזוי האב איך געטאנצט; נאר איין נגון איז נישט אריין, פאר דער טיר שטעהן געבליבען: דעם ווילנער גאונ'ס תלמיד... ע!

דער „ע"! איז מיר אריין אין הארץ ווי א מעסער.

פלוצלונג זאגט ער:

נעה, חיים, געבען די ערלים פון די פוהרען בראנפען.

און וואס דאס האט באטייט, האב איך שוין נישט אנגעהויבען וויסען.

א גלגול פון א נגון.

— א טאלנער נ ג ו ן ווילט איהר?

דאכט זיך אין פלוג א קלייניגקייט — נעמען .א נגון פון א טאלנער שלש סעודות און נאכזינגען! עס איז אבער נישט אזוי. ווי עס דאכט זיך!

דער טאלנער נגון מוז געזונגען ווערען ברב עם, חברה מוז איהם זינגען!

אונטערהעלפען ווילט איהר? ניין, ברידער! מיט דער הילף פון פוילישע חסידים זינגט זיך נישט קיין טאלנער נגון!

איהר האט גאר קיין השגה, קיין ידיעה אין נגינה!

איך הער דאך אייערע בלי־זמרים, אייערע חזנים! עס גרימפעלט זיך, נישט עס שפילט, און ביים זינגען רייסט איהר אייך. ווי געקוילעטע הענער! אפילו די סיני נגונים קומען ביי אייך ארויס משונה־ווילד... און אייערע מארשען, אייערע קאזאקלער? זיי זענען נאך ווילדער ווי אייערע תנועות און הויות! איהר זאגט. עס איז חסידות?... ביי אונז זענען אנדערע חסידים!...

פון וואנען מ י ר האבען נגינה? אפשר קומט עס שוין בירושה און אפשר ליגט עס אין דער געגענד!

אין אונזער קיעווער געגענד איז אין בית אהן א פידעלע!

א בעל־בתי'ש קינד, אדער, ווי מען זאגט אין יענע קאנטען: א טאטענס א קינד, מוז האבען א פידעלע, מוז קאנען שפילען...

איהר ווילט וויסען, וויפיעל מאנסליים עס געהערען צו א שטוב? קוקט אייף די ווענט! וויפיעל עס הענגען פידעלער, אזויפיעל מאנסליים!

אלע שפילען: עס שפילט דער זיידע, עס שפילט דער פאטער, עס שפילט דער זוהן...

עס איז נאר א שאד, וואס יעדער דור שפּיעלט זיך זיינס. שפּילט אנדערש, שפּילט באזונדער!

דער אלטער זיידע שפּילט סיני־נגונים אדער אזוי חזנ'ישע זאכען: א „כל־נדרי", „שושנת יעקב", א „גדי קשור־ידים" — א דאגה וואס? דער פאטער, א חסיד'ישער מענש, צונעהט זיך אין א גוט־אידישען שטייגער! דער זוהן ווייטער — שפּילט שוין פון נאטען! מען שפּילט שוין גאר פון טעאטער!

אזוי ווי דער דור, אזוי איז דער נגון!

*

— וואס טוען חסידים, אז עס פעהלט אביסעל בראנפען? רעדט מען פון בראנפען!... זינגען איינער אליין, אהן חברה, אחז א ברען פון עולם, קאן מען נישט; וועל'מיר ר ע ד ע ן פון נגינה...

נגינה, מוזט איהר וויסען, איז א גרויסע זאך! גאנץ טאלנא איז געשטאנען אויף מלוה־מלכה'ס, און דער עיקר מלוה־מלכה איז געווען דער נגון!

עס ווענדט זיך נאר, ו ו ע ר עס זינגט און ו י א ס ער זינגט...

מיט די איינענע ציגעל קאן מען שטעלען א שול און א קלויס־טער, להבדיל, א פאלאץ און א תפיסה, און גאר א הקדש!

מיט די איינענע אותיות שרייבט מען סודות התורה און, להבדיל, דאס גרעסטע אפּיקורסות! און מיט די אייגענע קולות קאן מען ארויף צו דער העכסטער מדרגה פון התלהבות און דבקות, און מען קאן אראפּ ביז'ן שאול תחתית און וואלגערען זיך דארט ווי א ווארים אין בלאטע!

א בריוועל — ווי מען לייענט עס; א נגון — ווי מען זינגט איהם!

נעמט, למשל, א „פרעהליכם"; קאן עס זיין א טאלנער שבת־שירה'דיגע מלוה־מלכה. — א שמחה פון מצוות און מעשים טובים; און עס קאן זיין די פריידע פון אן אויסגעלאסענעם פויגעל אין א חפקר־וועלט!

א נגון ברענט, טאקע „תוכו רצוף אהבה" — אויסגעוויקט איז ער מיט ליעבשאפט; נאר ליעבשאפטען זענען פאראנען אסך: עס איז פאראנען אהבת המקום, אהבת הבריות, א ליעבשאפט צו כל ישראל... איינער אבער האט גאר ז י ד אליין ליעב, צי גאר, רחמנא לצלן, אן א ש ת ־ א י ש!

א נגון קלאגט זיך, א נגון וויינט, נאר איינער וויינט אויפ'ן נחש, אויפ'ן פארלוירענעם גן־עדן; א צווייטער — אויף גלות השכינה, אויף חורבן בית־המקדש, אויף אונזער דלות און שפלות!... „ראה עמידתנו..." קלאגט ער זיך, דער נגון... און נאך א נגון וויינט, אז עמיצען איז א יפה פיה אנטלאפען!

עס איז פאראנען א נגון פול מיט בענקשאפט; נאר צו וואס בענקט ער, דער נגון? עס בענקט א נשמה צוריק צו איהר שורש. און עס בענקט אז אלטער כלב אהן ציין צו יונגע יאהרען מיט'ן יונגען יצר־הרע!

נעמט באטש דאס ליעדעל:

ר' דוד'ל האט געוואוינט אין וואסילקאוו —
אין וואסילקאוו,
און היינט וואוינט ער אין טאלנא;
ר' דוד'ל, ר' דוד'ל האט געוואוינט אין וואסילקאוו,
היינט וואוינט ער אין טאלנא!...

עס זינגען עס טאלנער, עס זינגען עס וואסילקאווער! נאר, אז די טאלנער זינגען, איז עס אן אמת „פרעהליכם", שפריצט עס און ברענט מיט שמחה, מיט תענוג; זינגען עס אבער וואסילקאווער, איז עס אויסגעווייקט מיט צער און מרה־שחורה! און ווענדען ווענדט זיך עס אן דער נ ש מ ה, וואס מען גיט א ר י י ן אין נגון!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

דער נגון, מוזט איהר וויסען, איז א סך־הכל פון קולות, אדער, ווי יענע זאגען — טענער.

די קולות אדער די טענער נעמט מען פון דער טבע; זיי איז קיינער נישט מחדש, און אין דער טבע פעהלט נישט קיין קולות.

אלץ האט א קול, זיין אייגענעם קלאנג, אויב נישט גאר א גאנצען נגון!

די גלגלים, האבען מיר א קימא לן, זינגען; טאג און נאכט — „יום ליום... לילה ללילה..." האבען זייער זמר... מענשען און פייגעל זינגען, חיות ובהמות זאגען שירה... א שטיין אז א שטיין קלאפט, מעטאל קלינגט... וואסער, אז עס לויפט, שווייגט עס נישט; היינט א וואלד! ביים קלענסטען ווינטעל, זינגט ער דאך א „וואלאד", אן אמת'ען, שטילען, זיסען וואלאד! און די באהו, למשל — די חיה רעה, מיט די רויט־פלאמענדיגע אויגען, אז זי לויפט, באטויבט זי נישט מיט איהר געזאנג? אפילו די שטומע פיש, האב איך איז אן אלט ספר געזעהן, גיבען אויך אמאל ארויס פון זיך א קול נגינה. טייל פיש, שטעהט אין ספר, שווימען פון צייט צו צייט צו צום ברעג, קלאפען מיט די עקען אין זאמד, אויף א שטיין און זענען זיך דערמיט מחיה!

וועניג קולות? מען דארף נאר האבען אן אויער, עס זאל די קולות אויפכאפען ווי א נעץ, איינזאפען ווי א שוואם!

נאר פון טענער אליין איז נאך קיין נגון נישט!
א הויפען ציגעל איז נאך נישט קיין הויז!
דאס איז ערשט דער גוף פון נגון; ער דארף נאך א נשמה!
און די נשמה פון א נגון איז שוין א געפיהל פון א מענש: זיין ליעבשאפט, זיין צארן, לייטזעליגקייט, נקמה, הארצבעגעקענייש, חרטה, צער, — אליז, אליז, וואס א מענש פיהלט, קאן ער ארייננגעבען אין א נגון און דער נגון — לעבט!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווארים איך, רבותים, גלויב, אז דאס, וואס מיך איז מחיה, מוז אליין האבען א היות, לעבט אליין!

און היינט, אז א נגון איז מיך מחיה, אז איך באקום פון א נגון אן אמת חיות, א נייע נשמה, זאג איך, אז א נגון לעבט...

און א והא ראיה: נעמט א נגון און צושניידט איהם, זינגט איהם קאפויר, כאפט פריהער ארויס די מיט און דערנאך זינגט די התחלה מיט'ן סוף, נו, האט איהר א נגון? בסך הכל האט איהר אלע קולות, עס פעהלט אייך קיין איינציגער טאן, נאר די נשמה איז ארויס! איהר האט א לעבעדיגע ווייסע טויב געקוילעט און אונטער'ן מעסער איז ארויס די נשמה!

שם איז געווארען א מת, א בר־מנן פון א נגון!
אין טאלנא איז ברור כשמש, אז א נגון לעבט!

— — — — — — — — — — — — — — — —

און א נגון לעבט, און א נגון שטארבט; און מען פארגעסט א נגון, ווי מען פארגעסט א שוכן עפר!

יונג און פריש איז ער אמאל געווען, דער נגון! מיט פריש לעבען האט ער געשפריצט... מיט דער צייט איז ער אפגעשוואכט געווארען, ער האט אפגעלעבט זיין צייט און די כחות זענען איהם אויסגעגאנגען... עבר ובטל איז ער געווארען... דערנאך איז זיין לעצטער הויך אריין אין דער לופט און ערגעץ פארשטיקט גע־ווארען — ואיננו!...

נאר א נגון קאן אויפשטעהן תחית המתים...

פלוצים דערמאנט מען זיך אן אלטען נגון. ער שווימט פלוצים ארויס און רייסט זיך פון מויל אראפ... נישט ווילענדיג, לעגט מען אין איהם אריין א ניי געפיהל, א נייע נשמה, און כמעט א נייער נגון לעבט...

דאס איז שוין א גלגול פון א נגון...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איהר פארשטעהט מיך ווענינ... רעדט מיט א בלינדען ווענען ליכט!

ווייסט איהר וואס? מעשיות האט איהר דאך ליעב, וועל איך אייך דערצעהלען א מעשה ווענען א גלגול פון א נגון... הערט!

דריי־פיער מייל הינטער בערדיטשעוו, באלד נאכ'ן וואלד, איז פאראנען א שטעדטעל מאכנאווקע; און אין דעם מאכנאווקע איז געווען א נישט־קשה'דיגע קאפעליע כלי־זמר. נאר דער ראש־וראשון זייערער, ר' חיים'ל האט ער געהייסען, דער איז געווען א בריה פון א מוזיקאנט, — פרהצור בערדיטשעווערס א תלמיד. דער ר' חיים'ל איז נישט געווען קיין מחדש פון נגונים, דאס הייסט: ער איז נישט געווען קיין קאמפאזיטאר; נאר אויספיהרען א זאך, מטעים זיין, פארטייטשען, ממש אריינלעגען אין הארץ — דאס האט ער געקאנט; אין דעם האט שוין זיין גבורה געשטעקט!

א איד איז ער געװעזן א דארער, א טרוקענער. האט ער אבער אנגעהויבן שפּילן, איז ער פּלוצים געװארן גאר אן אנדערער מענטש: די אייביג אראפּגעלאזטע ברעמען האבן זיך לאנגזאם אױפגעהויבן, און פון די שטילע, טיפע אויגן איז געפאלן אן אמת'ע שיין פון רוחניות איבער'ן בלאסן פנים. מען האט געזעהן בחוש, אז צינד איז ער נישט קיין הינער, זיינע הענט שפּילן אליין, פון זיך, און די נשמה פליהט ערגעץ ארום, הויך, הויך אין עולם הזמרה... טיילמאל פלעגט ער זיך פארגעסן און אנהויבן זינגען אויך. און א קול האט ער געהאט — א קלארנעט, אזוי קלאר און אזוי ריין...

װאלט דער חיים'ל נישט געװעזן קיין פרומער, פּשוט'ער איד, כמעט א תם, װאלט ער זיך נישט געקװעלט מיט אכט קינ־דערלעך אין מאכנאװקע. ער װאלט שוין ערגעץ געשפּילט אדער געזונגען אין א טעאטער, און אפשר קאר־חזן געװארן אין א בער־לין צי פּאריז... נאר אזױנע לײט גיט שױן ארױס פון זיך בעררי־טשעװ. חיים'ל תם זיצט זיך אין דערהיים און בארגט חדשים־לאנג אין אלע שפּייז־געװעלבלעך על חשבון פון א בעל־בתי'שער חתונה, װאס מוז דאך אמאל זיין!

און דאמאלט האט זיך פונקט געמאכט א גבירה'שע חתונה! און ביים פעטער פון מאכנאװקע, ביי בערעל קאצנער'ס אלמנה.

בערעל קאצנער אליין. — װערגען זאל ער מיך קומען. — איז געװעזן א גרױסער װאכערניק, א קמצן — נאך א גרעסערער. איז מויל אריין האט ער זיך נישט פארגונען... ער פלעגט ארומגעהן און קלייבן קרישקעלעך נאך די קינדערס עסן... אן אייזערנע הארץ. האט ער געהאט, דער מענש!

פאר'ן טויט, כמעט אינמיטען דער גסיסה, רופט ער צו דעם עלטסטען זוהן, הייסט זיך דערלאנגען די ביכער, און װייזט אן מיט א ברױן־בלױען פינגער, װאו עס איז נישט באצאהלט קיין ראטע! און „פראלאנגירען, זאגט ער, חס ושלום! הערסט! בגזרת כבוד־אב!"

דערנאך האט ער צוגערופען דאס װייב און געהייסען באהאל־טען דאס קופער, װאס האט געהאנגען אויף דער װאנט: „מאך איך צו אן אויג, — זאגט ער — איז אלץ הפקר!" און מיט דעם איז איהם די נשמה ארויס!

איבערגעלאזט האט ער טאקע א האלבען מיליאן!

ווי געזאגט, התונה דער טאכטער מאכט די אלמנה, און זי איילט צו, ווייל זי וויל זיך אליין אויך לאזען רעדען א שדוך; א שטיין איז איהר אראפ פון הארץ! אויפגעריכט איז זי געווארען!...

און אז חיים׳ל בלי־זמר דארף אויך חתונה מאכען א טאכ־טער, ווארט ער מן הסתם אויף דער חתונה, ווי אויף משיח׳ן...

פאלט אבער איין דער אלמנה, אז זי וויל אראפברענגען פדהצור׳ן פון בערדיטשעוו.

באשר בכן? עס וועלען זיין קיעווער מחותנים, קיעווער מבינים, וויל זי צום באדעקענעס א נייעם אל מלא רחמים; נישט, זאגט זי, קיין אלטע אפגעשלאגענע הושענא! עס קאסט אזויפיעל, זאל נאר קאסטען, און זאלען די קיעווער זעהן!

חיים׳ל איז שיער אויסגעגאנגען.

אין שטאדט איז אויך געווארען א גערודער; מען האט איהם זעהר ליעב געהאט, חיים׳לען; און עס איז גלאט א רחמנות אויף א איד אן אביון!... מען לעגט זיך אריין אויף א פשר; און סוף־כל־סוף איז געבליבען, אז שפילען זאל טאקע חיים׳ל מיט דער קא־פעליע, נאר פאר דער חתונה זאל ער זיך אראפכאפען, אויף דער גבירה׳ס הוצאות, קיין בערדיטשעוו און ברענגען פון פדהצור׳ן א נייעם אל מלא רחמים.

חיים׳ל כאפט עטליכע רובל, — דערפון לאזט ער איבער א גרעסערע העלפט דער ווייב מיט די קינדער — דינגט א פוהר, און לאזט זיך קיין בערדיטשעוו.

און דא הויבט זיך אן די מעשה מיט׳ן גלגול.

— — — — — — — — — — — — — —

ווי זאגט מען עפעס, אז ארעמאן האט מזל! פאהרט חיים׳ל פון איין זייט אריין קיין בערדיטשעוו, און פדהצור פאהרט פון דער אנדערער זייט א ר ו י ס פון בערדיטשעוו! פונקט האט מען איהם פארבעטען קיין טאלנא אויף א מלוה־מלכה! דער טאל־נער, מוזט איהר וויסען, האט שטארק געהאלטען פון פדהצור׳ן. „סודות התורה", פלעגט ער זאגען, „שטעקען אין זיינע נגונים! עס איז נאר א שאד, וואס ער אליין ווייסט זיי נישט!"

מילא, חיים׳ל דרעהט זיך ארום ווי אן אפגע׳סמ׳טער אין די גאסען.

וואס זאל ער טון? אהיים פאהרען אהן אן „אל מלא רחמים“ טאר ער נישט — די וועלט וועט זיך קערען! נאכפאהרען קיין טאלנע, אדער וואַרטען, ביז פדהצור וועט צוריקקומען, קאן ער נישט — ער האט אויסגערעכענט הוצאות! די גבירה האט איהם ו ו ע נ י ג וואס געגעבען און איבערגעלאזט דעם ווייב האט ער אסך! האט ער טאקע ווילד צער!

פלוצים דערזעהט ער אין גאס אזא מין סצענע:

שטעלט אייך פאר, אין א שעהנעם, העלען וואכענטאג, געהט זיך איבער דער גאס א ווייבעל, אנגעטאן בגדי שבת ויום־טוב, אדער ווי מען זאגט אין יענע קאנטען, אויסגעפוצט אין האניג און אין עסיג... אויפ'ן קאפ טראגט זי א מאדנעם ציפיק, מיט לאנגע, לאנגע בענדער, סטענגעס פון פארשידענע לעבעדיג־שרייענדיגע קאלירען!

אין דער האנט האלט זי א גרויסע ווייסע, זילבערנע טאץ...

דעם ווייבעל געהען נאך כלי־זמר און שפילען, און דאס ווייבעל געהט טאנצענדיג. טיילמאל שטעלט זי זיך אפ מיט די כלי־זמר פאר א שטוב, אדער פאר א קלייט, און מאכט א טענצעל אויפ'ן ארט... די מוזיק רופט ארויס מענשען פון אלע זייטען, טירען און פענסטער זענען אנגעפראפט — קאפ אויף קאפ...

די מוזיק שפילט, דאס ווייבעל טאנצט, די קאלירטע בענדער צופליהען זיך אין די לופטען, די טאץ בלאנקט און בליצט... דער עולם שרייט: „מזל־טוב“ אוןווארפט מטבעות; דאס ווייבעל טאנצט אונטער און כאפט זיי אריין אין טאץ. — די מטבעות בליצען און קלינגען צו צום טאקט...

וואס איז עס? א קלייניגקייט: בערדיטשעוו איז א אידישע שטאדט און האט אידישע מנהגים; אזוי איז מען זיך נוהג צוזאמענצונעמען אויף הכנסת כלה!...

חיים'ל האט געוואוסט פון מנהג. ער האט געוואוסט, אז די ווייבער קלערען זיך אוים טענץ, און פדהצור אליין מאכט פאר יעדעם מאל א נייעם נגון; דאס איז שוין זיין מצוה געוועזען! מען קומט צו איהם, מען דערצעהלט איהם פון דער כלה, פון איהר משפחה, פון שדוך, פון דלות... ער הערט, שווייגענדיג, מיט פארמאכטע אויגען, טיילמאל פארשטעלט ער זיך דאס פנים מיט די הענט, און אז מען ענדיגט, עס ווערט שטיל, הויבט אן פדהצור צו ברומען א נגון

דאס אלץ האט חיים'ל געוואוסט, וואס דען שטעהט ער מיט אפענע מויל און אויערען?

ער האט נאך אזא „פרעהליכס" נישט געהערט. עס לאכט און וויינט צוזאמען; עס פיהלט זיך, אי צער, אי תענוג, הארץ־וועה און גליק; אלץ אויסגעמישט, צוזאמענגעשמאלצען... אז אמת'ער יתומה'ס א חתונה!

פלוצלונג איז ער אונטערגעשפרונגען: ער האט, וואס ער דארף!

צוריקפאהרענדיג פון בערדיטשעוו, האט דער בעל־עגלה אויפ־גענומען פארשוינען. חיים'ל האט איהם נישט געוועהרט. און די פארשוינען, און גראד מבינים, האבען דערצעהלט, אז אזוי ווי זיי זענען אריינגעפאהרען אין וואלד, האט חיים'ל אנגעהויבען צו זינגען.

געזונגען האט ער פרהצור'ס „פרעהליכס"; נאר דערפון איז שוין געווארען גאר אן אנדער זאך, דער מזל־טוב פון הכנסת כלה איז מגולגל געווארען אין אן אמת'ען „אל מלא רחמים".

אינמיטען שטילען גערויש פון בוימער איז ארויסגעשוואו־מען א שטילער, זיבער שטילער נגון...

און דעם נגון, האט זיך געדאכט, האלט אונטער א גרויסע, נאר א שטילע קאפעליע משוררים: דאס האבען גערוישט די בוימער אין וואלד...

שטיל און הארציג האט זיך דער נגון געקלאגט; געבעטען זיך רחמים, ווי א קראנקער בעט אויף זיין לעבען...

דערנאך הויבט דער נגון אן צו זיפצען, צו בעטען זיך מיט קורצע אויסגעשרייען; מען פיהלט, אז עמיץ קלאפט זיך אין הארץ אריין „על חטא", — ציו איז עס יום־כפור, צי זאגט עמיץ ודוי?

נאך העכער, און אין אייגוועג צובראכענער, ווערט דער קול; וואס אמאל אפגעריסענער, ווי פון טרערען דערשטיקט, ווי פון יסורים איבערגעהאקט, — דערנאך עטליכע טיפערע זיפצען, א שארפער אויסגעשריי! איינער... א צווייטער און פלוצלונג רייסט זיך עס איינגאנצען אפ, שטיל, — עמיץ איז געשטארבען...

דער נגון וועקט זיך ווייטער אויף, און פאלט שוין אריין אין חייסע, ברענענדיגע געשרייען. און די געשרייען פליהען, יאגען און פלאנטערען זיך; עס ווערט א הימעל־געשריי, א יאמער — ווי ביי א לויה!

און אינמיטען דער לויה שווימט ארוים א דין, דיין סינדיש קול; איז עס נאס, ציטעריג און דערשראקען. —

קדיש זאגט א קינד!

און עס געהט איבער אין א שטייגער: הוריות, דמיונות, טוי־זענדער געדאנקען, וואס געהען לאנגזאם איבער אין זיסע, בארמ־הארציג־זיסע מעלאדיען... עס טרייסט, עס רעדט איין... און מיט אזא גוטסקייט, מיט אזא מסירת נפש, מיט אזא פעסטען גלויבען. אז עס ווערט ווייטער גוט, ווייטער זים; עס גלוסט זיך ווייטער צו לעבען. עס ווילט זיך לעבען, עס ווילט זיך האפען!

אויסגעגאנגען זענען שיער די מענשען.

— וואס א י ז עס? — פרעגען זיי.

— אן „אל מלא רחמים“, — ענטפערט ר׳ חיים, פאר קאצ־נער׳ס יתומה אן אל מלא רחמים!

— נישט כדאי אפילו, — ענטפערען זיי, — אן עבירה דער נגון, נאר די וועלט וועט איהר אפנעמען, ר׳ חיים׳ל, די קיעווער לייט וועלען אויסגעהן...

די קיעווער לייט זענען נישט אויסגעגאנגען!

ביי די קאצנער׳ס איז שוין קיין אידיש בעל־בתי׳שע חתונה נישט געוועזען... און דער אל מלא רחמים האט פאר׳ן עולם נישט געפאסט.

די קיעווער לייט ווילען בעסער טאנצען מיט דאמען. נאך וואס „שטייגער“? נאך וואס „מאראלישע“ זאכען?

און גלאט נאך וועמען אן אל מלא רחמים? נאכ׳ן אלטען קמצן?

דער אלטער קמצן זאל לעבען, וואלט די כלה קיין העלפט נדן נישט געהאט, קיין אויסשטייער אודאי נישט, עס וואלט די חתונה גאר אן אנדער פנים געהאט! זאל ער היינט אויפשטעהן

און זעהן דאס ווייס אטלאסענע קלייד מיט שפּיצען, דעם שלייער; זאל ער זעהן די וויינען, די טארטען, די פישען און פליישען, אונ־טער וועלכע עס ברעכען זיך די טישען, — וואלט ער דאך נאך אמאל געשטארבען און — שוין נישט אזוי לייכט ווי פריהער!

און וואס דארף מען די גאנצע צערעמאניע, די גאנצע באַ־דעקענס... אלטע נארישע מנהגים!

— געשווינדער! — שרייט דער קיעווער עולם.

דער ארעמער חיים׳ל! ער האט אפגעשטעלט די קאפעליע, מיט הארצקלאפען געצויגען דעם סמיטשיק איבער די סטרונעס... דער פראסטער עולם האט שוין אנגעהויבען פינטלען מיט די אויגען, ביי טייל רינען שוין טרערען, — און דא גיט איינער, א קיעווער, א געשריי:

— וואס איז דא? א חתונה, צי א לויה?

און אז חיים׳ל מאכט זיך נישט הערענדיג און שפילט ווייטער, הויבט ער אן, דער קיעווער, צו פייפען...

און פייפען פייפט ער גראד אויסגענומען וואויל... ער האט שוין געכאפט דעם נגון און פייפט איהם כהויה! און פייפט, וואס אמאל געשווינדער, אויסגעלאסענער, ווילדער! און אלץ דעם איי־גענעם נגון!...

די קאפעליע בלייבט שטיל. און עס הערט זיך נאר א מלחמה צווישען דער מאראלישער פידעל מיט׳ן עזות־מחוצף׳ען פייפען...

און דאס פייפען איז גובר! עס יאגט אונטער דעם סמיטשיק! די פידעל וויינט שוין נישט, פריהער קרעכצט זי, דערנאך הויבט זי אן צו לאכען!

און פלוצים האט חיים איבערגעהאקט. מיט פארביסענע לי־פען און ווילד־ברענענדיגע אויגען, שפּרינגט ער איבער אויף אן אנדערע סטרונע, און הויבט אן נאך געשווינדער צו שפילען, אי־בעריאגען וויל ער דאס פייפען!

ניין, עס איז שוין קיין שפילען נישט געוועזען! די פידעל ווארפט ארויס פון זיך אפגעריסענע געשרייען, געוואלדיגע קולות... און זיי ווארפען זיך, און דרעהען זיך ארום ווי א ווירבעל־ווינט, אלץ ארום, דאכט זיך, טאנצט: די שטוב, די קאפעלע, די געסט די כלה אויפ׳ן שטול, חיים׳ל אליין מיט דער פידעל...

עס איז קיין פרעהליכס, קיין אל מלא רחמים, עס איז קיין

שפילען! א טאנצענדיג משוגעת איז עס. א ווילד־משונה׳דיגער חולה־נופל, רחמנא־לצלן...

און עס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז די סטרונע האט גע־פלאצט.

— בראוואָ, חיים׳ל, בראוואָ! — האבען די קיעווער לייט געשריען...

צי האבען זיי דערמיט דעם אלטען קמצן א טובה געטאן? אז אסור!

אין עטליכע יאהר ארום איז דער נגון, מן הסתם דורך איינעם פון די קיעווער לייט, אריין אין טעאטער!

וואס איז אזוינס טעאטער! אלטע משכילים פלעגען גלויבען, אז טעאטער איז בעסער פאר א מוסר ספר, שטארקער פאר׳ן „ראשית חכמה״ להבדיל! איהר זאגט אודאי, אז טעאטער איז טרפה ווי חזיר...

ביי אונז זאגט מען, אז עס ווענדט זיך אין דעם, וואס מען שפילט אין טעאטער!

געוועזען איז עס שוין אין ווארשוי...

דאס טעאטער איז פול, קאפ אויף קאפ. די מוזיק הויבט אן שפילען.

וואס שפילט די מוזיק?

א גערויש, א מהומה שפילט זי, — א דור הפלגה! חיים׳לס „אל מלא רחמים״, נאר אויפ׳ן ארט פון וואלאד — א מהומה: די כלים יאגען זיך, טרייבען זיך און קנאקען!

עס רודערט, עס קלאפט און עס פייפט... נישט עס דונערט, נישט הייזער פאלען, גלאט א געפילדער! צי גליטשען זיך שדים אויפ׳ן ים הקרח, צי רייסען זיך טויזענטער חיות רעות פון גיהנום ארויס? א ציטערניש נעמט דורך דאס טעאטער!

פלוצים רייסט זיך אריין דער באס! מכלומר׳שט, איך בעס איז ער! ער בייזערט זיך. וואס איז דאס? נאר — פאלש! מען פיהלט, אז ער בייזערט זיך נישט ערנסט. און א מאדנע פייפערל שפרינגט אונטער, עס פליהט דורך די קאפעליע מיט זיגזאגען פון א בליץ און מיט א געלעכטער פון אן אמת׳ען ליץ: כא־כא־כא!

און כי־כי־כי! דער קלארנעט איילט זיך נאך! און מעשים טוט ער, דער קלארנעט! להכעיס טוט ער, מען פיהלט בחוש דעם להכעיס!

און אצינד ערשט שווימען ארויס דריי־פיער פידלען... און משונה־זים שפילען זיי, די פידלען, משונה־זים, ווי די תאוה אליין, ווי דער יצר־הרע, ווען עס רינט איהם האניג פון מויל! און עס נארט זיך אריין, דאס שפילען, אין די הערצער; עס פליסט אריין זוי א בוימעל און פאר'שכור'ט ווי אלטער וויין!

אויפגעפלאמט ווערט דאס טעאטער: די מיילער אפען, און די אויגען בליצען!

און דא הויבט זיך ערשט אויף דער פארהאנג און עס באווייזען זיך אן „ער“ און א „זי“ — א „בן־מלך“ מיט א „בת־מלכה“. און זיי זינגען!

זיי זינגען מיט ווערטער, מיט פלאמענדיגע ווערטער, ווי ברענענדיגע שלאנגען פליהען זיי פון די מיילער ארויס! און דאס גיהנום ברענט זיי אויף די פנים'ער; ווי די טייוולאנים שפרינגען זיי זיך אקעגען! און דאס האלזען זיך, דאס קושען זיך, דאס זינגען און דאס שפרינגען — געהט אלץ שנעלער און שנעלער, און ווערט פייער־פלאמענדיגער מיט יעדער רגע!

און אינ'ם פייער ברענט שוין דאס גאנצע טעאטער. די גאנצע גאלעריע מיט זכרים און נקבות, מיט די דערהיצט־פארשוויצטע פנים'ער און ווילד־פלאמענדיגע אויגען... ווי א מבול האט עס פארפלייצט!

און דאס גאנצע טעאטער זינגט!

א ים פון ברענענדיגער תאוה האט זיך אויסגעגאסען — א גיהנום ברענט! שדים טאנצען, מלאכי־חבלה פיהרען א פייערדיג ראד...

דאס איז געווארען פון פדהצור'ס „הכנסת־כלה“, דורך חיים'לס אל מלא רחמים, מיט'ן קיעווערם הילף!

נאר פאלען האט קיין שיער נישט!

חרוב געווארען איז דאס „אידישע“ טעאטער. די „בני־מלכים“ זענען צוריק שוסטער און שניידער געווארען; די בת־

מלכה'ס האבען זיך צוריקגעשטעלט צום קוימען. און מאנכע די טעאטער־נגונים זענען מגולגל געווארען אין שארמאנקעס...

אונזער נגון איז שוין קוים צו דערקענען!

אַז אויסגעקראכענער דיוואן ליגט אויסגעשפרייט אויף א הויף... צוויי מענער אין ליבקאליער מאכען קונצען, צוזאמען מיט אַן אויס־געדארט בלאס מיידעלע, וואס זיי האבען ערגעץ גע'גנב'עט...

איינער כאפט א לייטער אויף א צאהן. פייל פון בויגען לויפט דאס מיידעלע ארויף ביז'ן העכסטען שטאפעל, און שפרינגט פון דארטען אראפ, און בלייבט שטעהן אויפ'ן צווייטענס אקסעל! דער ערשטער דערלאנגט איהר דערווייל אין פלייצע; זי מאכט עטליכע קאזשיאלקעס אין דער לופט, און בלייבט שטעהן, פאר'ן עולם אין הויף, מיט אַן אויסגעשפרייטער האנט, און בעטעלט א נדבה!

עס איז אויך א טעאטער. נאר א טעאטער פאר געמיינע לייט! פאר משרתים און דינסטען!

אונטער'ן הימעל שפילט מען, קאסט עס ביליג, קויפט מען קיין בילעטען נישט, ווארפט מען צווייערס און דרייערס! און זי מאכט עס אזוי קונציג, דאס דארע מיידעלע!

דיקע טראפען שוויים רינען איהר פון רויט געמאלטען פנים. אין די איינגעפאלענע אויגען ברענט א צער. — נאר דאס זעהט נישט דער עולם; זי אטעמט שווער, דאס הערט ער נישט! ער זעהט נאר די שעהנע קונצען, ער הערט נאר די שעהנע מוזיק פון שארמאנקע!

און די נשמה אין דעם דארען גוף פון ארעמען, גע'גנב'עטען קינד, און דער ארעמער נגון אין דער הייזעריג־בלעכערנער שאר־מאנקע, — ביידע קרעכצען, וויינען און צאפלען, ביידע בעטען זיך תקון...

עס איז אבער באשערט געוועזען, אַז פרהצור'ס „הכנסת כלה“ זאל אויפגעריכט ווערען! געהענדיג פון הויז צו הויז, וואנדערענדיג פון שטאדט צו שטאדט, האבען די קונצענמאכער אזוי לאנג מיט־געשלעפט דאס ארעמע קינד, ביז עס איז, לא עליכם, קראנק גע־ווארען...

עס איז געווען אין ראדזשיוויל, ביי דער גרענעץ. דארט האבען זיי דאס קראנקע קינד איבערגעלאזט הינטער א צוים און זענען די גרענעץ אריבער. יאג נאך דעם ווינט אויפ'ן פעלד! האלב נאקעט מיט ברוינע־בלויע צייכען פון שלעג אויפ'ן לייב, איז עס גע־לעגען אין א היץ!

רחמנות'דיגע לייט האבען דאס קינד אויפגעהויבען און גע־טראגען אין הקדש אריין... אויסגעהאלטען האט דאס קינד א טי־פוס, און ארויס איז עס פון שפיטאל א בלינדע אויף ביידע אויגען!

און אצינד בעטעלט דאס ארעמע קינד. פון הויז צו הויז נעהט עס, פון טיר צו טיר און בעטעלט...

און כמעט זי רעדט נישט... זי קאן מיט ווערטער נישט בעט־לען... זי שטעלט זיך ערגעץ אפ, אוןווארט; דערזעהט מען זי נישט, הויבט זי אן זינגען איהר נגון, מען זאל זי דערהערען... און דער נגון איז פון דער שארמאנקע!

און וואס זאגט אצינד דער נגון?

רחמים בעט ער זיך! רחמנות פאר אן אומגליקליך קינד...

„שלעכטע מענשען האבען מיך ארויסגע'גנב'עט פון א גוטען טאטען, פון א הארציגער מאמען, פון א ווארעמער און זאטער היים!"

„מען האט מיך ארויסגעריסען פון אלעם גוטען; אויסגעניצט און ארויסגעווארפען ווי א שאל פון אן אויסגעגעסענער נוס!"

„רחמנות פאר אן ארעם, ארעם קינד!"

און נאך בעט זיך דער נגון:

„עס איז קאלט און איך געה נאקעט; הונגעריג בין איך אויך... אין דעם קאפ, וואו אנידערצולעגען, האב איך אויך נישט... און בלינד בין איך דערצו!"

אזוי האט דער נגון געבעטען, און דאס איז געווען זיין ערשטע מדרגה ארויף — מען האט דורך איהם צדקה געגעבען!

אין ראדזשיוויל איז געווען א איד א למדן... ער איז אפילו קיין מתנגד נישט געווען, קיין חולק אודאי נישט, נאר ער האט פשוט קיין צייט נישט געהאט צו פאהרען... ער האט די גמרא נישט פארמאכט!

פאר בטול תורה האט ער מורא געהאט!

מען זאל איהם אין בית־המדרש נישט מבטל זיין פון למוד, פלעגט ער זיצען און לערנען אין דערהיים; דאס ווייב זיצט א גאנצען טאג אין קלייט, די קינדער — אין חדר.

עס פלעגט איהם אמאל דורכפליהען אין קאפ א רעיון: אפשר פאהרען ערגעץ? דאס האט איהם דער יצר טוב, מן הסתם, אונ־טערגעזאגט. וואס טוט דער יצר הרע? פארשטעלט ער זיך אין יצר טוב און ענטפערט: מהיכא־תיתי, אודאי דארף מען אמאל פאהרען! נאר עס איז נאך צייט: מען דארף פריהער ענדיגען ד י מסכתא, י ע נ ע מסכתא!... און אזוי זענען אוועק חדשים און יאהרען!

פון הימעל האט מען אבער, אפנים, געוואלט, ער זאל קומען צו ר׳ דוד׳לען!

מאכט זיך אזא מעשה:

איינמאל זיצט ער זיך, דער למדן, און לערענט, און דערהערט א געזאנג פאר דער טיר; בייזערט ער זיך אויף זיך אליין:

— אז מען זיצט און לערענט, דארף מען נישט הערען, וואס איז גאס, וואס פאר דער טיר טוט זיך! מען דארף בטל ווערען אין דער תורה!

ער הערט דאך אבער פארט; נעמט ער און פארשטאפט זיך מיט די פינגער די אויערען. דער נגון גנב׳עט זיך אבער פארט אריין; אונטער די פינגער גנב׳עט ער זיך. ווערט ער נאך מעהר בייז, כאפט ער מיט כעס די לאנגע בארד אין מויל אריין און, ביי־סענדיג די האר, לערענט ער ווייטער! מיט נחת לערענט ער!

דער נגון לאזט נישט אפ. ער הערט איהם וואס אמאל שאר־פער. אינמיטען דערפיהלט ער, אז עס איז קול באשה — א מיידעל זינגט! גיט ער שוין א געשריי ארויס אויף א קול: חצופה! אוועק פון מיין הויז! געהט דער נגון אוועק... נאר, א מעשה נורא — מען זינגט שוין נישט, און ער הערט ווייטער! דער נגון זינגט זיך איהם אליין אין אויער, אין דער נשמה! מיט כח קוקט ער אין ספר אריין, מיט כח וויל ער זיך דורכנעמען מיט דער סוגיא, עס געהט נישט! דעם למדנ׳ס נשמה ווערט וואס אמאל פולער און פולער מיט׳ן נגון...

פארמאכט ער די גמרא און שטעלט זיך דאווענען מנחה.

ער קאן אבער נישט, נישט לערנען, נישט דאווענען. גארנישט! ווי א זילבערנעם גלעקעל קלינגט אין איהם דער נגון! דער מענש האלט עס נישט אויס! ער געהט ממש אויס פאר צער! עס געהט אוועק א טאג, א צווייטער, א דריטער — ער פאלט שיער נישט אין א מרה שחורה אריין... ער פאסט תעניתים — עס העלפט נישט! ער קאן דעם נגון נישט פטור ווערען! ער וועקט איהם ביי־נאכט פון שלאף!

און דאס איז א מענש, וואס האט, זייט ער לעבט, קיין מנחה פאר אן עמוד נישט געדאווענט; במעט קיין קול נגינה פון זיך נישט ארויסגעגעבען! שבת פלעגט ער די זמירות אפזאגען און אויס'ן ארט פון זינגען — לערנען א בלאט גמרא!

פארשטעהט ער דאך, אז עס איז נישט פשוט!

„מעשה שטן!" טראכט ער און פאלט ביי זיך אפ גאר אינ־גאנצען.

דאכט זיך, אז אצינד מוז מען שוין פאהרען?

פרעגט אבער דער יצר־הרע: יא פאהרען, נאר וואוהין? צדיקים איז דא אסך, — וועלכער איז דער אמת'ער צדיק, ביי וועמען קאן מען באמת א פעולה האבען? הויבט אן דער למדן צו קלערען.

באקומט ער נאך א וואונק פון אויבען.

מאכט זיך א מעשה און ר' דוד'ל טאלנער מוז עוקר זיין און פאהרען איבער ראדזשיוויל...

די מעשה פון דער מסירה ווייסט איהר אודאי. און זאגען זאג איך אייך, אז עס איז אן עונש געוועזען! מען האט נישט געדארפט ארויס'גנב'ענען ר' דוד'לען פון וואסילקאוו און פיהרען קיין טאל־נא; מען האט נישט נעדארפט מבייש זיין קיין שטאדט! און חרב נחרב איז דאס וואסילקאוו, נעבעך, געווארען!

די גאסטהייזער האט מען פארמאכט; ארום און ארום די קרעטשמעס זענען בטל געווארען! ער ככר לחם זענען זיי, לא עליכם, געקומען...

נא דיר! מסר'ט מען און טאלנא ווערט אויך חרוב!

ר' דוד'ל האט געהאט א גאלדענע שטול, מיט אן אויסגע־

קריצטען פסוק: דוד מלך ישראל חי וקים! מאכען מוסרים דערפון א פאליטיקע און עס שלאגט אז אין פעטערבורג...

מילא, מיר ווייסען, אז עס איז געווען בבחינת: מאן מלכי רבנן... נאר גאר פארטייטש עס די גענעראלען אין פעטערבורג!

הכלל, ר' דוד'ל מוז עיקר זיין, האלט ער, דורכפאהרענדיג, שבת אין ראדזשיוויל, און אונזער ראדזשיווילער למדן געהט למזל צום שלש סעודות!

דער יצר־הרע גיט זיך אבער נאך נישט אונטער. ער קומט אריין און זעהט א קליין אידעלע, טאקע א פיצעל אידעלע זיצט אויבען אן ביים טיש, מען זעהט נישט מעהר ארויס נאר א גרויס, נאר א גרויס שטריימעל מיט זילבערנע האר, וואס פאלען איהם אויפ'ן פנים! מען זיצט שווייגענדיג, מען זאגט קיין תורה נישט... אנטפאלט איהם טאקע, דעם למדן, דאס הארץ...

דאס איז עס און גאר? טראכט ער דער למדן.

נאר ר' דוד'ל האט איהם שוין דערזעהן און גיט א זאג:— זעץ דיך, למדן.

און באותו הרגע איז ער שוין צו זיך געקומען. ער האט שוין געכאפט ר' דוד'לס א בליק, עס האט איהם שוין א בריח געטון ביי דער נשמה!

איהר האט אודאי געהערט פון טאלנערס אויגען! אין זיינס א בליק האט געשמעקט אי שררות, אי קדושה, אי גבורה; וואס איהר ווילט האט אין בליק געשמעקט!

און, אז ר' דוד'ל זאגט: זעץ דיך, מאכט מען שיין דעם למדן אן ארט ביים טיש. זעצט ער זיך אוןווארט

און אז ר' דוד'ל זאגט ווייטער:

— מען איז מכבד דעם למדן מיט א נגון! אנטפאלט איהם דער מוטערס מילך: ער — און א נגון...

נאר עמיץ דערלאנגט איהם שוין אין פלייצע: אז ר' דוד'ל הייסט, זינגט מען! מילא, זינגט ער!

און ער הויבט, נעבעך, אן מיט א ציטער; און ער שטאמעלט קוים ארויס אן התחלה פון א נגון. און וואס וויל ער זינגען, דער למדן? מן הסתם דער יתומה'ס נגון; קיין אנדערען קאן ער נישט! און ער ציטערט, און שטאמעלט, און זינגט. און דער נגון ווערט שוין ווייטער אן אנדערער! ער האט שוין א ריח תורה, א יניקה

פון קדושת שבת, מיט א הרהור תשובה פון א איד א למדן... און זינגענדיג, דערפיהלט ער, דער למדן, דעם נגון, און הויבט אן וואס א רגע בעסער און פרייער צו זינגען...

אינמיטען הויבט אן ר׳ דוד׳ל, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין, שטילערהייט אונטערצוברומען. דער עולם דערהערט און כאפט אונטער. מיט׳ן עולם צוזאמען צוהיצט זיך דער למדן אויך, ער קריגט א ברען! ער איז שוין גאר ארויס פון די כלים, — ער זינגט טאקע!

און דער נגון הויבט זיך אן פלוצים צו גיסען ווי א „נהר־די־נור“ — א פייערפלאמענדיגער טייך... און די פאליעס שלאגען אלץ ברייטער און העכער. אלץ פייערדיגער און פלאמענדיגער!

און עס ווערט דעם נגון שוין ענג אין שטוב, און ער רייסט זיך דורך די פענסטער אין גאס ארייין! און עס גיסט זיך אין גאס אריין א ים פון קדושה, פון פייערדיגער קדושה; און נבהל ונשתומם רופט דער עולם אין גאס:

— דער יתומה׳ס נגון! דער יתומה׳ס נגון!

דער נגון האט באקומען תקון און דער למדן אויך!

פאר׳ן אוועקפאהרען האט איהם ר׳ דוד׳ל אוועקגענומען אן א זייט און געזאגט א פאר ווערטער.

— למדן — האט ער איהם געזאגט — האסט מבייש געווע־זען א בת ישראל! דו ביסט אויפ׳ן שרש פון איהר נגון קיין מבין נישט געוועזען! האסט זי גערופען חצופה!

— גיט מיר, רבי, א תשובה דערויף — בעט זיך דער למדן.

— נישט נויטיג, — מאכט דער רבי, זכרונו לברכה.—אויפ׳ן ארט פון תשובה טו בעסער א מצוה!

— וואס פאר א מצוה, רבי?

— מאך דעם מיידעל חתונה; הכנסת כלה איז א גרויסע מצוה!

— — — — — — — — — — — — — — —

און ציגד הערט די צווייטע זייט פון דער מעשה:

אין עטליכע יאהר שפעטער, אז דאס מיידעל האט שוין לאנג

חתונה געהאט מיט אן אלמן א סופר, איז מען ערשט געוואר גע־וואָרען, פון וואַנען זי קומט אַרוים!

עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דאס מיידעל איז דעם אלטען קאַצנער׳ס אן אייניקעל! און די מעשה איז אַזוי געווען:

דער איידעם זיינער, דער קיעווער, איז זיך אמאָל געגאַנגען מיט׳ן ווייב אין טעאַטער אריין אויף א גאַנצען אָווענט, און טאַקע דעם אָווענט האט מען זיי אָוועקגעגנב׳עט דאס איינציגע קינד...

נאָר אפגעבען זיי די טאָכטער האט מען שוין נישט געקאָנט...

די מוטער האט שוין לאנג נישט געלעבט און דער פאָטער איז שוין לאנג געוועזען אין אמעריקא...

מקובלים.

אין די שלעכטע צייטען, פאלט אפילו תורה — די בעסטע סחורה — אויך.

פון דער לאשטשיווער ישיבה איז מעהר נישט געבליבען נאר דער ראש ישיבה — ר' יעקעל, מיט איין איינציגען תלמיד.

דער ראש־ישיבה איז אן אלטער דארער איד, מיט א לאנגער צושויבערטער בארד, מיט אלטע, אויסגעלאשענע אויגען; למד, זיין געליעבטער תלמיד, איז א יונגערמאן, אויך א דארער, א הויכער, א בלאסער מיט שווארצע געקרייזעלטע פאות, ברענענדיגע, שווארצע, אונטערגעשלאגענע אויגען, פארברענטע ליפען, און א ציטערי־גען שפיציגען גארגעל;ביידע — מיט „אויפגעבראשעטע" הער־צער, אהן העמדער, ביידע אין לאבעס; דער ראש ישיבה שלעפט קוים נאך א פאר פויערישע שטיוועל, דעם תלמיד אהן זאקען פאלען די שוסטער־שיך אראפ פון די פיס.

דאס איז געבליבען פון דער בארימטער ישיבה!

דאס פאראָרעמטע שטעדטעל האט אלע מאל ווייניגער גע־שיקט עסען, גענעבען טעג; זענען זיך די ארעמע בחורים צוקרא־כען! ר' יעקעל אבער וויל שוין דא שטארבען, און זיין תלמיד— לעגען איהם די שערבלעך אויף די אויגען.

און זיי ביידע ליידען אויך אמאל הונגער. פון ווייניג עסען קומט ווייניג שלאפען, פון גאנצע נעכט נישט שלאפען און נישט עסען — א חשק צו קבלה!

ממה נפשך — דארף מען אויפזיין גאנצע נעכט און הונגערען גאנצע טעג, — לאז מען כאטש דערפון א נוצען האבען, זאל כאטש זיין: תעניתים מיט סגופים, זאלען זיך כאטש עפענען אלע טוי־ערען פון דער וועלט מיט סודות, רוחות און מלאכים!

און זיי לערנען שוין קבלה א צייט!

צינד זיצען זיי ביים לאנגען טיש, אייגע אליין. ביי יעדען איז צינד נאך מיטאג, ביי זיי איז נאך פאר פרישטיק. זיי זענען דאך געוואוינט דערצו, — דער ראש ישיבה פארגלייסט די אויגען און רעדט; דער תלמיד זיצט אונטערגעשפארט אויףביידע הענט מיט'ן קאפ און הערט.

— אין דעם זענען דא — זאגט דער ראש ישיבה — אסך בחינות: איינער קאן א שטיקעל, איינער א האלבען, איינער א גאנצען נגון. — דער רבי, ז"ל, האט געקענט א גאנצען נגון, אפילו מיט א צושפיל! — איך (האט ער צוגעגעבען טרויעריג) האב קוים די זכיה צו א פיצעלע, אט אזוי גרויס...

ער האט אפגעמאסטען א פיצעל פון דארען פינגער און האט ווייטער געצויגען:

— עס איז פאראנען א נגון, וואס מוז האבען ווערטער: דאס איז נאר א נידעריגע בחינה... עס איז פאראנען א העכערע בחינה: א נגון, וואס זינגט זיך אליין, גאר אהן ווערטער — א ריינער נגון! נאר ד ע ר נגון דארף נאך האבען א קול... און ליפען, דורך וועלכע דאס געהט ארויס! און ליפען — פארשטעהסט דו — זענען דאך גשמיות! און דאס קול אפילו, עס איז אן עדלער גשמיות, גשמיות איז עס!

לאז זיין, אז דאס קול שטעהט אויף דער גרענעץ צווישען רוחניות און גשמיות!

נאר סיי ווי סיי דער נגון, וואס הערט זיך מיט א קול, וואס הענגט אפ פון די ליפען, איז נאך נישט ריין, נאך נישט אינגאנצען ריין... נאך נישט קיין אמת'ער רוחניות!...

דער אמת'ער נגון אבער זינגט זיך גאר אהן א קול... עס זינגט זיך אינעווייניג, אין הארץ, אין די געדערעם!

אט, דאס איז דער סוד פון דוד המלך'ס ווערטער: „כל עצמותי תאמרנה"... אינ'ם מארך פון די ביינער דארף זינגען. דארט דארף זיין דער נגון — דער העכסטער שבח פאר גאט ברוך הוא! דאס איז נישט דער נגון פון א בשר ודם, דאס איז קיין אויסגעטראכטער נגון! דאס איז שוין א חלק פון נגון, מיט וועלכען גאט האט די וועלט באשאפען; פון דער נשמה, וואס ער האט אריינגעגאסען אין איהר.

און אזוי ייִנגט די פמליא של מעלה! אזוי האָט געזונגען דער „איד“, זכרונו לברכה!

דעם למוד האָט איבערגעהאקט א צושויבערטער יונג מיט א שטריק ארום די לענדען — א טרעגער. ער איז ארייַנגעקומען אין בית־המדרש, אנידערגעשטעלט א שיסעל גריץ מיט א שטיקעל ברויט אויפ'ן טיש נעבען ראש־ישיבה, און מיט א גראָב קול געזאָגט: „ר' טעבעל שיקט דעם ראש־ישיבה עסען!“ און האָט זיך איבערגעדרעהט, און, ארויסגעהענדיג, צונגעגעבען: „שפּעטער וועל איך קומען נאָך דער שיסעל!“

ארויס הורך דעם גראָבען טרעגער־קול פון דער געטליכער הארמאָניע, האָט זיך דער ראש־ישיבה שווער אויפגעהויבען און איז, נאָכשלעפּענדיג די גרויסע שטיוועל, צוגעגאנגען צום כיור זיך וואשען.

געהענדיג, האָט ער ווייטער גערעדט, נאָר מיט ווענינער התלהבות, און דער תלמיד האָט איהם פון זיין אָרט נאָכגעיאָגט מיט די אויפגעשפּיצטע אויערען און ברענענדיגע פאַר'חלום'טע אויגען.

— נאָר — זאָגט ווייטער ר' יעקעל מיט א טרויעריגער שטימע — איך האָב אפילו די זכיה נישט משיג צו זיין, אין וואס פאַר א בחינה דאָס איז! אין וועלכען שער דאָס קומט! זעהסט דו, — גיט ער שוין צו מיט א שמייכעל, — די סגופים מיט די צרופים. וואס מען דאַרף דערצו, די וויים איך, און איך וועל זיי דיר נאָך אפשר היינט איבערגעבען!

דעם תלמיד קריכען שיער די אויגען אויס; ער האַלט אפען דאָס מויל צו כאַפּען יעדעס וואָרט. נאָר דער רבי האקט אָפּ. ער וואשט זיך, ווישט זיך די הענט, זאָגט „שאו ידיכם“, געהט צוריק צום טיש און מאַכט, מיט ציטעריגע ליפּען, די „המוציא“...

מיט ציטעריגע דאַרע הענט הויבט ער אונטער די שיסעל. די פּאַרע פאַרדעקט איהם מיט א וואַרעמען דונסט דאָס ביינינע פּנים; דערנאָך שטעלט ער זי צוריק, נעמט דעם לעפעל אין דער רעכטער האַנט, און וואַרעמט די לינקע האַנט אין ראַנד פון שיסעל. דערביי צוקוועטשט ער מיט דער צונג אז די נאַלע דזשיאַנסלעט די „עשט „מוציא“ מיט זאַלץ.

אנגעוואָרעמט דאָס פּנים מיט די הענט, קנייטשט ער שטאַרק איין דעם שטערן, ציהט צוזאַמען די בלאָנע־בלויע דאַרע ליפּען, און הויבט אָן בלאָזען!

ביי דער גאַנצער צייט האָט פון איהם דער תּלמיד קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזט. און, בשעת דעם רבי׳נס ציטערדיג מויל איז אַקעגען געלאָפען דעם ערשטען לעפעל גריץ, האָט איהם עפּעס אָנ־געכאַפּט ביים האַרץ; ער האָט זיך פאַרשטעלט דאָס פּנים מיט ביידע הענט און האָט זיך אינגאַנצען איינגעצויגען.

אין א פּאָר מינוט אַרום איז אַריינגעקומען נאָך א יונג מיט נאָך א שיסעל גריץ מיט ברויט:

„ר׳ יוסף שיקט דעם תּלמיד אָנבייסען!"

נאָר דער תּלמיד האָט נישט אַוועקגענומען די הענט פון פּנים.

דער ראש־ישיבה האָט אַוועקגעלעגט דעם לעפעל און איז צו־געגאַנגען צום תּלמיד. א ווייַלע האָט ער מיט שטאַלצער ליעבע אויפ׳ן געקוקט, דערנאָך האָט ער איינגעהילט די האַנט אין דער פּאָלע און אָנגעריהרט איהם דעם אַקסעל.

— מען האָט דיר געברענגט עסען, — וועקט ער איהם מיט א פריינדליך קול. טרויעריג און לאַנגזאַם האָט דער תּלמיד אַוועק־גענומען די הענט פון פּנים. און דאָס פּנים איז נאָך בלאַסער גע־וועזען, און די אונטערגעשלאָגענע אויגען האָבען נאָך ווילדער גע־ברענט.

— איך וויים, רבי! — ענטפערט ער — נאָר איך וועל נישט עסען היינט!

— דער פיערטער תּענית? — האָט דער ראש־ישיבה גע־פרעגט, פאַרוואונדערט.

— און אַהן מיר? — גיט ער צו מיט א פּרעטענסיע.

— עס איז אַן אַנדער תּענית — ענטפערט דער תּלמיד, — עס איז א תּענית־תּשובה!

— וואָס רעדסט דו? דו — און א תּענית תּשובה?

— יאָ. רבי! א תּענית־תּשובה... א רגע פריהער, ווען איהר

האָט אנגעהויבען עסען, האָב איך געהאַט אַ חרטה... עובר צו זיין אויף לא־תחמוד?

אין דער זעלבער נאַכט, גאַנץ שפּעט, האָט דער תלמיד גע־וועקט דעם רבי'ן. זיי זענען ביידע געשלאָפען, זיך קעגענאיבער, אויף בענק אין קלויז.

— רבי! — רבי! — האָט ער גערופען מיט אַ שוואַכען קול.

— וואָס איז? — האָט זיך דער ראש ישיבה אויפגעכאַפּט דערשראָקען.

— איך בין ציינד געווען אין דער הויכער מדרגה...

— ווי אַזוי? — פרעגט דער ראש־ישיבה נאָך אַביסעל פאַר־שלאָפען.

— עס האָט אין מיר געזונגען!

דער ראש־ישיבה האָט זיך אויפגעזעצט:

— ווי אַזוי, ווי אַזוי?

— איך ווייס אַליין נישט, רבי, — האָט דער תלמיד מיט נאָך אַ שוואַכערען קול געענטפערט. — איך האָב נישט געקאָנט שלאָפען. האָב איך מיך פאַרטיפט אין אייער שמועס... איך האָב געוואָלט דווקא קענען דעם נגון... און איך האָב פאַר גרויס צער, וואָס איך קען נישט דעם נגון, אָנגעהויבען וויינען... עס האָט אין מיר אַלץ געוויינט; אַלע אברים האָבען געוויינט פאַר'ן רבונו של עולם!

דערביי האָב איך געמאַכט די צרופים, וואָס איהר האָט מיר איבערגעגעבען... אַ וואונדערליכע זאַך: נישט מיט'ן מויל, נאָר עפּעס אינעווייניג... פון זיך אַליין! ראַפּטום איז מיר ליכטיג גע־וואָרען... איך האָב געהאַלטען צו די אויגען, און עס איז מיר גע־ווען ליכטיג, זעהר ליכטיג, זעהר שטאַרק ליכטיג!...

— אַט! — בויגט זיך צו דער ראש ישיבה.

— דערנאָך איז מיר געוואָרען פון דעם ליכט אַזוי גוט, אַזוי לייכט... עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך וועג גאָרנישט, אַז מיין גוף האָט די וואָג פאַרלוירען, אַז איך קאָן פליהען...

— אַט! אַט!

— דערנאָך בין איך געוואָרען לוסטיג, לעבעדיג, לאַכענדיג... דאָס פּנים האָט זיך מיר נישט געריהרט, די ליפּען אויך נישט, און

איך האב דאך געלאכט... און אזוי גוט, אזוי הארציג, אזוי נחת'־דיג געלאכט!

— אט! אט! אט! — מתוך שמחה!

— דערנאך האט עפעס אין מיר געברומט, ווי אז אנהויב פון א ניגון געברומט.

דער ראש־ישיבה איז אראפגעשפרונגען פון זיין באנק און איז מיט אמאל געווען ביים תלמיד:

— נו — נו.

— דערנאך האב איך געהערט, ווי עס האט אין מיר אנגע־הויבען זינגען!

— וואס האסט דו געפיהלט? וואס? וואס? זאג!

— איך האב געפיהלט, אז אלע חושים זענען מיר פארשטאפט און פארמאכט, און עפעס אינעווייניג זינגט... און אזוי ווי מען דארף — נאך אהן ווערטער, אט אזוי...

— ווי אזוי? ווי אזוי?!

— ניין, איך קאן נישט... פריהער האב איך געוואוסט... דער־נאך איז פונ'ם זינגען געווארען... געווארען...

— וואס איז געווארען — וואס?...

— א מין שפילען... גלייך, להבדיל, איך וואלט אינעווייניג אין מיר א פידעל געהאט, אדער גלייך יונה כלי־זמר זאל אין מיר זיצען און שפילען זמירות, ווי ביים רבי'ן צו טיש! נאר עס האט געשפילט נאך בעסער, נאך עדעלער, מיט נאך מעהר רוחניות! און אלץ אהן א קול, אהן א שום קול — ס א מ ע רוחניות!...

— וואויל איז דיר! וואויל איז דיר! וואויל איז דיר!

— ציגד איז אלץ אוועק! — מאכט טרויעריג דער תלמיד.

— עס האבען זיך מיר צוריק געעפענט די חושים, און איך בין אזוי מיד, אזוי מיד, א־זוי מי־ד!... אז איך...

— רבי, — האט ער ראפטום א געשריי געטאן, זיך אנכאר־

פענדיג ביים הארץ. — רבי! זאגט מיט מיר ודוי! מען איז גע־קומען נאך מיר! — עס האט דארט אין פמליא של מעלה א זינ־גערל פארפעהלט! א מלאך מיט ווייסע פליגעל!... רבי! רבי! שמע ישראל! שמעעע... יש...

דאס גאנצע שטעדטעל, ווי איין מענש, האט זיך געוואונשען אזא טויט. נאר פאר'ן ראש ישיבה איז נאך ווענינ.

— נאך א פאר תעניתים, — קרעכצט ער, — וואלט ער שוין געשטארבען „בנשיקה“!

שהשמחה במעונו.

ז י י שרייען אלץ אינאיינעם: עולם הזה!
עולם־הזה ווילען זיי, לוסטיג ווילען זיי זיין, פרעהליך... שמחה ווילען זיי האבען, א טעם פון לעבען פיהלען...
און איך זאג אייך: ש ה ש מ ח ה ב מ ע ו נ ו...
די קוואל פון שמחה איז ע ר... פון א י ה ם שטראלט זי ארוים!
שמחה שטעקט אין דער תורה, אין מצוות און מעשים טובים. אין נשמות פון צדיקים, — אין אלעם דעם, וואס האט א יניקה פון ד א ר ט! פון גלאנץ פונ׳ם כסא־הכבוד!
אויפ׳ן גאנצען עולם־הזה — זאג איך אייך — ליגט א טרויער, א מרה־שחורה; אלץ איז איינגעטונקט און איינגעהילט אין עצבות, אין אומעט...
ווארים וואס? ולשמחה מה זו עושה? מיט וואס האט מען זיך צו פרעהען?
און דעריבער דארף יעדע זאך תקון... יעדע זאך מוז אויסגע־לעזט ווערען פון דער מרה־שחורה, פון דער פארגליווערטקייט, אין וועלכע אלץ פארפאלט. אהן דעם שטראל פון ז י י ן גנאד!

א „והא ראיה":
מ י ר טרינקען און ז י י טרינקען...
וואס פאר א טעם האט א טרונק־בראנפען אין שענק... און — וואס פאר א טעם האט א טרונק־בראנפען אין שטיבעל ביי א סיום, ביי א יאהר־צייט, אדער גלאט ביי א פשוט׳ען שלש־סעודות! ביי ז י י לאזט זיך דער בראנפען נישט טרינקען. און עס

גלוסט זיך איהם גארנישט צו טרינקען; נאר דער יצר־הרע הייסט! ער רעדט אן און זיי פאלגען... דעריבער נעמט מען א קאפ און מען פארקרימט זיך — די נשמה אין מענש שרומפט זיך איין, ציהט זיך צוזאמען פאר וועהטאג, דעריבער פאלט איין די הויט און קנייטשט זיך ווי א פארמעט...

מאכט מען אבער איבער דער משקה א ברכה, טרינקט מען זי לשם מצוה, איז מען זי מתקן... לאזט זיך די משקה טרינקען און די נשמה האט נחת פון טרינקען און וויל טרינקען!...

זיי ריהמען זיך, אז זיי עסען מיט דרך־ארץ!

נו, האב נישט קיין דרך־ארץ, אז מען איז פארגליווערט, פאר־שטארט און פאר'חושכ'ט ווי אן אלטער, איינגעפאלענער קוימען, וואס האט שוין לאנג קיין פונק פייער נישט געזעהן...

זיצען זיי טאקע שטייף און קאלט ווי אייז: איינער קאן דעם צווייטען נישט ליידען; א טאטע מיט א זוהן קאנען פון איין שי־סעל נישט עסען! אפילו זאלץ־מעסטלעך שטעלט מען יעדען באַ־זונדער... פון וואנען־זשע זאל זיין שמחה?

שמחה שטעקט אין דער נשמה, און וואס האט די נשמה דער־פון, אז דער גוף פרעסט?

און וואס איז טאקע דער סוד פון תרומות ומעשרות, פון חלה־נעמען, פון פארצייטישע ארעמע סעודות, פון אן אורח בעטען צום טיש... פון ברכות מאכען, פון זמירות זינגען...

זיי ווילען פרעהליך זיין! גארנישט אפגעטיילט פאר א מצוה־זאך, אהן א ברכה, אהן זמירות, און נעמט מען פאר בושה אהיים אן אורח, זעצט מען איהם אוועק ביי די דינסטען אין קיך...

אין קיך איז אפשר פרעהליך — נאר אין די שטובען, זאג איך אייך, אין די שטובען איז טויט, טויט ווי אלע טויטע!

איך הער ווי איהר לייענט אייערע שירים...

פון דער לבנה האט איהר שטארק נחת... איך הער דאך: די

שעהנע, זיסע, בלאסע לבנה, זאגט איהר... און פון כוכבים ומזלות רעדט איהר מיט ליב, און אויך פון דער טבע, פעלדער, וועלדער, טייכען...

א י ך זאג אייך: פרישע לופט איז אמת, בפרט, אז מען ליידט אויף דער ברוסט — א רפואה־שלמה! נאר שמחה אין דער טבע האב א י ך געפיהלט (איך בין דאך אויך אמאל יונג געווען) פאר הושענא־רבה... פארטאג — א גרויער הימעל — שטיל. — צווישען סטראַסטינגעס רינט דער טייך... — פיק־פיק! — רופט זיך פון ערגעץ אן א נפש'ל, — טס־טס! — אן אנדערם... און איך נעה מיר, ביים ברעג, און שנייד מיר הושענות...

פון כוכבים ומזלות איז דאך נישט דא וואס צו רעדען... נאר די לבנה, פון וואס מיינט איהר האט זי איהר חן באקומען?

פון אונזער קדוש־לבנה!...

גלויבט מיר, ווען נישט קדוש־לבנה, ווען נישט דאס ליכט, וואס מיר שיקען ארויף צו דער לבנה — וואלט זי אויסגעזעהן נאַריש, גאר נאריש, אזוי נאריש ווי א צינערנער הקדש־טעלער!

נאך א והא־ראיה — אַן אמת'ע מעשה!

אמאל איז געווען א בן מלך, איז ער געווען אנגעזאפט מיט מרה־שחורה... די דאקטוירים האבען געוואלט דערקלערען, פון וואַנען די מרה־שחורה נעמט זיך: האבען טייל געזאגט, אז ער האט שלעכטע אויגען, אז אלץ, אויף וואס זיי קוקען, קומט ארויס געל, גרין און געל... מען האט אבער געזוכט אלערליי ברילען צו די אויגען, און קיין איינציגע האט נישט געהאלפען...

אנדערע האבען דערקלערט, אז ער האט עפעס געמוזט יונגערהייט איינשלינגען, עפעס א טמא חיה'לע, און עס האלט זיך אין דער נשמה, און פאר'מאוס'ט איהר דאס לעבען. האט מען צו דעם אויך קיין רפואה נישט!

ווי עס איז, דער מלך האט איהם געוואלט ראטעווען, פרעהליך מאכען, משמח זיין, ער האט איהם געקויפט כלי־כסף וכלי־זהב... פון דער גאנצער וועלט האט מען איהם צונויפגעפיהרט אלערליי

בשמים, אלערליי קריסטאַלען און אַזוי טייערע חפצים — עס האָט נישט געהאָלפֿען!

מען האָט איהם געשטעלט אַ פּאַלאַץ אין אַ גאַרטען, און אין דעם גאַרטען האָט מען געפּלאַנצט אַלערליי בוימער, אַלערליי געוויקסען און בלומען; מען האָט אויסגעשיט די וועגען מיט גאָלדי־נען זאַמד; מען האָט אויסגעגראָבען אַ טייך און פֿאַרגאָסען מיט פֿריש קוואַל־וואַסער, לעבענדיג וואַסער. און אויפ'ן וואַסער האָבען געשוואומען די ווייסע גענז, מיט די לאַנגע ווייסע העלזער. וואָס וויגען זיך אויפ'ן וואַסער אַזוי רוהיג, אַזוי שעהן, ווי די נשמות אין גן־עדן — — עס האָט אַלץ נישט געהאָלפֿען...

און אויף אַלעם, — זאָגט דער בן מלך, — ליגט אַ מרה־שחורה... דער בוים וואַקסט, זאָגט ער, מיט מרה־שחורה. די בלו־מען בליהען מיט מרה־שחורה, דאָס וואַסער — זאָגט ער — וויינט אין דער שטיל, גלייך עס וואָלט אויף עפּעס געטרויערט. און די ווייסע גענז דערמאָנען איהם נאָר אין תכריכים.

און די זיסע פּירות, די וויין־עפּעל, די גראַנאַטען, די וויינ־טרויבען, אַלץ — זאָגט ער — איז ביטער, ביטערליך און נודנע...

דאָס ערגסטע איז געוועזען, אַז דער בן־מלך האָט אין גאַרטען אין וואַסער, אָדער אין פּאַלאַץ אין אַ שפּיגעל זיין אייגענע פּנים דערזעהן...

— איך בין טויט, — פּלעגט ער שרייען. — אויף מיין פּנים ליגט נישט קיין שיין פֿון לעבען...

און איינמאָל האָט זיך פּלוצלונג אַלץ פֿאַרענדערט!

דער בן־מלך האָט זיך פּלוצים צולאַכט!

פּלוצים איז אַלץ אין גאַרטען געוואָרען גרין און לעבענדיג און שעהן — אַלץ האָט אָנגעהויבען לעבען און ער אויך.

און וואָס מיינט איהר, איז געשעהען? אַ קלייניגקייט!

אויפ'ן וועג, פֿאַרביי דעם גאַרטען, איז געגאַנגען אַ צדיק. מיד און פֿאַרשמאַכט איז ער געגאַנגען: אויף אַ ברית, אויף פּדיון־שבויים, איך ווייס?

נאָר מיד איז ער געוועזען און געליטען האָט ער הונגער און דורשט; אַט, אַט וועט דער צדיק חלש'ען, ער וועט פֿאַלען! דאָס וויל מען אָבער אין הימעל נישט דערלאָזען.

רייסט זיך אָפּ אַן עפּעל פון אַ בוים און פאַלט דעם צדיק צו די פיס...

הויבט ער אויף דעם עפּעל, מאַכט אַ ברכה, בייסט אַריין — און שוין! באותו הרגע איז פון אַלץ אַראָפּ די מרה־שחורה, פאַר־שוואונדען דער כשוף, אַלץ איז געוואָרען מלא שמחה!

וואָרים ווי איך זאָג אייך: שהשמחה במעונו!

אַ שמועס.

עס איז אַ וואַרעמער, אמת־יום־טוב'דיגער טאָג און ר' שכנא — אַ הויכער, דאַרער איד, אַ שריד ופליט פון די אַלטע קאַצקער— און ר' זרח, אויך אַ דאַרער, נאָר אַ קליין־געוואַקסענער איד, אַ נשאר פון די אַלטע בעלזער — לאָזען זיך הינטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירען. יונגערהייט, זענען זיי זיך שונאים געוועזען. שונאים אויף טויט און לעבען. ר' שכנא האָט געפיהרט די קאַצקער נעגען די בעלזער און ר' זרח — די בעלזער נעגען די קאַצקער! היינט, אויף דער עלטער, אַז די קאַצקער זענען געוואָרען „נישט דאָס וואָס אַמאָל", און די בעלזער האָבען פאַרלוירען דעם ברען, האָבען זיי זיך ביידע אָפּגעטיילט פון די חברות, זענען זיי ביידע אַרויס פון די שטיבלעך, וואו שוואַכערע חסידים, נאָר איננערע און שטאַרקערע לייט האָבען איבערגענומען די הנהגה.

אין בית־המדרש, ווינטער ביים אויווען, האָבען זיי שלום גע־מאַכט; און ציינד, חול־המועד פּסח, ביים ערשטען שעהנעם טאָג, געהען זיי ביידע שפּאַצירען.

די זון שיינט אויף אַ ווייט בלויען הימעל. פון דער ערד רייסען זיך אַרויס די גרעזעלעך; מען זעהט ממש בחוש, ווי אַ מלאך שטעהט ביי יעדעם גרעזעל און שלאָגט: וואַקס! וואַקס! מחנות פייגעלעך צופליהען זיך, זוכענדיג פאַראיאָהריגע נעסטען — — און ר' שכנא מאַכט צו ר' זרח'ן:

— קאַצקער, פאַרשטעהסט, — אמת'ע קאַצקער, מיין איד, פון די היינטיגע איז נישט כדאי צו רעדען, — נאָר אמת'ע אַלטע קאַצקער האָלטען גאָרנישט אַזוי שטאַרק פון דער הנדה...

— נאָר פון די קניידלעך? — שמייכעלט ר' זרח.

— אויס קניידלעך, — ענטפערט ר' שכנא ערנסט, — לאַך נישט! דו ווייסט דעם סוד פון „לא תסגיר עבד אל אדוניו"?

— פאר מיר — זאגט דער בעלזער מיט א שטאָלצער עניוות, — איז געגוג צו וויסן די כונות פון דאַוונען.

ר' שכנא מאַכט זיך נישט הערנדיג און זאגט ווייטער:

— מילא, דער פשט איז דאך פשוט: אז עס אנטלויפט א קנעכט א משרת, א פייער, — טאָר מען איהם, על פי דין תורה נישט כאַפּען, נישט בינדען און נישט איבערגעבען צוריק צום פריץ, צום בעל־הבית; מן הסתם, אז א מענש אנטלויפט, קאן ער שוין נישט אויסהאלטען... איז שוין סכנת נפשות! נאר דער סוד איז אויך גאר פשוט: דער גוף איז בבחינת עבד, — — ער איז א קנעכט צו דער נשמה! דער גוף איז א בעל־תאוה, ער זעהט א שטיק חזיר, אן אשת־איש, אן עבודה זרה, וויים איך וואס — שפרינגט ער פון דער הויט ארויס; זאגט אבער די נשמה: לא תעשה! מוז ער שווייגען. און פאַרקעהרט — די נשמה וויל א מצוה טון — מוז דער גוף טון, מעג ער זיין מיד, גע'הרג'עט... מוזען די הענט ארבייטען, די פיס לויפען, דאס מויל רעדען... פארוואס? דער פריץ, די נשמה הייסט! און פונדעסטוועגען: לא תסגיר! אינגאנצען איבערגעבען דעם גוף צו דער נשמה טאָר מען אויך נישט. די פייערדיגע נשמה וואלט איהם פאַרברענט, אש פון איהם געמאכט. און, ווען דער רבונו של עולם זאל וועלען נשמות אהן גופים, וואלט ער קיין וועלט נישט באַשאַפען! און דעריבער האט דער גוף אויך זיינע זכיות'ען... „כל היושב בתענית נקרא חוטא" (דער וואס פאסט אסך, הייסט א זינדיגער) — דער גוף דאַרף עסען! ווער עס וויל פאהרען, מוז שפּייזען דאס פערד! קומט ווייטער א יום־טוב, א יומא דפגרא — פרעה דיך אויך! נעם א קאפּ בראַנ־פען, פרעה דיך, גוף, אויך! און די נשמה האט הנאה, און דער גוף האט הנאה: די נשמה — פון דער ברכה, דער גוף — פון קאַפּ! פסח, זמן חרותנו — קום אהער, גוף, כאפּ א קניידעל! און ער ווערט דאהורך געהויבען, נתעלה! ער קומט צו שמחת מצוה! — אוים קניידלעך, ברודער, לאך נישט!

ר' זרח איז מודה, אז דער ענין איז טיף און לאזט זיך הערען; ער אבער עסט נישט קיין ישרוי'ה!

— האסט דו הנאה פון מצות...

— ווער האט מצות צו דער זעט? — שמייכעלט ר' זרח,— און גלאט — וואו נעמט מען צייט צו די מצות?

— ווי אזוי דען ביסט דו מקיים „ושמחת בחגך" בנונע צום גוף ?

— איך ווייס ? אויב ראזשינקעס־וויין שמעקט איהם — מילא ! איך אליין האב ווילד הנאה פון דער הגדה. איך זיץ און זאג, און צעהל די מכות, און צעהל, און טאפעל זיי און מאך נאכאמאל א כפל...

— מגושם !

— מגושם ? פאר אזוי פיעל צרות און ענויים קשים... פאר אזוי לאנג גלות השכינה ? — איך מיין, מען דארף מאכען א מנהג, מען זאל זאגען זיבען מאל די מכות, זיבען מאל שפוך חמתך ! דער עיקר — די מכות ; מחיה בין איך מיך מיט זיי ! איך וואלט נאך געוואלט עפענען די טיר ביי די מכות... זאלען זיי הערען ! וואס האב איך מורא ? — זיי פארשטעהען דען לשון הקודש ?

ר' שכנא שווייגט א ווייל'ע, דערנאך דערצעהלט ער כהאי לישנא :

— הערסט, ביי אונז האט זיך געטראפען אזא מעשה ! איך זאל נישט זאגען קיין גוזמא, אפשר אין צעהנטען הויז פון רבי'ן, זכרונו לברכה, האט געוואוינט א קצב. איך זאל נישט זינדיגען מיט די רעד, — ער איז שוין אויף'ן עולם־האמת, — א מגושמ'ער קצב, א קצב שבקצבים ! א קארק ווי א שטיער־אקס, ברעמען ווי די בארשטען און הענט ווי די קלעצער ! הײנט — א קול ! אז ער רעדט, דאכט זיך, עס דונערט פון ווייטען, חיל שיסט ! ער איז, דאכט זיך, א בעלזער חסיד געוועזען.

— נו, נו... — ברומט ר' זרח.

— כ'לעבען ! — ענטפערט ר' שכנא קאלטבלוטיג, — ער פלעגט דאווענען מיט משונה־ווילדע הויות, מיט אלערליי אויבער־קולות און אונטער־קולות. ביי זיין „תזכרו", האט זיך געדאכט, אז מען שפריצט מיט וואסער אויף פייער !

— מוחל, מוחל !

— הײנט זיי דיך משער ! וואס פאר א מהומה עס ווערט, אז אזא בחור זעצט זיך צו דער הגדה !... מען הערט יערעס ווארט ביים

רבי'ן איז שטוב! מילא — א קצב, זעצט ער ווי א קצב; לאכט מען ארום טיש. דער רבי, זכרונו לברכה, — קוים, קוים, וואס ער ריהרט מיט די ליפען; מען זעהט דאך בחוש, אז ער שמייכעלט... שפעטער אבער, אז דער „חתן־דנן" האט אנגעהויבען צעהלען די מכות, אז זיי האבען איהם אנגעהויבען ארויספליהען פון מויל ווי די קוילען, און ער זעצט נאך דערביי אין טיש אריין ווי מיט א האמער, אז מען הערט, ווי די כוסות קלינגען, — איז דער רבי, זכרונו לברכה, אריינגעפאלען אין אן אומעט, אין עצבות...

— אין עצבות — יום־טוב — פסח? וואס רעדסט דו?

— מען האט טאקע געפרעגט!

— און וואס האט ער געענטפערט?

— ; ער רבונו של עולם אליין, — האט ער געזאגט — איז ביי יציאת מצרים אריינגעפאלען אין עצבות!

— וואו האט ער עס גענומען?

— א מדרש! אז די בני ישראל זענען אריבער איבער'ן ים, און דאס וואסער האט פארדעקט און פארטרונקען פרעה וכל חילו, האבען די מלאכים אנגעהויבען זאגען שירה. שרפים ואופנים זענען זיך צופלויגען אין אלע זיבען הימעל מיט א זמר, מיט א בשורה טובה! אלע כוכבים ומזלות האבען אנגעהויבען זינגען און טאנצען! און די גלגלים. — קאנסט דיר פארשטעלען, וואס פאר א שמחה עס איז געוועזען, די טומאה איז איינגעזונקען געווארען! נאר דער רבונו של עולם האט אלע אפגעשטעלט, פון כסא הכבוד האט זיך געהערט א קול: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? — מיינע קינדער טרינקען אין ים, און איהר פרעהט אייך און זינגט! ווארים פרעה וכל חילו, — דעם כח הטומאה אליין, האט אויך גאט באשאפען... ורחמיו על כל מעשיו, כתיב!

— מילא! — זיפצט ר' זרח.

ער שווייגט א וויילע און דערנאך פרעגט ער:

— אויב עס איז ווייטער א מדרש, וואס האט ער אויפגעטאן?

ר' שכנא שטעלט זיך אפ און זאגט ערנסט:

— ערשטענס, בעלזער נאר, איז קיינער נישט מחויב מחר״ש

צו זיין: אין מוקדם ומאוחר בתורה... דאס אלטע איז ניי. דאס נייע איז אלט... צווייטענס, האט ער אונז מגלה געווען דעם סוד, פארוואס מען לייענט די הגדה, אפילו די מכות פון דער הגדה, מיט א טרויעריגען סיני־נגון, וואס איז טאקע דורכגענעצט מיט עצבות. און — דריטענס, האט ער דערמיט פארטייטשט א פסוק: אל תשמחה ישראל אל גיל בעמים. מגושם, גראב פרעה זיך נישט! דו ביסט ניש טקיין פויער!... נשמה איז נישט קיין אידישע זאך.

„תורה“.

— „תורה“ זאל איך אייד זאגען? — —

וואס פאלט אייך איין, רבותים? ווי קומט צו אייד **אונזער תורה**?

צי אייערע נשמות זענען נישט געשטאנעןביים בארג סיני?

— סלקא דעתך — ווער זאגט: נייז? !

„איין בורא, זאגט איהר, איין תורה און איין פאלק ישראל“.

— מאי קא משמע לן? ווער זאגט אנדערש?

אבער זעהט, רבותים! איז להרהר אחרי מידותיו — זיצט ער און איז מזווג זווגים; זאגט ער ארבעים יום קודם יצירת הולד: בת פלוני לפלוני! קומט אויס, אז אונזערם א בר־נש — ר' בערעל טוואריט'שאווער מאכט התונה מיט... נו, מיט המפורסם ר' ישראל גאלדענבערג — גאר אן אנדער דרך — א איד א בעל הבית, פיהרט שוין א שעהן נגיד'יש הויז — גאר אויף אן אנדער אופן!... א מתנגד. יונגערהייט, הערט זיך, אז אברך געוועזן אויף קעסט. — האט ער אויסגעפאטשט א איד פאר „ויצמח פרקניה“ אין א מקום־קדוש... לעת זקנה — פון פני העיר, פרנס חודש... און א שטאט! פאהרט ער ביי יאהר מיט בני ביתו אין באד אריין... טאקע ערשט געקומען מהוץ לארץ, שיינט קיין עין־הרע, ווי די זון... נו... און עס איז געווען אין א שעה מוצלחת, דער זווג האט עולה יפה. נושא פירות געווען, און א פרי עץ הדר, ווי די כאבע זאגט... היוצא מזה? ס'וועט זיין צום מזל א ברית און מיר זענען צוזאמען ביי א סעודת מצוה, ביי א שלום זכר — מען עסט ארבעס און פלוימען מיט ראזשינקעס!

אמת? גאר זעהט — איין כנופיא, די איינענע מאכלים... און פונדעסטוועגען — נישט אלע עסען גלייך!

„כאכילתכם כך עבודתכם“ און פארקעהרט...

המפורסם ר׳ ישראל גאָלדענבערג צופּט ווי אַ פויגעלע שבת שירה — מסתפק במועט, דעם מאַגען צוליעב... און דאָס בערדעל זאָגט נאָך צו די לעפּצען: חצי שלי וחצי שלך... און שוין, אָפּגע־שאָקעלט פון בערדעל. — זאָל איהם וואויל באַקומען! און אין עק דאָרט זיצט משלנו — אַ חסיד׳ל, אַן אויסגעהונגערטס נעבער און באַפּט, און שלינגט... איך בין מסופּק, צי ער וועט מקיים זיין „ואל כליך לא תתן" — אין דערהיים אַ פּלונית׳טע מיט בנים!

וואָס ביסטו רויט געוואָרען, שוטה? דלות איז קיין פּסלות...

„כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" — די נשמה דאַרף אויך עסען, און איהר מאכל איז וואָס? — תורה!... נישט אַלע אָבער זענען גלייך תופש... דערצו האָט נאָך יעדער זיינע מנהגים, זיינע דרכים... פאַראַן אַ בור סיד, און לא עליכם, אַ חולה, וואָס כבולעו כך פּולטו.

חס־ושלום, איך ווייז אויף קיינעם נישט אַז מיט׳ן פינגער...

אַט האָט המפורסם דער מחותן ר׳ ישראל דערצעהלט פאַר שלש סעודות חדושים פון באַד... אַ באַרג עד לב השמים! אויפ׳ן הור־ההר, אויפ׳ן סאַמעראַדנע שפּיץ־באַרג איז געווען „שכר־הליכה" — אַ גאַנצע סביבה בעל כף היד! דאָס אויג האָט זיך נישט גע־קאָנט אָנזעטיגען! גנים ופרדסים, שטעדט און שטעדטלעך און היכלות־פּאַלאַצען — פון תרגום־שני ארוים! און באַרג־אַרויף, האָט ר׳ ישראל גאָלדענבערג דערצעהלט, פיהרען כמה וכמה וועגען, קור־צע און לאַנגע, מיט גרויסע מניעות, קליינע מניעות... און אויסגע־טראָטענע וועגען פאַר סוסים! אַזוי האָט ער דערצעהלט...

איהר האָט געמיינט, איך ליג און דרימעל... איך האָב גע־הערט... אויבען האָט ער געזאָגט — איז דער אויר לנשימה — כמעט שוין סאַמע רוחניות! און ביי חלושי־ריאה, וואָס דאַרפען מעהר גשמיות, לאָזט זיך בלוט פון דער נאָז!... נעהען זיי נישט ביז אַרויף, און האָבען זייער שכר הליכה אינמיטען וועג: קאַווע מיט שמאַנט! אַזוי האָט ער דערצעהלט.

זעהט איהר: מיר חסידים קריכען אויף די גלייכע ווענט! גלייך אַרויף! און איהר, זייט מיר מוחל, מתנגדים: בעל־בת׳יש, מתינות... גלייך מיט די פערד!

שאַ! שאַ! כ׳וויל, חס ושלום, קיינעם נישט מביש זיין!

— — — — — — — — — — — — — —

כ׳וויל איך זאָגן אַ גלייכוווערטעל, און בשם אומרו. דעם פּאַרטשעווער רב׳ס אַ מלתא דבדיחותא. „מתנגדים, האָט ער געזאָגט, זענען דער נגוד פון חסידים“...

אין סידור שטעהט: „תשובה, תפלה וצדקה“... און פון אויבען, מיט קליינע אותיות: „צום, קול, ממון“ — יאָ?

זאָגען מיר חסידים כסדר: ראשית חכמה: צום! זאָל דער חומר וויסען, אז ער איז קיין פּריץ נישט, אז נישט ער האָט צו שאַפען, אז ער איז נאָר אַ טפל... מען דאַרף איהם האָבען: מען דאַרף פּיס, נאָכצולויפען אַ מצוה! מען דאַרף הענט: תפלין צו לעגען, אן אתרוג און לולב צו האַלטען! מען דאַרף אַ מויל אויף תורה ותפלה! מען דאַרף אַ מאָגען אויך — איבער וואָס וואָלט מען ברכה געמאַכט? — מזמן לזמן מוז מען אָבער ווייזען דעם גוף, אז נישט ער איז דער עצם עניין. נישט ער איז דער תוך, אז נישט „ואכלת“, נאָר „וברכת“ איז דער עיקר!...

דערנאָך געהט: „קול“, מען זיצט און לערענט, מען דאַוועגט; עד לב השמים דאָס קול! מען רייסט איין זיבען הימלען אין עבודה מתוך שמחה: מען זינגט אַ זמר... און ערשט נאָר, נאָר צום סוף געהט: „ממון“ — אַ אידעלע דאַרף די מטבע אויך! המפרנס אשתו ובניו... און אלערליי געלט: למוד־געלט, צדקה־געלט... און מען איז דאָך אין גלות — „לאַ־יחרץ“־געלט אויך! זאָל מיך עשו נישט פאַרזאָרגען! שקיל טובך!... פאַרשטופּט מען איהם ס׳מויל! זאָל ער מיך נישט מדריך זיין! לערען מיך נישט, פאַרגעם אַן מיר!

און היינט: געלט אויף אַ תאוה׳לע!

— — — — — — — — — — — — — —

איהר מיינט, אז אזא איד למשל, ווי איך, וואָס פאָהרט נישט אין באָד אריין, וואָס האָט קיין מעבעל נישט, ביי דער טיר קיין גלעקעל נישט, און אין שטוב קיין שפּיגעל נישט — איז גאָר קיין בעל־תאוה נישט? אוי־אוי! דער יצר־הרע טרעפט צו מיר אויך! נאָר, זעהט איהר, רבותים, אַ כיטרע אידעל בין איך! איך לאָז מיך נישט! איך לעג דאָס שמד׳קייט אין דער יראה אריין! דער יצר־הרע קלאַפּט אָן, איך עפען! וואָס ווילסט דו, בעל־דבר? זעע דיך, רעד דיינע דבורים! רעדט ער! וואָס רעדט ער? ער רעדט מיך צו צו אַ מלבוש! איך זאָג נישט: ניין! פאַרקעהרט. מוכן ומזומן בין איך! וואָס ווילסט דו? אַטלאַס? ראַצימאַרע? אדרבא! און איך

מאַד מיר אַ בגד לכבוד שבת ויום־טוב! — ווילסט „שעהן"? גוט — קויף איך מיר נאָך אַ ברעסטער טלית, טיקטינער ציצית, נאָוואַגראַדער תפלין! לאָזט ער אָפּ אַ זויילע... געהט ער אַוועק און קומט צוריק. וואָס ווייטער? דירה נאָה? מהיכא־תיתי? אַ סוכה פון סוכה־לאַנד, אויסגעהאַנגען מיט ארץ־ישראל־פּירות... אין אַ צייט אַרום געהט ער און שטאַמעלט עפּעס וועגען אכילה ושתיה; איך זאָג נישט: נייִן! פּאַראַן סעודת מצוה, אַביסעל פיינע משקה צו קדוש און הבדלה און אַ פּאָר מאָל אין יאָהר עסט מען קרעפּ־לעך אויך, און דעריבער טאַקע געהט נאָך „צום" און „קול", ממון — ממון אויף אַ תאוה'לע!

און איהר האָט אויך דאָס זעלבע סדור'ל, די אייגענע ווערטער זאָגט איהר, נאָר איהר זייט מהפך דעם סדר. מיר — ישר און איהר — הפוך.

הויבען הויבט איהר אָן ביי „ממון"!

איהר מוזט האָבען גרויסע דירות... און עס מוז הענגען ר' יחזקאל'ע פרעגער'ס פּאָרטרעט... און איהר ווערט גאָר בעלי־סודות אין פאַרהענגט די פענסטער, מען זאָל הלילה נישט אַריינקוקען נישט צו דער צייט! און מעבעל מוז זיין, און קרעפּלעך — יאָ מנהג, נישט מנהג — איז אַ מאכל! און מען פאָהרט אַמאָל אין באָד אַריין אויך... און עס ווילט זיך אביסעל כבוד, הן אין שטוב, הן אין גאַס, הן אין בית־המדרש, און מען מוז גוטע שדוכים טון, מיט גרעסערע עשירים... מען זוכט אַן אַנהאַלטעניש... און אַז מען געהט אַוועק פון דער וועלט, אין מען איז, ווי ר' יחזקאל'ע פרעגער קיין פּאָרטרעט נישט געוואָרען, מוז מען איבערלאָזען אַ זכר: אַ מויער! אַן עסק, אין וועלכען די יורשים זאָלען קאָנען אַריינקריכען בראשו ורובו און שוין קיין ליכטיגע וועלט נישט זעהן... מיט איין וואָרט: מען דאַרף זיין, מען מוז זיין אַ נגיד, איין „קול" — מען שרייט גע־וואַלד: אַ נגיד! און זאָל זיך דער הימעל שפּאַלטען, וואָס ווערט איהר שרייען? מ—מון! עס ווילט זיך דוקא קרעפּלעך! אַ פשוט'ע זאַך: ביי אונז איז אַלץ בבחינת מן: איז דער קוגעל פעט, מהיכא־תיתי! איך קאָן אָבער עסען אַ שטיקעל נעכטיג ברויט, און אַז איך וועל וועלען, וועל איך זאָגען: ס'אַ המן־טאַש! און עס ווערט זיין אַ המן־טאַש, איך וועל פיהלען דעם טעם פון מאָן מיט האָניג! אַ מתנגד אָבער מוז האָבען דברים כהויתן — על פי פשט! — אין

טאקע דער עיקר „ממון“ — און אז דער עיקר, פארשטעהט איהר מיך, איז ממון, זאלט איהר עס מיר מוחל זיין, פאלט מען שוין אריין אין קבצנות... אויפ׳ן טיש — א געשווירען טישטוך, גאר אז מען זעצט זיך צום טיש, נעמט מען עס אראפ און מען לעגט אבי וואס... א קאנאפע, פאטער־שטולען, שטולען — געדעקט מיט סאמעט — נאר איבערגעצויגען מיט גרויע לייוועגט... זיצען זיצט איהר אויף לייוועגט!... און, זייט מיר מוחל — די טיר, אז מען געהט עסען, ווערט פארשלאסען... „כל דכפין ייתי וייכול“ איז א פסוק אין דער הגדה, געמאכט געווארען, דער דובנער מגיד זאל זיך האבען אויף וואס צו שטעלען און זאגען א משל... ווארים דא, וואו דער עולם־הזה ווערט אן עיקר, האט מען טאקע קיין עולם־הזה נישט...

כ׳לעבען, נישט גלייך, רבותים... וואס האט איהר אראפגעלאזט די קעפ?

כ׳האב דאך אייך מקדים געווען, אז סיי־ווי א גלייך ווערטעל, א מלתא דבדיחותא...

דער חלוק פון מתנגדות ביז חסידות שטעקט אביסעל טיפער. ווי דען? הויבט די אויגען אויף, רבותים, כ׳וויל עס אייך מקרב זיין צו דער השגה...

הערט!

תורה — ווייסט איהר דאך — איז נמשלה למים — וואסער! ריין וואסער, קלאר וואסער, לעבעדיג וואסער!

נו, אז תורה איז וואסער, וואס טוט א מתנגד?

נעמט ער און שווימט! פון אויבען...

פארט א שטיקעל סכנה, ס׳איז דאך פארט מים שאין להם סוף?

איז פאראן אן עצה!

נעמט מען אונטער׳ן ארעם: א י י ן פענכער — דעם שלחן ערוך, דעם צ ו ו י י ט ע ן — דעם חיי־אדם, און מען לעגט זיך אויף זיי פרקדן, און מען שווימט... מאכט זיך א שוימעל: א שטיקעל דקדוק אין פירוש רש״י... א גע׳חכמ׳ט פירוש׳ל אין מצודת ציון ומצודת דוד... א נוטריקון׳דעל אין בעל הטורים — שעהן! א מחיה! עס געהען די אויגען איבער — ממש א זילבערנע שוים! כסף טהור!

איינער כאפט נאר אן עיז־יעקב, א פרק משניות — הו! דער געהט שוין טריט־וואסער! נאר דעם קאפ נעצט ער אלץ נישט איין; דער קאפ בלייבט טרוקען! אלץ נישט קיין סכנת־נפשות!

און אז א מתנגד איז גאר א איד א למדן, — וואס טוט ער? שווימט ער קלאפטער, און מאכט אמאל א נארעק... אמאל לאזט ער זיך טיף אראפ, אויף ווי לאנג דער אטעם לאזט, און געפינט אין דער טיפעניש און ברענגט ארויף — מרגניתא טבא! א פערל פון קעסעל־גרוב!

און אז א מתנגד איז גאר אן עלוי? שפרינגט ער אין וואסער אריין, און — מיט׳ן קאפ אראפ, — איז ער וואס? א קונצען־מאכער!

איך וויל, חלילה, נישט מקפח זיין שכר כל בריה... און לאמיך וועלען! אז הקדוש ברוך הוא וויל נישט! געזאגט תורה נמשלה למים — איז געזאגט! אבער אז דער יסוד איז מים, איז — מים. זענט איהר קאלטע פיש!

און וואו איז דער והסנה בוער באש?

תורה איז דאך נמשלה לאש אויך, און פאראן: אש אוכלה אש... פייער שב׳פייער! דאס זעהט איהר איז שוין א ו נ ז ע ר תורה! אונזער תורה ברענט... אונזער תורה לייכט... אונזער תורה — —

איך וויל עס אבער פארט מקרב זיין צו דער השגה!

איך וויל, איהר זאלט פארשטעהן דעם ענין פון „אונזער“ תורה...

וואס עס הייסט: א גוטער איד, א צדיק זאגט „תורה“... לכאורה: מאי כולי האי? נעם א ספר און קוק אריין! עס איז אבער נישט אזוי! — ווארט, איך בין ערב, איהר וועט מקבל נחת זיין... „כי נר מצוה ותורה אור...“

יא... די מצוה, רבותים, איז א ליכט — נאר א ליכט לייכט נישט, כל־זמן מען צינדט זי נישט אן... א מענש קאן זיין א ליכט־ציהער, האבען א פוד ליכט אין שטוב. און ארומגעהן אין דער פינסטער, און טאפען אין די ווינקעלעך! תורה־אור — מצוה דארף כונה... מען דארף וויסען דעם כוון פון דער מצוה...

אסך מצוות טוט איהר... נאר מתוך עצבות...

א מצוה שלא בכונה איז א טויטע מצוה... א בר־מנן...

הענט האָבן געלעגט תפלין, ס'מויל האָט געזאָגט ברכה, די פיס זענען געגאַנגען אין מקום־קדוש אַריין, די נאָז האָט געשמעקט בשמים בשעת הבדלה — אָבער די נ ש מ ה איז דערביי נישט געווען... די כונה האָט געפעהלט! מען האָט נישט אָנגעצונדען די ליכט!

און פעהלט ליכט, פעהלט שמחה...

און מענשען טוען מצוות און געהען אַרום אין עצבות, פאַרמרה־שחורה'טע פּנים'ער, פאַר'חושכ'טע אויגען. און מען זיפצט. און מען קרעכצט...

שמחת מצוה פעהלט!

פרעה דיך, אַז אַ טויט קינד איז געבוירען געוואָרען!

אַסך מצוות טוט איהר... נאָר מתוך עצבות...

צדקה גיט איהר פון רחמנות... „נאַ — נעם און געה!" מען דאַרף פּטור ווערען פון דעם אָרעמאַן... מען שיקט איהם אַפילו אַפּ אין שטוב אַריין, אַבי זיין פּרצוף נישט צו זעהן... מען לערענט אָפּ אַ בלאַט גמרא אַ טאָג: אַ חוק! אָפּגעאַרבייט ווי אַ שכיר יום! אַ קליין שטיקעל קאַטאָרגע! יום־טוב — מאַכט מען בשר ודגים און צימעס קאָכט מען... נאָר — ווי ווערט מען שוין פון דעם יום־טוב פּטור... אַ מחיה דאָס דריטע שטערנדעל איז מוצאי־שבת! ווי אויפ'ן גואל צדק וואַרט מען דערויף! אַ שמחה דאָס איז שמיני של פּסח — אַ גלעזעל ביר! מען מעג שוין! און מוצאי־פּסח די חמין'דיגע סעודה! און בסוד סודות, בעט איהר דאָך טל ומטר אויף סוכות — איהר זאָלט קאָנען עסען אין שטוב!

ש מ ח ה פעהלט אייך! ווייל איהר טוט אַלץ מיט'ן גוף, אָהן די נשמה... ווייל אייערע מצוות זענען גופים אָהן נשמות, נישט אָנגעצונדענע ליכט!

און מיינט נישט... לאו כל אדם זוכה צו ליכטיגע לעבעדיגע מצוות... אמת — „ולא עם הארץ חסיד", אָהן „תורה־אור", אָהן תורה, שנמשלה לאש, קאָן מען קיין חסיד נישט זיין... אָבער נישט אַלע חסידים זענען הסידים...

קומען זיך טאַקע צוזאַמען צום צדיק קאַלטע נשמות, געפרוירענע נשמות, אידען מיט ליכט אין די בוזעמס, נאָר זיי ברענען נישט, זיי לייכטען נישט... מען קומט פאַר'עצב'עט, פאַר'חשכ'ט... נאָר מען קומט צום צדיק, מען קומט נאָך תקון, נאָך ליכט... און

דער צדיק, אז ער זעהט עס, זעצט ער זיך און זאגט „תורה“... און זאגען זאגט ער תורה, שנמשלה לאש... די תורה, וואס ברענט און „צינדט אן די ליכט“... די מצוות, וואס זענען געטאן געוואָרען שלא בכונה, באקומען כונה... צינדען זיי זיך אן און הייבען אן לייכטען... פון „מתים בל יחיו“ ווערען ברענענדיגע, לייכטענדיגע נשמות, פון בר־מנן׳ס — שרפים ואופנים...

און ליכטיג ווערט, און שמחה, און צהלה, דיצה, אהבה, אחוה ורעות...

עס פלאמט...

וואס־זשע האט פועל יוצא געווען דער צדיק?

ער האט מקיים געווען די מצוה: בהעלותך את הנרות!

ער האט גענומען פון „אור זרוע לצדיק“ און אנגעצונדען אלע ליכט!...

און אז אלע ברענען? פארשטעהט איהר דאך, איך דארף דאך אייך נישט אין מויל אריינלעגען — אז עס צינדען זיך אן אלע ליכט — ווערט ליכטיג, ווערט פרעהליך, ווערט התלהבות, ווערט דבקות... ווערט — —

נאר דאס איז שוין נישט פאר אייך... געגוג — שמחה! שמחת מצוה, שמחת יום־טוב — —

וואס טוט איהר ימים־נוראים?

משנכנס אדר לאבט איהר, קומט מזל בתולה — וויינט איהר!

א מתנגד לעבט על פי „לוח“...

שנייצט איהר די נעז און קלאגט!...

איהר ווערט בעל־בכיה׳ס, ווי די נשים! און עס ציטערט אויף אייך די הויט.

וואס טוט זיך ביי אונז ימים נוראים? מען טאנצט, מען זינגט! מען געהט אפילו גאר שפאצירען! אז עס איז ליכטיג געווארען, אז עס האט זיך צופלאקערט — געה ווייז!

דאס איז טייטש „ותורה אור“ — דעם צדיק׳ס תורה איז אור! — —

נאר האלט איך שוין ביי אור, וויל איך אייך שוין דערצעהלען א שיחה. דאס וועט איהר שוין אודאי משיג זיין! איהר וועט אפילו הנאה האבען! איהר ווייסט דאך: שני מאורות — א זון מיט א לבנה. די זון האט ליכט און ווארעמקייט און די לבנה,

מילא, ווייסט איהר דאך, איהר האט דאך עפּעס ליעב די לבנה. איהר זייט דאך מיט דער לבנה שמעלקע שבשמעלקע, אייערע אינג־לעך שרייבען דאך שירים און קרעכצען צו דער לבנה — די לבנה האט נאר ליבט אליין...

איז ער, זאל לעבען, אמאל געזעסען ביים פענסטער — ביז השמשות.

צווישען מנחה ומעריב, פלעגט ער ליעב האבען צו זיצען ביים פענסטער, בשעה שאינו יום ואינו לילה... קומט ארויס די לבנה. זעהען מיר בהוש, אז זי קומט ארויס אומישנע פון ענן מקבל פּנים זיין... שמייכעלט ער... און דרעהט זיך אוים צו אונז און גיט א פרעג, צי מיר ווייסען נישט פון דעם דין תורה, וואס די לבנה האט געהאט... ווייסט מען נישט; דערצעהלט ער.

די זון — דערצעהלט ער — האט דאך משמורת בייטאג, איז איהרווארעם; די לבנה אבער האט אבער דאך משמורת ביינאכט, איז איהר קאלט... שטעלט זי זיך איינמאל פאר'ן בית־דין של מעלה מיט א טענה: עס איז איהר קאלט! וואס־זשע וויל די לבנה?— מען זאל איהר מאכען א בגד! זאגט בית־דין של מעלה: צדקה נמני! ס'קומט איהר א בגד! שיקט מען תיכף ומיד נאך אלע חייטים מארבע כנפות הארץ, זיי זאלען איהר מאכען א בגד! זאגען די חייטים, אז זיי זענען עס נישט ביכולת צו מאכען! פארוואס. ווילט איהר פרעגען, פּשוט, ווייל זיי ווייסען נישט, ווען א מאס צו נעמען: א גאנצען חודש — אדער זי וואקסט אדער זי פאלט אפּ...

הא?

וואס זאגט איהר?

מען זאל איהר מאכען שלשים בגדים!

כ'האב געוואוסט, אז דאס וועט איהר משיג זיין!

דאס האט טאקע, ער זאל לעבען, אויפגעטאן!

אויב נישט נאָך העכער.

און דער געמיראַוווער פלעגט סליחות־צייט יעדען פריהמאָרגען געלם ווערען, פאַרשווינדען!

מען פלעגט איהם נישט זעהן אין ערגעץ: נישט אין שול, נישט אין ביידע בתי־מדרשים, נישט ביי א מנין, און אין דערהיים אוודאי און אודאי נישט. די שטוב איז געשטאַנען אָפען. ווער עס האָט געוואָלט, איז אריין און ארויסגעגאַנגען; גע׳גנב׳עט ביים רבי׳ן האָט מען נ י ש ט. אבער קיין לעבעדיג באַשעפעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קאָן זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימעל! וועניג געשעפטען האָט א רבי פאַר ימים־נוראים צו פאַרזאָרגען? אידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפען פרנסה, שלום, געזונט, גוטע שדוכים, ווילען גוט און פרום זיין, און די זינד זענען דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזענט אויגען קוקט פון איין עק וועלט ביז דער צווייטער. און ער זעהט, און פאַרקלאַגט, און מסר׳ט... און — ווער זאָל העלפען, אז נישט דער רבי?

אזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אבער אַנגעקומען א ליטוואַק. לאַכט ער! איהר קענט דאָך די ליטוואַקעס: פון מוסר־ספרים האַלטען זיי וועניג, דערפאַר שטאָפען זיי זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט דער ליט־וואַק א בפירוש׳ע גמרא, — די אויגען שטעכט ער אוים: אפילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט ביים לעבען נישט געקאָנט ארויף אויפ׳ן הימעל, נאָר געהאַלטען זיך צעהן טפחים אונטער׳ן הימעל! נו, געה שפּאַר זיך מיט א ליטוואַק!

— וואו דען קומט אהין דער רבי?

— מיין דאגה! — ענטפערט ער און ציהט מיט די אקסעל, און תוך כדי דבור (וואס א ליטוואק קאן!) איז ער זיך מיישב, צו דערגעהן די זאך.

נאך דעמזעלבען פארנאכט, באלד נאך מעריב, גנב'עט זיך דער ליטוואק צום רבי'ן אין חדר אריין, לעגט זיך אונטער'ן רבי'נס בעט, און ליגט. ער מוז אפוואַרטען די נאכט און זעהן, וואו דער רבי קומט אהין, וואס ער טוט סליחות־צייט.

אן אנדערער וואלט אפשר איינגעדרימעלט און פארשלאפען די צייט; א ליטוואק טוט זיך אן עצה: לערענט ער זיך אויסענ־וועניג א גאנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

פארטאג הערט ער, ווי מען קלאפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאפען א צייט. ער הערט איהם שוין אפשר א גאנצע שעה קרעכצען.

ווער עס האט געהערט דעם נעמיראָווער קרעכצען, ווייס, וויפיעל צער פאר כל־ישראל, וויפיעל יסורים עס האט געשטעקט אין זיין יעדען קרעכץ... די נשמה פלעגט אויסגעהן, הערענדיג דאס קרעכצען! א ליטוואק האט דאך אבער אן אייזען הארץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאל לעבען, אויפ'ן בעט, דער ליטוואק אונטער'ן בעט.

דערנאך הערט דער ליטוואק, ווי די בעטען אין הויז הויבען אן סקריפען... ווי די בני־בית כאפען זיך ארויס פון די בעטען, ווי מען מורמלעט א אידיש ווארט, מען גיסט וואסער אויף די נעגעל, עס קלאפען אויף און צו די טירען... דערנאך איז דער עולם ארויס פון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און פינסטער, דורכ'ן לאדען שיינט קוים אריין א קליין ביסעל ליכט פון דער לבנה...

מודה האט ער געוועזען, דער ליטוואק, אז ווען ער איז געבליבען איינער אליין מיט'ן רבי'ן, איז איהם באפאלען אן אימה. די

הויט איז שוין איהם אויפגעלאפען פאר שרעק, די ווארצלען פון די פאות האבען איהם געשטאכען אין די שלייפען ווי די נאדלען.

א קלייניגקייט: מיט'ן רבי'ן, און סליחות־צייט, פארטאג, אליין אין א שטוב!...

א ליטוואק איז דאך אבער איינגעשפארט, ציטערט ער ווי א פיש אין וואסער אין ליגט.

ענדליך, שטעהט דער רבי, זאל לעבען, אויף...

פריהער טוט ער, וואס א איך דארף טון... דערנאך געהט ער צו צו דעם קליידער־אלמער און נעמט ארויס א פעקעל... עס באווייזען זיך פויערשע קליידער: ליינוואנטענע פלודערען, גרויסע שטיוועל, א סיערמיעגגע, א גרויס פוטערען היטעל מיט א ברייטען לאנגען לעדערנעם פאס, אויסגעשלאגען מיט מעשענע נעגעלער.

דער רבי טוט עס אן...

פון דער קעשענע, פון סיערמיענגע, שטארט ארויס אן עק פון א גראבען שטריק... פון א פויערישען שטריק!

דער רבי געהט ארויס; דער ליטוואק — נאך!

דורכגעהענדיג, טרעט אפ דער רבי אין קיך, בויגט זיך איין, פון אונטער א בעט נעמט ער ארויס א האק, פארלעגט זי אונטער'ן פאס און געהט ארויס פון שטוב.

דער ליטוואק ציטערט, נאר ער טרעט נישט אפ.

א שטילער, ימים־נוראים'דיגער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאסען. אפט רייסט זיך ארויס א געשריי פון סליחות פון ערגעץ א מנין, אדער א קראנקער קרעכץ פון ערגעץ א פענסטער... דער רבי האלט זיך אלץ אין די זייטען פון די גאסען, אין די שאטען פון די הייזער... פון איין הויז צום אנדערען שווימט ער ארויס און דער ליטוואק נאך איהם...

און דער ליטוואק הערט ווי זיין אייגען הארץ־קלאפען מישט זיך צוזאמען מיט'ן קול פון רבי'נס שווערע טריט; אבער געהן

געהט ער, און קומט צוזאמען מיט'ן רבי'ן אויס דער שטאדט ארויס.

הינטער דער שטאדט שטעהט א וועלדעל.

דער רבי, זאל לעבען, נעמט זיך אין וועלדעל אריין. ער מאכט א דרייסיג־פיערציג טריט אין שטעלט זיך אפ ביי א בוי־מעל; און דער ליטוואק ווערט נבהל ומישתומם, זעהענדיג, ווי דער רבי נעמט ארויס פון פאס די האק און שלאגט אין בוימעל אריין.

ער זעהט, ווי דער רבי האקט און האקט, ער הערט ווי דאס בוימעל קרעכצט און קנאקט. און דאס בוימעל פאלט, און דער רבי שפאלט עס אויף ליפעס... די ליפעס — אויף דינע שייטלעך; און ער מאכט זיך א בינטעל האלץ, נעמט עס ארום מיט'ן שטריק פון קעשענע, ערווארפט דאס בינטעל האלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אריין די האק אינ'ם פאס, לאזט זיך ארויס פון וואלד, און געהט צוריק אין שטאדט אריין.

אין א הינטערגעסעל שטעלט ער זיך אפ ביי אן ארעם, האלב איינגעבראכען הייזעל און קלאפט אן אין פענסטערל.

— ווער איז? — פרעגט מען דערשראקען פון שטוב ארויס, דער ליטוואק דערקענט, אז עס איז א קול פון א אידענע, פון א קראנקער אידענע.

— יא! — ענטפערט דער רבי אויף פויעריש לשון.

— קטא יא! — פרעגט מען ווייטער פון שטוב.

און דער רבי ענטפערט ווייטער, אויף מאלארוסיש לשון: וואסיל!

— וואס פאר א וואסיל און וואס ווילסט דו, וואסיל?

— האלץ, — זאגט דער פארשטעלטער וואסיל, — האב איך צו פארקויפען! זעהר ביליג... בחצי חנם האלץ!

און, נישטווארטענדיג אויף תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אריין.

דער ליטוואק גנב'עט זיך אייך אריין און, ביים גרויען ליכט פון פריהען מארגען, זעהט ער אן ארעמע שטוב, צובראכען, ארעם

בלי־בית... אין בעט ליגט א קראנקע אידענע, פארוויקעלט מיט שמאטעס, און זי זאגט מיט א ביטער קול:

— קויפען? מיט וואס זאל איך קויפען? וואו האב איך, ארעמע אלמנה, געלט?

— איך וועל דיר באָרגען! — ענטפערט דער פארשטעלטער וואסיל. — איינגאנצען זעקס גראשען!

— פון וואנען וועל איך דיר באצאהלען? — קרעכצט די ארעמע אידענע.

— נארישער מענש, — מוסר'ט זי דער רבי, — זעה, דו ביסט אן ארעמע קראנקע אידענע און איך געטרוי דיר דאס ביסעל האלץ. איך בין בטוח, אז דו וועסט באצאהלען; און דו האסט אזא שטאר־קען, גרויסען גאט, און געטרויסט איהם נישט... און האסט אויף איהם אויף נארישע זעקס גראשען פאר'ן בינטעל האלץ, קיין בטחון נישט!

— און ווער וועט מיר איינהייצען? — קרעכצט די אלמנה.

— איך האב דען כח אויפצושטעהן? מיין זוהן איז אויף דער אר־בייט געבליבען.

— איך וועל דיר איינהייצען אויך. — זאגט דער רבי.

און, אריינלעגענדיג דאס האלץ אין אויווען, האט דער רבי, קרעכצענדיג, געזאגט פון סליחות דעם ערשטען פזמון...

און, אז ער האט אונטערגעצונדען, און דאס האלץ האט פרעה־ליך געברענט, האט ער געזאגט, שוין אביסעל לוסטיגער, פון די סליחות דעם צווייטען פזמון...

דעם דריטען פזמון האט ער געזאגט, ווען עס האט זיך אויס־געברענט און ער האט די בלעך פארמאכט...

דער ליטוואק, וואס האט דאס אלץ געזעהן, איז שוין געבליבען א נעמיראווער חסיד.

און שפּעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערצעהלט, אַז דער נעמיראָווער הויבט זיך אויף, סליחות־צייט, יעדען פריהמאָרגען, און פליהט אַרויף אין הימעל אַריין, פּלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכען, נאָר צוגעבען שטילערהייט׃

— אויב נישט נאָך העכער!

בערעל דער שניידער.

ערב יום־כפור. אין בערדיטשעווער שול. צוגעפאלען איז די נאכט.

די זקנים האבען אפגעזאגט: „על דעת המקום ועל דעת הבריות..." צוגאנגען זיך אויף זייערע ערטער. ר' לוי יצחק שטעהט ביים עמוד. ער דארף זאגען „כל־נדרי" און — שווייגט.

אלע אויגען הענגען אויף זיין רוקען. אין עזרת נשים — א שטילקייט. ווי אויפ'ן ים פאר א רעש. ער וועט אנהויבען, און אפשר, ווי זיין שטייגער איז אמאל, מיט אן הקדמה. וועט זיך פריי־הער אויס'טענ'ען, כדבר איש אל רעהו, מיט'ן רבונו של עולם — אויף מאמע־לשון...

נאר ר' לוי יצחק שטעהט, איינגעהילט אין קיטעל און טלית פאר'ן עמוד און שווייגט.

וואס באטייט עס?

זענען די שערי תפלה אזוי שפעט נאך פארמאכט? האט ר' לוי יצחק קיין כח נישט אנצוקלאפען? ער שטעהט מיט'ן קאפ אבי־בעל איבערגעבויגען, מיט אן אויער ארויף, גלייך ער הערט עפעס פון דארט? וויל ער הערען אויפשליסען?

און פלוצלונג דרעהט זיך ר' לוי יצחק אויס צום עולם און גיט א רוף:

— שמש!

לויפט דער שול־שמש צו; פרעגט ער איהם:

— בערעל דער שניידער שוין דא?

דער עולם ווערט נבהל ונשתומם. דער שמש שטאמעלט: ער ווייס נישט; הויבט זיך אן אומצוקוקען. ר' לוי יצחק אליין קוקט זיך אויך אום.

— ניין, ער איז נישטא! — זאגט ער. — אין דערהיים געבליבען. און װענדט זיך נאך אמאל צום שמש:

— געה אהיים צו בערעל שניידער און רוף איהם אהער! זאג, איך, לוי יצחק דער מרא דאתרא, רופט.

געהט ער, דער שמש.

בערעל דער שניידער װאוינט אין שול־געסעל, נישט װייט פון שול. װארט מען נישט לאנג, קומט ער, בערעל שניידער, אהן קי־טעל און טלית, אין דער װאכעדיגער קאפאטע, מיט אן אנגערוק־טען פנים און אויגען — האלב בייזע, האלב צושראקענע, און געהט צו צו ר׳ לוי יצחק׳ן:

— איהר האט מיך גערופען, רבי, בין איך צו א י י ד גע־קומען!

„צו אייד" איז ער מטעים.

שמייכעלט ר׳ לוי יצחק.

— זאג נאר, — מאכט ער, — בערעלע. װאס רעדט מען עס אזױפיעל פון דיר אין דער הויך? עס איז דאך פול מיט דיר די פמליא של מעלה. עפעס א רעש האסטו אנגעמאכט: מען הערט נישט מעהר, נאר: בערעל דער שניידער און בערעל דער שניידער.

— אהא! — מאכט בערעל שניידער מיט נצחון.

— האסט עפעס א טענה?

זאגט ער: אודאי!

— צו װעמען?

— צום רבונו של עולם! — זאגט ער.

דער עולם ארום װאלט דעם שניידערוק צוריסען; ר׳ לוי־יצחק צושמייכעלט זיך נאך ברייטער:

— אפשר װעסטו, בערעל, דערצעהלען, װעגען װאס עס געהט?

— אדרבא! — זאגט בערעל דער שניידער, — מהיכא תיתי...

— זאגט ער — איך קאן אפילו פאר אייך א דין־תורה האבען! זאל איך טענ׳ען?

— רעד.

טענ׳עט ער, בערעל דער שניידער:

— איבער׳ן גאנצען זומער לא־עליכם, רבי, קיין שטאך אר־בייט נישט געהאט... נישט פון א איד, נישט, להבדיל, פון א פויער. כאטש לעג זיך, — זאגט ער, — און שטרעק אויס די צונג.

— אי — גלויבט זיך נישט ר׳ לוי יצחק׳ן — זרע אברהם, יצחק ויעקב זענען דאך רחמנים בני רחמנים. געדארפט זיך פארטרויען.

— דאס נישט, רבי, איך זאג נישט און איך נעם נישט!

קיין מתנת בשר ודם וויל ער נישט. ער האט אזא חלק אין רבונו של עולם, ווי יענער...

וואס ער האט יא געטאן, — א מיידעל האט ער, האט ער עס אוועקגעשיקט דינען. ערגעץ אנדערש, אין א גרעסערער שטאדט אריין, געשיקט.

זיצט ער אזוי אין דערהיים אוןווארט, וואס זיין ליעבער נאמען וועט טון...

פאר סוכות. די טיר עפענט זיך. אהא! דערוווארט זיך: און עס קומט טאקע אריין א שליח מיוחד פון פריץ, מען רופט איהם אונ־טערשלאגען א פעלץ.

גוט. דער רבונו של עולם שפייזט! פאהרט ער, קומט ער אין פאלאץ אריין. מען פיהרט איהם אין א חדר מיוחד אריין. מען גיט איהם איבער אן אויבערשלאג און מען גיט איהם איבער פעלעכלעך.

— זאלט איהר זעהן, רבי, פיקסינע פעלעכלעך! פון פוקסען־לאנד...

עס איז דאך כל־נדרי־צייט, איז איהם ר׳ לוי יצחק מזרז:

— הכלל, האסטו אונטערגעשלאגען, געטאן דיינס בשלמות. וואס איז ווייטער געשעהען?...

— א קלייניגקייט איז געשעהען: דריי פעלעכלעך זענען גע־בליבען.

— האסטו זיי צוגענומען?

— נישט אזוי לייכט, רבי, ווי עס רעדט זיך! אז מען קומט ארויס פון פאלאץ שטעהט ביי דער בראם א שומר. האט ער א חשד, באזוכט ער. טוט די שטיוועל אויס. און געפינט מען, רבי, ביי מיר, חס ושלום, פעלעכלעך, האט דער פריץ כלבים, האט דער פריץ ריטער...

— נו, וואס האסטו געטאן?

— איז דאך אבער בערעל — בערעל שניידער! געה איך מיר. רבי, אין קיך אריין, בעט, מען זאל מיר אחיים געבען א ברויט...

— פת עכו״ם, בערעל!

— נישט, חלילה, צום עסען, רבי! — מען האט מיר געגע־

כעז א ברויט, א גרויס ברויט. איך גאָה דערמיט צוריק אין שטוב אַריין, שנייד עס אויף, הויל עס אויס, קנעט דאָס ווייכע אַזוי לאַנג אין די הענט, ביז עס ווערט דורכגענומען מיט שווייס און וואַרף עס דעם כלב, וואָס ליגט אין חדר. א כלב האָט ליעב מענשען־שווייס. און די דריי פּעלעכלעך פּאַק איך אין אויסגעהוילטען ברויטעל אַריין. און גאָה.

ביי דער בראָם :

— וואָס טראָגסט דו, זשידיקעל, אונטער׳ן אָרים ?

ווייז איך : א ברויט !

איך קום בשלום אַריבער און אַביסעל ווייטער מאַך איך שוין פיס... און גאָה נישט מיט׳ן וועג, איבער די קשאַקעס גאָה איך. פעלד אויס, פעלד איין : א קורצער וועג — א פעלד־וועג.

גאָה איך און טאַנץ אַביסעל אונטער : אַז אתרוג וועט זיין. א לולב׳ל ! נישט קהל׳ס. נישט געבאָרגט... טייערע פּעלעכלעך...

הויבט אָבער אַז די ערד אונטער מיר עפּעס צו ציטערען... איך דערקען שוין דאָס ציטערען. א רייטער יאָגט הינטער מיר, מען יאָגט מיך נאָך ! דער מאַמעס מילך ווערט מיר אַנטרונען. מן־הסתם, איי־בערגעצעהלט די פּעלעכלעך... אַנטלויפען איז נאַריש, א רייטער. דעם פּריצ׳ס א פערד... כאַפּ איך, קודם כל, דאָס ברויטעל און וואַרף אין די קשאַקעס אַריין. מאַך מיר פונדעסטוועגען א סימן. א גוטען סימן, און שטעל מיך אָפּ. מען רופט שוין :

— בערקאַ ! אַה, בערקאַ !

דאָס איז ער, דעם פּריצ׳ס קאַזאַקעל. איך דערקען זיין קול־כעל ! איגוועניג, רבי, ציטערט ! די נשמה איז אין די קנעכעל. נאָר בערעל שניידער דרעהט זיך אויס, און גאָהט אַקעגען, מכלומר׳שט כאחד האדם.

ווייזט זיך אויס — אַז אומזיסטע שרעק !

איך האָב פאַרגעסען א הענגער אַנצונעהען, האָט מען נאָך מיר א רייטער געשיקט.

און ער שלעפּט מיך שוין אויפ׳ן סוס אַרויף. דרעהט עס אויס. מען רייט שוין...

בענקש איך אין האַרץ גומל, גאָה אַז דעם הענגער און גאָה צו־ריק.

איך קום צום סימן : ואיננו — נישטאָ דאָס ברויט !

שוין לאנג נאך שניט; קיין בן אדם געהט דא נישט. קיין פויגעל איז דער וועלט וועט אזא משא נישט אויפהויבען... פארשטעה איך, ווער עס האט עס געטאן...

פרעגט ר׳ לוי יצחק:

— ווער?

— ער! — ענטפערט בערעל שניידער, און טוט מיט׳ן פינגער צו דער הויך — דער רבונו של עולם, זיין מעשה ידו, רבי! און איך ווייס פארוואס... ער, דער האר דער גרויסער, וויל נישט, אז זיין קנעכט, אז איך, זיין בערעל דער שניידער, זאל נעמען יתור...

— נו, אודאי — מאכט ר׳ לוי יצחק ווייך — על פי דין...

— דין — שמיין! — מאכט בערעל. — ער ווייסט, אז א מנהג ברעכט א דין. און נישט איך — זאגט ער — האב יתור באשאפען, א מנהג פון קדמונים!

— און ווידער — טענ׳עט ער — פארקערט: איז דער רבונו של עולם אזא גרויסער, שטאלצער פריץ, און וויל נישט, אז דער ארעמסטער עבד פון זיינע עבדים, זיין קנעכט בערעל דער שניידער, וואס דינט ביי איהם, זאל נעמען יתור, — זאל ער געבען פרנסה. זאל ער, ווי א פריץ, געבען ארדינאריע!

נ י ש ט דאס און נ י ש ט דאס, וויל ער נישט!

— וויל איך — זאגט ער — דעם רבונו של עולם נישט דינען. איך האב — זאגט ער — א נדר געטאן: אוים!

גיט דער עולם ארום א ברום, ווי א בער. הויבען זיך הענט — וויל מען צולויפען. ר׳ לוי יצחק מאכט:

— שא!

דער עולם בלייבט שטיל און ר׳ לוי יצחק פרעגט בנעימות:

— און וואס ווייטער, בערעל?

— גארנישט! — דערציעהלט ער. — איך קום אהיים, איך וואש מיך נישט. איך עס אומגעוואשען. מיין פלונית׳טע וויל עפענען א מויל, — א פלאסק! איך לעג מיך; אהן קריאת־שמע לעג איך מיך. די לעפצען ווילען אליין זאגען: איך פארבייס מיט די ציין. אין דערפריה: קיין ברכה, קיין נטילת ידים, קיין דאווגען, קיין טלית ותפלין. „גיב עסען!“ מיין פלונית׳טע מאכט פים פון שטוב ארוים. אין דארף אריין, צום פאטער, צום ארענדאר געלאפען איז אהן א ווייב! איך האב נאך הנאה דערפון. איך, ווי איך, איך בין

בערעל שניידער. זי, א שוואכע אידענע, זאל זי נ י ש ט זיין אין דער מיט! און איך טו מיר מיינס: קיין סוכה, קיין אתרוג, קיין לולב, איך נעם אמאל אביסעל; יום־טוב מאך איך קיין קדוש נישט. לאו! שמחת־תורה, כאפ איך, ווי מרדכי נאך דער גזרה, און טו אן א זאק איבער'ן קאפ. להכעים!

קומט סליחות־צייט, ווערט אביסעל קאלאמוטנע. דער שמש קלאפט, דאס הארץ קלאפט, עס ציהט... בין איך דאך אבער בערעל שניידער! א ווארט האלט איך! איך דעק מיך צו איבער'ן קאפ. איך האלט אוים! נישט זעהען... עס קומט ראש־השנה — איך ריהר מיך נישט. עס קומט די צייט פון שופר בלאזען, כאפ איך שטיקער וואטע און פארשטאפ די אויערען... עס רייסט, דאס הארץ רייסט, א צער בעלי־חיים, רבי... און איך מאוס מיך פאר מיר אליין. געה ארום אומגעוואשען, אן אומריינקייט. א שטיקעל שפי־געלע הענגט, איך דרעה עס איבער צו דער וואנט, איך וויל מיין פרצוף נישט זעהן... דער עולם, דערהער איך, געהט צו תשליך...

ער בלייבט שטיל א וויילע און שפרינגט באלד אונטער!

— אבער גערעכט, רבי, בין איך! אפטרעטען מיט גארנישט וועל איך נישט!

טראכט ר' לוי יצחק א קווילע און פרעגט:

— און וואס זשע ווילסטו, בערעל שניידער?... ווילסט פרנסה?

בערעל באליידיגט זיך:

— קיי און שפיי פרנסה! פרנסה האט ער געזאלט פריהער געבען! און פרנסה קומט יעדען! דעם פויגעל אין דער לופט, דעם ווערימעל אויף דער ערד. פרנסה איז אורדינאריע, ציגד וויל בערעל שניידער מעהר!

— זאג, בערעלע, וואס.

און בערעל שטעלט זיך אפ:

— אמת, רבי, יום־כפור איז נאר מכפר אויף עבירות שבין אדם למקום?

— אמת!

— און עבירות שבין אדם לחברו — נישט?

— ניין!

גלייכט זיך בערעל שניידער אוים אין דער הויך, ווי א סטרו־נע, און זאגט פעסט און הויך:

— ווייל איך, בערעל שניידער, אנדערש זיך נישט אונטערגע־בען, אנדערש צוריק אין דער דינסט צום רבונו של עולם נישט אריינטרעטען, ביז דער רבונו של עולם וועט נישט דאס יאהר, מיר צוליעב, מוחל זיין די עבירות אויך! בין איך גערעכט, רבי?

— גערעכט! — ענטפערט ר' לוי יצחק — און האלט דיך

— זאגט ער — ביי דער דעה, מען וועט דיר מוזען נאכגעבען...

און ער קערט זיך אום צום עמוד, קוקט ארויף, הערט זיך איין א ווײלע און איז באלד מבשר:

— האסט גע'פועל'ט, בערעל! געה נאך קיטעל און טלית!

שמחה שבשמחת.

בידוע, איז ביי אנשי שלומינו ראש־השנה שטענדיג א פרעה־ליכער יום־טוב.

מיר זענען דאך קיין מתנגדים נישט. מען ווערט נישט אזוי פארציטערט מאימת יום־הדין.

מיר ווייסען דאך, אז מען שטעלט זיך נישט פאר א פרעמדען סטראפטשע, אז עס משפט א טאטע. דער אבינו שבשמים משפט! איז מען טאקע טועם אביסעל משקה, כאפט מען א טענצעל נאכ'ן דאווענען...

נאר איינמאל האב'מיר א ראש־השנה געהאט. — איבער אלע ראש־השנה'ס.

אנגעהויבען האט זיך עס ווי תמיד. נאר באלד אין ע ר ש־ט ע ן טאג, פ א ר מוסף איז געווארען א פלאם!

וואס איז געשעהען:

דער אלטער, כמנהגו, לאזט גאנץ ימים־נוראים קיינעם צום עמוד נישט צו. ער פארלאזט זיך נישט אויף קיינעם!

דאווענט ער פאר'ן עמוד.

ו ו י א ז ו י ע ר ד א ו ו ע נ ט, דארף איך אייך נישט פארצעהלען.

דאווענט ער און קומט צו „לאל עורך דין."

גיט ער אויף זיין שטיינער און מיט זיין קול־נגינה א געשריי:

— „לאל עורך דין!"

הערצער ציטערען, הימלען שפאלטען זיך!

און אזוי ווייטער און ווייטער:

„לבוחן לבבות"... „לגולה עמוקות"...

קומט ער אבער צו „לצופה נסתרות" — ברעכט זיך איבער

דער קול. עפּעס פאלט ער, עפּעס ציטערט ער; דער חתוך הדבור ווערט אויך אַן אַנדערער. „לקונה“ איז פאַנגעפאַלען. „עבדיו“ קומט אַרויס מיט ספקות, „ביום דין“ — מיט חולשות.

און פּלוצלונג בלייבט ער גאָר שטיל! ער שווייגט: אַ רגע, צוויי, דריי און נאָך מעהר. און אַ רגע איז אַ יאָהר: שרעק, דער אָטעם שטאָקט. עזרת נשים איז ווי פאַר'חלש'ט געוואָרען; אויס רעיש!

פּלוצלונג גיט ער זיך אַ ריהר. אַ ציטער אויפ'ן גאַנצען גוף. און די שטילקייט, די אָנגעזאָפּטע מיט פּחד און אימה, ווערט דורכ־געריסען מיט אַ שמחה'דיגען:

— „לרחם עמו ביום דין“.

און עס געהט מיט אַ לאַנג געדרעהטען חדוה'דיגען שלשלת. און כל עצמותיו — די פיס באַפען אַ טענצעל בייס עמוד. און אַזוי געהט שוין דער שחרית עד גמירא.

ווי מיט באַנייטע כחות.

און פאַר מוסף האָט ער אונז דערצעהלט, וואָס עס איז גע־שעהען.

אַ קלייניגקייט איז געשעהען:

כידוע, אַז מען דאַווענט פון סדור, צי פון מחזור אַרויס, לויפען די אויגען פ א ר די לעפצען. זאָגען דעם אַלטענס לעפצען: „לצופה“ און די אויגען דערזעהען שוין „לקונה“.

און ווי ער דערזעהט „לקונה“, פאַלט איהם איין, אַז עס איז כולו מוקשה, אַז ער פאַרשטעהט קיין פירוש המלות נישט. וואָרים באמת: וואָס טייטש?

ווער וועט קויפט קנעכט ביים משפּט?

און ער האָט קיין תירוץ נישט, און ווערט ממש מבולבל, און שווייגט!

וויל מען דאָך אָבער נישט דאַרט אויבען, אַז דעם אַלטענס תפלה זאָל, חס ושלום, מטורף ווערען. ו ו י י ז ט מען איהם, וואָס טייטש.

און ווי ער מאַכט די אויגען צו, נאָכצוטראַכטען, שפּאַלט זיך פאַר איהם דער הימעל און ער זעהט!

די בית־דין־שטוב זעהט ער:

די בית־דין־שטוב פון אויבען. רעם אמת'ען מקום המשפט! אט דער טיש, די וואנשאל.

איז אבער נאך, אפנים, פריה.

נאך קיינער נישט געקומען.

קוקט ער זיך דערווייל אום: פינף טירען האט די בית־דין־שטוב. צוויי טירען פון די זייטען; רעכטס א טיר און לינקס א טיר. אויף דער רעכטער טיר איז אויפגעשריבען: „סניגור"! פון דאנען וועט ער קומען. אויף דער לינקער: „קטיגור"! דער קומט פון קעגענאיבער.

און דריי טירען אויבען־אן, הינטער טיש און וואנשאל, ביי דער מזרח־וואנט.

איז די מיטעלסטע טיר פון די דריי פארמאכט, און די טירען רעכטס און לינקס — אפען.

איבער דער פארמאכטער מיטעל־טיר איז אויפגעשריבען: „פמליא של מעלה". און מצד ימין ושמאל, דורך די אפענע טירען זעהט מען:

רעכטס — דער אפענער גן־עדן. אבות און צדיקים, באשטראלט מזיו השכינה, זיצען מיט די קרוינען אויף די קעפ און לערנען; זיי האבען, אפנים, קיין יום־הדין נישט!

און לינקס — דער אפענער גיהנום.

איז גיהנום איז שטיל. דער גיהנום איז לער; יום־טוב — שטראפט מען נישט, פייניגט מען נישט. זענען די רשעים פריי, און די משחיתים, אפנים, מיט עפעס אנדערש פארנומען. און מתוך המעשה וועט איהר געוואר ווערען, מיט וואס זיי זענען געווען פאר־נומען, — נאר דאס פייער ברענט, פלאקערט.

„ואשו לא תכבה", ווי אין פסוק שטעהט.

און ווי ער קוקט אזוי, עפענט זיך די רעכטע זייטען־טיר און עס קומט אריין דער סניגור מיט'ן פעקעל זכיות אונטער'ן ארעם. א קליין פעקעלע. א שלעכט יאהר פאר מצוות ומעשים טובים גע־ווען. קומט ער אריין, זעהט די לינקע טיר פון קעגענאיבער איז צו, פארשטעהט ער, אז דארט זאמעלט מען די כתבים לענגער. א יאהר געווען — א נערעטעניש פאר זיי!... לאזט ער דאס פעקעל אראפ פון אונטער'ן ארעם און זעצט זיך דערווייל גאנץ אבל'דיג.

דערנאָך עפּעס זיך די טיר פון דער לינקער זייט. צוויי משחיתים, מיט אַ פּאַק אויף די אַקסעל, קומען אַריין. געבויגען פון דער משא. מען הערט, ווי אונטער איהר די ביינדלעך קנאַקען, און זיי ווארפען אראָפּ די משא, אָטעמען אָפּ, און זאָגען, אַרויסגעהענדיג, הויך, דער סניגור זאָל הערען:

— נאָך קיין מן המעשר נישט. פאַרלער וועלען נאָך טראָגען. אַלע לאַפּיטוטען קלייבען צונויף, אוצרות גאַנצע.

ווערט דעם סניגור זעהר קאַלמוטנע, פאַרהילט ער זיך דאָס פּנים און קרעכצט.

ער מיינט: קיינער הערט נישט.

די פּמליא של מעלה איז נאָך באַסכּתיאַ... אין גן־עדן איז מען מיט תורה פאַרנומען; דער גיהנום — לער!

זיצט דאָך אבער צווישען עולם אין גן־עדן אויך ר׳ לוי יצחק מבערדיטשעוו, דערהערט ער!

ער איינער האָט נאָך נישט פאַרגעסען, אַז פאַר די יושבי חשך וצלמות, אויפ׳ן עמק עכור אונטען, איז היינט אַ יום־הדין, און אויב עמיץ קרעכצט אויפ׳ן עולם־אמת, געהט עס אודאי וועגען זיי. איז ער מפסיק משנתו און קוקט זיך אום.

זעהט ער, ווער עס קרעכצט — דער סניגור אין בית־דין־שטוב קרעכצט!

מוז מען שוין אודאי דערגעהן די סבה.

פוילט זיך נישט ר׳ לוי יצחק, הויבט זיך שטיל אינמיטען דער סוגיא אויף, שלייכט זיך אויף די שפּיץ נעגעל אַרוים פון טיש, פון גן־עדן אין בית־דין־שטוב אַריין און דערזעהט דאָס פּעקעל מיט׳ן פּאַק... פאַרשטעהט ער, ווי עס האַלט... האָט ר׳ לוי יצחק קיין לאַנגען ישוב נישט. געהט צו און הייבט אויף מיט אַלע כּחות דעם פּאַק, און גיט איהם אַ שליידער איבער׳ן טיש, דורך דער אָפּענער לינקער מזרח־טיר, צום גיהנום, אין אש מתלקחת — אין גיהנום־פייער אַריין, און דער פּאַק ברענט און ווערט פאַרברענט.

קומען צוויי אַנדערע משחיתים׳לעך. ווייטער מיט אַ פּאַק. זיי געהען אַרוים, ר׳ לוי יצחק כאַפּט דעם פּאַק, וואַרפט, טרעפט, דער פּאַק ברענט, ווערט פאַרברענט, נישטאָ!...

און אַזוי דעם דריטען, דעם פערטען און אַזוי אַלע. ווי די משחיתים׳לעך קערען זיך אָפּ, דער פּאַק פליהט שוין זיין וועג.

ענדליך, דער לעצטער פאר ברענט נאך, און דער משחית אליין — אשמדאי קומט אריין. ברייט, מיט ששון ושמחה; א קלאג! קיין זכר פון זיינע פעק! ער קוקט זיך אום, זעהט, וואס עס ברענט, דערזעהט ר' לוי יצחק'ן, וואס וויל שוין צוריק שפרייזען אין גן־עדן אריין. — קיין נאר איז ער נישט, פארשטעהט ער, ווער און וואס, כאפט ער איהם אן ביי דער האנט און גיט א געשריי:

— גנב!

הילכט עס אפ!

לויפט מען זיך צוזאמען פון גן־עדן. עס עפענט זיך די מי־טעל־טיר; די פמליא של מעלה קומט ארויס. דער סניגור הילט אפ דאס פנים אין שפרינגט אויף.

— וואס איז דא געשעהען?

דערצעהלט ער, דער משהית, וואס עס איז געשעהען. ר' לוי יצחק'ן האט ער ממש ביי דער האנט געפאקט, און דער זאק דער לעצטער ברענט נאך; דער שווערסטער געווען.

נכרים דברי אמת; ר' לוי יצחק לייקענט נישט.

יעשעהען איז עס.

פרעגט מען דעם משחית, וואס ער וויל? וואס פאר א פסק?

האט ער אויך נישט קיין לאנגען ישוב. על־פי דין וויל ער. „ונמכר בגנבתו" שטעהט. זאל מען ר' לוי יצחק'ן פארקויפען פאר א קנעכט; באלד אויפ'ן ארט, בפומבי, אין בית־דין שטוב. ווער עס וויל, זאל קויפען. ער אליין איז אויך א בעלן! ער וועט שוין אפ־נעמען זיין היזק.

און גערעכט איז ער. דאס מוז די פמליא של מעלה מודה זיין; א ליציטאציע מוז זיין. און פארפאלען, רעכענט מען, וועט ר' לוי יצחק נ י ש ט ווערען. — דער גן־עדן וועט נישט לאזען.

און צוויי צדדים שטעלען זיך ביי דער וואגשאל: דער משחית פון איין זייט, און דער גאנצער גן־עדן פון דער צווייטער.

ר' לוי יצחק שטעהט אין דערמיט. גלייך נישט איהם מיינט מען דאס.

און מען הויבט אן ווארפען פריון אין די שאלען אריין; רעכטס און לינקס.

און מען שמייגערט!

די פמליא של מעלה זעצט זיך ביים טיש און קוקט.

טרעט ארויס אברהם אבינו און ווארפט אין דער שאַל אריין זיין ערשטע מצוה; אלס צולאַג — זיין הכנסת אורחים.

ווארפט נאָך איהם יצחק — די עקדה; יעקב — זיין תמימות, זיין זיצען אין געצעלט און לערנען, בשעת עשו איז ארומגעלאָפען מיט כלי־זיין און געשאָסען אין די וועלדער... קומט נאָך יעקב'ן — רחל און ווארפט די קרייטעכצער — די דודאים אין שאַל אריין. ווארפען אנדערע אמהות ווארפען דערנאָך צדיקים... יעדערער מיט תשואת חן זיין האָב און גאָב.

האָט אבער דער משחית באהאַלטענע אוצרות אין זיין מלוכה. אז אין לשער ואין לספר. און נאָך יעדען ווארף אין דער רעכטער זייט, גיט ער א ווארף לינקס. און זיין שאַל פאַלט און פאַלט, און ער ווארפט אן אוצר נאָך אן אוצר. פון אונטער דער ערד, פון אונטער די הרי־חושך... פון אלע באהאַלטענע מקומות אין זיין גאַנצער מלוכה... אוצרות — עין לא ראתה! ער מוז איהם האָבען, ר' לוי יצחק'ן! פאָר א קעסעל־הייצער אין גיהנום וועט ער איהם מאַכען. און גיט נאָך א ריס אראָפּ די קרוין פון קאָפּ און גיט א ווארף אין שאַל אריין, כאַפּט זי א טרייסעל און גיט מיט אמאָל א פאַל. אראָפּ, אראָפּ...

שלעכט.

דער גן־עדן האָט אלץ פארפאַסט.

דער לעצטער טרעט צו דער סניגור און ווארפט זיין פעקעל זכיות. די שאַל דערפיהלט עס נישט. דאָס צינגעל גיט קיין מינדעסטע ציטער נישט...

און דעם משחית'ס פנים פארקרימט זיך אויף א נצחון'דיגען שמייכעל, און אין די אויגען דער נצחון ברענט און פלאַקערט. און די רעכטע האַנט לעגט ער שוין ארויף אויף ר' לוי יצחק'ס אקסעל. און מיט דער לינקער ווייזט ער איהם צו דער גיהנום־טיר...

ווערט א מהומה: פארשפילט ר' לוי יצחק'ן... ווערט א רעש. א געטומעל: וואָס טוט מען? וואָס טוט מען?

און דער רעש וואַקסט...

ער וואַקסט און ווערט פלוצלונג געשפּאָלטען.

פון דער הויך דערהערט זיך א קול.

א קול פון כסא הכבוד אראָפּ.

— א י ד קויף איהם!

עס ווערט שטיל, אוי דער רבון כל העולם רופט אין דער שטילקייט:

— איך גיב מעהר! „כי לי כל הארץ“. איך גיב פאר ר׳ לוי יצחק׳ן די וועלט!

שווארץ איז געווארען דעם משחית׳ס פנים. — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

דאס האט דער אלטער אונז דערצעהלט פאר מוסף, און מאלט אייך, וואס באר א מוסף, וואס פאר א ראש־השנה עס איז געווארען!

דער קטרוג פארברענט; א כתיבה וחתימה טובה אין קעשענע! ר׳ לוי יצחק — אויסגעקויפט: דער סוד פון „לקונה עבדיו בדין“ — אנטפלעקט...

כ׳איז געווארען שמחה שבשמחה.

כ ר ת.

דער אלטער איז געווען גרויס...

שייך צו זאגען „גרויס“? הייסט עס, אויף אונזער מאס געמאסטען?

נאר, עס רעדט זיך אזוי.

און — א באהאלטענער געווען.

דהיינו? ג ע ז ע ה ן האט מען ווייניג: גאר ווייניג. און דאס, וואס מען האט שוין ממש געזעהן, האט מען ערשט נישט פארשטאנען.

האט מען זיך געפרואווט, איז מען אריינגעפאלען. איז פלוג, למשל, דאכט זיך, ד א ס האט ער געמיינט. מאכט זיך, איז א רגע ארום, א מעשה קאפויר, — להד"ם! — עס האט זיך גארנישט אנגעהויבען!

א השפעה האט מען געפיהלט, בפועל ממש געפיהלט: אין דעם איז קיינער קיין רגע נישט מסופק געווען. א איד לאזט זיך אין וועג אריין צום אלטען, און וואס א טריט ווייטער פון דער־היים, וואס א שריט נעהנטער צום צדיק, פיהלט ער זיך אלץ גע־הויבענער, גרינגער, עפעס ממש פליהענדיגער. א שטיק נאך א שטיק פאלט אראפ דאס גשמיות: מיט יעדען טריט וואקסט ווי אויף הייוועז דאס רוחניות. בא, א איד האט נאר, ארויסגעהענדיג, די מזוזה געקושט, און שוין שמחה! ווייס איך — נאר־וואס דאס פעקעל פון וואנט אראפגענומען. — טלית ותפלין מיט אביסעל צירה לדרך, — א איד האט נאר דערמאנט אז דער נסיעה, ווי זאגט א איד? אם ירצה השם, עס וועט זיין הוצאת הדרך, גיב איך זיך א לאז צום אלטען — און שוין! עפעס האט שוין אינוועניג אויפגעפלאמט, צושטראלט זיך, ממש א לעמפעל: מען האט ארייג־געגאסען פרישען בוימאויל, — שמן זית אריינגעגאסען!

אבער, אז דער איד איז געקומען, דער איד איז שוין דא, און ער זעהט גארנישט, ממש גארנישט, און דאס מקצת מן המקצת, וואס ער זעהט, איז דער שכל נישט משיג — פאלט מען אביסעל ביי זיך אפ... און א קימא־לן האבען מיר: אז מען פאלט ביי זיך, פאלט מען מיט אן אמת! זעהט מען שוין נאך ווייניגער, און ווע־ניגער בטחון, ווייניגער אמונה... איז דער מח נאך ווייניגער תופס און דאס לב נאך ווייניגער משיג...

מאנכע פלעגען טאקע אפפאהרען.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

נעמט, למשל, דאס גערטעל.

א גערטעל האט דער אלטער געהאט. האט ער עס געהאלטען ארומגעצאמט און אפגעשלאסען.

מאי טעמא? חס ושלום, א צר עין און פארגינט נישט, א איד זאל זיך אפרוהען אין שאטען פון זיין בוימעל? אדער א ברכה מאכען און דערקוויקען זיך איבער א פרי?

טאפט מען אין דער פינסטער און מען זאגט: די בחינה פון „גן נעול" — א פסוק אין „שיר השירים"; „אחותי כלה" איז די כנסת ישראל.

נו, גוט, לשם מה — צו וואס?

זאגט מען אויף יחוד, אויף התבודדות.

יחוד, גוט. א צדיק מוז האבען יחוד. אבער פארוואס אין גארטען, נישט אין שטוב? מען קאן זיך דאך פארשליסען חדר לפנים מחדר, — ווי טוען אלע גוטע אידען?

ענטפערט מען: תחת כפת הרקיע — אונטער'ן פרייען הימעל וויל ער יחוד. הימעל און ער — און ש ו י ן...

אבער ווען קומט ער אין גערטעל אריין?

לאזט זיך אויס, אז געהן אין גערטעל אריין געהט דער אלטער נאר פאר ימים־נוראים, און דוקא ביינאכט, און פאר דער ערשטער סליחה!

געפינט מען ווייטער א תירוץ: טאקע פאר ימים־נוראים. דא־מאלט טאקע שמועסט ער זיך אויס אויג אין אויג און ביחידות מיט דער פמליא של מעלה; אהן א מחיצה פון א סופיט מיט א דאך.

לעגט זיך עס אביסעל אויפ'ן שכל; ווערט מען אבער געוואר, אז איינמאל, געהענדיג ביינאכט אין גערטעל אריין, האט ער מיט־

געגומען א שער, א גרויסע גארטען־שער. מען האט זי גאר פריהער אויף די אויגען נישט געזעהן...

ווי קומט התבודדות מיט דער פּמליא של מעלה צו א שער? בלייבט מען שטעהן!

— — — — — — — — — — — — — —

איז גערטעל, האט מען געוואוסט, וואקסען עפּעל־ביימער.

הינטער דער שטאדט, ביים טייכעל, איז פאראן א שטיקעל בערגעל.

אז מען געהט צו תשליך און מען קריכט אויפ'ן בערגעל ארויף, אדער די קינדער, ל"ג בעומר, אז זיי געהען שפּאצירען אויפ'ן בערגעל — זעהט מען ־דאס גערטעל מיט אלע ביימלעך.

געוואוסט האט מען אויך, אז נישט אלע ביימלעך אין גערטעל זענען גלייך.

אויף דעם ענין האט זיך אמאל אפּגעשטעלט איינער פון די מקורבים. צי האט ער אליין מעהר נישט געוואוסט, אדער נישט געוואלט מגלה זיין מעהר, ווי ער האט געוואלט, — גערעדט האט ער — א ז ו י, געלאזט פאלען א פּאר ווערטער.

אבער דאס האט ער בפירוש געזאגט, אז נישט אלע ביימלעך זענען גלייך.

עס זענען פאראן, זאגט ער, אילני סרק — לעדיגע ביימלעך, וואס טראגען גאר קיין פּירות נישט. א ביימעל — אן עקרה, רחמנא לצלן. און עס איז פאראן א בוים, וואס טראגט שלעכטע פּירות. דער לעדיגער בוים, זאגט ער, ברענגט, לכל הפּחות, זאגט ער, צו קיין מכשול נישט. דער מיט די שלעכטע פּירות אבער ברענגט אמאל צו א ברכה לבטלה. די מראה נארט אפּ, מען מאכט א ברכה, מען כאפּט אין מויל אריין און מען שפּייט אויס — א ברכה לבטלה געווען! די שלעכטע פּירות אבער קאנען האבען תקון אין פייער, אויב זיי זענען נאר קיין סם נישט: מען קאכט, מען מאכט ברכה און מען עסט... אבער דער אמת'ער „עץ עושה פּרי", ווי אין פּסוק שטעהט, גיט גרייטע פּירות. זיי דארף מען נישט מתקן זיין; מאד ברכה און עס פון בוים... און עסענדיג, האסט דו הנאה, און מיט דער ברכה האסט דו געהויבען די פּרי און דורך דער פּרי געבענשט דעם בוים!... און איז נאך די פּרי א הדר, ווי דער פּסוק זאגט: תאוה לעינים, דאס הייסט: א פאַרגליסטונג צו די אויגען, — נעמט מען

נאך די פרי צו פעהנער שמחת תורה, האט מען פריהער דעם תענוג פון הדור מצוה, איז מען מקיים: זה אלי ואנוהו, דערנאך ערשט מאכט מען א ברכה און — זאל דיר וואויל באקומען...

עס איז אבער, זאגט ער, פאראן נאך א העכערע מדרגה. די מדרגה פון „תפוח בעצי היער" — די בחינה פון „הכהן הגדול מאחיו" צווישען בוימער, — פון אזא בוים — זאגט ער, און גיט א שמייכעל איבער'ן גאנצען פנים — פון אזא בוים נעמט מען פירות אויף יין צו קדוש און הבדלה...

געזאגט האט ער עס, דער מקורב, אין כלליות, אזוי, אין דער וועלט אריין: ערב שבת געווען, שיר השירים געזאגט, אויפ'ן פסוק זיך געשטעלט...

געוואוסט אבער האט מען, אז דער אלטער מאכט קדוש און הבדלה נאר אויף עפעל־וויין, און אז דעם עפעל־וויין מאכט די רבי'צין מיט איהרע אייגענע הענט און אונטער זיין השגחה... און דוקא פון די פירות פון גערטעל...

— — — — — — — — — — — — — —

איז געווען ביי אונז א פרוש — א שווייגענדיגער.

דאווענט לערענט און רעדט נישט א ווארט.

מילא, א איד רעדט נישט, רעדט ער נישט. ער וויל נישט רעדען. בפרט, אז דער איד איז, לא־עליכם, א חולה; א כשל ברך; עס איז איהם פשוט שווער צו רעדען, אפשר אזא נדר גע־טאן; אפשר אזא תשובה, און א קשיא אויף א מעשה, אפשר א נדר! א איד צאמט זיך ארום פאר אן עבירה: אז מען רעדט נישט, זינדיגט מען נישט!

סיי־ווי־סיי, דער פרוש רעדט נישט. איז מען געוואוינט צום שווייגענדיגען פרוש. ווייס מען.

מאכט זיך און דער פרוש רעדט!

און ווען? פאר דער פטירה!

איינמאל ביינאכט, מיין פרוש פאלט אויף דער באנק אני־דער, מיר נישט דיר נישט, און הויבט אן צאפלען. — וואס איז דיר פרוש־לעבען? שוים איבער'ן מויל!

געווען באותו מעמד אין בית־המדרש זענען מיר זאלבעדריט: איך און נאך צוויי אידען. ביינאכט געווען, פאר סליחות. וואס איז צו מאכען? וועט מען ביי איהם זיצען, ביז דער עולם וועט קומען;

נישט ווייט צו סליחות. דעם אלטען מודיע זיין לוינס נישט; ער ווייסט אליין... אינדרויסען — א .ווינט. מילא, ווינט איז ווינט; „אף ברי״, ווי אין פיוט שטעהט. עס געהט דערצו. זאלען די שווי־בען ציטערען... א פיש אין וואסער ציטערט! הויבט זיך אבער דער פרוש אויף, דערהערט אפנים. קוקט צום פענסטער, לעגט צו דאס אויער, מאכט זיך מיט דער פלאכער האנט א טראמפייטעל ביים אויער, — הערט זיך בעסער איין. מען זעהט בחוש, ער הערט זיך איין! און פלוצלונג — ער רעדט! דאס פנים פלאמט, די אויגען גרויסען און גרויסען זיך און דאס מויל איז אפען און רעדט!

נישט אליין כאפט דאס אויער, און נישט אליין, וואס דאס אויער כאפט, קומט אין הארץ, צי אין מח אריין, — אז אימה איז אונז באפאלען; איך הער, ווי ביי מיינע חברים קלאפט א צאן אן א צאן. איך הער, ווי מיין אייגען הארץ קלאפט.

אבער אסך איז געבליבען אין זכרון.

— מען דארף, — זאגט ער, און די שוים יאגט און יאגט, — מען דארף, אז אלע בוימער זאלען זיין גלייך; אז אלע זאלען נתעלה ווערען צו דער העכסטער מדרגה. מיט'ן תוך — צו „עץ עושה פרי״, און אין חיצוניות — צו „תאוה לעינים״, — שעהן און גע־בענשט זאל זיין... שעהן און געבענשט! און אלע זאלען געבען יין לקדוש ולהבדלה... און ווער דארף עס טון? ווער איז מחויב צו הויבען די אילנות? דער צדיק, זאגט ער, דער צדיק. ער דארף עס טון, ער מוז עס טון; ער איז דער בעל־הבית פון פעלד, און פון גארטען דער בעל־הבית...

און ער טוט עס, דער צדיק.

— נעמט — זאגט ער — דער צדיק הדור, אין דער מסוגל'־דיגער נאכט, אין דער רעכטער צייט, די שער און געהט אין גער־טעל אריין, אין אפגעשלאסענעם גערטעל אריין.

נעמט ער, זייענדיג אין גערטעל, האבענדיג די שער אין האנט, אין דער מסוגל'דיגער נאכט, אין דער רעכטער שעה, און שניידט־אפ צווייגלער פון גוטען בוים, און געהט־צו צום שלעכטען בוים, און שטעכט מיט די שפיצען פון דער שער איז שלעכטען בוימס שטאם אריין, און שטעקט אין שפארע אריין א צווייגעלע פון גוטען בוים... דאס — זאגט ער — איז דער סוד פון „הרכבה״, פון אי־בערפלאנצען דער סוד...

קאַן אָבער — זיפצט ער אַפּ — גאָרנישט געהויבען ווערען אַהן יסורים. טוט אַלע וועה, וויינען אַלע; דער גוטער, ווי דער שלעכטער בוים... דאָס גאַנצע גערטעל וויינט...

עס וויינט דער גוטער בוים: זיינע צווייגעלעך זענען איהם א שאָד! אויף זיינע קינדערלעך וויינט ער, דער גוטער בוים. אויף זיין זאַמען, וואָס ווערט פון איהם אָפּגעריסען, פאַרוואָגעלט און אוועקגעטראָגען... דעם סוד פון הרכבה ווייסט ער נישט, אפילו דער גוטער בוים טרייסטען קאַן ער זיך נישט...

וויינט דער שלעכטער בוים: פאַרוואָס שטעכט מען מיך? איך וויל נישט קיין פרעמד גוטס. עס טוט איהם נאָך מעהר וועה... דעם סגר פון הרכבה ווייסט ע ר אודאי נישט, פאַרשטעהט ער נישט. האָט ער אודאי נישט קיין טרייסט...

וויינט אויך דער גערטנער, וואָס האָט האַרץ פאַר אַלע זיינע בוימלעך, און רחמנות אויף אַלע: פאַרוואָס, וויינט ער, קאַן אַהן יסורים גאָרנישט געשעהען? און פאַרוואָס ווערט דער סוד פאַר די בוימער נישט אַנטפּלעקט?

און טרעפען טרעפט זיך אָפּט: דער שלעכטער בוים נעמט דאָס גוטע נישט אַן; קוים האָט זיך דער גערטנער אָפּגעווענדט, וואַרפט ער ס׳גוטע פון זיך אַרויס, שליידערט עס אַוועק... קומט דער ווינט און הויבט אויף, און טראָגט אַוועק... איבער דעם צוים, אין דער וועלט אַריין, אין הפקר אַריין... ווערט א יללה פון די פאַר־וואָגעלטע: פון דערהיים אַרויס, אין ערגעץ נישט געקומען, פון ווינט געטראָגען... נע־ונד, כף־הקלע... אין הפקר אַריין...

און ער פאַלט צוריק אַרונטער דער פּרוש...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איז אין הויף ביים אַלטען א תינוק געווען — א אינגעלע אַזוינס, „ינוקא" האָט מען איהם גערופען! — א מיחוש איז קע־פּעלע... מען האָט איהם אַמאָל צום אַלטען געבראַכט און עפּעס איבערגעלאָזט. דרעהט עס זיך אַרום אין הויף. א אינגעל מיט א מיחוש: נישט ער דאַווענט, נישט ער לערענט, נאָר אויגאַנעם עפּעס אַזוינע גרויסע. ער קוקט און עפּעס ווערט מען פון קוק ממש אומ־רוהיג, עפּעס א האַרבע קשיא קוקט אויף אייך. עפּעס א צער פון אַן אייביגען תיק"ו... גאָה וויים — און גאָה טרייב איהם, אַז דער

אלטער, ווען ער געהט איהם פארביי, לעגט ער איהם די הענט אויפ'ן קעפעל...

און בשעת ווען דער פרוש איז אזוי ארונטערגעפאלען מיט'ן קאפ, און דאס מויל האט געשוימט, און די לעפצען האבען אליין אינאיינעם געברומט: צער. נאר מיט יסורים... דער ווינט טראגט, חוץ למחנה, הפקר — — —

עפענט זיך פלוצלונג די טיר מיט א רעש, פאלט אריין דער תינוק, פארציטערט; די אויגען פול טרערען, ער זעהט גארנישט, ווי ער געהט. די הענט ווארפען זיך, אין די הענט ווארפט זיך א צווייגעל. דער ווינט, זאגט ער, האט פארבארגען, פון גערטעל ארויס, איבער דעם צוים געשליידערט... און צוואווייגט זיך פלוצלונג אויף א קול מיט א יללה:

— כרת! כרת!...

נעה וויים...

נסים ונפלאות.

1.

דאס בוימעל.

זעהסט דאס בוימעל? וואס וואקסט דערויף? גארנישט! גארנישט!

און דאס בוימעל איז אמאל אז עץ עושה פרי געווען — אן עפעל־בוים!

עס איז נישט גרעסער געווען, ווי אצינד, נאר א קרוין האט עס געהאט — זהב טהור! גאלדענע עפעל האט עס געטראגען!

זאפטיגע, ווייניגע, אין מויל זענען זיי צוגאנגען; און גרויסע, ווי די פויסטען!

ער, זאל לעבען, האט זיי ביים טיש געגעסען; מקורבים פלעגען פון זיי באקומען אויף שהחיינו; דעם רבי'נס איייניקלעך, זאלען לעבען, פלעגען זיי נעמען שמחת תורה צו די פאהנען...

דאכט זיך, א בוימעל קאן דערמיט יוצא זיין? וואס? זענען אבער די צווייגען אריבער איבער דעם צוים אין גאס — אין רשות הרבים אריין, און דאס איז א מכשול, א גרויס מכשול געווען!

תינוקות של בית רבן — אינגלעך געהען איבער דער גאס פון חדרים — רייסט מען, איז מען עובר אויף „לא תגנוב“.

רעדט מען דערפון ביים טיש, אויפ'ן אויער; ער, זאל לעבען, דערהערט עס אבער, רונצעלט ער, זאל לעבען, דעם שטערן, הויבט אויף די ברעמען, דער עולם ווערט פארציטערט, מען מיינט ער וועט שילטען — מעניש זיין!

איז אבער, זעהט אויס, גובר מדת הרחמים.

עפענט ער, זאל לעבען, אבער די כשר'ע לעפצען אין גיט א זאג: מפקיר!

די קינדער זענען נאָך קיין „בר־עונשין“ נישט.
האָט זיך אָבער מיט דעם נישט געענדיגט די זאַך.
איינמאָל קומט ער, זאָל לעבען, אַרויס אויפ׳ן גאַניקעל, קוקט, אפילו עטוואָס מרה־שחורה׳דיג צום הימעל אַרויף — מי יודע, וואָס ער האָט עפּעס געזעהן — דערהערט ער אַ גערויש, גיט ער זאָל לע־בען אַ קוק איבער׳ן גאָרטען, זעהט ער, ווי אַ קליין תינוקת׳ל, נאָר, מחילה, מיט׳ן העמדעל אין דרויסען, שפּרינגט קעגען בוימעל, און שפּרינגט, און וויל כאַפּען מיט׳ן מיילכעל, מיט די הענטלעך, און די תאוה אין די אויגעלעך ברענט — דער יצר־הרע פון „לא תחמוד“...
„נתן עיניו בו“, גיט ער זאָל לעבען אַ בייזען קוק אויפ׳ן בוי־מעל און שוין! און אילן סרק — אַ נאַדעל בוימעל!
דאָס אינגעל איז שיער נישט פון זינען אַראָפּ פאַר שרעק...
און יעדע האַלבע נאַכט, ווען אַלעס שלאָפט איין, הערט מען, ווי דאָס בוימעל קרעכצט און קלאָגט זיך: „עס מאַכט איבער מיר קיינער קיין ברכה נישט, עס האָט קיינער פון מיר קיין הנאה נישט...“
און עס דאַרט דאָס בוימעל, פאַר צער, פאַר גרויס בענקעניש!

2.

די סוכה.

מעלין בקודש — דאָס איז אַמאָל, בימי הגראף — און אַל־טאַנקע געווען, און אַז ער, זאָל לעבען, האָט ביי די יורשים פון גראף דאָס שטיקעל נחלה אָפּגעקויפט, איז פון דער אַלטאַנקע אַ סוכה געוואָרען — און אין דער סוכה האָט ער, זאָל לעבען, התבודדות געהאַט...
וואָס עס מאַכט זיך פאַר אַ צרה, אויף שונאי ישראל, געהט ער אין סוכה אַריין און — טוט!
מען קאָן נישט זאָגען, אַלע גוטע אידען טוען — ער איז זיך אָבער מוסר נפש. ער שפּאַרט זיך איין: ער וועט נישט אַרויס־קומען פון סוכה, ביז ער וועט נישט פּועל׳ן... און ער זיצט פּיס

דער ליולקע־ציביק אין מויל און פיפקעט — א וואלקעגו מיט רויך נעמט איהם ארום, און פון וואלקען קוקען זיינע אויגען ארוים, פול עצבות, פול תפלה און טייל מאל — עקשנות!

איינמאל האבען זיך צוזאמענגענומען די שרי המלכות צו מאַ־כען נייע פונקטען, נייע גזרות, הייסט עס...

מילא, לא אלמן ישראל, גוטע אידען הויבען אן רעש'ן! מען מאכט אסיפות, מען איז גוזר תענית, מען זוכט חטאים, מען שיקט א שליח מיוחד קיין ארץ ישראל אויף ר' שמעון בן יוחאי'ס קבר — און ער, זאל לעבען, זיצט אין סוכה...

זיצט און פיפקעט...

און דא ווערט וואס אמאל ערגער...

דער שליח מיוחד איז נפטר געווארען אויפ'ן וועג... און דא העלפט קיין ממון און קיין דמים — גארנישט! אלע שרים פון אלע שבעים אומות, און פארשטעהט זיך, דער שר של יון בראש, האל־טען זיך שטאל און אייזען; און דער קטרוג איז גרוים, און מען הויבט דערהוייל שוין אן איבערצורייסען ערובין, פאר'חתמ'נען מקואות, צוטרייבען חדרים... אויף טייל ערטער ברענט מען גאר ש"ס אין די גאסען.

און ער, זאל לעבען, זיצט און פיפקעט!...

איין טאג, דעם צווייטען, ויהי ביום השלישי, דערפיהלט ער, זאל לעבען, אז, לא עליכם, דאס חולשות וואקסט, אז די כחות גע־העז איהם, חס ושלום, אוים. נעמט ער זיך א שטעל אויף, א לויף צו און א פראל אויף דאס פענסטערל פון סוכה און גיט א געשריי ארוים: עצים ואילנות, גיט מיר אייער כח! דשאים ועשבים — איך בין אויף אייך גוזר, גיט מיר אוועק אייער גאנצען כח!

וואס מיינט איהר? זיי האבען נישט געגעבען?

און עס איז, לא עליכם, א שנת בצורת — א הונגער געווען! לעדיגע זאנגען — שטרוי! מיהלען האבען זיך אפגעשטעלט, סוחרים — בדיל הדל געווארען, בהמות — אהן פאשע געבליבען, און עס איז כמעט קיין פרי אויף שהחינו געווען...

אבער אסך פונקטען זענען בטל געווארען; ערובין, מקואות חדרים, ש"ס — זענען געבליבען!

3.

זיין חוש הריח!

איינמאל, עס האט נאר וואס אויפגעפלאקערט דאס מחלוקת — וועגן וואס, ווייסט איהר דאך, — איז פון יענעם צד ארויס־געשפרונגען איינער א שמואל שוחט און האט דערלאנגט א מסירה...

באשר בכן: ער, זאל לעבען, פיהרט א מלוכה, איז א מורד במלכות און נאך... און נאך... המין'ס בלבולים...

און אזוי ווי מען איז געוואר געווארען פון דער מסירה, איז טאקע דער שמואל שוחט תיכף ומיד נעלם געווארען; וואס האט מען געמיינט! ער, זאל לעבען, האט'ס מעניש געווען, די ערד האט'ס איינגעשלונגען... הערט מען זיך טאקע אויף צו שרעקען, ווערט גרינגער אויפ'ן הארץ: „כן יאבדו" זאגט מען, מן הסתם וועט ער, זאל לעבען, פון אלע מאכען אש! מען האט אפילו קיינעם אין גובערניע נישט געשיקט!

און פון דער העכער הויס, מען באפאלט דאס הויז! ר'איז קוים דורכ'ן פענסטער אנטלאפען...

און ער, זאל לעבען, איז נתחיב געווארען חובת גלות... איז ער, נעבעך, גע וגד... פון קהלה צו קהלה... און טרעפט אומעטום שונאים.. .קומט ער, זאל לעבען, איין מאל האלבער נאכט, אין א שטעדטעל אריין, ווייסט ער נישט וואו אנצוקלאפען, געהט ער פון לאדען צו לאדען... אידען וואוינען, אבער וואס פאר א אידען? פון איין פענסטער דערהערט זיך חצות און אנ'ם קול דערקענט ער, אז עס איז א חצות משלנו — א ברענענדיגער חצות, הימלען שפאלט ער!

קלאפט ער אן. ווערט שטיל און שטום, נאר מען עפענט נישט!

אויף די אנשי בית, פארשטעהט איהר מיד, איז א פחד אנ־געפאלען. עס איז א חשך ואפלה געווען — און א גאס רעגען ווי אויף א מבול... און אן אפגעלעגען שטעדטעל... צוויי ירידים: ניסן און תשרי און א גאנץ יאהר אין יוצא ואין בא! וואס מיינט מען? ווער קלאפט האלבע נאכט? גזלנים! איז זיי טאקע שיער נישט די נשמה אויסנעגאנגען.

שרייט ער אריין: אַ איד, אַ איד!
און מן השמים! זענען זיי טאַקע אנשי שלומנו געווען און מען האָט זיין קול דערקענט, און מען ווערט פאַרציטערט פאַר שמחה, און עס וואַרפען זיך פאַר שמחה די הענט, אַז מען קאָן צום שליסעל נישט טרעפען... מען האָט דאָרטען פון גאַנצען בלבול נישט געוואוסט — געמיינט, אַזוי אַראָפּגעקומען, דורכפאַהרענ־דיג... ווערט אָבער פון ששון ושמחה — אבל ותוגה!
„באַהאַלטען מיך," זאָגט ער!
גו געה, באַהאַלט, ער, זאָל לעבען, זאָל נישט נתגלה ווערען!...
בעלות, נאָך נישט קיין זמן קריאת־שמע געווען — מען קלאַפּט ווייטער! מען קומט איהם, זאָל לעבען, מכבד זיין מיט סנדקאות!
ער נעמט אָן! מסירת נפש כלאחר יד!... מילא, קאָנט איהר אייך מאַלען, וואָס פאַר סעודת מצוה עס איז געווען! קינד און קייט, פון רב ביז'ן קלענסטען נחות דרגא! און איהם, זאָל לע־בען, דערלאַנגט מען צונג, דאַמאָלט פלעגט ער ליעב האָבען צונג...
און אפשר האָט עפּעס געשמעקט דערינען, ווייל הייגט עסט ער דוקא נישט קיין צונג... הכלל, מען דערלאַנגט איהם, איז ער וויל טועם זיין, נעמט צום מויל און גיט פּלוצלונג אַ געשריי: נבלה וטרפה! ושאגה לו כלביא — איהר קענט דאָך זיין קול!
מילא, ווערט אַ רעש, אַ מהומה!
ס'טייטש, דער מרא דאתרא עסט, לומדים גדולים עסען!
שיקט מען מן הסתם נאָך דעם שוחט מיט די חלפים!
וואָס ווייזט זיך אויס?
חלפים, נישט פאַר אייך געדאַכט, ווי די זעגען! און דער שוחט איז טאַקע געווען שמואל שוחט!

4.

דער קבר.

ביים רבי'ן אין גערטעל ליגט אַ גרויסער משונה'דיגער שטיין — און אויבען, אויפ'ן באַרג, ביי דער חורבה פון אַלטען גראַבּ־פּעסטונג, ליגט אויך אַזאַ שטיין. ווייסט איהר, וואָס דאָס באַ־טייט?

איבער דער פעסטונג האט זיך אמאל געהויכט א טורם — טאקע עד לב השמים א טורם! אויבען פלעגט ארומגעהן א שומר מיט א טראמפייט און טאג און נאכט היטען, עס זאל אומגעריכט קיין שונא נישט באפאלען. און באווייזט זיך עפעס, בלאזט ער און וועקט דעם גראפס חיילות און זיי שפרינגען אויף די מויערען ארויף.

אלץ, ווי אין „יחזקאל" שטעהט — אלץ האבען זיי ביי אונז גענומען!

נאר אויסער דעם שומר פלעגט נאך עמיצער זיצען אויפ'ן טורם.

דער גראף האט זיך געהאלטען א מכשף — א מין שטערען־זעהער, וואס פלעגט שטענדיג זיצען אין דער הויך, קוקען אויף די מזלות און פארשרייבען, און דערנאך אראפקומען צום גראף און זאגען, וואס עס איז איהם באשערט...

און דער גראף איז אויך, ווי דאמאלט פלעגט דער מנהג זיין, שופט געווען; די גאנצע סביבה פלעגט ער משפט'ן.

קומען איינמאל צוויי ברידער צום גראף, ערלים, מיט א סכסוך וועגען א ירושה זענען זיי געקומען; איז אבער דער גראף א יוצא למלחמה געווען, דאס פערד איז שוין געשטאנען אנגע־זאטעלט און ער האט זיך ארומגעגארטעלט מיט דער שווערד, שיקט ער די שני אחים צום מכשף, ער זאל זיי פסק'נען...

קומען זיי צום מכשף אויפ'ן טורם ארויף און זאגען איהם אזוי און אזוי: מיר האבען א דין־תורה, און דער גראף האט אונז צו דיר געשיקט, און אזוי ווי דו וועסט פסק'נען, אזוי וועט זיין...

מוז ער דאך, דער מכשף, באשטעהן; נאר א תנאי נעמט ער זיך אוים: זיי זאלען עהרליך טענ'ען! זיי זאלען נישט מעלים זיין און קיין ווארט שקר נישט זאגען, אניט וועט ער זיי באשטראפען!

באשטעהען זיי — הויבען אן טענ'ען — און פארגעסען זיך און הויבען אן טענ'ען שקר שקרים — דערמאנט ער זיי, איז זיי מתרה, איין מאל, צוויי מאל, צום דריטען מאל — עס איז אבער נישט מעגליך! ווערט ער בייז, גיט אויף זיי א בלאז, פליהען זיי ארויס פון די פענסטערלעך, ווערען פארשטיינערט, און פאלען — איינער אויפ'ן בארג און דער צווייטער אין גערטעל אריין...

אז ער, זאָל לעבען, האָט ביים גראַפס יורשים אָפּגעקויפט די נחלה, האָט ער געזאָגט, אז ער וואָלט זיי געקאָנט מחיה מתים זיין, נאָר ער וויל נישט, ווייל זיי זענען גרויסע שונאי ישראל געווען!

5.

איך מוז אייך אָבער זאָגען דעם אמת, עס איז פאַראַן אַן אַנ־דער גירסא... אַ מעשה נורא... און אַ ישן נושן — פון אַלטע דורות...

דער גראַף האָט נאָך געלעבט און האָט מיט אַלע פריצים אַרום מלחמה געהאַלטען — אַ גרויסער גבור חיל געווען... פלעגט באַ־פאַלען, פאַרברענען גאַנצע הויפען... אויפהענגען די פריצים, מאַנס זיין די נשים — סכנת נפשות געווען...

און אין שטעדטעל איז אַ בת ישראל געווען, אַן אשת איש און מגזע ישרים, מזרע קדושים, און בעלה — נשמתו בגנזי מרומים — איז געווען נאָר, נאָר! מיט איין וואָרט: אַ מנהיג...

איז אָבער די אשה אַ גרויסע יפה־פיה געווען... און דערזעהן האָט זי אַמאָל דער גראַף... און איהר ווייסט דאָך „אין אפּטרופּס"... און דער יצר הרע האָט גובר געווען... נישט פאַר אייך גערעכט, נישט פאַר קיין שום בת ישראל גערעכט...

און אַ קעלער איז געגאַנגען פון גראַפס פּעסטונג פון דער הויך ביז אין דעם גערטעל אַראָפּ — ביז צו די הייזלעך, וואו דעם גראַפס משרתים האָבען געוואוינט, משרתיו עושי רצונו: דער מכשף, די ממונים על העופות ועל הכלבים, דער ראש פון די קאַזאַקלעך, מיט וועלכע דער גראַף פלעגט מחרים עולם זיין.

און אין קעלער זענען שטיבער געווען צו באַהאַלטען זיך בשעת מלחמה, און אין איינעם פון די חדרים פלעגען זיי זיך זעהן!

נאַכט אויף נאַכט — בעלה געהט צו חצות, גנב'עט זי זיך אַרויס פון בעט, טוט זיך אָן בגדי שבת ויום טוב, געמט אויף זיך כל המיני־תכשיטין, באַשמעקט זיך מיט כל המיני־בשמים און כאַפּט זיך אין קעלער אַריין דורך דעם גאָרטען... און דער גראַף פאַרלאָזט שטילערהייט זיינע היכלות, וואו מען איז זיך משמח

מיט כל חמיני עולם־הזה, און אין איינעם פון די שענסטע חדרים טרעפען זיי זיך און זענען זיך מחבק ומנשק, אז גאט זאל שומר ומציל זיין...

און אזוי נאכט אויף נאכט, נאכט אויף נאכט...

איינמאל אבער, ווי ער איז אזוי מחבק ומנשק, פאלט איהם איין, גיט ער א זאג: רבקה'לע — רבקה האט זי געהייסען — שמר זיך, וועל איך מיט דיר חתונה האבען, — דער גראף איז א בחור געווען.

איז זי דאך אבער פארט א בת ישראל, און אפשר האט מען אויף אזוי ווייט דעם משחית קיין רשות נישט געגעבען — וויל זי נישט! זאגט ער נאך אמאל, זי וויל נישט, איז ער אבער מפציר— פאלט זי איהם צו די פיס און בעט זיך ביי איהם רחמים — ווערט ער פלוצלונג, כדרך הפריצים, בייז, רייסט זיך אוים, לאזט זי איבער און לויפט ארוים!...

און גיט א בלאז אויפ'ן הארן — א נמרוד, א גבור ציד געווען, שטענדיג א הארן געטראגען — לויפט מען זיך צוזאמען, הייסט ער פארלעגען ביידע אריינגאנגען צום קעלער מיט שטיינער, מיט גרויסע שטיינער, און זיך אנזאטלען א פערד און ער רייט אוועק! — — —

דריי טעג און דריי נעכט איז ער געריטען, דריי טעג און דריי נעכט האט מען פון קעלער ארוים „שמע ישראל" געהערט...

און אז ער האט זיך אבגעקיהלט פון גרים־צארן, און אז עס האט זיך אין איהם א חרטה דערוועקט, און איז אויפ'ן פיערטען טאג צוריק געקומען — איז אונטער איהם ביים אריינגאנג פון קעלער דאס פערד געפאלען, אזוי האט ער געיאגט; נאר אין קעלער איז שוין שטיל געווען.

און אויפ'ן בית עלמין איז פאראן א מצבה, א הויכע, מיט גאלדענע אותיות: מגזע ישרים, מזרע קדושים... אשת הרב הגאון והקדוש — הלא היא...

און צו קבר אבות קומט מען, משתטח איז מען זיך... אל מלא רחמים'ס מאכט מען... מען מעסט דעם קבר, מען איז מתפלל אויפ'ן קבר, נאר דער קבר איז — לער!

ער, זכרונו לברכה, און זיינע מקורבים.

(פון פראסטע חסיד׳ישען שמייגער).

א.

זכרונו לברכה, זיין התנהגות.

1.

איהר פרעגט װעגען זיין התנהגות, זכרונו לברכה?

איהר װעט אפשר לאכען. נאר עס איז געװעזען א התנהגות פון א פשוט'ען עהרליכען איד; דער גאנג זיינער איז געװעזען נאר אין פשטות אריין!

און דאס איז ביי מיר די העכסטע מדרגה!

אין יעדער זאך איז דאך דא א יצר הרע; א קיימא לן האַבען מיר, אז װאס גרעסער דער בוים, איז גרעסער זיין שאטען. אזוי אויך — װאס גרעסער דער מענש, איז גרעסער זיין יצר הרע; אזוי זאגט די גמרא!

און װאס קאן זיין דער יצר הרע פון א גוטען איד?

מדי שבת בשבתו זאגען סתרי תורה! טאג אויף טאג זאלען פלאַכים ארומפליהען איבער די קעפ! דבקים זאלען זיך פאשען יאהרען לאנג ביים טיש; עקרות און עגונות זאלען זיך ארומװאלגערען אין די װינקעלעך!

דאס אלץ איז ביי אונז נישט געװעזען!

נישט איינער איז טאקע געקומען און אװעקגעפאהרען מיט גארנישט.

אויף פראסט איז זיך שװער צו פארשטעהן!

געלויבט איז אבער השם יתברך, וואס איך בין אויך איחם א מבין געוועזען!

עס איז מיר ווי א ליכט אויפגעגאנגען אין דער פינסטערער נאכט!

2.

דער סדר עולם איז: „מעשה אבות ירשו בנים". וואוהין פאהרט א יונגערמאן? אדער מיט'ן טאטען, אדער מיט'ן שווער! פאהרען ביידע צו איין גוטען איד, איז מה טוב; האט ער גאר קיין ספקות נישט!

ביי מיר איז אבער אנדערש געוועזען; מיין טאטע, עליו השלום, איז נישט געוועזען, נישט קיין חסיד, נישט קיין מתנגד, א כלי קודש געוועזען — א שמש אין א בית המדרש; האט ער איבעריגע, צייט געהאט, איז ער געזעסען און געלערענט. מיין שווער ווייטער, א מליץ יושר זאל ער זיין, איז דוקא א פארברענ־טער מתנגד געוועזען! פארשטעהט זיך — בסתר, ווארים בגלוי האט מען שוין דאמאלט אביסעל פחד געהאט פאר אנשי שלומנו, נאר ווייסען ווייס איך, — ער זאל מיר עס דארט מוחל זיין — אז א „ויצמח פרקניה" האט איהם געשטאכען אין דער זיבענטער ריפ...

און פונדעסטוועגען בין איך צו דער דעה געקומען גאר להיפך!

איך בין נאך דאמאלט א שנעק געוועזען, אינגאנצען צוויי שטיקלעך קינדער געהאט, און האב איינגעזעהן, אז אן עהרליכער איד צו זיין גאר פון זיך אליין איז זעהר שווער! יעדער איד זאל מלחמה האלטען מיט'ן יצר הרע גאר באזונדער, ביחידות הייסט עס, יעדערער פאר זיך, נישט אין ראטעם און אהן אפיצירען, וואלט גאר ביטער געוועזען!

ווארים באמת, דער יצר הרע לאקערט, די נעץ איז פאר־שפרייט, און א מענש איז פאריאגט און פארזונקען אין וועלט־זא־כען, ווער און ווען זאל דא מנצח זיין?

דאס איז טאקע די כונה פון: „עשה לך רב!" צו „נתנה ראש!"

ארעמע שעפעלער, הייסט עס, זוכט אייך אויס א פאסטוך;

איהר זאָלט נישט בלאָנדזשען אויף טאָל און בערג און די חיות רעות זאָלען אייך נישט אויפעסען!

און מיט דער צייט איז ביי מיר געוואָרען ברור כשמש, אַז מען מוז פאָהרען.

זוגתי איז אפילו נישט זעהר צופריעדען געוועזען דערמיט...

א נייע הוצאה, און זי איז די שפּייזערין געוועזען — עס איז דאָך אבער נאָריש נאָכגעהן אַן אשה

3.

הכלל — פאָהרען, וויים איך שוין, מוז מען; אבער וואוהין פאָהרען?

קיין עין הרע, צדיקים איז, ברוך השם, דאָ אסך. זענען דען אבער אַלע צדיקי אמת?

עס גלויבט זיך נישט; עס וואָלט צו גוט געווען!

משיח וואָלט שוין לאַנג געקומען; על כל פּנים וואָלטען די גזרות רעות בטל געוואָרען...

און אַז די גזרות רעות וואַקסען פון טאָג צו טאָג, און חבלי־משיח קריגען גאָר די דייטשען, איז אַ סימן, אַז עס איז נישט ווי מען דאַרף!

וועט איהר דאָך פרעגען היכי־תמצא? עס פאָהרען אַזויפיעל אידען, אי לומדים מופלגים, אי עהרליכע אידען, אי גבירים — וועלט־מענשען, — ווי געשיקט זיך עס, אַז זיי זאָלען נישט זעהן. וואָס עס טוט זיך?

מילא, אַ נאַרישער דייטש וועט אייך זאָגען: כלם גנבים, אַלע גוטע אידען שפּילען קאָמעדיע און די חסידים זענען שאָף און רינ־דער, וואָס לאָזען זיך שערען, מעלקען און קוילען... נישט איינער זאָגט אַזוי!

מיר ווייסען דאָך אבער, אַז אַ חסיד וועט נאָך אריינגנאַרען צעהן דייטשלעך אין אַ זאַק אריין! —

אלא מאי?

עס ווערט נסתלק, למשל, אַ צדיק הדור, טאַקע אַן אמת'ער צדיק; נו, לאָזט ער איבער אַ זוהן... קיין פּושע ישראל, חלילה,

איז דער זוהן נישט; דאוונען ערנסט דאווענט ער, אין מקוה אריין־געהט ער, זיצען זיצט ער און לערענט — פאהרט טאקע דער עולם צום זוהן... מען איז שוין צוגעוואוינט צום הויז, צו דער שטאדט, צו דער אכסניא, מען ווייסט שוין, וואו אוים און וואו איין, — איז טאקע הרגל נעשה טבע און מען פאהרט. אביסעל רעכענט מען אויף זכות אבות — א טאטענס א זוהן, א זיידענס אן איי־ניקעל!

ער אליין איז אודאי נישט שולדיג... וואס מען זאגט דערויף אין די עולמות העליונים, ווייסט ער נישט. הינטען הערט זיך שרייט אן עולם: קדוש, קדוש, קדוש! גלויבט ער!

קיין גרויסער שאדען איז דערביי אפילו נישטא. קודם כל — רייסט זיך א איד פון דער היים ארוים, פון עולם הזה, צי פון גיהנום און פאלט אין אנדערען עולם אריין. — אוים פרנסה, אוים דאגת־פרנסה, און מען דאווענט ברוב עם, צוהיצט זיך פון זיך אליין!... און טרעפען טרעפט זיך, אז מתוך שלא לשמה בא לשמה — זכות אבות פון צדיק אליין, דער זכות פון א כלל ישראל... און ער ווערט טאקע אן אמת'ער צדיק!

נאר וואס אבער זאל איך מיך לעגען אין א קראנק בעט אריין?

האב איך מיר געטראכט: איך וועל אויספרואווען.

איך וועל אזוי לאנג פאהרען, ביז מיין הארץ וועט זיך ערגעץ צוקלעפען!

איי וואס, איך בין דער גרויסער למדן נישט, דער בעל־מקובל אודאי נישט — שומר פתאים ה'! א מענש דארף האבען בטחון!

און זיין ליעבער נאמען האט מיך נישט פארלאזט!

4.

אנגעהויבען האב איך טאקע ביי איהם, זכרונו לברכה!

ראשית — איז מיר נאהנט געוועזען, און א באהן דערצו.

איך פאהר מיר ארוים אפילו אין קורצען פרייטאג אין דערפריה און קום מיר פאר'ן מרחץ!

שנית, איז געפאהרען פון אונז וואלה־בער, א איד א מופלג

בתורה און א ירא שמים באמת, וואס איז טאקע ווייט צו זוכען; היינט־זשע — נאסקע — א איד א גביר, א בעל צדקה — על כל פנים, מעג מען דאך ביי אזא רבי'ן אנהויבען!

שלישית, איז עס טאקע, אין איינוועגס, געוועזען א גאט־זאך!

ווארים ווייטער דאס איינענע. דער יצר הרע פון א חסיד איז „ממרחק יביא לחמו" — צו פאהרען ווייט; למדינת הים וואלט נאך שענער געוועזען! דעריבער האבען דאך טאקע די רביים אזוי ווענינ היימישע חסידים! און איך בין דוקא געפאהרען, וואי נאהנט, און האב, ברוך השם, אנגעשלאגען! געקומען בין איך, געדענק איך ווי היינט, אויף א שבת שלפני ראש חדש; דער רבי זכרונו לברכה אליין האט, כמנהגו, ראש־חדש געבענשט, און אזוי ווי ער האט ארויסגעזאגט: „חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא!" האבען מיך אנגעהויבען די טרערען צו ווערגען אין האלז, דאס הארץ האט אנגעהויבען צאפלען, גלייך עס האט געוואלט צו איהם ארויסשפרינגען! האב איך געוואוסט, אז איך בלייב!

5.

דערנאך ערשט האב איך מיך צוגעקוקט צו זיין התנהגות...

אז אמת'ער עהרליכער איד געוועזען! א גרויסער ירא חטא!

פארצייטישע אידען — פלעגט ער זאגען — זענען גרויסע גבורים געוועזען, אקענען געהן און מלחמה האלטען מיט'ן יצר־הרע און מכריע זיין, איז ביי זיי א שפילעכעל געוועזען; היינטיגע צייטען, זאגט ער, איז נענוג, אז מען קאן אנטלויפען פאר'ן יצר־הרע.

און ער איז אנטלאפען צעהן מייל'ען ווייט פאר א חטא.

עס איז דען נאכצודערצעהלען?

יין קדוש, למשל, גיסט מען אן מבעוד יום!

פארוואס?

גאר פשוט: אנגיסען מוז מען פול מיט'ן אויג, טרעפט זיך, אז מען גיסט איבער און מען נעצט איין דאס טישטוך אום שבת: ביי ווייסען וויין איז מען א וועשער, ביי רויטער משקה — א פארבער!

אין זיין בית המדרש איז די שבת'דיגע תפלה אויפגעשריבען געווען מיט געדרוקטע גרויסע אותיות אויף טאוולען, וואס האבען געהאנגען ארום די ווענט. מאי טעמא? א קיימא לן האבען מיר, אז מען דאַרף נישט מתפלל זיין אויסענווייניג, און אז מען עפענט א געבונדענעם סדור, קנייטשט מען אום שבת דעם בונד ביים רוקען!

זכרונו לברכה, ער מאכט זיך אמאל א מלבוש, און דער מנהג איז אזוי געווען, יעדען פּסח גיט דער רבי פון זיך אראפּ דאס מלבוש איינעם פון די גרויסע מקורבים, דאס רוב וואלף־בער'ן, און ער איז מחדש א ניי בגד...

מיינט איהר דאך, אז א בגד מאכען איז א פּשוט'ע זאך! מען נעמט אין געוועלב סחורה און מען גיט אוועק א שניידער, ער זאל אויפנעהען?

אבער גאר לא!

ערשטענס, זענען שוין יענע שניידערס נישט געווארענט גע־ווען אין יתור! פאַרצייטענס פלעגט א שניידער פאר דער פּטירה הייסען זיך מאכען אן ארון פון טיש און געבען זיך די אייל אין דער האנט אריין, צוויי עדות זאלען זיי זיין פאר'ן בית־דין של מעלה, אז ער איז קיינמאל נישט נכשל געווארען אין יתור! הייינט בפרט די שניידער־יונגען מאכען זיך פון גאנצען לא תגנוב אסך! וויל טאקע דער רבי נישט, אז דורך זיין מלבוש זאל א איד נכשל ווערען!

צווייטענס, איז דער חשש פון שעטנז.

און שעטנז איז נאך א גרעסערע סכנה!... אז מען דאווענט אין א מלבוש מיט שעטנז, — האב איך פון פּיו הקדוש אליין גע־הערט און דערנאך אין קב הישר געזעהן — קריגט די תפלה צו־בראכענע פליגלען, קאן זיך נישט אויפהויבען און וואלגערט זיך דא, לא עליכם, ארום אין שער האשפה! און הני מילי בשוגג, במזיד, פאלט זי גאר אראפּ אין שאול תחתיה, און ווערט א קרוין צום קאפּ פון יענעם בחור, רחמנא לצלן...

דאס וויל ער דאך אודאי נישט! הערסט דו, זיין תפלה דאַרף דאך אויפהויבען און פיהרען מיט זיך אין שערי דמעות אריין, די תפלות פון קיין עין הרע, אז עדה אידען!

נעהמ מען מאקע דאס מלבוש ביים רבי'ן, זכרונו לברכה, איז שטוב; חסידים האלטען וואכטע: צוויי אוים, צוויי איין, און אפילו דעם פאדעם צום מלבוש דרעהט מען אויך ביים רבי'ן, זכרונו לברכה, אין שטוב, אונטער'ן גבאי־ראשון'ס השגחה!

עס איז דען אויסצודערצעהלען? הרים וגבעות!

6.

דער עיקר שארף איז ער אבער געוועזען בנוגע צו נשים; איינמאל פאר אלע מאל קיין נשים לאזט מען נישט אריין.

א שומר הבית איז דעריבער טאקע געוועזען אן ערל...

א איד, להבדיל, חכמה'ט זיך, פאר צוויי מאל ח"י מאכט ער זיך א היתר און לאזט אריין אן אשה... הלמאי אנדערע גוטע אי־דען לאזען אריין; טייל האבען סאמע נשים!

אז ערל אבער פארשטעהט קיין חכמות נישט. אז מען זאגט ניין, טרייבט ער מיט א בעזעם; ממית'ט ער, אז מען קומט צו צום טירל!

און א טביעת־עין האט ער איהם איבערגעגעבען, ער זאל אינ־מיטען דער נאכט מבחין זיין בין זכר לנקבה! א מייל וויט דער־קענט ער שוין דאס קול, די טריט...

און עס האט נישט געשאדט.

האט ער דעם ערל אפגעשאפט, האט ער איהם תוך־כדי־דבור צוגענומען דעם טביעת־עין!

ער האט אפילו א גרויסען היזק געהאט דערפון, נאר, זעהסט דו שוין!

הלמאי מען האט נישט אריינגעלאזט קיין קאפעלוש, קיין שטייפען קאלנער אפילו!

אז ער גיט שלום־עליכם, קריכט ער אריין מיט א פינגער אין ארבעל, צי ער וועט נישט דערטאפען א מאנקעט!

האלב ווארשוי האט ער דאך היזק געהאט דעריבער! די ווארשאווער ווערען דאך געבוירען אין קאפעלושען!

נאר נשים איז געוועזען סכנות־נפשות! ער האט חתונה גע־מאכט א טאכטער, — מיט'ן יאמפאלער האט ער געטאן... די

חתונה איז געווען בײַ איהם, זכרונו־לברכה, האט מען דאך דעם טאג געמוזט אַריינלאזען נשים. נאר בעלות־הבוקר דעם צווייטען טאג האט מען אלע בענק, וואו ווייבער זענען געזעסען, אפגע־הובליוועט כדי קליפה!

און דערבײַ, זעהט איהר, בין איך שוין אליין געוועזען!

מען האט ביים רבי'ן, זכרונו־לברכה, די קיך פאררינכט.

דאס קאליע ווערען פון דער קיך איז נישט געווען פשוט! מען ווייסט נישט פון וואנעט און פון ווען האט אין קיך געטאָן א שטארקען בלאז, ווי פון א שטורעם־ווינט; דערנאך האט געגע־בען א קנאק, גלייך א דונער וואלט אריינגעשלאגען; מען לויפט אין קיך אריין — אראפגעפאלען דער שיבער און א האלבע קיך איז צולעגט! דער רבי, זכרונו־לברכה, איז אויך אריינגעקומען!

— מעשה־נסים — האט ער געזאגט — וואס קיינער איז נישט ניזק געווארען. נאר די סבה פון דער זאך האט ער נישט מגלה געוועזען!

מילא, רופט מען אן ערל, ער זאל פאררינכטען די קיך!

בין איך דאך א בעל־עסקן אויף אזוינע זאכען, שטעה איך און קוק, ווי דער ערל פאררינכט, און א קליין שייגעצל קנעט אום ליים אין א שעפעל. דער גבאי, וואס מען האט געשטעלט פאר א משגיח צו דער ארביים, פארלאזט זיך אויף מיר, און דרימעלט אײַן אביסעל.

פלוצלונג באווייזט זיך דער רבי, זכרונו־לברכה, נאך אמאל! ער ווארפט א בליק אויפ'ן שעפעל און פרעגט:

— מילכיג צי פליישיג?

איך בין נבהל ומשתומם געבליבען, דער גבאי אבער האט זיך דערווייל אויפגעכאפט און ענטפערט איהם:

— דעם ערל'ס שעפעל!

ווערט ער, זכרונו־לברכה, אש־להבה, הייסט אפהאקען די קיך, ארויסווארפען די געקנעטענע ליים, קויפען א נײַ־פארעווע שעפעל און אויפ'סנײַ קנעטען און פאררינכטען!

קיין נײַ שעפעל האט מען נישט געקריגען (שוין לאנג קיין יריד נישט געווען), האט מען געמאכט א גריבעל אין דער פאדלאגע און געקנעטען ליים!

דער גבאי האט געקריגען א נזיפה.

7.

און דאָס אהבת־ישראל איז ביי איהם געווען אין־לשער.

דאָס זענען זיינע ווערטער:

— „ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" — מען דאַרף טון פאַר זיי... אַרבייטען פאַר כל ישראל!

— „אשר יצא ואשר יבא לפניהם"—פאַר יעדען איש מישראל דאַרף דער מנהיג־הדור אויסגעהן און אונטערגעהן; זיך מוסר־נפש זיין, הייסט עס!

און אַז עס האָט זיך געהערט אַ נייע גזרה, ווי ער, זכרונו לברכה, האָט געזיפצט, ווי ער, געבעדן, האָט געקרעכצט — — — —

און וואָס האָב איך געדאַרפט מעהר?

8.

אַן עצה אויף פרנסה האָט מען ביי איהם אידאי געקריגען.

אַ פאַר וואָכען איידער ער איז נסתלק געוואָרען, האָב איך מיך פאַר איהם געקלאָגט, באשר בכן, זגותי לייזט זעהר ווייניג! זאָגט ער מיר: פאָהר אמאָל אריין קיין וואַרשוי.

מיין איך, אַז איך וויים, וואָס ער מיינט!

אין וואַרשוי, פאַרשטעהט איהר מיר, האָב איך אַ קרוב, אַ איד אַן עושר, אפילו אַן איש מכובד ביי יענע לייט — אַ גאַנצער מאַ־כער אין קהל־שטוב. קלער איך מיר, ער מיינט, איך זאָל צו איהם פאָהרען און זיך משתדל זיין מיט זיין הילף, זיך צו עפּעס צו־צושלאָגען.

וואונדערט מיך אפילו. וואָרים געלט בעטען ביי איהם, איז אַ ברכה לבטלה; אַ קמצן אַ גרויסער, קיין האָרטען דרייער גיט ער נישט אומזיסט, האַלט זיך פאַר אַ חכם־עתיק, ווייל די וועלט פאַר־זאָרגען און פרעגט באַלד אויף אַ תכלית; פאַר אַ האָרטען דרייער וואָלט ער געוואָלט זיך קויפען עולם־הבא און מיך באַוואָרענען מיט עולם־הזה, כאָטש אויף אַ יאָהר צוואַנציג! בעטען אַ שטעל, האָב

איך שוין געפּרואווט! האָט ער מיך געפרעגט, דער שוטה, צי איך קען פּויליש!

נו, מילא, אַז ער הייסט אָבער פאָהרען, פאָהר איך. איך וועל שוין זעהן וואָס צו טון, איך וועל שוין עפּעס אויסקאָשפּערן!

ווייזט זיך אָבער אויס, אַז ער, זכרונו־לברכה, האָט גאָר עפּעס אַנדערש געמיינט.

איך זיץ אויף דער באַהן, איך גיב אַ קוק, זיצט לעבען מיר אַ ספּאָדיקעל. אַ וואָרט צו אַ וואָרט: וואו פאָהרט אַ איד? לכתחלה שווייגט ער; ציה איך איהם ביי דער צונג, קומט אַרויף ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער, אַז דאָס איז אַ קליינשטעדטעלדיג רב'ל, און ער פאָהרט אַריין קיין וואַרשוי, און וויל דאָרט ווערען דיין...

וואָס קלערט איהר? איך כאַפּ אַ פינף־און־צוואַנציגער, איך זאָל רעדען פאַר איהם אַ גוט וואָרט ביים קרוב.

נאָר אַן עהרליכער מאַן בין איך! בפירוש הותנה, אַז איך דאַרף נאָר רעדען, צי עס וועט פּועל'ן, איז שוין נישט מיין זאַך.

דער סוף פון דער מעשה, ווייס איך נישט עד־היום, נאָר אַ פּסח האָב איך געמאַכט, אויף כל־ישראל געזאָגט!

ב.

זכרונו לברכה, דעם רבי'נס מקורבים.

9.

דעם רבי'נס, זכרונו־לברכה, מקורבים האָב איך שוין דער־מאָנט.

ערשטענס: וואָלף־בער!

ער, זכרונו־לברכה, פלעגט זאָגען: וואָלף־בער איז אַ איד!

דערנאָך ערשט איז געגאַנגען נאָסקע!

און עס איז קיין וואונדער נישט.

וואָלף־בער האָט די זכיה געהאַט צו לערנען מיט'ן רבי'ן אין איין חדר. מען זאָגט אפילו, אַז וואָלף־בער איז מעהר עלוי געווע־זען און פלעגט דעם רבי'ן מבייש זיין! נאָר איינמאָל איז ער דער־

פאר געשטראפט געווארען; איינגלעך, האבען זיי אמאל געקלעטערט אויף א דאך, און וואלף־בער מאכט צו איהם: זעהסט, קלעטערען קאנסט דו, קיין מעשה נישט, אבער לערנען?... תוך־כדי־דבור איז ער אראפגעפאלען און געמאכט זיך א לאך אין קאפ. ער האט זיך אפילו אויסגעהיילט, נאר דער התוך־הדבור איז איהם קאליע געווארען. און ווען ער האט געוואלט ווייזען זיין חריפות, האט ער אנגעהויבען שטאמלען און שטאמלען, און האט נישט געקאנט איכפיהרען, וואס ער האט געוואלט. ער פלעגט מעהר רעדען מיט די הענט, ווי מיט'ן מויל...

נאר געוואוסט האט מען, וואס פאר א כלי דאס איז.

ער האט א גוטען שדוך געטאן, נאר אהן מזל, האט ער אנגעווארען דאס געלט, און איז געקומען צום רבי'ן פאר א מלמד!

אז דער רבי האטביידע זיהן חתונה געמאכט, האט ער אין וואלף בער'ן נישט פארגעסען.

עס איז געוועזען חול־המועד־סוכות. געהט דער רבי צו צו נאסקע'ן, גיט איהם א קלאפ אין פלייצע אריין און זאגט איהם:

— ביסט טאקע א בעל־צדקה, נאסקע, וועסט האבען עולם־הבא. נאר לערנען קענסט דו נישט; און אויף יענער וועלט, וועט מען דיך ערשט שיקען אין חדר אריין!

— וואס זאל איך טון, רבי!

— נעם דיר, — זאגט דער רבי — אהיים וואלף־בער'ן. מאך איהם דארט א מעמד, און מיט דיר זאל ער לערנען יעדען טאג פאר'ן דאווענען אביסעל משניות.

וכך־הוה! וואלף־בער האט זיך באזעצט אין אונזער שטעדטעל.

10.

לאנג נעזעסען איז ער דאך נישט.

אין עטליכע יאהר ארום איז נאסקע געווען מיט וואלף־בער'ן צוזאמען אויף ראש־השנה. געקומען זענען זיי אפילו נישט צו־זאמען. נאסקע פאהרט, גלייך מיט אלע, מיט דער באהן, און וואלף־בער וויל נישט היזק האבען זיין שכר־הליכה און געהט צו־פוס. מיר זענען זיך נוהג און פאהרען מיט דער באהן, און אויף שכר־

הליכה לויפט מען איבער די וואגאנעס! וואלף־בער אבער וויל נישט! דערפאר צוריק נעמט איהם נאסקע אויף זיין חשבון; צאהלט ער פאר איהם עטליכע קאפיקעס דעם קאנדוקטאר. טרעפט זיך, אז וואלף־בער שטעלט זיך דאווגען, און עס קומט אן דער קאנטראַלער — עס איז דאך נאריש, ער וועט דאך נישט ווארפען מיט טלית־ותפילין פון וואגאן — צאהלט נאסקע פאר איהם קנס!

אז זיי ווילען צוזאמען פאהרען, געהען זיי צוזאמען אריין זיך געזעגענען.

נאסקע לאזט איבער א מתנה, כמנהגו — דאמאלט, דאכט זיך, א וויים־אטלאסענע קאלדרע — און רעדט וועגען פרנסה.

שמייכעלט דער רבי:

— ביסט אן עניו, נאסקע; רעדסט וועגען פרנסה און מיינען מיינסט דו עשירות.

— וואלט אויך נישט געשאדט, — ענטפערט נאסקע — ארעמע לייט איז דא אסך, אז מען קען מעהר צדקה געבען איז בעסער!

איך וועל אייך שפעטער דערצעהלען, וואס פאר א בעל־צדקה נאסקע איז געוועזען...

און דער רבי זאגט: מהיכא־תיתי! אויף מזל וועל איך צוגעבען א שותף!

וואס מיינט נאסקע?

עס קומען אסך גביר'ישע יונגעלייט אן עצה פרעגען, צו וואס זאלען זיי זיך נעמען, וויל איהם דער רבי איינעם אזוינעם צושארען פאר א שותף.

מהיכא תיתי! געשעפטען האט נאסקע געהאט אסך, אפילו גרויסע געשעפטען, נאר קיין מטמונים האט ער נאך דאמאלט נישט געהאט, און געלט פלעגט אמאל פעהלען! און אפשר נאר — טראכט ער ווייטער — וויל דער רבי אליין זיין א שותף! — דער גערער און אנדערע גוטע־אידען זענען זיך אויך אזוי נוהג! — טאנצט ער טאקע אונטער פאר שמחה.

דער רבי האט אבער גאר עפעס אנדערש געמיינט:

— איך גיב דיר — זאגט ער — וואלף־בער'ן פאר א שותף! עפעס זעהט ער מיר שלעכט אויס! האב אויף איהם השגחה, און אין זיין זכות קאן א איד ווי דו נתעשר ווערען!

נאסקע באַשטעהט, וואָלף־בער אָבער וויל נישט.

און ער בייזערט זיך:

— וואָס קאָנסט איהר מיך אַליין נישט בענשען? אַז איך וועל זיין אַן עושר, וועל איך זיין — זאָגט ער — אַ גרעסערער בעל־צדקה פאַר נאָסקע׳ן!

איז דאָך די מעשה ווי ביי אליהו־הנביא, אַז עס איז דאָ אַבי־סעל בוימעל אין קריגעל, איז חל די ברכה, אָבער אַז דאָס קריגעל איז לעדיג?

און וואָלף־בער האָט שוין פאַר חולשות אפילו דאָס מלמדות אוועקגעוואָרפען! מיט איין נאָסקע׳ן, וואָס ער האָט נאָך געלערענט!

האָט ער אָבער זיך איינגעשפּאַרט! „אַז מתנת בשר ודם״, זאָגט ער, וויל ער בעסער ביים רבי׳נס טיש...

— וואָס רעדסטו דו וואָלף־בער?!

וואָלף־בער שרעקט זיך נישט:

— כל־זמן איהר וועט מיך אַליין נישט בענשען מיט פּרנסה בכבוד און עשירות, הייסט מיין נאָמען — זאָגט ער — נישט וואָלף־בער, אויב איך ריהר מיך פון אָרט!

ווען אַן אַנדערער זאָגט עס, ווייסט איין בורא־עולם, וואָס פון איהם וואָלט געוואָרען, איז עס דאָך אָבער וואָלף־בער, פאַרשוויגט דער רבי, און וואָלף־בער בלייבט!

11.

און יאָהרען לאַנג איז ער געזעסען.

אַז איך האָב איהם דאָס ערשטע מאָל געזעהן, האָט ער מיר אויסגעוויזען אַ זקן־מופלג, און אַ גבר־חלש געוועזען. אַ הויכער, הויט און ביין, אַראָפּגעלאָזטע ברעמען און קוים וואָס ער האָט נאָכגעשלעפּט די פיס.

איינמאָל, מוצאי־שבת, איך געדענק ווי היינט, איז אַ ווינט געוועזען סכנות־נפשות, הייזער האָט עס איינגעלעגט, רופט דער רבי, זכרונו לברכה, צו זיך צו וואָלף־בער׳ן און זאָגט איהם:

— וואָלף־בער, מעגסט שוין אַהיים פאָהרען! פאָהר געזונטער־הייט!

וואָס טראַכט זיך וואָלף־בער?

דער רבי, זאָגט ער, האָט איהם צוליעב געטאָן און גיט איהם די ברכה.

איי וואָס, ער רעדט נישט בפירוש; זיי פלעגען שטענדיג רעד־דען צווישען זיך אויפ'ן וואונק!

נעמט ער, וואָלף־בער, טלית־און־תפילין, שאַפט זיך עטליכע זהובים און פאָהרט.

דער רבי האָט אָבער עפּעס אַנדערש געמיינט.

ער האָט געזעהן, אז וואָלף־בער'ן זענען, לאַ־עליכם, די יאָהרען אויסגעגאַנגען! האָט ער געוואָלט, ער זאָל קומען צו קבר־אבות ביי זיך אין דערהיים!

וכך־הוה — אַהיים געקומען איז ער א חולה, געלעגט זיך ביי נאָסקע'ן אין שטוב אין בעט אַריין, איז אָפּגעלעגען אינגאַנצען א וואָך צוויי צי דריי און איז נפטר געוואָרען!

12.

נאָר זעהט, ווי אַלין פלעגט ביי אונז אַריינגעהן אין פשטות!...

דער תוך פון א זאַך פלעגט קוים וואָס דורכשיינען, ווי דורך א שפּאַ־רע פון א לאָדען; פון אויבען אויף — בתכלית הפשטות, קיין נבואה, קיין רוח הקדש, אַלץ על פי דרך הטבע... ווי אין פסוק שטעהט: כבוד אלהים הסתר דבר!

און דעריבער טאַקע, אז מיר זענען צו איהם געקומען אויפ'ן צווייטען יום־טוב, ווייסט ער, זכרונו לברכה פון גאָרנישט, און פרעגט פון וואָלף־בער'ס געזונט.

זאָגט מען איהם: נפטר געוואָרען.

ענטפערט ער: ברוך דין אמת!

און שטעקען שטעקט דערינען נאָך א זאַך פאַרשטעהט איהר מיך: „ברוך דין אמת" מוז מען ענטפערען א ב ש ר ־ ו ד ם!

דאָס אייגענע איז געווען נאָך נאָסקע'ס פטירה.

באַלד נאָך וואָלף־בער'ס קבורה איז נאָסקע אוועקגעפאַלען. מייל זאָגען, אז וואָלף־בער האָט זיך איהם באַוויזען אין חלום און

האט איהם גערופען צו א פרק משניות; אנדערע זאגען — מפני הרעה נאסף הצדיק, דאס צווייטע ווייב איז קיין גרויסע צדקת נישט געווען... אין שטוב האט זיך ארומגעדרעהט א ליטוואק — א זעל־נער... האט מען איהם צוגענומען. נאר, ווי עס איז אבער, אז נאס־קע איז אוועקגעפאלען, האט מען ביים רבי'ן, זכרונו לברכה, גע־שטורעמט! טאג אויף טאג א שליח, אמאל צוויי שלוחים... וואס ענטפערט א רבי? ווי דער מנהג איז: ער וועט מתפלל זיין, גאט וועט אודאי העלפען. נאר געזאגט האט ער עס מיט א האלב מויל; קיין קלארע דבורים האט מען פון איהם נישט געהערט! זעהט מען דאך בחוש, אז ער האט געוואוסט, ווי עס האלט!

דערנאך האבען די שלוחים אויפגעהערט; האט ער דאך פאר־שטאנען, אז מען האט שוין נישט נאך וואס צו שיקען. און פונ־דעסטוועגען האט ער דערנאך אויף נאסקע'ן אויך געפרעגט; ער הויבט כלומר'שט פון גארנישט אן צו וויסען!

נאר דאמאלט האט זיך שוין אביסעל ארויסגעוויזען:

מען זאגט איהם, נאסקע איז אויפ'ן עולם־האמת, ער מאכט: ברוך־דיין־אמת, און גיט א פרעג, גלייך ער וויים פון גארנישט, צי מען האט נאסקע'ן געלעגט לעבען וואלף־בער'ן.

זאגט מען איהם: ניין. ווארים באמת, פאר דער פטירה איז נאסקע שוין געווען אין די גרויסע פעדערען, איבערגעלאזט דעם צווייטען ווייב א וואסער־מיהל, צוויי נחלאות גרויסע, געלט מזומן, און אחוץ דעם יעדעם קינד, הן זכרים, הן נקבות, צו פופצעהן הונדערט רובל מזומן. א קרן קימת האט ער אויך געלאזט. מסתמא האט מען נאסקע'ן געלעגט אויבען אן... און וואלף־בער, א קבצן נעבעך, — וואס האבען די בעלי־בתים פון וואלף־בער'ן געוואוסט? געזעהן האבען זיי א שטוב, א פארוואָרלעסיגט אידעל, ווייטער נישט... איז טאקע וואלף־בער געלעגען כמעט ביים פלויט...

קרעכצט ער, זכרונו לברכה.

— א שאד, — זאגט ער, — נאסקע דארף ליגען לעבען א תלמיד חכם! און עס איז נישט אויסגעגאנגען דריי חדשים, איז נסתלק געווארען ביי אונז א דיין, א יונגערמאן אפילו, א מופלג בתורה און מאנשי שלומנו, און מען האט איהם געלעגט לעבען נאסקע'ן!

13.

פארוואס האט נאסקע זוכה געווען צו זיין פון זיינע, זכרונו לברכה׳ס מקורבים?

צוויי מעלות טובות האט נאסקע געהאט: בטחון און צדקה.

מילא, ביים ערשטען וייב איז די צדקה געווען אין לשער.

ער איז נאך דאמאלט קיין גרויסער עושר נישט געווען. נאר געשעפטען האט ער געהאט גרויסע. דאס קאפ־דרעהעניש איז געווען גרוים, דאס בטוחות זיינס האט נאר וואס אנגעהויבען צו וואקסען. מזומנים האבען גאנץ אפט געפעהלט און נאסקע איז שטענדיג געווען פרעהליך און לוסטיג און מען האט קיינמאל אז פנים נישט דערקענט, וואס אין קעשענע טוט זיך.

זיין התנהגות מיט׳ן טאבאק איז אויך כדאי צו דערצעהלען.

וואס איז א שמעק טאבאק? וועלכער איד קארגט עס א שמעק טאבאק? נאר וועלכער איד קוקט עס נישט אין די אויגען אריין, אז מען נעמט ביי איהם א שמעק טאבאק!

נאסקע איז זיך אנדערש נוהג: ער קומט אין שטיבעל, צי אין בית המדרש אריין, שטעלט דאס טאבאק־פושקעלע אוועק אויפ׳ן שטענדער, און אליין דרעהט ער זיך איבער צו דער וואנט און זאגט עפעס, אדער דאווענט. נעם ווער עס וויל, און וויפיעל ער וויל! קומט אן ארעמאן און שיט זיך אפ אביסעלע — מהיכא תיתי, זאל איהם זיין צו געזונט! און א פושקעלע האט ער געהאט — א צדקה־גדולה פושקע! אויף א האלב פונט טאבאק אודאי!

דער עיקר איז ביי איהם געווען הכנסת אורחים.

אזא איד מיט געשעפטען, קיין עיז־הרע, ווי נאסקע, וואס איז מיט זיין און פרעמד געלט צושפרייט און צוזייהט געווען אויף שבעה ימים, האט זיך כל ימיו אזוי געקירעוועט, אז ער פלעגט שטענדיג אהיים קומען פרייטאג פאר׳ן מרחץ, ער זאל קאנען מקיים זיין מצות הכנסת אורחים!

נאסקע געהט נישט אליין אין מרחץ אריין, אז ערה אידען געהען איהם נאך. דאס זענען אורחים און גלאט ארעמע לייט, פאר וועלכע ער צאהלט באד־געלט און בעזעמלעך־געלט, און קויפט זיי איים קוויטלעך אין מקוה אריין אויף שבת אין דערפריה...

נאָך קבלת־שבת אײלט זיך נישט נאַסקע אַהײם צו געהן. פֿרי־ הער לאָזט ער, די בעלי־בתים זאָלען זיך אויסקלײבען אורחים צום טיש. אײנער װיל, זיך צולײב, אַ בן־תורה; דער צװײטער, דעם װײב צוליעב, אַ רײנערען מיניש, זי זאָל זיך נישט מאוס'ן פֿון איהם בײם טיש. נאַסקע לאָזט זיך דערנאָך אַראָפּ און נעמט צו די רעשט, אָפּגעריסענע, פֿאַר'מיאוס'טע ־הולאים, לא עליכם!

בײ אונז האָט זיך אױפֿגעהאַלטען אַן אַלטער ניקאָלאַיעװס־ קער סאָלדאַט, אַ חולה־נופל לא־עלינו. װאו עסט ער משבת לשבת? בײ נאַסקע'ן, מן הסתם! און ער האַלט איהם לעבען זיך! עסט מיט איהם ממש פֿון אײן שיסעל! טאַנצט מיט איהם נאָך דער סעודה!

טרעפֿט, אַז דער זעלנער פֿאַלט אַװעק אינמיטען עסען, איז מען מפסיק די סעודה, נאַסקע לעגט איהם זײן אײגען קישען אונ־ טער'ן קאָפּ, שטעקט איהם דעם זילבערנעם לעפֿעל, מיט װעלכען ער עסט, אין מויל אַרײן, און העלפֿט איהם צוהאַלטען, ביז ער קומט נישט צו זיך, און מ'נעמט זיך װײטער מיט שמחה צו דער סעודה!

און אַזױ? װאו קריגט מען אַ גמילות־חסד, מיד ליד? בײ נאַסקע'ן! ער אַלײן לױפֿט אַרום געלט באָרגען, עס געהט אום לע־ בען אױסצוקױפֿען אַ קאָנטראַקט, און אַז אַ איד קומט צו און מאַכט אַ קרום פּנים — גיט ער אַװעק! און לױפֿט װײטער זוכען געלט!

נאָר דאָס געהט שױן אַרײן אין דער מדה פֿון בטחון!

14.

און די מדה פֿון בטחון איז גאָר אױף אַ הױכער מדרגה געװען.

אײנמאָל, פֿרײטאָג איז עס געװען, קומט צו נאַסקע'ן אַ שליח מיוחד פֿון דער װײקסעל, באשר בכן — דאָס גאַנצע געהילץ איז צושלאָגען געװאָרען, די ערלים צושלעפּען און דער װאַיט װיל זיך נישט ריהרען פֿון אָרט: מען דאַרף געלט!

װאָס טוט נאַסקע? עס איז פֿרײטאָג נאָך צװעלף, געהט ער אין מאַרק אַרײן, נעמט צוזאַמען די אָרעמע חברה און לאָזט זיך אין מרחץ אַרײן!

אין שטאָדט דערהערט זיך דערװײל, אַז צו נאַסקע'ן איז געקו־ מען אַ שטאַפֿעט. לױפֿט דער עולם צו קבלת שבת אַביסעל פֿריהער,

געוואר צו ווערען, וואס עס קאן באטייטען. אין בית־המדרש האט מען געוואוסט — פון געהילץ איז געווארען אש!

און אינ׳ם געהילץ האט געשטעקט נאסקע מיט א האלבער שטאדט!

עס ווערען קולות.

ס׳טייטש אפנארען אידיש געלט, אידיש בלוט, אוועקגע־טרויען אלץ דעם וואסער! מוצאי שבת וועט מען איהם באפאלען, דאס הויז צושלעפען, די בארד אויסרייסען, חרוב ונחרב מאכען!

דער דין האט דערוויי׳ל געהייסען, דער בעל־תפלה זאל צוגעהן מקבל שבת זיין — דער עולם האט זיך צודאווענט...

דאס ערשטע מאל האט מען אנגעהויבען „לכו נרננה״ אהן נאסקע׳ן...

מיין נאסקע — גארנישט!

ער קומט אן, לאזט זיך ארויף צום מזרח, צו זיין שטאדט לוסטיג און טאנצענדיג. נאכ׳ן דאווענען — דער עולם גאפט — נאסקע זאגט אלעמען א פרעהליכען: גוט שבת! און גיט זיך א לאז אראפ און נעמט אלע אורחים אויף שבת! קיין איינציגען נישט געלאזט.

און ער האט זיך אויסגעדרעהט!

מוצאי שבת, האט ער זיך איינגעשפאנט דאס ביטקעלע און אין נישט געפאהרען צו דער ווייקסעל, נאר ארוים צו א פריץ און אפגעקויפט די גאנצע תבואה! אביסעל מזומנים האט ער געהאט, האט ער געגעבען, פאר די רעשט האט ער אויסגעשטעלט וועקס־לען; גענומען א ריינעם קאנטראקט אויף באצאהלט ווייץ און קארן — און איז צוריקגעקומען, און האט איבערגעגעבען דעם קאנטראקט די בעלי־חובות.

דערנאך ערשט האט ער זיך געלאזט צו דער ווייקסעל, זוכען דאס געהילץ!

15.

און אזוי איז אויך געווען זיין בטחון אין רבי׳ן, זכרונו לברכה!

דאמאלט איז ער אויך נאך נישט געווען אין די גרויסע פער־

דערען, און עס מאכט זיך א מעשה, די נאסקיבע גערט צו קינד, צום פיערטען קינד, און איז דוקא א מקשה לילד.

ווייל נאסקע לויפען צום רבי'ן, לאזט נישט דער רופא. נאסקע אליין איז קראנק. ער האט איהם אז אדער געשטעלט און אין בעט אריינגעלעגט.

נעמט ער און שיקט וואלף־בער'ן!

אז עס איז סכנת נפשות, פאהרט וואלף־בער מיט דער באהן; איך האב איהב אליין א בילעט געקויפט, איז וואגאן אריינגע־זעצט, און ער פאהרט.

קומט ער בשלום אהין, זאגט איהם דער רבי: עס וועט אלץ גוט זיין, נאסקע וועט זיין געזונט, די נאסקיבע וועט האבען צו מזל א בן־זכר, נאר עס וועט קאסטען: ארבע מאות; ארבע מאות שקל כסף, האט ער געזאגט!

גאפט ער, וואלף בער.

דערנאך זאגט ער:

— רבי, דער עולם מיינט, נאסקע איז א גביר, און ער איז אפילו קיין עושר נישט, א בר־מזל איז ער, קיין געלט האט ער נישט.

שמייכעלט דער רבי, און ענטפערט:

— א שליח דארף טון זיין שליחות. פאהר אהיים אויפ'ן ברית!

מילא, אז ער הייסט פאהרען, פאהרט ער!

מאכט זיך איהם פלוצלונג א פויעריש געלעגענהייט, פאהרט ער נישט מיט דער באהן, עס איז דאך שוין אוים סכנת נפשות, און וואס טויג איהם דאס שעטנז אין דער באהן! ער זיצט טאקע נישט דערויף, ער זיצט אפילו נישט אין וואגאן פון שעטנז, זענען דאך אבער די וואגאנען צוזאמענגעהעפט מיט קייטען, און וואלף־בער האט נישט קיין חשק צו דאווענען, וואו שעטנז איז...

פאהרט ער מיט'ן פוהרל; מיט'ן שליטען, מיין איך, עס איז ווינטער געווען און א וואוילער שליטוועגס.

עפעס א חסיד, וואס האט איהם נעפונען דאס געלעגענהייט. זעצט איהם אין „פולקאשיק" אריין, וויקעלט איהם ארום מיט א שאל און מאכט „וויא"! דער פויער פאהרט.

דער פויער פאהרט און להבדיל, וואלף־בער פארטראכט זיך אין הוריות און איז זיך אזוי מכוין צו דאוונען פון פארנט. ביי דער ערשטער קרעטשמע, טראכט ער, וועט ער לעגען טלית ותפלין.

אז עס איז מאנאפאל און עס איז קיין אידישע קרעטשמע שוין לאנג נישטא, האט ער דערוויל פארגעסען.

טראכט ער אזוי, און דער „פולקאשיק“ הויבט זיך דערוויל אן ארויפצורוקען; ער האט זיך, אפנים, אפגעבונדען. מען נעמט זיך אביסעל בארג אויף, ער רוקט זיך אינגאנצען ארוים!

הכלל וואלף־בער בלייבט מיט'ן „פולקאשיק“ אין שניי און דער פויער ווייסט פון גארנישט, און פאהרט זיך ווייטער!

וואלף־בער הויבט אן שרייען; האט ער פונקט געטראפען אויף א טויבען פויער, הערט ער נישט.

הכלל, ער האט זיך קוים ארויסגעגראבעלט פון פולקאשיק און לאזט זיך געהן צופוס...

קומט ער טאקע אין שטאדט אריין אויפ'ן ברית!

און ווי ער שטעהט און געהט, קומט ער צו נאסקע'ן אין שטוב אריין.

16.

יא, קעגען וואס האב איך עס געוואלט דערצעהלען, קעגען נאסקע'ס בטחון.

קומט וואלף בער צו נאסקע'ן אין שטוב אריין; דאס קינד האט מען שוין געאידישט, מען זיצט שוין ביי דער סעודה, וואשט ער זיך, וואלף־בער, און זעצט זיך בעניוות, צווישען כלי קדש.

נאסקע געהט דערוויל ארום אויבען־אן מיט דער פלאש און טרינקט מיט די גבירים לחיים.

דערזעהט ער וואלף־בער'ן, לאזט ער זיך צו איהם אראפ, דער־לאנגט איהם שלום, נעמט אפ מזל־טוב, און וואלף־בער הייבט זיך אויף און רוימט איהם איין אין אויער וועגען די זרבע מאות!

— עס וועט זיין! זאגט נאסקע.

און עס איז אזוי געווען!

וואלף־בער האט זיך פארזינדיגט מיט ווייניג אמונה אין רבי'נס ווערטער. ער איז מחויב גלות געווארען, און איז, מיט גאטס

חסד, אפגעקומען מיט נע־זונד זיין אין שניי, און נאסקע האט טאקע באלד נאכ׳ן ברית געוואונען פיער הונדערט פרייסישע טאלער אויף א בראנדענבורגער צעטעל.

נאר פארוואס האט דער רבי געוואלט ארבע מאות?

האט זיך אויסגעוויזען פארוואס!

דער רבי אליין האט אויסגעזאגט דעם סוד.

נאסקע איז א בר־מזל געוועזען נאר אויף „יגיע כפו“. פון גע־וואונען געלט וואלט ער הרוב ונחרב געווארען, אזוי ווי עס טרעפען זיך אסך אזוינע מעשיות מיט געוואונען געלט!

האט ער איהם טאקע צוגענומען די ארבע מאות, אנגעזאגט זהיר וזהיר, ער זאל מעהר קיין לאטעריע־צעטעל נישט קויפען, און פון דאמאלט אן האט אנגעהויבען נאסקע מצליח און מצליח צו זיין, ביז ער איז געווארען דער אמת׳ער נאסקע!

ג.

א מקורב — א ליטוואק.

17.

נאר זעהט, וואס עס קאן זיך אמאל טרעפען!

א ליטוואק איז ביי אונז א מקורב געווארען.

ער לעבט נאך אפילו דער ליטוואק — עד היום!

די מעשה פון דעם ליטוואק איז אויך נישט קיין פשוט׳ע, דאס הייסט — ווי דער שטייגער איז ביי אונז געוועזען — יא, פשוט און פארט נישט פשוט. א ראטע זעלנער איז ביי אונז אין שטעדטעל געשטאנען, און דער ליטוואק האט אין דער ראטע געדינט, ביים ראטנער האט ער גאר נושא חן געוועזען; נאשיוועקעס האט ער איהם געגעבען, „סלוזשבע“ האט ער געקאנט ווי א וואסער, ווארים טאקע: „וואו תורה, דא חכמה“, און לערנען האט ער געקאנט! פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך אפילו באווייזען אין בית־המדרש; געעפענט א ספר, געלערענט — אזוי ווי די ליטוואקעס לערנען: אין דער ברייט, נישט אין דער ט י ף! פון קעסעל, פארשטעהט

זיך, האט ער נישט געגעסען, פלעגט ער עסען שבתים... נו, אהיים נעמען א ליטוואק אויף שבת האבען די בעלי־בתים קיין גרויסען חשק נישט געהאט, איז ער אריינגעפאלען, צו וועמען?

מן הסתם — צו נאסקע'ן!

און דאס איז דער אנהויב פון דער זאך!

18.

נאסקע, פארשטעהט איהר מיך, האט שוין דאמאלט געהאט דאס צווייטע ווייב.

דער צווייטער זיווג איז אפילו „לפי מעשיו“, נאך מעהר — דער רבי ז"ל אליין האט מסכים געווען אויף'ן שדוך, טייל זאגען אפילו, אז ער האט געהייסען טון, נאר דאס איז שקר — **אבער** מסכים געווען, דאס איז אמת, האט ער; און פונדעסטוועגען — א הימעל־זאך — איז עס נישט געווען, ווי עס דארף צו זיין, ווי עס האט פאר אזא נאסקע'ן געפאסט.

איך קאן נישט זאגען, פון אויבען אויף — גאר שעהן! **ערש־טענס**, א בת תלמיד־חכם; אויף איהר פאטער, עליו השלום, **האט** דעם רבינ'ס פאטער זצ"ל, דער ווארקער, געזאגט: דאס איז **א** תלמיד־חכם! צווייטענס, א יפת תאר; דערצו אפילו א בעל־הבית'טע, קיין נראשע, חלילה, נישט אויסגעבארגט, — **נאר פאר** נאסקע'ן האט עס באלד אין דער התחלה נישט געפאסט; **זיין** צדקה האט זי נישט פארטראגען!

ווי דער שטייגער איז — **א יונג ווייבעל, אז אלטער מאן, איז** זי געגאנגען אין ספאדעק; האט זי דאס רעדעל נעפיהרט **און** טאקע איבערגעפיהרט. און נישט מיט אמאל, דערצו **איז זי גע־**וועזען צו קלוג, נאר פאמעלעך, נאך פאמעלעך. פריהער **איז פאר** ארעמע לייט אפען די שטוב, נאר פארשלאסען דאס הארץ, **דער־**נאך איז די טיר נאך אפען, נאר אין שטוב קאן מען שוין נישט אריין! א יונג ווייבעל איז זי — לויפט זי דעם ארעמאן אקעגען, פטר'ט אפ אויף דער שוועל מיט א פרוטה, מיט א שטיקעל ברויט און גאָה ווייטער!

צדקה, זאגט זי, אך איז מיר געשעהען — מחיבא־תיתי! נאר ווי קומט איינשמירען די פאדלאגע?

און נאסקע, נעבעך, זיפצט און שווייגט.

דאס איינענע איז געווען מיט שבת׳דיגע אורחים!

טאקע א מצוה, נאר זי אליין איז אויך א מענש, דארף אויך האבען שמחת־שבת! און אז עס קומען און זעצען זיך צום טיש חולאים, לא עליכם, אדער אזוי פארוואר־לעסיגטע, קאן זי קיין שמחת שבת נישט האבען! און אז זי האט נישט, האבען זיי אויך נישט! שיקט זי אזוינע אורחים אין גארקיך אריין וכדומה!

זי איז בטבע נישט קיין שלעכטע געוועזען! און זעהט איהר. דער ליטוואק איז איהר דוקא געפעלען! איהם האט זי דוקא פאר־בעטען אויף אלע שבת!

ער האט נושא־חן געווען!

19.

פון נאסקע׳ן איז דער ליטוואק געקומען צום רבי׳ן, זכרונו לברכה!

ביי נאסקע׳ן אין שטוב, האט ער זיך, אפנים, אזויפיעל אנ־געהערט פון רבי׳ן, זכרונו לברכה, אז עס האט זיך איהם פארגלוסט. און איינמאל איז ער זיך מישב, בעט זיך אפ אויף עטליכע טאג און כאפט זיך אריבער צום רבי׳ן!

איהר קאנט פארשטעהען, וואס פאר א פנים ער האט דאמאלט געהאט! ערשטענס, א סאלדאט, קיין זכר פון פאות, און געפוצטע שטיוועלעך, א מונדיר מיט קנעפ און א ליטוואק דערצו! א ווארט אידיש האט ער נאך דאמאלט נישט גערעדט, סאמע ליט־וויש!

נאר געה טשעפע זיך מיט׳ן קיסר׳ס א מענש! מען לאזט איהם אריין! דער רבי, זכרונו לברכה, גיט איהם שלום, און משום דרכי השלום פרעגט ער:

— וואס מאכט איהר?

בלשון רבים הייסט עס!

ווארים א מנהג איז ביי אונז געוועזען, אז דער רבי, ז״ל, האט

אלעמען געזאגט „דו“; נאר אז דער רבי, ז"ל, האט געוואלט עמי־צען האלטען פון דערוויטענס, צוליעב א חטא, אדער ווייס איך וואס, — אז ער האט נישט געוואלט עמיצען מקרב זיין, האט ער גערעדט מיט איהם בלשון רבים.

דאס אייגענע איז געוועזען ביים געזעגענען.

— פאהרט — זאגט ער איהם — לחיים ולשלום.

שטעלט זיך שוין דער ליטוואק אפ און זאגט:

— רבי, פארוואס ווילט איהר מיך נישט מקרב זיין ווי אלע אייערע חסידים? וואס איז? איך בין קיין איד נישט, קיין בן־תורה נישט?

שווייגט דער רבי.

זאגט אבער דער ליטוואק, אז ער וועט זיך נישט ריהרען פון ארט, ביז דער רבי וועט איהם נישט מקרב זיין גלייך מיט אלע חסידים. א ליטוואק איז דאך איינגעשפארט...

האט דער רבי, זכרונו־לברכה, אפגעזיפצט און געזאגט כהאי לישנא:

— איך האב אפילו אביסעל פאר דיר מורא, נאר, אז דו ווילסט דוקא — פאהר לחיים ולשלום!

שוין בלשון אתה.

20.

וואס דאס זיפצען מיט'ן מורא האבען אביסעל האט באַ־טייט, האט מען בשעת מעשה נישט געוואוסט. אונזערע לייט האבען פארשטאנען, אז עס איז נישט פראסט, נאר אין שטאדט (קיין איינציגער רבי האט קיין גוטע פריינד אין זיין אייגענער שטאדט), אין שטאדט האט מען געלאכט!

ליצנים פעהלען נישט, האט מען געזאגט, באשר, דער רבי האט מורא געהאט, טאמער האט דער זעלנער א ביקס אונטער'ן מונדיר!

אנדערע, — אז ער האט, חס־ושלום, גלאט פחד געהאט פאר א איד א בן תורה; טאמער מאכט ער א שמועס וועגען א תוספות.

און נאך אזוינע נארישקייטען!

ביז וואס מעהר דעם רבי'ס זכרונו לברכה'ס גאנג איז אריינ־

געגאנגען אין פשטות אריין, מעהר טעותים האט מען אין איהם געהאט!
די מעשה מיט רש"י און מיט'ן מהרש"א!
דעם מהרש"א'ס „ודו"ק" און „וד"ל" טרעפט חדר־אינגלעך און איבער רש"י'ס פשט אמפערען זיך די גרעסטע גאונים!
אויסגעוויזען אבער האט זיך, אז עס איז געווען פון רבי'ן, זכרונו לברכה, ־זעהר א טיפער און זעהר א זוייטער בליק!
דערווייל אבער איז זיך דער ליטוואק אהיים־געפאהרען און מיט דער צייט איז ער געווארען א גאנצער בן־בית ביי נאסקע'ן!
דער איינציגער אורח, וואס די נאסקיכע האט אויף די אויגען געלאזט! אפילו סעודת ראש־חודש פלעגט ער דארט עסען!
האט מען טאקע אנגעהויבען אין שטעדטעל צו מורמלען:
— ס'טייטש, א ליטוואק — א בחור (מען רעדט איהם שדוכים, וויל ער נישט הערען און געדענקען!) דרעהט זיך ארום אין א שטוב! — איז אבער נאסקע אין איהר אזוי פארנארט געווען, אז קיין שטויב האט ער אויף איהר נישט געלאזט פאלען!
איך וויל מיין מויל צו בייזען נישט ברענגען; געזאגט האט מען: „מפני הרעה נאסף הצדיק" — איידער עס האט געזאלט חס־ושלום קומען צו עפעס שלעכטס, האט מען נאסקע'ן צוגענומען! — נאר גלאט, ווי דערלאזט מען אזוינס „משום מראית עין"? וואס פאר א פנים האט עס פאר מענשען!
מען האט שוין אפילו געוואלט פאר'מסר'ן צום רבי'ן, זכרונו לברכה, מען האט שוין אפילו אנגעשריבען א בריף. א בחור — א ספרא רבה, האט איהם געשריבען. נאר איידער מען האט איהם אוועקגעשיקט, מאכט זיך א סבה, איז דערווייל נאסקע אוועקגעפאלען!
לאנג געקרענקט, לא עליכם!
דערווייל האט דער ליטוואק אויסגערינט...
מיינט מען — מען וועט זיינער פטור ווערען; ווייזט זיך אבער אוים, אז ער בלייבט שוין אין שטעדטעל; עס געפעלט איהם דא!
און באווייזט זיך באלד ביים רבי'ן, זכרונו לברכה, און שוין אין א אידישער קאפאטע, אפילו אין א שטריימעל!

ווי ער האט, דער ליטוואק, אזוי געשווינד פאות באקומען, ווייסט איין בורא עולם, נאר מיט פאות געקומען איז ער! דער־ווייל — איז נאסקע נסתלק געווארען!

21.

איהר קאנט אייך שטויסען, וואס דעם רבי'נס, זכרונו לברכה'ס, זיפץ האט באטייט. פארוואס ער, זכרונו לברכה, האט מורא געהאט, נאר באלד איז די גאנצע זאך קלאר געווארען ווי דער טאג:

נישט לאנג, נאך נאסקע'ס פטירה, קומט מען אונז זאגען, אז די אלמנה זייגע, די נאסקיכע, שטעהט ביי דעם צוים און פאר־לאנגט דוקא, מען זאל זי ארייגלאזען.

קיין נשים לאזט מען נישט אריין; איז עס דאך אבער די נאסקיכע, איז זיך דער רבי, זכרונו לברכה, מישב און טוט לפנים משורת הדין, און געהט בכבודו ובעצמו ארוים אויפ'ן הויף, און שטעלט זיך פון דערווייטענס פון ד ע ר זייט צוים, און פרעגט זי, וואס זי וויל.

זאגט זי: זי וויל חתונה האבען!

פרעגט ער: מיט וועמען,

רופט זי אן דעם ליטוואק!

זאגט דער רבי: און ווי וועט זיין, אז איך וועל דיר געבען א בעסערען און א שענערען שדוך?

זאגט זי, זי וויל נישט; זי קאן נישט, זאגט זי.

א אידענע! גאר אהן בושה האט זי געזאגט, אז איהר הארץ וועט זיך נישט קיהלען ביז זי וועט נישט נעמען דעם ליטוואק! זי [illegible] [illegible] ליטוואק!

מילא, האט דאך שוין דער רבי, ז"ל, נישט געהאט וואס צו [illegible]!

איז ער באשטאנען!

ער האט נאר געהייסען איהם שיקען!

22.

און — מויל און אויערן אויפצושטעלן — דער ליטוואק איז א מקורב געווארן, און נאך ווי הייסט א מקורב!

אזוי ווי ער איז געקומען, זענען זיי אפגעזעסען ביחידות, אפ־געשלאסען חדר לפנים מחדר, א שעהנע פאר שעה; צוויי מאל לעקעך און בראנפען האט מען דערלאנגט!

וואס מען האט דארט אפגערעדט און מתקן געווען, ווייסט קיין שום בן־אדם נישט, ביז׳ן היינטיגען טאג, נאר ביים געזעגע־נען זיך, האט זיך דער רבי, שטעהענדיג אויף דער שוועל, אנ־גערופען.

— וועה כאטש, נאסקע׳ס טיש נישט פארשעמען.

געמיינט האט ער די שבת׳דיגע אורחים; און דאס האט ער צוגעזאגט!

23.

שפעטער איז דאס קרבות׳שאפט נאך גרעסער געווארן.

אז נאסקע׳ס יורשים האבען נאך דער פטירה געוואלט מבטל זיין דעם אקט, וואס נאסקע האט געגעבען דעם צווייטען ווייב אויף דער נחלה, און איינגעפיהרט א פראצעס, האט איהם ע ר, זכרונו לברכה, צוגעזאגט, אז ער וועט געווינען.

ער האט נאך ביי איהם גענומען א תקיעת־כף, אז נאכ׳ן גע־ווינען וועט ער תיכף ומיד מיט די יורשים א דין־תורה האבען!

דער פראצעס איז נאך נישט געענדיגט; ווער עס וועט גע־ווינען, וויים איך נישט!

ווארים ערשטענס, מוז איך מודה ומתודה זיין, איך גלויב נישט אזוי שטארק אין א ליטוואקס תקיעת־כף, און צווייטענס, איז דערווייל דער רבי אליין נסתלק געווארן...

24.

און נסתלק איז ער געווארן דורך אזא סבה.

עס איז געקומען א בשורה־רעה, אז נאכ׳ן מאנאפאל אויף

ייש, ווייל נאָך דאָס מלכות אָוועקנעמען טיטין און טאַבאַק אויך — אַ מאָל אין די הייזער צו געהן!

האָט ער, זכרונו לברכה, זיך אָפּגעשטעלט; כלו כל הקצין, זאָגט ער, מען טאָר עס נישט פאַרלאָזען! אַזאַ זאַך, זאָגט ער, איז שווין כדאי זיך מוסר־נפש צו זיין!

געוואָלט האָט ער אַלע גוטע איידען זאָלען מסכים זיין, מאַכען יד־אחת און אַנידערשטעלען זיך אויף ניין; ער האָט באַלד גע־הייסען שרייבען בריף צו אַלעמען. אַליין גע'חתמ'עט, און מען האָט די בריף אָוועקגעשיקט! — בעוונותינו־הרבים האָט אָבער קיי־נער פון זיי נישט געענטפערט...

איז דער גאַנצער עול געפאַלען נעבעך אויף איהם!
און עס איז געווען מסירת נפש!

25.

עיקר שכחתי:
איך וויל אייך נאָך זאָגען, וואָס „נאַסקע" איז טייטש.

אַ נאָמען געגעבען האָט מען איהם: נתן, אינגעלוויז האָט מען איהם גערופען בלשון הבה: נתו'קע, דערנאָך, מאהבת־הקצור: נת'קע. נאָר איינמאָל, האָט איהם דער רבי, זכרונו לברכה, גע־שיקט אַ בריוועל און אויפגעשריבען: להגביר, החסיד המפורסם מוהר"ר נאַסקע, — איז שווין אַזוי געבליבען. אפילו אויף דער מצבה שטעהט: נאַסקע!

דעם רבי'נס ציבִיק.

אלע, נישט דוקא אלטע אידען, געדענקען נאך, ווי ביי שרה רבקה'ן האט אמאל געפעהלט נישט דוקא קינדער, נאר אפילו ברויט, רחמנא לצלן! פשט־פשוט — ברויט!

חיים ברוך אליין, דער מאן איהרער, איז שטענדיג געוועזען א גרויסער חסיד; טאקע פון דער התחלה אן, זייט דער שווער זיינער (עליו השלום — אן עהרליכער איד געוועזען!) האט איהם אראנגעבראכט פון הינטער לובלין.

מען האט באלד געזעהן, אז עס איז א כלי, א ברכה פון זיין ליעבען נאמען; אז עס איז אזוינס, וואס, אויב עס ברענגט נישט משיח'ן, צאפט עס, ווענינסטענס, משקה פון דער וואנט!

ער האט שוין אזא צורה געהאט!

אין די טיפע, אונטערגעשלאגענע אויגען האט שטענדיג געציטערט א מין באהאלטען שיינדעל, גלייך עמיץ דרעהט זיך דארט ארום מיט א ליכט אין דער פינסטערער שטוב!

א בלאס פנים, נאר ביי וואס־עס־איז, האט עס אויפגעבליהט ווי א רויז, אזא דין הייטעל האט ער געהאט.

ביי די שלייפען האט שטענדיג זיך עפּעס געווארפען, געקלאפּט.

און מיט א פשוט'ען יוזעפאווער גארטעל האט זיך די בריאה צעהן מאל ארומגענומען, אפשר מעהר!

פארשטעהט זיך אליין, אז פון פשוט לערנען איז ניט געוועזען וואס צו רעדען. אזוינס געהט טיפער און טיפער: זוהר, עץ־חיים... וואס איהר ווילט נאר אליין!

מיט'ן רבי'ן, זאל לעבען, פלעגט ער אפּזיצען שעה'ן לאנג, און זיי האבען צווישען זיך אפילו קיין ווארט נישט גערעדט. נאר אוג אויפ'ן אויג, מיט'ן וואונק! נו, רעדט מיט אזוינעם מכה פרנסה!

פארוואס האט'ן דער בית־המדרש גערופען „חיים ברוך שרה־רבקה'ס", אדער בקיצור: „שרה־רבקה'ס מאן"? פארוואס האט מען אנגעהאנגען אלע „שערי בינה" און נאך ארבעם מיט'ן ביי־טעל הייזעל, מיט וועלכע שרה רבקה האט געהאנדעלט? איז טאקע נישט צום פארשטעהן.

זי אליין, שרה רבקה, האט געהאט ווילד עגמת־נפש דערפון.

עס איז טאקע — האט זי געפיהלט — א כבוד, וואס ער הייסט אויף איהר נאמען, נאר — זי האט אבער אויך געוואוסט, אז אזוי ערנאך קומט זי אפ מיט'ן ביסעל נחת אויף ד ע ר וועלט!

זי פלעגט גאנץ אפט, במעט א פאר מאל אין דער וואך, קומען אין בית המדרש אריין מיט'ן טאפ ארבעס.

„חיים ברוך!" — שרייען די ישיבה־בחורים, — „דיין שפייזערין געהט!"

חיים ברוך, זעהט אויס, האט נאך געפיהלט איהר גאנג אויף די טרעפ: ער האט שוין לאנג פארשטעקט די צורה אינ'ם זוהר; איבער'ן שטענדער ציטערט נאר דאס פעטע, פארפעדערטע שפיצעל פון דער יארמולקע. נאר אפילו אויף דעם שפיצעל קוקט זי אויך נישט; זי קוקט בכלל נישט אין זיין זייט אריין, זי וויל נישט זעהן, ווי די שכינה רוהט איבער זיין לערנען, זאלען זיך איהרע אויגען נישט פאשען אויף דער וועלט. אלץ — טראכט זי — דארט! דארט, אויף יענער וועלט! אין הארץ פיהלט זי דאך א ווארעמקייט, א נחת.

פון בית־המדרש געהט זי ארויס ווי אויפגעוואקסענער, גרעסער, מיט א העלערען, פרייערען בליק! עס איז גארנישט צו דערקענען, אז זי איז שוין א ווייבעל פון עטליכע און צוואנציג יאהר! — אהן א קנייטש אויפ'ן שטערן, מיט א גערויטעלט חנ'עוודיג פנימ'ל, גלייך זי איז ערשט פון אונטער דער חופה ארויס!

און פון דעם טאקע, אז זי דערמאנט זיך — האט זי עגמת־נפש.

עס וועט איהר, — טרויערט זי אין הארץ, — גארנישט בלייבען אויף יענער וועלט. זי וועט ארויפקומען ווי אן אפגעפליקטע גאנז, אהן א זכות אויפ'ן לייב... און וואס טוט זי דען? זי דרעהט זיך ארום מיט'ן טאפ ארבעס אין גאס, צוטראגט, פון איין דאך־

נערשטאג צום צווייטען הייוועז אין עטליכע הייזער! וואס האט ער פון איהר?

כל־זמן דער פאטער, עליו השלום, האט נאך געלעבט און דאס רעדעל האט זיך געדרעהט, איז געוועזען א דירה און צו עסען, און צו טרינקען, טאקע — כיד המלך. היינט? אויף אלע שונאי ציון געזאגט!

דער נדן איז ערגעץ פארפאלען געווארען, דאס הייזעל — פארקויפט!

אין דערפריה, פיש־גריץ — קארטאפעל מיט וואסער!
ביינאכט, א יאיכעל מיט א נעכטיגען ביינעל!
אט, דאס איז זיין עולם הזה!

שוין זיבען יאהר, האט זי איהם אפילו קיין קאפאטע נישט געמאכט...

פון פסח צו פסח — א היטעל, א פאר שטיוועל, נישט מעהר!

משבת לשבת גיט זי איהם ארויס א העמד; אומשטיינס גע־זאגט — א העמד! שפינוועבס!

זי טראגט שוין א בריל דורך די העמדער: צערע און צערע און גארנישט....

„רבונו של עולם", — טראכט זי, — „אז מען וועט נעהמען אויף יענער וועלט, איין אות פון זיין תורה אויף א י י ן וואג־שאל, און אויף דער צווייטער וועט מען ארויפלעגען אלע מיינע יאיכלעך מיט פיש־גריצען, מיט מיינע אויגען צוזאמען... וואס וועט איבערוועגען?"

זי ווייסט אפילו, אז וואס עס איז פארקניפט אויף דער וועלט, איז פארבונדען אויף יענער אויך! אז נישט אזוי געשווינד, טיילט מען דארט אפ א מאן פון א ווייב! און ער וועט דען לאזען? אזא בריליאנט ווי ער איז? זי זעהט דען נישט, ווי ער וויל דוקא, זי זאל אויך טועם זיין ביים עסען... עס איז דאך נאריש, — ער וועט דאך נישט רעדען, נאר מיט די אויגען ווינקט ער; און מאכט זי זיך נישט וויסענדיג, ברומט ער, ווי אינמיטען שמונה־עשרה... ניין! לאזען וועט ער נישט — ער וועט נישט באשטעהן, ער זאל זיצען אויף דעם פאטער־שטול צווישען צדיקים און אבות, און זי זאל זיך ערגעץ ארומוואלגערען אין עולם התהו, אין וויסטע וועל־דער...

וואס העלפט עס אבער? ערשטענס, וועט איהר גלאט זיין א חרפה די אויגען אויפצוהייבען צווישען די אמהות: די בושה וועט זי פארברענען!

צווייטענס, האט זי קיין קינדער נישט... און — „יאהרען צי־הען, יאהרען בליהען"...

זיבען יאהר וואוינען זיי שוין, נאך דריי באשריגענע יאהר און — א גט!

זי וועט איהם דען רעדען דאס אנדערע ווארט?

אן אנדערע וועט זיין פוס־בענקעלע אין גן־עדן זיין, און זי וועט זיך, גאט ווייסט, מיט וואס עס איז פאר א שניידער פינסטערען ערגעץ אין גיהנום...

וואס? עס קומט איהר מעהר?

נישט איינמאל קומט איהר א שניידער אדער א שוסטער צו חלום און זי כאפט זיך אויף מיט א יללה.

ער וועקט זיך אויף דערשראקען.

ביינאכט, אין דער פינסטער, רעדט ער אמאל; ער פרעגט: וואס איז?

נאר זי ענטפערט: גאר נישט!

זי וויינט, בעט גאט, עס זאל איהר אריין א ברכה אין די אר־בעס אדער אין די הייוועז.

און ער איז טאקע געוועזען א בריליאנט!

א נארישע אידענע, טראכט ער, אין וואס איהר געהט דא! פונדעסטוועגען — קלערט ער — דארף מען עפעס צו טון דעריגען! אפשר וועט זי גיכער אמאל עפעס נעמען אין מויל אריין, פאר־גינען זיך!

ער האט געזוכט אין די ספרים און געזוכט. נאר אפט מאכט זיך, אז וואס מען זוכט, געפינט מען דוקא נישט! אזוינע זאכען קומען בהיסח הדעת, אומגעריכט!

טיילמאל — דאכט זיך איהם — אז ער איז שוין אויף א דרך. איז איהם, מעשה שטן, עפעס מבלבל, און ער מוז אנהויבען זוכען אויף דאס־ניי!

ער האט זיך מישב געוועזען, צו מאכען דערפון א שמועס מיט איהם, זאל לעבען!

עס איז אבער שווער געגאנגען.

איינמאל האט דער רבי נישט געהערט. פארטראגנע געוועזען; דאס צווייטע מאל האט ער געשאקעלט מיט'ן קאפ, נישט אהין און נישט אהער; דאס דריטע מאל האט ער געענטפערט:

— הם! אודאי וואלט א יושר געוועזען! דערווייל איז אבער עמיץ אריינגעקומען און האט איבערגעהאקט.

נאך אמאל איז ער עקסטרא געפאהרען און געפרעגט: נו?

— נו! נו! — האט דער רבי געענטפערט, און גארנישט.

איינמאל .אבער זיצט חיים ברוך ביים רבי'ן ערב שבת און גיט א זיפץ.

— קיין שטייגער, — בייזערט זיך דער רבי, — מיינס א חסיד זיפצט נישט. ווארים טאקע, וואס?

— די הייזען! — ענטפערט חיים ברוך.

— מען האט שוין אין כל תפוצות ישראל חלות געבאקען,— ענטפערט דער רבי. — פרייטאג נאך צוועלפען רעדט מען נישט פון קיין הייזען!

שבת־צונאכטס האט שוין חיים־ברוך ארויסגערעדט בפירוש:

— רבי, — מאכט ער, — אפשר וואלט איהר זיך מכנים געוועזען אין דער זאך?

דער רבי ווערט ווייטער בייז:

— און דו — מאכט ער — ביסט חולה? פאר דיין תפלה איז דער הימעל, חס ושלום, פארמאכט?

חיים ברוך האט בפירוש געהערט „חס ושלום" און עס איז איהם אראפ א שטיין פון הארץ. פונדעסטוועגען איז ווייטער אוועק א פאר חדשים און גארנישט...

אויף ראש השנה איז ער ווייטער געקומען.

מוצאי יום־טוב גיט איהם דער רבי פלוצלונג א קלאפ אין די פלייצעס בפני קהל ועדה און פרעגט:

— „חיים ברוך, וואס פעהלט דיר?"

ער ווערט פארשעמט, און ענטפערט: „גארנישט!"

— שקר! — מאכט דער רבי, — דיר פעהלט עפעס.

— וואס? — פרעגט חיים־ברוך פארציטערט, און אויף דער צונג איז איהם שוין געלעגען: די „ברכה אין הייזען און ארבעס".

דער רבי לאזט איהם אבער נישט קומען צום ווארט און צעהלט איהם אפ ווערטער ווי פערעל:

— „דיר — חיים ברוך — פעהלט — א ליולקע־ציביק!“

דער עולם איז נבהל ונשתומם געווארען.

— דו רויכערסט, — מאכט דער רבי, — פון א פיפקעלע ווי א בעל־עגלה!

חיים ברוך'ן איז ארויס דאס פיפקעלע פון מויל, ער האט קוים ארויסגעשטאמעלט:

— איך וועל זאגען שרה־רבקה'ן.

— זאג, זאג, — מאכט דער רבי, — זאל זי דיר קויפען א גרויסע ליולקע־ציביק... נעם דיר מיט מיין יום־טוב'דיגע פאר א מאס; כהויה זאל זי זיין.

און ער האט איהם איבערגעגעבען זיין ליולקע־ציביק.

און דאס איז געוועזען אינגאנצען!

נאך איידער ער איז אהיים געקומען, האט מען שוין אין שטעדטעל געוואוסט, אז חיים ברוך פיהרט דעם רבינ'ס יום־טוב'־דיגע ליולקע־ציביק...

— נאך וואס, נאך ווען? — האט מען נעפרעגט אין אלע געסלעך, אין אלע הייזלעך.

— נאך וואס? — האבען געצאפעלט אלע אידישע נשמות.

— נאך וואס? און מען האט זיך אליין געענטפערט: מן הסתם אויף קינדער!

חיים ברוך, דאכט זיך, ליידט נאך אויף דעם, וואס אלע לומדים ליידען, מן הסתם וועט דער רויך פון רבי'נס יום־טוב'דיגער ליולקע אויף דעם אויך האבען א פעולה! אהא! נאך עפעס: שרה־רבקה ליידט אויף די אויגען! צו צוויי און צוואנציג יאהר טראגט זי א בריל; דער רבי האט עס אודאי' אין זין געהאט, א קליינינ־קייט — חיים ברוך'ס ווייב!

און גלאט: צו וואס העלפט נ י ש ט אזא ציביק? און נאך א יום־טוב'דיגער ציביק?!!

און נאך איידער חיים־ברוך איז אראפ פון דער פוהר, האבען איהם שוין הונדערט מענשען געבעטען, ער זאל באָרגען דעם ציביק: אויף א חודש, א וואך, א טאג, א שעה, א מינוט, א רגע...

מען וויל איהם אפגילטען!

און ער האָט אַלע געענטפערט:
— איך ווייס? פרעגט שרה־רבקה׳ן...
אַ נבואה איז איהם אַרויס פון מויל...

שרה־רבקה האָט אַ וואויל געשעפט...

ח״י גדולים פאַר אַ ציה פון ליולקע־ציביק! ח״י גדולים, נישט אַ גראָשען ווענינער!

און דער ציביק העלפט!

און מען צאָהלט, און שרה־רבקה האָט שוין איהרם אַ הייזעל. אַ שעהן געוועלבעל, אַסך הייזעלעך איז געוועלבעל, אַסך אַנדערע סחורות.

זי אַליין איז פולער געוואָרען, געזונטער, אויסגעגליכט! זי האָט דעם מאַן שוין נייע וועש געמאַכט, די ברילען אָוועקגעלעגט...

פאַר עטליכע וואָכען איז מען געקומען נאָכ׳ן ציביק פון פריץ וועגען! מען האָט אַנידערגעלעגט דריי זילבערנע רובל, ווי דען!

— און קינדער? — ווילט איהר ווייסען.

— אודאי! שוין דריי צי פיער... ער איז אויך אַ גאַנצער מענש געוואָרען...

און אין בית־המדרש איז אַ שטענדיגער פּלפּול.

טייל זאָגען, אַז שרה־רבקה ו ו י ל נישט און ו ו ע ט נישט אָפּגעבען דעם רבי׳ן דעם ציביק!

אַנדערע זאָגען, אַז זי האָט איהם שוין לאַנג אָפּגעגעבען! און דאָס איז אַן אַנדערער...

ער אַליין, חיים ברוך, שווייגט.

ולמאי נפקא מינה? אַבי ער העלפט!

אַנטפּלעקט.

קאַפּיטעל 1.

גענענדעל, למד און ביילקע די זעלנערקע.

איז — א צייט מיט יאָהרען צוריק, — געקומען צו אונז אין שטעדטעל אריין אן אַלט פּגר־פּאַלק, א אידעל — למד און אַ אשה — גענענדעל.

געקומען, איין גאָט ווייסט, פון וואַנען, און אָהן קינדער. גע־האָט און אויסגעגעבען, צי, נישט פאר אייך געדאַכט, פאַרלוירען, און אפשר גאָרנישט געהאַט, א קשיא אויף א מעשה ? !

און געקומען זענען זיי פאַרנאַכט. האָבען זיי איבערגענעכ־טיגט אין אורחים־הויז, און געגאַנגען באַלד צומאָרגענס אין דער־פריה זוכען א דירה אין ליימענעם געסעל, וואו די אָרעמע לייט וואוינען...

האָבען זיי געפונען א לעדיג קעבעל מיט א פינסטער אַלקערל — די שכנים פון דאָרט האָבען זיך גראד געלאָזט אויף דער וועלט אויף הכנסת כלה, — האָבען זיי זיך דאָרט באַזעצט, אויס־געפאקט דאָס הילצערנע קעסטעל מיט צוויי קייבערלעך, און וועל־כען עס זענען גאַנץ גרוים געלעגען זייערע אלע זיבען זאכען, בא־קומען שטרוי אין זעק אריין צום געלעגער און אַרויסגעגאַנגען זוכען פּרנסה...

איז למד געגאַנגען זיך איינשרייבען אין דער חברה „תהלים־זאָגער“ און באַלד נושא־חן געווען ביי די גבאים אין די אויגען: א אידעל א שטילס, א קליינס; פייכטע אויגעלעד און כמעט א ווייבעריש קול׳עכעל — עס וועט אַנכאַפּען ביים הארץ...

און גענענדעל — א אידענע, ווי מען זאָגט ביי אונז, — א

„פאסטומענט" און מיט הענט און פיס און א קול פון א מאנס־פערשוין, — האט זיך, נאך דעמועלבען טאג, געמאכט א פלאץ צווישען די פארקויפעריגס אין מארק, און באלד, מיט זיין ליעבעד נאמענס הילף, עטליכע מציאות געקויפט...

שלענדערט זיך די גרויסע גענענדעל איבער'ן מארק, איבער די גאסען... קומט שוין אין אלע הייזער אריין; ווארפט זיך אומע־טום אין די אויגען אריין. און דער קול געהט פון איין עק שטעדטעל צום צווייטען...

און למד, אויב ער האט קיין פארדינסט נישט — זעהט איהם נישט קיינער, הערט איהם נישט קיינער... זיצט ער זיך ביי א גראשענדיגען ליכטעל, אניט — ביי א קיהנדעל, ביי זיך אין אל־קערעל און זאגט זיך תהלים פאר זיך.

האט ביילקע די זעלנערקע, — א פרעהליכע זאך, אן עגונה, וואס וואוינט אין א ווינקעל אין דער גרויסער שטוב, וואנט־און־וואנט מיט'ן פאר־פאלק — איהם פאר זיין שטילקייט גערופען: למד'ל, און זי, דעם פאסטומענט, פאר איהר גרויסקייט: ג נ ע נ־ד ו י ל; איז אזוי שוין געבליבען, האט מען זיי שוין אזוי גערופען אינ'ם גאנצען שטעדטעל...

האבען טירען און ווענט פון די הייזלעך אין ליימענעם געסעל שפאלטען און לעבער, און שכנים און שכנות — אויגען און אויערען. קוקט מען און מען הערט אונטער. מען וויל וויסען, ווי אזוי אזא פאסטומענט ג—נ—ע—נ—ד—ו—י—ל לעבט מיט אזא שטיל און קליין למד'ל...

קוקט מען און מען גאפט; הערט מען אונטער און מען שטוינט: אין דערהיים איז די אידענע גאר קיין פאסטומענט נישט. נאר א' פשוט'ע שטילע גנענדעל. למד'ל זיצט אין אלקערל ביי זיך. זי קומט זיך פארנאכט שטיל אריין. לעגט שטיל אן א פייער, שטעלט צו איהר טעפעל קארטאפלעס, צי אן אנדער מאכל; שטעהט, כל־זמן עס קאכט זיך, שטיל ביים אויווען, שטריקט זיך איהר זאק. ווארפט נאר פון מינוט צו מינוט א ליעבהארציג אויג צו דער טיר פון אלקערל — עפעס א ליעבהארציגע, שטילע טויב! דערנאך, אז עס ווערט פארטיג, צוואווארפט זי דאס פייער, דעקט צום טיש. פארגרעסערט דאס לעמפעל, געהט שטיל צו צום טירעל פון אלקע־רעל, פויקט שטיל אן מיט א פינגער, אריין געהט זי נישט, און

טרעט אָפּ אַז אַ זייט, און לאָזט דורך למד'לען, וואָס קומט אַרויס מיט אַ שמייכעלע... און דאָס פאַר־פאַלק וואַשט זיך, און מאַכט המוציא, זי גיט אויף, און מען עסט, און מען בענשט אין דער שטיל...

דערנאָך הויבט ער זיך שטיל אויף און גייט ווייטער מיט אַ שמייכעלע צוריק אין אַלקערל אַריין; זי שטעלט זיך אויף, שטייט אַ ווײַלע און קוקט איהם נאָך, ביז ער פאַרמאַכט הינטער זיך דאָס טירעל. און ציהט באַלד צוריק אַריין די קנויט פון לעמפּעל, און נעמט זיך צו וואַשען דאָס געפעס...

מאַכט ביילקע די זעלנערקע דאָס נאָך, האַלט מען זיך ביי די זייטען...

קאַפּיטעל 2.

גנענדעל זעהט אַ גרויס ליכט און שטעלט לעדיגע טעפּ
אין אויווען אַריין.

טרעפט זיך אַמאָל און גנענדעל דער פאַסטומענט האָט נישט מיט וואָס אויסצופיהרען דעם שבת, געהט זי אויך צו, קלאַפּט שטיל אַז אַ טירל פון אַלקערל; דערהערט למד'ל און קומט אַרויס. זאָגט זי איהם, כמעט זינדיג און פאַרשעמט, אַז עס פעהלט איהר דאָס און דאָס... טאָמער — טראַכט זי — פאַרוואַלגערט זיך עפּעס ביי איהם אין קעשענע.

זוכט ער און געפינט נישט, און זיפצט שטיל אָפּ, און זאָגט מיט אַ ליעב שמייכעלע, אַז גאָרנישט. גאָט איז אַ פאָטער, און געהט צוריק...

און גנענדעל, זעהט אויס, האַלט עס פאַר אַ סגולה בדוקה, אַז אַזוי ווי זי וועט אַרויס פאַר דער טיר, וועט זי שוין עפּעס פאַרדינען, וועט איהר שוין זיין ליעבער נאָמען עפּעס צושיקען...

טוט זי אַזוי...

מאַכט דאָס ווייטער נאָך ביילקע די זעלנערקע, קייכט מען. איז מען איהר אפילו מוחל אין דעם זכות דאָס דירה־געלט, וואָס זי איז שולדיג פאַר'ן ווינקעל, וואָס זי פאַרנעמט צווישען עולם אין דער גרויסער שטוב: געה, וואָרף אַרויס די פרעהליכע ענונה! אַ

פינסטערע מרה־שחורה וואלט געבליבען אין שטוב, און עס געהען אזוינע לאנגע ווינטער־נעכט...

ווייסט גנענדעל פון דעם אלעם, זי מאכט זיך יא, צי זי מאכט זיך נישט דערפון, שווייגען שווייגט זי...

האט זיך איינמאל געטראפען אזא מעשה:

גנענדלען האט ווייטער פארפעהלט אויסצופיהרען דעם שבת. איז זי, לויט איהר שטייגער, שטיל צוגעגאנגען צום טירל פון אל־קערל, — פויקט זי מיט'ן פינגער: איין מאל, צוויי מאל, דריי מאל — למד'ל קומט נישט ארויס.

ווערט זי אביסעל אומרוהיג, עפענט זי דאס טירל אויף א קליינע שפארע, זעהר זאכט און פאמעלעך עפענט זי, אז אשה. — דרך־ארץ פאר א מאן! און אפשר האט איהר דאס הארץ פון א אידענע געזאגט, אז דארט אינ'ם אלקערל איז עפעס נ י ש ט אזוי פשוט... עפענט זי זאכט און שטיל אויף א שפארע א שמאלע...

דערזעהט זי: אין אלקערל, וואס האט קיין פענסטערל נישט, ברענט נישט: נישט קיין קיהנדעל, נישט קיין ליכטעל, גאר־נישט; און ליכטיג איז — א גרויסע שיין, א גרויסע ליכטיגקייט... און אין דער גרויסער ליכטיגקייט זיצט למד, אין עפעס א ספר פארקוקט, און הערט זי נישט, און זעהט זי נישט...

האט זי א געשווינדען ישוב, נעמט זי און מאכט שטיל צוריק צו דאס טירל.

— איך וועל איהם נישט מבטל זיין, — טראכט זי, — וואס מיר פעהלט, ווייסט ער, מן־הסתם, אליין...

און — ליכט צום בענשען האט זי, חלה אויף המוציא איז דא, וועט זי אויפ'ן ערגסטען פאל יוצא זיין!

אבער כדי די שכנות זאלען נישט וויסען, וועט זי איינהייצען אין אויווען! —

און אז זי דערמאנט זיך, אז זי האט קיין האלץ נישט, פאלט זי אויך ביי זיך נישט אפ. כאפט זי ארויס דאס שטרוי פון זאק, אויף וועלכען זי שלאפט, און הייצט איין — יאגט ארויס א פלאם, שמייכעלט זי:

— זאלען זיי זעהען דורך די שפאלטען!

און כאפט באלד טעפ און בילט אן מיט וואסער, און ראסעלט מיט די טעפ ביים קוימען, און פראסעלט, און שמייכעלט ווייטער:

— זאלען זיי הערען!

און נאמט די אנגעבלאזענע מינע. און שטעלט אין אויווען אריין און פארמאכט מיט'ן ברעטעל, און פארקלעפט מיט ליים —

און געהט ארויס ברייט, מיט פאליגעטע הענט פאר דער טיר— שבת געמאכט!

קאפיטעל 3.

א נעבעל, — די שטוב דרעהט זיך און דער שבת־גוי קומט.

ווי אזוי פרייטאג־צו־נאכטס איז צוגעגאנגען, —

וואס גנענדעל האט געגעבען למד'לען, איהר מאן, צו עסען,—

ווי אזוי זי האט זיך געשפירט ביים טיש, פיהלענדיג, אז הינטער איהרע פלייצעס זענען די לעבער און שפאלטען פון פרייסישען וועגטעל אין דער גרויסער שטוב, צו די שכנות אריין, פול געפראפט מיט אויערען און אויגען...

און ווי אזוי זי איז איבערגעשלאפען די נאכט אויפ'ן לערען זאק, אהן א צייכען פון שטרוי, —

דאס אלץ מאלט אייך אליין.

נאר חרטה אויפ'ן גאנצען עסק האט זי שוין געהאט... זי פארשטעהט שוין, אז זי האט די שכנות נישט אפגענארט.

הינטער'ן וועגטעל שושקעט מען און מען סוד'עט זיך; און א פארשטיקט געלעכטער הערט זיך, און די זעלנערקע האלט עפעס איין דעם עולם: „מארגען", זאגט זי אליזאווי־אינעם: „מארגען! געדענקט נאר צו שיקען דעם שבת־גוי..."

און אנגעהויבען האט זיך עס מאקע מארגען. באלד נאך דער שול.

גנענדעל קומט אהיים פון שול, טרעפט זי ביילקע די זעלנערקע ביי זיך.

ווארט אויף איהר ביילקע די זעלנערקע אינמיטען קיך. דאס פנימ'על צושמייכעלט, די אראפגעלאזטע ברעמען הארטען קוים איין די פונקען, מיט וועלכע עס שפריצען די לאכענדיגע אייגעלעך.

און די הענטלעך האלט זי הינטער זיך; זי באהאלט עפעס.

גים עס, מן הסתם, גנענדלען א קלאפ אין הארץ: עס הויבט זיך אן דאס אפקומעניש.

פארגעסט זי פונדעסטוועגען נישט, וואס היינט איז, און זאגט:

— גוט שבת!

ענטפערט איהר די זעלנערקע זיס־חנופה׳דיג:

— גוט שבת, גנענדעלע, גוט יאהר אייך... ווייסט איהר, וואס איך ווארט אויף אייך?

ציטערען ביי גנענדלען די ליפען און ענטפערען קאן זי נישט: קיין ווארט קאן פון האלז נישט ארויס.

זאגט די זעלנערקע ווייטער:

— איהר ווייסט דאך אודאי, אז זינט מיין וועלוועל איז פאר־פאלען געווארען ביי די זעלנער, מאך איך פאר מיר קיין שבת נישט... כאפ איך דא א ביסען, דארט אביסעל זופ...

— מיינט איהר, זיי פארגינען מיר, די שכנות?

—וויים איך דאך, סאר א גוט הארץ איהר האט, גנענדעלע, און געהערט האב איך, ווי איהר האט נעכטען געראסעלט און געפרא־פעלט מיט די טעפ, פארשטעה איך דאך, אז זיין ליעבער נאמען האט אייך א גוטען שבת באשערט, בין איך צו אייך זיט מיין לעפעל געקומען...

און כאפט די הענטלעך מיט׳ן בלעכענעם לעפעל אפיר...

וויל שוין גנענדעל מודה זיין אויפ׳ן אמת, זאל זיין אן עק פון אפקומעניש פאר׳ן אפנארען, צוליעב א נארישער בושה; עפענט זיך אבער באותו הרגע אויף די טיר, הערט זיך איהר למד׳לס זיי־סער, שטילער, „גוט שבת“, און נאך איהם א „גוט שבת“ פון אן אורח, וואס למד׳ל האט מיטגעבראכט... א איד מיט א ווייסער בארד, מיט עפעס אזוינע אויגען...

ענטפערט גנענדעל:

— גוט שבת, גוט יאהר! — שוין נישט מיט איהר קול...

און אז למד׳ל זאגט צו איהר:

— זעהסט, גנענדעלע, דער איד האט א שלעכטען פרייטאג־צו־נאכט געהאט... ארייגעפאלען צו א קמצן... האב איך איהם צו דיר געבראכט...

דרעהט זיך שוין ארום איהר די שטוב.

און דאַ עפענט זיך די טיר און אַ חברה שכנות שטופּט מיט גרויס געלעכטער אַריין דעם שבת־גוי, ער זאָל עפענען דעם אויוועז. — —

קאַפּיטעל 4.

למדל — למד — רב למד.

איז שוין איבערגעפּולט געוואָרען די מאָס.

גיט גנענדעל אַ געשריי פון הארץ אַרויס:

— ניין! ניין!

און לויפט צו צום קוימעז־אויוועז, און פאַרשטעלט איהם מיט זיך פאַר'ן שבת־גוי — זי וועט נישט לאָזען!

דאַמאָלט איז למדל עפּעס פּלוצלונג, ווי פאַרביטען געוואָרען. ער האָט זיך אויסגעגלייכט, מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען און גרויס געוואָרען, און מיט זיין שטיל און זיס, אָבער פעסט געוואָרען קול, זאָגט ער:

— מען דאַרף, גנענדעל! מען דאַרף האָבען בטחון אויף זיין ליעבען נאָמען... אויב נישט אונז צוליעב, דעם אורח צוליעב, שבת־קודש צוליעב...

מאַכט עפּעס דאָס קול זיינס אַ וואונדערליכען רושם אויף אַלע.

ווערען די ווייבער אינדרויסען פּלוצלונג שטיל. דערשרעקט זיך עפּעס די זעלנערקע און וויל אַרויס פון שטוב.

רוקט זיך גנענדעל פון קוימען־אויוועז אָפּ.

און למד שמייכעלט און פאַרהאַלט די זעלנערקע:

— בלייב, אידענע! — זאָגט ער — אז עס וועט זיין, וועט זיין פאַר אַלע.

זי בלייבט; גנענדעל פּלאַטערט...

און דער שבת־גוי עפענט, און פון אויוועז יאָגט אַרויס אַ פּאַרע, און עס צוטראָגט זיך אַ ריח פון אַ טשאָלענט, ווי ביים גרעסטען גביר, אויף אַלע אידען געזאָגט אַזאַ טשאָלענט...

און מען האָט קדוש געמאַכט, געוואַשען זיך און געגעסען, און פיינע זמירות געזונגען, און געלאָזט זיך וואויל געהן...

און, צווישען איין זמר און דעם צווייטען, האט זיך למד מיט א שמייכעלע געווענדט צום אורח און אזוי געזאגט:

— זעהט איהר, ליעבער אורח, — זאגט ער, ווייזענדיג אויף דער זעלנערקע — די אשה, וואס זיצט אצינד אזוי שטיל און ציכ־טיגביים טיש, איז שטענדיג א לאבענדיגע, א חוזק־מאכערין א גרויסע, קרימט יעדען נאך — — — —

בייט זיך ביי דער זעלנערקע, נעבעך, אויפ'ן פנים די פארב. און למד שמייכעלט, און זאגט ווייטער:

— מיינט איהר אפשר, חס ושלום, א פארשייטע איז זי? דוקא נישט. א אידישע טאכטער, א צנועה. אלא וואס, נעבער אן עגונה געווארען... איהר מאן איז ביי די זעלנער פארפאלען געווא־רען אין טיף רוסלאנד, נעבעך... טוט זי עס צוליעב פרנסה... איז די דערמיט נושא־חן ביי לייט, קריגט זי א ביסען ברויט דערפאר, לאזט מען זי ארײנשטעקען דעם לעפעל אין א פרעמדע שיסעל...

פרעגט דער איד, ווי ער הייסט, איהר מאן?

זאגט מען: וועלוועל, און מען גיט סימנים...

און דער אורח, ווייזט זיך אויס, קומט פון הינטער וויטעבסק, געזעהן אזוינעם —

געהער שוין אבער דאס צו אן אנדער מעשה'לע —

גענוג — למד'ל איז צוריק געווארען למד, דערנאך — ר' למד, שפעטער דער רבי ר' למד...

אנטפלעקט געווארען!

ר׳ נחמנ׳קעס מעשיות

א.

התגלות

אדער

די מעשה פון ציגענבאָק.

דערצעהלט האָט ר׳ נחמנ׳קע די מעשה א שבת־צו־נאַכטס. אינגאַנצען א פּאָר וואָכען נאָכ׳ן התגלות.

נתגלה איז ער געוואָרען, ווי דער סדר עולם איז, על פּי מקרה: עס קומט אַ איד צו א אידענע אין כאַפּט אַן ביי אַ פּאָלע און שלעפּט אראָפּ פון די עולמות העליונים; אַן עצה דאַרף ער: וועגען פּרנסה, וועגען א שדוך פאַר א בוגרת, אַ רפואה פאַר א מקשה לילד צי אַזוי אויף א מחלה שלא תבא... און גיה זאָג אָפּ אַ אידען! כאַפּט מען זיך ארויס מיט א וואָרט, ווערט עס מקוים. איין מאָל, דאָס צווייטע מאָל — שווימט עס ארויס, ווי בוימעל אויפ׳ן וואַסער, ציהט מען שוין פון אלע זייטען...

דאָס אייגענע איז געוועזן מיט ר׳ נחמנ׳קען... ער האָט דען געוואָלט עמיצען עפּעס אָפּזאָגען? — און מען איז געוואָר געוואָרען; דער שטילער נר־תמיד האָט זיך צופלאַקערט און לייכט שוין אין די גאַסען!

מילא, אין שטעדטעל ווערט שוין א שמחה, א גדולה. פון איין צד — צרות פעהלען נישט, א גוטער איד קומט צוגיין; פון צווייטען צד — וועט זיין פּרנסה, מען זעהט שוין, אז מען וועט קומען מארבע כנפות הארץ... און ווי שוואַמען נאָך א רעגען וואַקסען שוין קליינע מיופתים׳לעך, היימישע נסים׳לעך — אז א מענש קאָן קיינעם נישט אָפּזאָגען. און כל היוצא מפּיו איז א דבר מלכות!

לאזט זיך שוין תיכף ומיד דער קלאנג ארוים אויף דער סביבה. אויף שבת מוז מען שוין אויסהאקען צוויי ווענט. דעקט מען שוין א טיש איבער דריי שטיבער: שטאָדטליים, אורחים פון דערפער, פון ארומיגע שטעדטלעך... מען שטעלט שוין ווייגען, פירות; אנגב איז געווען יענעם יאהר א גערעטעניש אויף פירות...

און די שמחה וואקסט מיט יעדען פנים חדשות. צו שלש־סעודות קנאקט שוין פון די פענסטער ארויס א „בני היכלא“, אז די שטערענדלעך אין הימעל טאנצען אונטער פאר שמחה! גע־לויבט, זאגט מען. איז זיין ליעבער נאמען, כיען מאכט א טענצעל ארום טיש... און ער, ר׳ נחמנ׳קע, דער בעל שמחה אליין, אויבען אן און — נארנישט. צו הבדלה פאלט ער גאר אריין אין עצבות— ממיש די הענט ציטערען איהם, ער וועט נאך ארויסלאזען דעם כוס מיט דער הבדלה פון האנט... נאך הבדלה פארזעצט ער זיך אין א ווינקעלע, זאגט אפ פאר זיך, וואס מען דארף צו זאגען, און פלוצ־לונג הויבט ער זיך אויף און געהט ארוים פון שטוב.

וויל דער עולם, פארשטעהט זיך, נאכגעהן; דרעהט ער זיך אוים און ווינקט אויף ניין; בלייבט מען. לאזט מען זיך צו צום פענסטער, זעהט מען, ווי ער געהט איבער׳ן מארק און לאזט זיך פון שטעדטעל ארויס, איינגעבויגען, וואקעלדיג, ווי אן אמת׳ער ישרוי בצער.

פאלט אויף אלעמען א מרה־שחורה.

טייל זעצען זיך צוריק צום טיש, אנדערע געהען אויף און אפ, נאך אנדערע געהען אהיים... דער עולם, וואס איז געבליבען, וויל זיך נעמען זינגען די „אליהו׳ס“ — עס זינגט זיך נישט; מען שיקט נאך אביסעל מישקה — עס טרינקט זיך נישט!

— וואס, ווען פעהלט אזא איד?

— מיט פרנסה — פאלט אריין א גראבער פליגעל — איז ער שוין פארזארגט! גווארפט מען, מודסתם אויף איהם אן אויג, אז דער מוטערם מילך ווערט איהם אנטרינען. די שאלה בלייבט דאך אבער שאלה! —

— אז א איד קומט אין אזא מדרגה — זאגט מען — דארף ער זיין אנגענאסען מיט שמחה!

באותו מעמד איז געווען איינער ר׳ יהושע. א פארצעוועער

מלמד, נאך מרואי פני המלך — פון בעל־שם'ס לײם, א מזג טוב, ממש א מענש אהן א גאַל, ווערט דער ר' יהושע בײז:

— עצבות — שטאַמעלט ער, נעבעך א בבד פּה געװען — װאָס הײסט עצ־עצ־עצבות — אַז א איד קומט צו אַזאַ מדרגה און קאַן אידען טובות טון — ברעכען, װי זאָגט מען עס, א נזר דין... הא? װאָס?

— אודאי! — איז מסכים דער עולם. — װעניג האָט ער שױן געהאָלפען? — און מען הױבט אָן דערצעהלען מעשיות. װײזט זיך אױס, אַז במשך פון דער קורצער צײט האָט ער שױן אסך פּועל יוצא געװען... מילא, די מעשיות װיל איך אײך נישט איבערדערצעהלען — א טפה מן הים קעגען דעם, װאָס שפּעטער איז געװען... נאָר די מעשה פון דער ציג מוז איך אײך דערצעה־לען, װײל דאָס באַװײזט, װי גרױס ענו װי װײט לב־טוב ער איז געװען!

אין שטעדטעל איז געװען אַן אַלטע אידענע, אַן אַלמנה, א פּשוט'ע, עפּעס א שנײדערס אַן אַלמנה. האָט זי, די אַלמנה, געהאַט א ציג. האָט זי געלעבט פון דער ציג. די גאַנצע ציג איז װערט געװען א שמעק־טאַבאַק, נאָר אַן אַלטע אידענע, — האָט זי חיונה פון דער ציג. איז איהר שפּעטער אָבער שװער געװאָרען צו מעל־קען די ציג; א אידענע אױף דער עלטער, האָבען איהר, לא עליכם, די הענט געציטערט, האָט זי פּאַרגאָסען עטליכע טראָפּען מילך. אומשטײנס געזאָגט, װיפיעל מילך די גאַנצע ציג האָט געהאַט — כאַפּט זי און שלעפּט זיך צו ר' נחמנ'קען. באשר די ציג איז א שלעכטע ציג, האָט קײן דרך־ארץ נישט פאַר אַן אַלטער אידענע, און לאָזט זיך נישט רוהיג מעלקען... הערט ער זי אױס און שמײ־כעלט; זאָגט ער איהר: גײה אהײם, אידענע, װעסט געהאָלפען װערען... און זי איז געהאָלפען געװאָרען... דאָס הײסט, די הענט האָבען איהר נישט אױפגעהערט צו ציטערען, א זקנה מופלגת גע־װען, אַן אכטציגערן אודאי, אפשר מיט א שמיץ — נאָר די ציג איז נאָר אַן אַנדער ציג געװאָרען, האָט אָנגעהױבען אַלײן צו קומען זיך מעלקען צו דער צײט, און פלעגט זיך אַלײן אַנידערשטעלען, אױפהױבען א פיסעל און שטעהן אַזױ ביז'ן לעצטען טראָפּען מילך!

נאָך דער מעשה פון דער ציג װיל נאָך עמיצער עפּעס דער־

צעהלען, דאכט זיך, א מעשה מיט צער גדול בנים, ער הויבט אן, הערט זיך אבער א קול פון יענער זייט פענסטער:

— נאך אמאל גוט־וואך, אידען!

דעם רבי'נס קול.

גיט זיך דער עולם א לאז צום פענסטער. שטעהט ער, ר' נחמנ'קע, מיט דעם עלענבויגען אנגעשפארט אויף דער לייסט פון פענסטער, דער קאפ אויף די הענט, די אויגען לייכטען איהם משונה־גוט, נאר אלץ נישט פרעהליך. —

— איך וועל אייך דערצעהלען, — זאגט ער, — א מעשה... עס זאל אייך נישט וואונדערען...

וויל מען איהם ארויסדערלאנגען א בענקעל, לאזט ער נישט: ער וויל שטעהן. לויפט ארויס א האלבער עולם און שטעלט זיך הינטער איהם. שטעהט ער אזוי ביים פענסטער, און אויבען איז דער הויך שטעלט זיך איהם די לבנה, ווי א קרוין איבער'ן קאפ... און אזוי שטעהענדיג, האט ער דערצעהלט די מעשה פון ציגענ־באק וועגען עניו פון התגלות...

— אמאל, — האט ער אנגעהויבען, און דאס קול איז געווען אנגעזאפט פון עצבות — איז געווען א ציגענבאק.

אין פלוג, א ציגענבאק ווי אלע ציגענבעק, אפשר נישט... עס האט'ן קיינער נישט געמאסטען... עס האט'ן קיינער נישט גע־קענט.

ווארים ליעב האט ער געהאט התבודדות; ער האט זיך קיינ־מאל אין רשות הרבים נישט געוויזען... געווען א בכור און אפשר נישט קיין בכור..

געווען איז הינטער דער שטאדט אן אלטע חורבה... פון דור־דורות א מפולת. געזאגט האט מען, און עס איז, אפנים, אמת גע־ווען: א חורבה פון א מקום־קדוש, א שול צי א בית־המדרש... אמאל האט מען דא געדאווענט, תורה געלערענט, און אפשר, ווען דאס מקום קדוש איז חרוב געווארען, איז עמיץ דא אומגעקומען אויף קדוש השם.. אלטע מעשיות... היינט וואקסט אויף דער חורבה

גראז... משונה גראז... גאנץ גראז, קיינער זייהט עס נישט, קיינער שניידט עס נישט...

נאר אין דער חורבה האט דער ציגענבאק געוואוינט, דאס גראז האט ער געגעסען...

און אויף אזוינע חורבות, ווי געזאגט, וואקסט משונה גראז — א סגולה אויף הערנער... פון אזא גראז וואקסען זיי געשווינד און הויך, הויך... און נאך א סגולה האט דאס גראז: די הערנער, וואס וואקסען דערפון, זענען לעבעדיגע הערנער: זיי לאזען זיך איינדרעהען און באהאלטען זיך און אויסגלייכען און נתגלה ווערען...

ווארים, אז זיי זענען איינגעדרעהט, איז גארנישט! ליגען זיי שטיל, ווייסט קיינער נישט עד היכן הדברים מגיעים... גלייכען זיי זיך אבער אויס, קאן זיין עד לב השמים!

און דער ציגענבאק איז נאך א גרויסער נזיר געווען. אז אפגעהיטענער נזיר: ער האט קיין אנדער גראז אין מויל אריין נישט גענומען, קיין צופ נישט געטאן... נאר חורבה־גראז... אויך נישט פון דער גאנצער חורבה... ער האט זיך פארשטאנען אויף גראז, און אויסגעקליבען דאס שענסטע און דאס בעסטע, הן אין געשמאק, הן אין ריח... און ער איז א גרויסער, א גרויסער מבין געווען אויף גראז: דאס, האט ער געפיהלט, וואקסט אויפ'ן ארט פון תורה לשמה... יענעס — פון תפלה בכונה, און דאס איז גאר פון בלוט, פון אידיש בלוט, וואס איז פארגאסען געווארען על קדוש השם... און דאס האט ער דער עיקר געזוכט...

זענען טאקע די הערנער געוואקסען און געוואקסען...

און די הערנער האט ער געהאלטען פארדרעהט, א נזיר געווען און א נסתר... נאר אינמיטען דער נאכט, ווען דאס שטעדטעל שלאפט, און פרומע אידען זענען אין שולען און בתי־מדרשים און זאגען חצות, און דורך די פענסטער פון שולען און בתי־מדרשים רייסט זיך ארויס דאס הארץ־ווערהטאג פון „על נהרות בבל" און צוגיסט זיך צווישען הימעל און ערד, דאמאלט כאפט אז דעם ציגענבאק א היים־בייסענדיג בענקעניש, שטעלט ער זיך אויף די הינטערשטע פיס, גלייבט ער אויס די הערנער, ציהט זיך ארויף, ארויף, און אויב עס איז נאך א יונגע, ערשט געבענשטע און געהייליגטע לבנה, פארווארפט ער די שפיצען איבער איהר אונטערשטען עק, פארהאלט זי און פרעגט:

— וואס הערט זיך דארט, הייליגע לבנה? נאך נישט צייט, משיח זאל קומען?

און די לבנה חזר'ט איבער די שאלה פאר די שטערען און די שטערען ווערען ווי פארציטערט, און פארהאלטען זי אין איהר וועג. און עס ווערט שטיל. שטיל בלייבט די נאכט, איהר זמר האקט זיך אפ... וואונדערט מען זיך אויבען, ביים כסא הכבוד, וואס מען הערט נישט די שירה פון דער נאכט, שיקט מען אראפ געוואר ווערען, וואס עס קאן זיין, ברענגט דער שליח די תשובה, אז לבנה און שטערען פארהאלטען זיך און פרעגען, צי עס איז נאך נישט צייט אויסגעלעזט צו ווערען...

זיפצט מען, ביים כסא הכבוד...

און אזוינס קאן א פעולה האבען...

און דא האט זיך'ר' נחמנ'קעס קול אפגעריסען...

ער פארשטעלט זיך דאס פנים מיט די הענט, און דער קאפ מיט די הענט, זעהט מען בחוש, ווי זיי ציטערען. און די לבנה אין דער הויך, וואס האט זיך געשטעלט ווי א קרוין איבער זיין קאפ, דאכט זיך, ציטערט אויך... און ערשט נאך א ווײַלע האט ער אויפגעהויבען דעם קאפ, עס האט זיך באוויזען נאך א בלאסער פנים. און מיט א וואונדערליך פארציטערט קול האט ער ווייטער דערצעהלט:

— און דאס, — זאגט ער — וואס ער, האט זיך דא געהאלטען, איז שוין אויך געווען א גרויס חסד פון איהם...

אן אנדערער, האסט אזוינע הערנער, פארטישעפעסט די לבנה, שפרינג אונטער, מאך א קאזשאלעק ארויף... און הימעל אריין, לעבענדיגערהייט אין גן-עדן אריין... וואס געהט דיך אן?

איז ער א בעל-רחמים; איז איהם די קהלה א שאד; וויל ער זי נישט פארלאזען... פון צייט צו צייט — הונגער-יאהרען, די קהלה הויבט אן אפצופאלען, ווייבער פארקויפען פון זיך אראפ דאס צירונג, מענער — די עטרות פון קיטלען און טליתים... חנוכה-לעמפלעך, שבת-לייכטער, בגדי שבת ויום-טוב — וואנדערען פון שטעדטעל ארויס... און עס ווערט ערגער... מען נעמט תינוקות של

בית רבן און חדר ארויס; נישטא קיין רבי־געלט צו צאהלען... מען הויבט אן פאכען מיט די נשמות — עס קומען תחלואים רעים פאר, הונגער, און דאמאלט מ ו ז ער העלפען!

פאראן אין הימעל א „מילך־וועג“, אזוי רופען די שטערענ־זעהערס די ווייסליכע פלעקען, וואס זענען צוואווארפען אויפ׳ן הי־מעל. עס איז אבער קיין וועג נישט... קיינער געהט נישט, קיינער פאהרט נישט דארט...

פעלדער זענען עס. גרויסע, גרויסע פעלדער, פארזייהטע מיט טייערע שטיינער, מיט אבנים טובות ומרגליות, אין לשער ואין לספר — אבנים טובות ומרגליות אויף קרוינען פאר צדיקים אין גן־עדן אריין... קיינער רעכענט נישט, קיינער צעהלט זיי נישט— בחול הים! זיי וואקסען און וואקסען, די אבנים טובות ומרגליות. זיי ווערען וואס אמאל מעהר. צדיקים — וואס אמאל ווענינגער— זאלען זיי זיך וואקסען! פארשפרייטען זיך די פעלדער.

און אז דא איז כלו כל הקצין, און דער גזר־דין לאזט זיך. חס ושלום, נישט ברעכען... געהט ער, דער באהאלטענער בעל־הבית פון די לעבעדיגע הערנער, אין א שטילער מוטער־נאכט, ווען דאס שטעדטעל שלאפט און פון שולען און בתי־מדרשים שווימט ארויס א שטיל געוויין אויף גלות ישראל און גלות השכינה, — און שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, און גלייכט אוים די הערנער און פארוואדפט די שפיצען צום מילך־וועג ארויף, און פארטשע־פעט און רייסט אוים אן אבן־טוב, און ווארפט עס אינמיטען מארק אריין, צושפריצט זיך אזא אבן טוב אויף טויזענטער שטיקלעך, גע־העז אידעלעך אהיים פון חצות, פינקעלט דער מארק פון אבנים טובות, געפינען זיי כשר׳ע מציאות, איז דא פרנסה אויף א צייט...

דעריבער קאן ער נישט או ·ף.

און ווייטער רייסט זיך אפ זיין קול און נאך א ווילע הויבט ער ווייטער אן:

— „און דאס רחמנות האט׳ן איבערגעפיהרט“...

רחדכ'ן גוטסקייט איז ער נתגלה געווארען; נישט ער — די הערנער...

און דורך א קליינינקייט. דורך טאבאק־שמעקען...

און וואונדערליך האט אנגעהויבען קלינגען דאס קול ביים סוף פון דער מעשה, און מען ווייסט נישט, צי לאכט עס, צי וויינט עס?

— איבער טאבאק שמעקען, — זאגט ער, — עס איז א מנהג געווארען צו שמעקען טאבאק... עס ווערט, זאגט מען, ליכטיג אין די אויגען. נו, אז מען שמעקט טאבאק, דארף מען פושקעלער. שקעטעלער... זוכט זיך א איד א שטיקעל הארן, געפינט ער אין מיסט, הויבט ער אויף און מאכט זיך א שקעטעלע... געהט אן אנ־דערער און טרעפט א ציג צי א בהמה און בעט א שטיק הארן, קריגט ער א זעץ אין א זייט... מאכט זיך אבער, אז א איד טרעפט אויפ'ן ציגענבאק, גראד פארבייגעגאנגען דער חורבה, בעט ער:

— בכור, צי נישט בכור, האסט אזויפיעל הארן, שענק מיר דערפון א שטיקעל אויף א פושקעלע!... קאן ער נישט אפזאגען — שניידט דער איד אפ א שטיקעל... קומט ער אין בית־המדרש אריין און איז מכבד מיט א שמעק־טאבאק, פרעגט מען איהם, וואו ער האט באקומען אזא פיינעם הארן, זאגט ער... געהט שוין קינד און קייט בעטען... ווער עס שמעקט טאבאק... קאן ער נישט אפזאגען... בויגט ער פאר יעדען איין דעם קאפ, שניידט מען הארן אויף פוש־קעלעך... ווער עס קומט, בויגט ער איין דעם קאפ: שנייד... און דער הארן קריגט א שם, פון דער סביבה קומט מען נאך הארן... מען וועט קומען פון כל תפוצות ישראל... עס וועט זיין פושקעלעד און שקעטעלעד... נאר אנכאפען זיך אז דער לבנה אין פרעגען אויף משיח'ן וועט באלד נישט זיין מיט וואס... אפילו קיין אבן־טוב וועט נישט זיין מיט וואס אראפצואווארפען...

און ער האט אפגעהאקט, איבערגעדרעהט זיך פון עולם אח איז אוועקגעגאנגען...

באותו הרגע האט א וואלקען פארשטעלט די לבנה, און א טרויער און כמעט אן אימה איז אויפ'ן עולם געפאלען...

כידוע, האט זיך עס פונדעסטוועגען אייסגעלאזט צום גוטען.

ב.

דאָס בלאָנדזשען אין מדבר

1.

נאָך וואָס און ווען ר' נחמנ'קע פלעגט דערצעהלען מעשיות.

די מעשיות פלעגט ר' נחמנ'קע דערצעהלען מוצאי שבת נאָך הבדלה.

און וויסען דאַרף מען, אַז תכלית המעשיות איז געווען, ערשטענס מגלה צו זיין סתרי תורה, וואָס מען קאָן נישט מסביר זיין, נאָר בדרך משל, און צווייטענס — צו פאַרטרייבען די מרה־שחורה, דאָס עצבות און בענקעניש צו דער נשמה־יתרה, וואָס טוט זיך אָפּ אויף אַ גאַנצע וואָך.

די בשמים, פלעגט ער זאָגען, גיבען זייער ריח פאַר'ן גוף, די מעשה'לעך — פאַר די נשמה, פאַר די פאַר'יתום'טע, וואכענדיגע נשמה.

וואָרים דאָס בענקעניש צו דער נשמה יתרה איז געווען ביי אונז אין לישער. ער פלעגט זאָגען: ווען אַ איד האָט די נשמה־יתרה אַ גאַנצע וואָך, וואָלט ער אַ גאַנצע וואָך געהאַט בטחון, און ממילא — פרנסה.

און דאָס קול, מיט וועלכען ער פלעגט די מעשה'לעך דערצעהלען, איז נשתנה געוואָרען לויט דעם ענין, לויט דעם תוך פון מעשה'לעך. עס האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַן עצבות פון אַן „אל מלא רחמים“, און עס האָט געקאָנט קומען צו דער שמחה פון אַ „היום־תאמצנו“, אָדער גאָר דערגרייכען צו דער מדרגה פון דער הייליגער גבורה פון אַ „יגדל“... נאָר די מעשה פון זיין בלאָנדזשען אין מדבר האָט ער אָנגעהויבען מיט עצבות און געענדיגט מיט עצבות...

וואָרים עס איז אַן אויסערגעוויינלעכער מוצאי שבת געווען; אויסטערליש ווי דער שבת אַליין.

א גאַנצען שבת האָט מען זיך בפֿיעט אומזיסט, געבאַרעט מיט דער מרה־שחורה... ערשטענס, איז א קליינער קבוץ געווען, הן בכמות, הן באיכות — עס איז שוין געווען די התחלה פֿון מחלוקת צווישען ר׳ נחמנ׳קען און אנדערע צדיקי הדור, האָט זיך דער עולם אביסעל דערשראָקען און זיך געהאַלטען פֿון ווייטען; עס האָט אויסגעזעהן, רחמנא לצלן, ווי א חורבן. „מיינע חילות — האָט ר׳ נחמנ׳קע געזאָגט — קאָנען נאָך קיין פֿולווער נישט שמעקען.“ און צווייטענס, איז דער טאָג אַליין אַנגעזאָפּט געווען מיט אומעט.

אין דערפֿריה — מקוה־צייט — האָט זיך געדאַכט, — קיין מעשה נישט: א זון, אביסעל פֿאַלטליך, נאָר א זון. עס האָבען זיך באַוויזען עטליכע כמאַרעס. האָט זיך געכאַפּט א ווינטעל און האָט זיי צוריסען אויף שטיקער און צווײטען, און אַפּגעטריבען פֿון דער זון. „זה ינחמנו“ — האָט ר׳ נחמנ׳קע געזאָגט, ווייזענדיג אויף די זון, עס האָט זיך אָבער נישט אויסגעפֿיהרט: די שטיקער און צווייטען האָבען זיך צוריק מצטרף געווען, און צו שחרית איז שוין דער הימעל געווען איבערגעצויגען מיט א פּרוכת, ווי אויף שבת־חזון. דער ווינט האָט נישט אויסגעפֿיהרט; האָט ער אַנגעהויבען זאָגען קינות. מיר זיצען ביים טיש און זינגען זמירות, דער ווינט אינדרויסען זאָגט קינות, און די שויבען און די פֿענסטער האַלטען אונטער, און מיט אזא מין עצבות, אז עס האָט אונז אַראָפּגעפֿיהרט אויף סאַמע ימים־נוראים׳דיגע נגונים...

צו שלש־סעודות האָט זיך — איך געדענק עס ווי היינט — דער ווינט געלעגט. און עס האָט אַנגעהויבען א גוס־רעגען, ווי אויף א מבול, חס ושלום! און עס האָט שוין אַזוי געגעגנט און גערעגענט, אז „אין יוצא ואין בא“. און קאָפּ אויף קאָפּ זענען מיר געשטאַנען ביים רבי׳ן אין שטוב...

באַל: נאָך דער הבדלה האָט ר׳ נחמנ׳קע פֿאַררויכערט די ליולקע. כידוע, איז דאָס רויכערען ביי ר׳ נחמנ׳קען שטענדיג געווען א מין עבודות. ער פֿלעגט קיינמאָל נישט רויכערען, נישט לשם תענוג, נישט לשם רפֿואה, נאָר עפּעס פּועל־יוצא צו זיין. דאָס ווייס איך מפּיו הקדוש. נאָר דאַמאָלט האָט מען געזעהן בחוש, אז מיט׳ן רויכערען האַלט ער ממש מלחמה, אז ער ראַנגעלט זיך: די

רינגען זענען ארום מפיו הקדוש, טאקע „בחצים מיד גבור“... שטע־
הען שטעהט „ביד“. נאר עס איז אלץ איינס...

ווי געזאגט — „אין יוצא ואין בא“. דער עולם שטעהט ארום
און ארום און ר׳ נחמנ׳קע זיצט אין דער מיט. אין סאמעראדנע
מיט, אויפ׳ן רויט־סאמעטענעם פאטער־שטול — א מתנה פון א
דאנציגער סוחר — און פיפקעט. און וואס מעהר ער האט געפיפ־
קעט, קלענער איז געווארען די מרה־שחורה. און עיניו הקדושות
האט אנגעהויבען פון זיי ארויסצושיינען און ארויסצובליצען דער
שטארקער רצון און די אמת׳ע גבורה פון אז אמת׳ן צדיק־הדור.
וואס הייסט, אז סוף כל סוף, אויספיהרען מוז ע ר! אז ער איז
פ א ר ט דער רעדעל־פיהרער, דאס אויבערשטע פון שטויסעל—
דער מנהיג הדור, וואס האט גאר קיין חשק נישט, ארויסצולאזען
די לייצען פון האנט...

און אז דער עולם ארום האט דאס דערזעהן, האט ער געמאכט
יד־אחת, און עס איז געווארען א געפיפקעריי! — טאקע אין לשער!
און דער עתר ענן הקטורת האט זיך געהויבען, און געהויבען, און
ר׳ נחמנ׳קעס אויגען האבען אנגעהויבען לייכטען ווי די שטערען...
און די ליכט אין די לייכטער און „שאבאשניקעס“ זענען גרין און
געל געווארען פאר בושה, און אין רויך איז פארשוואונדען, נעלם
געווארען די סטעליע, און דער עולם האט דערפיהלט, אז מען האט
איבער זיך אן אפענעם הימעל... און מען האט ממש געהערט דאס
רוישען פון די פליגעל איבער די קעפ, און מען האט געוואוסט, אז
דאס רוישען די פליגעל פון די מלאכים, וואס זענען געקומען צו־
שוועבען ממלא צו זיין דעם חסרון פון קבוץ. אין אז זיי ווארטען עס
און בענקען גלייך מיט אונז צום רבי׳נס מעשה׳לעך.

2.

ו ו ע ג ע ן ב ל א נ ד ז ש ע ן.

איינמאל, — האט ער אנגעהויבען שטיל — האב איך גע־
בלאנדזשעט.

און צוגעגעבען האט ער, אז עס איז ביי איהם געוועזען נישט
דאס ערשטע, נישט דאס לעצטע מאל.

און גרעסערע פון מיר — זאגט ער — האבן געבלאנדזשעט.
אין לשער זיין עניוות!...
און עס איז קיין חדוש נישט.
מי לנו גדול ממשה?
נעמט משה רבינו און שלאגט א שטיין...
צי ווייסט נישט משה רבינו, אז א שטיין לעבט, אז עס איז א צער־בעלי־חיים?
צי ווייסט ער נישט דעם סוד פון: „אבן מקיר תזעק“ — א שטיין פון דער וואנט וועט שרייען? אז כמה וכמה פעמים געהט נאר א מענש און פארגעסט און ערשט א שטיין, א גל־עד, אדער גאר א פשוט'ע מצבה דערמאנט איהם?
ער האט געבלאנדזשעט! די שכינה איז נסתלק געווארען אויף א רגע, האט ער געבלאנדזשעט!
און ווער בלאנדזשעט נ י ש ט?
א פ ש ר א מתנגד!
דאס הייסט: ער בלאנדזשעט אויך, נאר נישט מיט זיין איי־גענער כונה, און — נישט אויף זיין אייגענעם חשבון!
ער בלאנדזשעט לויט כונה פון א ספר, אויפ'ן חשבון פון א פוסק! ער אליין — נישט! ער געהט נאר אויפ'ן אויסגעטראטע־נעם וועג, פון קדמונים'ס פיס אויסגעטראטען! און כאפט זיך דער וועג אראפ אין א זייט, איז — „אבותינו חטאו“ — די, וואס האבען אויסגעטראטען דעם וועג! איהם אליין וואלט עס גארנישט איינ־געפאלען!
אבער אזוי — בלאנדזשעט מען!
עס געהט ארום א מענש אין גאס מיט א צדקה־פושקע אין דער האנט, אויף מעות חטין, למשל. פורים און חנוכה זיצט א נגיד'ישער מענש ביים בייטעל מיט געלט און טיילט: פאר פורים־שפילער, פאר כלי־זמר, פאר אלמנות ויתומים און אזוי ארעמע לייט... עס שטעהט גאר א שליח־צבור ביים עמוד און רייסט אייז וועלטען! עס פארטיפט זיך גאר א בר־נש אין קבלה־מעשיות און איז ממש מחיה מתים... און באמת איז עס גארנישט דער מענש אליין, נאר א שאטען פון א מענש, און ער אליין, דער מענש, בלאנ־דזשעט, רחמנא יצילנו, ארום אין א מדבר... אויף א וויסט ארט,

אהן וועג און שטעג, אהן וואסער, און טיילמאל, אהן א הימעל אי־בער'ן קאפ!

א מענש איז זיך גאר משמח: ער זאגט חדושי־תורה און האט הנאה! ער האלט גאר א שטורקאז, א ברענענדיגען שטורקאז, צי אז הבדלה אין דער האנט — ער פיהרט צו דער חופה זיין אייגענע, אדער פרעמדע, ארעמע קינדער... צי ער שטעהט גאר מיט א גדלות פאר'ן עולם, און זאגט „אתה הראית“! ער איז זיך גאר מוסר נפש און קומט אום על קדוש השם... און דאס אליז, רחמנא לצלן, טוט דער גוף, און די נשמה וואנדערט באותה שעה ארום הינטער די הרי־חושך... א צושראקענע, א פארמאטערטע, א פארשווארצטע און א פארציטערטע פאר קעלט...

3.

דער ענין פון בלאנדזשען אין מדבר.

— הכלל, — האט ער אפגעזיפצט — איך האב פארבלאנ־דזשעט.

און ווען?

ביי שחרית, ביי דער „ד׳“ פון אחד...

איך בין טיף אריין אין דער „ד׳“ מיט א כונה פון דער רעכ־טער זייט, און ארויס בין איך אין דער לינקער זייט — גלייך אין מדבר אריין.

און ווייסט איהר וואס „בלאנדזשען אין א מדבר“ באטייט?

עס בלאנדזשען ארום אין א מדבר כפלים ביוצאי מצרים. און איינער זעהט דעם צווייטען נישט, און איינער הערט דעם צווייטען נישט, ווייל יעדערער בלאנדזשעט זיין אייגענעם וועג... מען בלאנ־דזשעט שטענדיג ביחידות, פארלאזט און פארגעסען פון דער וועלט.

און טרעפט זיך, אז צוויי וועגען זענען זיך נישט ווייט, און מען הערט אויף איין וועג א קרעכץ פון שברות הלב אויפ'ן צוויי־טען, אדער עס לעגט זיך פון איין וועג אויפ'ן צווייטען א שאטען

פון א צובראכענעם מענש... מיינט מען: א חיה רעה האט געשריען, א שאטען פון א חיה־רעה האט זיך געלעגט איבער'ן וועג, און מען אנטלויפט!

און האט מען שוין א הימעל איבער'ן קאפ, איז עס א קאלטער הימעל. קוקט ער אויף דיר מיט קאלטע אויגען פון כוכבים ומזלות: „מיין דאגה" הייסט עס... א גרויסע זאך, עס בלאנדזשעט א מענש! און עס איז נאך א מין „לועג לרש". די כוכבים ומזלות זאגען: מיר בלאנדזשען נישט! מיר געהען אונזער וועג... מיר זוכען קיין כוונות נישט! מען הייסט אונז געהן, געהען מיר; מען הייסט אונז לייכטען, לייכטען מיר — אמת'ע מתנגדים!

און ביחידות פיהלט מען זיך אזוי פאר'יתומ'ט, אזוי פארלאזט, אזוי דערשלאגען, אז עס ווילט זיך גארנישט אויפהויבען דעם קאפ צום הימעל!... מען קוקט אראפ אויף די פיס; אויפ'ן זאמד, וואס קייקעלט זיך אונטער די פיס, אויפ'ן בית־עלמין פון פוילע געוויקסען און בלעטער — נשרפים פאר דער צייט...

און איך וואלט אפשר פארבלאנדזשעט ביז'ן שאול־תחתית אריין, ווען נישט דער ספק. עס איז מיר פלוצלונג איינגעפאלען: טאמער? טאמער איז ביחידות קיין וועג נישט, קיין גאנג נישט... אפשר איז גאר די וועלט קיין מדבר נישט, דאס לעבען קיין זאמד נישט?

און דאס איז טאקע דער חלוק פון אונזער איינעם ביז א מתנגד.

א מתנגד האט קיינמאל קיין ספקות נישט; אויסגעטראטענע וועגען!

ער זוכט קיין כוונות נישט און בלאנדזשעט נישט. מען הייסט דאוונען — דאווענט ער, א פרק משניות לערנען — לערענט ער... א מצוה טון — טוט ער... דערפאר אבער, פארבלאנדזשעט אמאל א מתנגד, איז עד סוף כל הדורות! בלייבט ער שוין אין מדבר...

אין זאמד איז דער וועג שווער, שטעלט ער זיך אפ, זעצט ער זיך. נעמט ער ארויס א סדור'ל און דאווענט, א ספר און קוקט אריין... און ער בלייבט שוין אזוי זיצען. דער ווינט יאגט איהם דאס זאמד אין פנים אריין, פארשטעלט ער זיך מיט'ן ספר, מיט'

סדור'ל... און דער ווינט טוט זיך זיינס: יאגט און באגראבט איהם אין זאמד...

און מחוץ למחנה, וועט ער אפילו דעם שופר של משיח נישט הערען... און דער מלאך פון תחית המתים, וועט איהם נישט געהן זוכען אין זאמד פון מדבר. פארגעסען ווערט דער מתנגד...

איך בין אבער ג ע ג א נ ג ע ן... און וואס מעהר און גע־שווינדער איך בין געגאנגען, קלארער איז מיר געווארען, אז איך בלאנדזשע, אז נישט דא איז מיין ארט, אז מען מוז ארויס פון זאמד. מיט געשוואלענע פיס בין איך געלאפען... אלץ ווייטער, אלץ ווייטער... און דער הימעל האט אנגעהויבען צו קוקען אויף מיר מיט רחמים... הבא לטהר... און פון צייט צו צייט האט זיך אויף מיר א שטערנדעל מרחם געווען, ממש מוסר נפש געווען און האט זיך אליין אראפגעווארפען פון דער הויך, און אראפפאלענדיג, צופלאקערט זיך, אום צו ווייזען מיר דעם וועג פון מדבר ארויס...

עס איז אבער נישט אזוי געשווינד, ווי עס רעדט זיך...

און נישט שטענדיג לאזט זיך קוקען אין הימעל אריין... אפט איז דער הימעל פארשטעלט, פארשלאסען, און עס בלייבט דיר נאר זאמד און זאמד און אין מח — זאמדיגע געדאנקען...

און מיט דער צייט פליהען די אלטע מחשבות, די מחשבות פון ישוב, דיר פון קאפ ארויס, ווי די ווייסע טויבען פון א טויבענשלאג... און דו האסט זיי נישט מיט וואס צוריק צו פיהרען, און דו האסט קיין קול נישט, זיי צוריק צו בעטען, צוריק צו רופען. און עס בלייבען נאר די מדבר־מחשבות, מחשבות פון זאמד און פון אלץ, וואס האט א שייכות מיט זאמד!

משוגע צו ווערען! אז א מענש ווייסט נישט מעהר, ווי „ברויט און ברויט!“ איז עס א שגעון, בפרט — זאמד און זאמד.

איך טראכט, למשל:

— עס האט געמוזט דא ערגעץ זיין א ים; ווייל זאמד איז נאר באשאפען געווארען צו זיין א גרענעץ ביים ים...

— זאמד איז קיילעכדיג, ווי דאס איי פאר'ן אבל; עס קייקעלט זיך, ווי דאס מזל פון א בשר־ודם!

— און אידען זענען געבליבען צו זאמד... דארע, טרוקענע. צואוואַרפענע קערענדלעך, איינס צום אַנדערען האט נישט מיט וואס און קאן זיך נישט באהעפטען...

— און מיר וואָלטען געווען אזויפיעל, ווי אין מדבר דאס זאמד. ווען נישט גזירות, הריגות און שמד.

— און וואס איז דען זאמד? חוקרים זאגען: אמאָל איז געד ווען א פעלזען ביים ים. האט איהם דער ים אונטערגעוואשען, אומד געוואָרפען, אין זידענדיגען קעסעל־גרוב אריין באקומען, און צוריי בען, צומארשטען, און געמאכט פון איהם זאמד. — — — — —

— —

און אזוי האט ער נאך לאנג גערעדט וועגען זאמד, און וועגען ענין פון בלאנדזשען אין זאמד, ביז ער איז געקומען צום גוף המעשה.

4.

אַ מתנה פייגעל, און וואס דער מלך פון די פייגעל האט דערצעהלט.

נאהנט צו דער צייט, ווען עס איז מיר באשערט געווען. אויסגעלעזט צו ווערען פון טעות, האב איך פלוצלונג א מתנה פון פייגעל דערזעהן.

און די מתנה איז געווען בצורת משולש, א דריי־עק אויף גאנד צע מייל:ן, וואס האט זיך גערוקט פאר מיר אין דער מדבר.

פון הינטען א ברייטע שורה פייגעל, מייל:ן די ברייט. נאר וואס ווייטער, ווערען די שורות אלץ שמעלער און שמעלער, ביז צו א י י ן פויגעל, ביז צום קאפ, ביז צום ראש פון דער מתנה, ביז צום מלך פון די פייגעל...

געלויבט איז זיין ליעבער נאמען, האב איך געטראכט, וואס איך זעה עפעס נייעס, אויסער זאמד. און באלד זענען מיר גאר אנדערע מחשבות אין קאפ אריין געקומען:

פארוואס איז די מתנה דרייעקיג?

און איך האב באלד פארשטאנען פארוואס.

על פי דין ועל פי יושר, דארף אלץ זיין גלייך, אלע שורות גלייך. די מתנה דארף דעריבער זיין א מרובע, פיערעקיג דארף זי

זיין. זענען אבער די, וואס גיהען אין די שורות, נישט גלייך. און דעריבער, וואס גרעסער עמיין איז, שמעלער איז זיין שורה, ווע־ניגער חברים האט ער; גיהען אלין מעהר הינטער איהם און — אלין ווענינער פאר איהם... און אזוי גיהט עס ביז צום מלך, וואס גיהט פריהער פאר אלע, און איז דעריבער אזוי פיעל ווערט ווי אלע.

היינט — הדיוט קופץ בראש! ביי שנים כתקונם — גיהט משה רבינו פאראויס,-הינטער איהם — נושאי כלים, הינטער די נושאי כלים — זקנים, דערנאך — כהנים, לוים, צום סוף ערשט — ישראלים: די ברייטסטע שורה. און דאס איז דער סוד פון „שקול משה בנגד כל ישראל"... ער איז גיגאנגען פאראויס! פאר איהם איז נאר גיווען דער עמוד ענן, צי דער עמוד אש. קיין לע־בענדיגער מענש נישט!

דערנאך וויל איך וויסען, פארוואס פליהען נישט די פייגעלעך אונטער'ן הימעל אין דער הויך, ווי דער מנהג פון פייגעל איז!

און איך האב „גיגעבען דאס הארץ", און איך האב מיך צוגע־קוקט, און איך האב דערזעהן, — אז די פייגעל האבען כמעט קיין פליגעל נישט, כאטש זיי זעהען אויס ווי פייגעל...

מיליאנען־מיליאנען פון די לעצטע שורות האבען קוים צוויי־כען, קוים א זכר פון פליגעל... די פון די ערשטע שורות האבען שטיקלעך אויסגעדארטע פליגעלעך, קליין און דאר ווי די פלוס־פעדערען ביי פיש... נאר די הויכע ריהרען קוים, קוים מיט די עקען פון די הארטע פליגעלעך, און ווישען זיך טיילמאל אפ די מיילער בבחינת „אכלה... ומחתה"... און דער מלך אליין, וואלט אויך גענומען מקנא זיין דער ערגסטער און דער פוילסטער גאנז... דעריבער פליהט מען נישט!

מען פליהט נישט און מען גיהט אפילו נישט, נאר מען היפט.

און גיהן קאן מען נישט, ווייל מען האט פויגעל־פיס — דארע קורצע שטעקעלעך, נישט צום אויסבויגען...

און פון וואנעט — קלער איך — ציהען זיי חיונה?

און איך קוק מיך צו, און זעה, ווי פון צייט צו צייט בויגט איין שורה נאך דער צווייטער איין די קעפ, ווארפט א הונגעריגען בליק אויפ'ן זאמד, גיט א שטאך מיט'ן שנאבעל, גראבט אויס א נשרף — א בלאט, א פארפוילט שטיקעל צווייגעל, א גיוויקסעל,

וואס גאט ווייסט פון וואנען עס קומט אין זאמד פון מדבר אריין, און ווארפט עס זיך אין מויל אריין... און שלינגט איין...

דערפון לעבט עס!

און ווייטער וויל איך וויסען, וואו אהין די פייגעל ציהען? צי איז זייער וועג אויך מיין וועג, צי איך דארף זיי מיידען, און יעבטס אדער לינקס? ! אייל איך מיך צו און קום צום שפיץ פון דעם משולש, צום מלך פון די פייגעל.

און מלך בליבט מלך; יא פליגעל, נישט פליגעל, עס קומט איהם זיין כבוד!

איך שטעל מיך אפ, מאך א ברכה, נייג מיך מיט דרך־ארץ, און דערנאך פרעג איך, וואו אהין ער פיהרט די מחנה?

ענטפערט ער מיר, דער מלך, אז עס איז נאך א ספק, צי ער שלעפט די מחנה נאך ז י ד, צי די מחנה שטופט איהם פאר זיך פ א ר א ו י ס. נאר געהן געהט מען אויף מלחמה.

— אויף וועמען?

— אויפ'ן אלטען הויז!

איך קוק מיך אום, און זעה נישט אויסער זאמד און זאמד.

דער מלך פון די פייגעל האט זיך געשטויסען, וואס מיין בליק באטייט, און ער האט מיר געזאגט:

— דו געהסט געשווינדער פאר אונז, און וועסט עס פריהער פאר אונז דערזעהן!

— און וואס ווילט איהר — פרעג איך — פון אלטען הויז?

— אלטע חשבונות! — ענטפערט דער מלך, און דערצעהלט מיר א באבע מעשה:

— דאס אלטע גרויסע הויז, — וואס דו וועסט דערזעהן פריהער פאר אונז, ווייל דו געהסט געשווינדער פאר אונז, — איז אמאל א גרויסער פאלאץ געווען, און אין איהם האבען אסך פריצים און פריצות געוואוינט...

און די פריצים מיט די פריצות האבען גוט געלעבט. עס האט זיך געגאסען וויין ווי וואסער, עס האבען זיך גאנצע אקסען געבראטען, און בייב וואלד —ביים פרישען גרינעם וואלד, וואס האט אמאל געוואקסען ארום הויז — דאס גאנצע ווילדפרעט צוגענומען!

איז זיי נאך וועניג געווען, האבען זיי נאך געוואלט מוזיק צו די סעודות, און זיי האבען די משרתים זייערע אין וואלד אריינגע־

שיקט, און אלע זינגער און שפּיעל־פייגעלער געפאנגען, און אין שטיי־נען אריינגעזעצט זיי זאלען זינגען די פריצים מיט די פריצות צו דער סעודה.

און פארשטומט איז געווארען דער וואלד. און פאר בענקע־ניש צו זיינע האזען, הירשען און אנדערע חיות, און נאך פאר גרע־סער בענקעניש צו זיינע זינגער און שפּיעל־פייגעל פון צווישען צווייגען און בלעטער, האט דער וואלד אנגעהויבען קרענקען, ער האט אנגעהויבען דארען און קווארען, ביז ער איז אפגעדארט געווארען און איז מיט דער צייט פארשוואונדען געווארען אינ׳ם זאמד, פון וועלכען מיר גראבען נאך ארויס רעשטלעך פון זיינע צווייגלעך און בלעטער...

די פייגעל אין די שטיינער איז עס אויך נישט בעסער צוגע־גאנגען. מען האט זיי אפילו אויף צוקער געהאלטען, נאר אין די ענגע שטיינער האבען זיי נישט געקאנט די פליגעל באנוצען, און די פליגעל האבען ביי זיי אנגעהויבען צו דארען און צו פארשווינ־דען, ווי די בוימער פון וואלד — פון זייער חיים...

און מיר — זאגט דער מלך — זענען די אור־אייניקלעך פון יענע פייגעל... זעה — מיינע פלוספעדערען!... און איך בין עס שוין דער מלך... אנדערע האבען שוין גארנישט! און אצינד — זאגט ער — איז געקומען די צייט, און מיר געהען מלחמה האלטען מיט׳ן אלטען הויז...

— וואס ווילט איהר מיט׳ן טון?

— חרוב מאכען! מיר וועלען די שטארקע מויערען צוהאקען, צוברעקלען אויף שטיינדלעך; די שטיינדלעך צורייבען אויף זאמד, ־אס זאמד — אויף שטויב, און דעם שטויב וועלען מיר איינשלינ־גען, אפצונארען דעם לערען מאגען...

— וועט איהר דען בייקומען א הויז?

— עס איז אלט דאס הויז, און אינעווייניג ארבייטען אונזערע שותפים — די האלץ־ווערים... בייטאג און ביינאכט ארבייטען זיי... און דאס הויז איז גארנישט אזוי שטארק, ווי עס וועט אויסווייזען פון דרויסען... ציגד אודאי נישט... און לאז עס זיין ווי שטארק, זאל עס זיין א פעלזען ביים ים, זענען מיר דאך א ים פייגעל און ווע־לען איהם צומאַ־שטען!

— און אין הויז וואוינט עמיץ ?
— די אלטע שררות איינקלעך... רעשטלעך...
— און מיט זיי, וואס וועט איהר טון ?
— דאס זעלבע, ווי מיט די מויערען — צושטויבען און איינ־שלינגען. זייער שטויב וועט אונז אפשר בעסער שמעקען, און אפשר נישט... נאר נוקם זיין מוז מען זיך!
— און נקמה — זאגט ר' נחמן'קע — האב איך פיינט, נקמה שרעקט מיך... און איך האב אויפגעהויבען די פיס און בין געגאנ־גען ווייטער...

5.

אין אלטען הויז.

נישט לאנג בין איך אפגעגאנגען, און האב דאס אלטע הויז דערזעהן. א גרויס הויז, אויף א בארג... שטיינערנע מויערען, אייזערנע דעכער... נאר אויף אלעם ליגט שוין א מרה־שחורה, ווי צום איינפאלען... דער בארג איז א זאמדיגער, די מויערען קריש־לען זיך, פארזשאווערט איז דאס אייזען... און די, וואס וואוינען אינעווייניג, זעהען עס נישט!

און איך קריג רחמנות אויף די, וואס פארלאזען זיך אויף שטיין און אייזען און ווייסען נישט פון האלץ־ווערים, וואס אר־בייטען אינעווייניג, און פון מחנות פייגעל, וואס קומען פון דרויסען... און איך אייל מיך צו צום אלטען הויז, איך וויל זיי ווארענען.

און איך געה צו נעהנטער. און קום פראנק און פריי אין אל־טען הויז אריין. טיר און טויער זענען אפען געשטאנען.

און איך געה פון שטוב צו שטוב, און איך זוך א לעבעדיגען מענש און זעה נישט; און איך בענק צו א מענשליך קול און הער עס נישט.

און פון שטוב צו שטוב געה איך. און איין שטוב איז רייכער פאר דער צווייטער.

די ווענט זענען מיט פארטרעטען פארהאנגען, מיט אלטע פארטרעטען, טייל פון פאר'ן מבול, אנדערע — פון פאר'ן דור־הפלגה... נאר די רעמען האבען שוין די האלץ־ווערים געלעכערט,

ווי די זיבען; פארגעלט און פארפלעקט. זענען די פארטרעטענע; עס איז שוין קיינעם נישט צו דערקענען.

און זיידענע פארהאנגען אין גאלדענע פאסען הענגען אויף די פענסטער און זענען אויך צוביסען און צוריסען. און עס הענגען פון זיי צווייטען אראפ...

און אויף צופרעסענעם מעבעל ליגען אוצרות: כלים פון גאלד און זילבער און טייערע זאכען—נאר פאר׳יתומ׳ט און פארלאזט זע־הען זיי אויס; פארוואר׳לעסיגט, אהן א האנט, וואס זאל זיי גלעט־טען, אהן אן אויג, וואס זאל פון זיי שעפען נחת...

און אויף די פאדלאגעס זענען טייערע דיוואנעס אויסגע־שפרייט; דיוואנעס מיט הויכע, זילבערנע און גאלדענע האר... און שלינגען איין די טריט פון אונטער די פיס, זיי שטויבען אבער, און אויף טייל ערטער זענען זיי אויסגעקראכען, — גאל, ווי א קאפ פון אן אלטען בעל־תאוה...

און עס איז מיר שרעקליך און באנג געווארען אויף דער נשמה, און איך האב געטראכט: נישט דא וועמען מציל צו זיין; דא איז אלין אויסגעשטארבען... א חורבה! פלוצלונג אבער האב איך דערהערט קולות פון מענשען...

און איך האב מיך דערפרעהט און בין נאכגעגאנגען די קולות. און בין אין א לעצט ווינקעל־צימער געקומען...

6.

אין ווינקעל צימער.

און דאס ווינקעל־צימער איז גרוים געווען ווי א פעלד, און האט דריי גרויסע פענסטער געהאט...

איין פענסטער — רעכטס; איין פענסטער — לינקס; און א דריטס אין דער מיט — פאר זיך.

נאר פון די אלע דריי פענסטער האט די גרויסע ווינקעל־שטוב. ביים שענסטען העלסטען טאג, קיין איינציגען שטראל נישט באַ־קומען.

דאָס פענסטער לינקס, ווי דאָס מיטעלע פענסטער פאַר זיך, זענען פאַרמויערט געווען. פריי איז געווען נאָר דאָס איינציגע פענסטער רעכטס, דאָס אבער — מיט אַ שווער פרוכת פאַרהאַנ־גען, אַ דיק סאַמעטען פרוכת, מיט אַ שווער גאָלדענעם שלאַק פון אונטען...

נאָר פון באַלקען אַראָפּ האָט אַ קליין רויט לעמפּעל געהאָנגען, און האָט געוואָרפען קאַרגע רויטע שטראַלען איבער'ן טיש, וואָס איז אין מיט שטוב געשטאַנען.

און אַלטע כתבים, אַלטע פאַרמעטענע כתבים, מיט אַלטע רויטע וואַקסענע חתימות, מאָדנע גרויסע, וואונדערליך בולט'ע, זענען געלעגען אַרום טיש.

און ביי די כתבים אַרום טיש זענען מענשען געשטאַנען. יע־דערער פאַר זיין אַלטען פאַרמעטענעם כתב מיט דער רויטער וואַק־סענער חתימה — זיי זענען געשטאַנען און ווענען עפּעס באַראַטען...

און איך בין שטעהן געבליבען מיט דרך־ארץ אויף דער שוועל. און האָב געוואַרט, מען זאָל מיך באַמערקען און צורופען, און פרע־גען, נאָר וואָס איך בין געקומען, איך זאָל זיי דערצעהלען פון דער מחנה פייגעל, און וואָרענען זיי פאַר דער סכנה... קיינער האָט מיך אבער נישט גערופען.

קיינער האָט מיך נישט באַמערקט; אַזוי פאַרטיפט זענען זיי געווען אין די רעד. נישט ווילענדיג האָב איך דעריבער אויסגע־הערט זייער וכוח. פון וכוח, אבער וואָס איך האָב, נישט ווי־לענדיג, אויסגעהערט, איז קלאָר געוואָרען, אַז איך האָב פאַר זיי קיין נייעס נישט, קיין בשורה נישט; אַז זיי וויסען אַלץ אַליין, און באַראַטען טאַקע וועגען דער געפאַהר...

און איינער זאָגט: אַז מען מוז אַרויספאַלען און מלחמה האַל־טען מיט די פייגעל... מען דאַרף צונויפרופען די משרתים און באַ־וואָפענען זיי...

עס ווייזט זיך אבער אויס, אַז די איינוואוינער פון הויז זענען צו ווענינ און דערביי צו דיק, מלחמה צו האַלטען, און די משרתים זענען שוין לאַנג אַנטלאָפען, ווי די מייז פון אַ שיף, וואָס האַלט אין אונטערגעהן.

און א צווייטער ראט: מען זאל פארמאכען, פארריגלען און פארשליסען טיר און טויער. און לאזען זיך, ווען אפילו יאהרען־לאנג, באלעגערען. נאר דאס ווייזט זיך אויך נאריש אויס. אלטע שלעסער! מיט דער צייט זענען זיי פארזשאווערט געווארען און לאזען זיך נישט איבערדרעהען, אלטע ריגלען — און לאזען זיך נישט רוקען פון ארט אויף א האר!

זאגט אן אנדערער: איז פארפאלען! מוז מען אראפלאזען די קעפ און אויפנעמען די פייגעל, ווי ליעבע טייערע געסט, ביז זיי וועלען אריבערגעהן...

נאר, ווער ווייסט, צי זיי וועלען אמאל אריבערגעהן? וואו־אהין? און מען האט זיי נישט מיט וואס אויפצונעמען... ווייז און עסענוואַרג פאר א ל ע איז קיינמאל נ י ש ט געווען!

פאלט עמיץ נאך אויף אן עצה:

לאמיר זיך — זאגט ער — אויך פאר פייגעל פארשטע־לען, און ארויסגעהן אין מדבר אריין, און באהעפטען זיך צו דער מחנה, און מיר וועלען אויך פיקען אין זאמד, עסען אלט גראז און שילטען און געהן אויפ'ן אלטען הויז עס איינצונעמען... אבי לעבען צו בלייבען!...

דאס איז אבער נאך נארישער געוועזען, ביי דעם גאנצען עגמת־נפש, האבען זיי נאך צופיעל פלייש אויף זיך געהאט, און דערביי — קיין זכר פון פליגעל...

וואו נעמט מען פליגעל?

און אלע זענען טרויעריג און שטיל געווארען. און איך האב דערווייל אויף א זייט אן אויג געווארפען, און איך האב דערזעהן אז אלטען, גרייז־גרויען מאן, וואס איז געזעסען אפגעזונדערט פון ווייטען אין שווייגענדיג אויסגעהערט, וואס אנדערע זאגען.

עס איז א וואונדערליכער אלטער מאן געווען... ממש א וואל־קען איז איהם געלעגען אויפ'ן צואקערטען שטערן און דערביי האַ־בען די אלטע אויגען ווי שטאל געגלאנצט. און ארום די ליפען האט עפעס א מין ביטערער שמייכעל געשוועבט.

און איך טראכט מיר: ער איז זיכער דער קליגסטער פאר אלע, — פארוואס שווייגט ער? צי איז באמת שוין קיין עצה און קיין ראט נישט פאראן?

און ווי מיט א תשובה אויף מיין שטילער שאלה, רופט זיך פּלוצים אָן א יונגערמאַן, דאַכט זיך — דער אינגסטער פאַר אַלע און זאָגט:

— מען קאָן האָבן פליגעל! מיט דער צייט קאָנען אַלע האָבן פליגעל!

— ווי אַזוי? ווי אַזוי? — פרעגט מען פון אַלע זייטען.

— נעמט — זאָגט ער — די אַלטע כתבים און פאַרברענט... פאַרברענט זיי, די אַלטע פאַרמעטענע כתבים, מיט די רויטע, וואַקסענע חתימות, און רייסט אויף די פענסטער, און לאָזט אַרויס־פליהען זייער אַש, און לאָזט עס פאַרשטויבען זיך אויף אַלע פיער עקען פון דער וועלט...

און דער אינגסטער פון זיי איז א מקובל געווען. און ער האָט געוואוסט, אַז פאַרברענען·אַלטע כתבים איז א רפואה בדוקה און א טייערע סגולה, עס זאָלען אַרויסשפּראָצען פליגעל. אויב מען האָט זיי נאָר אין תוך, אינעווייניג!

און דער יונגערמאַן זאָגט און טוט וואָס ער זאָגט. ער שפּרינגט אַרויף אויפ'ן טיש, דערגרייכט מיט די כתבים צו דער רויטער פלאַם פון דעם לעמפּעל... עס הויבט זיך שוין א דינער רויך...

און אַנדערע, זעה איך, שפּרינגען איהם נאָך, מיט די כתבים אין די ציטריגע הענט, אויפ'ן טיש אַרויף, און ווילען אויך דער־גרייכען צו דער פלאַם; צו דער פלאַם, וואָס זאָל זיי רייניגען פון איבעריגען פלייש און שפּראָצען מאַכען פליגעל... און נאָך אַנדערע, וואָס האָבען שוין אויפ'ן טיש קיין פּלאַץ נישט געהאַט, לויפען צו צו די דריי פענסטער, און ווילען זיי אויפרייסען. — — —

נאָר אין דערזעלבער רגע איז אויפגעשפּרונגען דער אַלטער ווי א לייב, און ער האָט א בריל געטאָן:

— פעלשער, מערדער, אונטערצינדער!...

און ער האָט זיך אויסגעגלייכט, ווי אַן אייזערנע זייל, און האָט זיך אויפגעשטעלט אויף די נעגעל קעגען לעמפּעל, און מיט איין בלאָז האָט ער עס פאַרלאָשען...

און אין ווינקעל־שטוב איז פינסטער געוואָרען...

7.

אהן אסוף.

— און דער סוף פון דער מעשה? — בעטען מיר זיך, אז ר׳ נחמן׳קע איז שטיל געבליבען.

— עס איז נאך קיין סוף נישט פאראן — האט ר׳ נחמן׳קע געענטפערט, — פייגעל מיט פליגעל ווי פלוספעדערען, מיט צייכען פון פליגעל, און דארע שטעקעלעך במקום פיס, דערגרייכען נישט אזוי געשווינד צום אלטען הויז...

יוחנן מלמד'ס מעשה'לעך

א.

ווער עס גיט לעבען, גיט פון וואנען צו לעבען

1.

אַ הקדמה. איך בין אייך מוסר מודעה און בין מיך מתנצל, מיין דעה, אז עס איז קיין כפירה נישט פאראַנען.

רבותי! איך יוחנן מלמד, וויל אייך דערצעהלען א „מעשה". און די „מעשה", וואס איך וויל אייך דערצעהלען, וועט זיין ווי א רעדעל אין א ראד — א מעשה בתוך מעשה.

אוןביידע „מעשיות" טראכט איך מיר נישט אויס פון קאפ. זיין נישט, ווי דער עולם זאגט, פון פינגער ארויס; איך בין, ברוך השם, קיין שרייבערל נישט, מיינע אבות אבותינו זענען קיין שרייבער נישט געוועזען.

און דערצעהלען וועל איך אייך פשוט'ע דבורים, אהן זאלץ און אהן שמאלץ: מליצות האב איך פיינט... ווער עס זאגט אמת, דער דארף קיין מליצות נישט... דער רעדט פראסט מאמע־לשון...

נאר אן הקדמה מוז איך אייך געבען: איך האלט פאר מעגליך, אז די מעשיות, וואס איך וויל דערצעהלען, וועלען אייך אויסווייזען באשיינפערליך, אז אין אסך זאכען זענט איהר, רבותים, צו זייט פארקראכען; אז איהר האט אייך צופיעל פארלאזט אויף אייערע חושים; אז אויף דער וועלט זענען פאראנען אזעלכע זאכען, וואס האבען זיך נישט גע'חלומ'ט, נישט אייך, נישט די גרעסטע חכמים אייערע... בעט איך אייך טאקע, איהר זאלט קיין פאראיבעל נישט האבען.

וואלט איהר — גלויבט, נישט — נישט!

אגב, וויל איך מיך פארענטפערען פאר אנשי שלומנו.

אנשי שלומנו קאן פארדריסען, וואס איך זאג מכלומר'שט אויס פון חדר. בפרט היינטיגע צייטען מיט אזויפיעל כופרים... און דורך זיין קאן אפשר ארויסקומען א תקלה, חס־ושלום!... האב איך טאקע פאר אנשי שלומנו א בשורה טובה! איך וויל זיי אנ־זאגען, אז עס איז גאר קיין כפירה, חס־ושלום, נישט פאראנען; עס איז איינגאנצען אן אויסגעטראכטע מעשה!

די גאנצע וועלט איז סאמע אמונה!

און קאן דען אנדערש זיין?

די וועלט איז גרויס אהן א שיעור, טאקע אין־סוף! און אונ־זער מח, איז אזוי קליין, אזוי פיצעל, אז מיר זעהען אויס ווי א מענש, וואס געהט ארום אין א פינסטערער נאכט, אין א וויסטער, פינסטערער מדבר, מיט א גראשענדיג ליכטעל אין דער האנט, וואס לייכט קוים ד' על ד'!

איך האלט מיך ביי מיינעם: אהן אמונה איז נישט מעגליך! מיט'ן שכל אליין קאן מען נישט אויסקומען. אלא וואס? דיזעלבע פוסטע שרייבערלעך, וואס מאכען די ביכלעך פאר'ן המון־עם, פאר די קעכינס און דינסטמוידען, וואס טראכטען אויס מעשיות פון גזלנים און רוצחים, פון פאלשע וועקסעל און פאלשע געלט־מאכער, — אבי איבערצושרעקען דעם עולם, דאס בלוט זאל אויפקאכען — אט די אייגענע שרייבערלעך, האבען אויסגעטראכט די כפירה, דאס אפיקורסות! און אויך מהאי טעמא, איבערצושרע־קען דעם המון — די דינסט־מיידען מיט'ן שוסטער, מיט די שניי־דער־יונגען...

דער אמת איז: אהן רחמנות—אהן רצון! אויף פראסטע אידיש הייסט עס, — א מענש, וואס גלויבט נישט, וויל גאר נישט, גלוסט צו גארנישט!

אזא מענש איז נישט מעהר, ווי א שטיק ליים, א גולם!

און, אויב דו זעהסט, אז מענשען האבען תאוות, אבער זיי ברעכען די תאוות צוליעב גרעסערע, אדער העכערע תאוות, אז מענ־שען, על כל פנים, עסען און טרינקען, האבען שלום־בית, ארבייטען מיט שוויים, דער מח איז פארטון אין מסחרים, — זאלסט דו ווי־

סען, אז זיי גלויבען! אז זיי גלויבען לכל הפחות אין זייער אייגענע לעבען!...

וואָרים מסופק זיין, קאָן מען אין דעם אויך! אז מען וויל, זאָגט מען — גאָרנישט! און טו עפּעס!

דער כּלל איז: אַלע גלויבען! נאָר וואָס דען? איינער גלויבט, אז דער לויתן געהט פאר׳ן שור־הבר: און דער אַנדערער זאָגט: ניין! דער שור־הבר איז פריהער, און דער לויתן קומט דערנאָך. אלס צו־ביים. און א יונגערמאַן א משכיל, וואָס גלויבט נישט, נישט אין שור־הבר, נישט אין לויתן, גלויבט אין עטער! און וואָס איז אזוינס דער עטער? האָט מיר זייערס א מענש פארטייטשט, אז עטער איז אזוינס, וואָס איז נישט קיין גוף, נישט כח בגוף; נישט קיין נשמה, נישט קיין רוחניות גאָר... און ער פארנעמט גאָרנישט קיין אָרט, און האָט נישט קיין משקל... מיט איין וואָרט: א „יאָ“ און א „ניין“ צוזאַמען!

פרעג איך איהם, צי ער האָט געזעהן דעם עטער?

ניין, — זאָגט ער, — נאָר ער גלויבט! הכלל — מען גלויבט!

וואָס דען איז דער חלוק?

נישט מעהר, נאָר וואָס יעדערער האָט זיך ז י י ן רבי׳ן, ז י י ן אמונה, כּמעט — זיין עבודה־זרה׳לע!

אַלע קוקען פרעמדע אין מיילער אריין! אַלע קושען, נאָר איינער קושט דאָס פּרוכת, כאָטש ער ווייסט נישט, וואָס אין אָרון שטעהט; און א צווייטער — דעם „מגלה טמירין“, אז ער פאַלט איהם אראָפּ פון טיש!

און בעיני ראיתי — געזעהן האָב איך מיט מיינע אויגען, ווי איינער פון זייערע לייט האָט א קוש געטאָן דעם „מסתרי פּאַריז“! און, לויט איך האָב געהערט פון א זיכערען מענש, איז דער „מסתרי פּאַריז“ א „מעשה נורא“ פון עפּעס א „חרבונה“, — נישט אונזער חרבונה, דער „זכור לטוב“ פון דער מגלה — נאָר עפּעס א האַלץ־העקער פון פּאַריז, וואָס איז ארומגעגאַנגען מיט באָרוועסע פיס אויף שטיקער גלאָז; און נאָך אזעלכע שקרים, וואָס א פאַריזער שקרן האָט אויסגעטראַכט, און א ווילנער משכיל האָט איבערגע־שריבען אויף לשון־קודש!

רבותי! איך האָב, ברוך השם, אָפּגעלעבט א שטיק וועלט. ביז׳ען ביז איך געווען מלמד אין דערפער און אין שטעדטלעך, אין

אין גרויסע שטערט! שוין א יאָהר זיבּען בּין איך, בּרוך השם, מלמד אין ווארשוי, און קום, געלויבּט דער אויבּערשטער, צווישען מענשען. און קען מענשען...

איך קען מתנגדים, וואָס שפּרינגען אויס דער הויט פאַר א „ויצמח פורקניה”; חסידים, וואָס האַלטען די, וואָס פאָהרען צו אַנדערע רבּיים, פאַר כופרים בּעיקר, חס ושלום!

אויך קען איך משכּילים, אסך משכּילים: גרעסערע און קלע־נערע, קענער און אַזוי שרייבּערלעך, און אפילו אסך, אסך מופקרים!

דאָס אַלץ קען איך! נאָר קיין כּ ו פ ר, דאָס האָבּ איך נאָר בּיז'ן היינטיגען טאָג נישט געזעהן!

איך האָבּ אפילו די העזה צו זאָגען, אַז צווישען דעם גאַנצען עולם משכּילים, איז נישטאָ איינער, וואָס זאָל האָבּען זיין אייגע־נעם שניט! וואָס זאָל האָבּען זיין אייגענע שטה, זיין אייגענעם דרך. איך האָבּ אפילו צווישען גאַנצען עולם משכּילים נישט געזעהן קיין מענשען, וואָס זאָל קוקען אויף עפּעס מיט אייגענע אויגען... אויס־סער, אפשר, צוויי־דריי גדולים — קאָרפּען־קעפּ... די רעשט, — ווי איהר קוקט זיי אָן — די גאַנצע חברה משכּילים, זענען נישט ווערט, זאָג איך אייך, קיין אויסגעבּלאָזען איי! זיי זענען אויך חסידים. נאָר אַנדערע חסידים! זיי גלויבּען אין ז י י ע ר רבּי'ן! און זיי הענגען אין זייער גדול הדור, פּונקט ווי מיר אַן אונזער גדול הדור!

איך קאָן שווערען בּנקיטת חפץ, אַז קיינער פון זיי האָט נאָר קיין שטה נישט. אפילו נישט אויף חיי שעה! נאָר אַלץ אמונה אינ'ם גדול. און זיי טוען איהם נאָך, און ווייסען אפילו קיין חלוק נישט צווישען דעם, וואָס דער גדול האָט געזאָגט מיט ישוב הדעת, מיט א קלאָרען שכל, מיט אַן ערנסט, און וואָס ער האָט געזאָגט אין פּלוג, צי אין כּעס, צי גאָר לשם נצחון!

פּונקט ווי אנשי שלומנו, עס פעהלט נאָך נישט א האָר!

און קומט צו מיר איינער פון דער חברה, און זאָגט מיר, אַז ער איז א כופר, — עס איז דאָך נאַריש, איך וועל דאָך איהם נישט מביש זיין, — נאָר ווייסען וויים איך, אַז ער מאַכט חוזק, אָדער גלאָט ער מאַכט זיך גרויס! אַז דוקא אַזוינער — האָט מורא בּיי־נאַכט אַרויסצוגעהן איינער אַליין! און אפשר מ י ז ער אַזוי זאָגען, די פּרנסה וויל אַזוי! און, וואָס טוט אַלץ נישט א מענש צו־ליעבּ פּרנסה!... עס קאָן אויך זיין א מענש — א נאַר, כּתם א

שוטה; אזוינער, וואס ווייסט נישט, וואס ער ווייסט נישט, איז וואס מען מוז גלויבען!...

און אויב אזוי, וואס זאלען מיר זיך שעמען מיט דעם, אין וואס מיר גלייבען?!

מיט וואס זענען אנשי שלומנו ערגער פאר דער חברה משכילים, וואס טוען נישט מעהר, נאר דערצעהלען און דערצעהלען באבע מעשיות און שבחים פון זייערע גדולים? באשר בכן — אונזערע מעשיות זענען נישט קיין איסגעטראכטע? באשר בכן — מיר שרע־קען נישט דעם עולם מיט גזלנים, רוצחים, פאלשע געלט און פאל־שע וועקסעל־מאכער! דוקא מוז מען שרייבען, וואס עס איז נישט געשטויגען, נישט געפלויגען?

און בפרט, אז איך וויל נישט דערצעהלען קיין מעשה מעבר לים, און נישט קיין מעשה פון קדמונים, נאר א זאך, וואס האט זיך געטראפען, דא, אין אונזער ווארשוי, און דוקא ערשט נישט לאנג!

איי וואס? עס וועט קומען איינער און זאגען לא־כן! שקר די זאך!

אדרבה, זאל ער קומען, זאל ער די העזה האבען! איך, ברוך השם, — בין, א פראקטער מלמד, נישט קיין שרייבערל, חס ושלום. — און מיין מלאכה איז נישט קיין ליגענט, און מיין פרנסה איז נישט פון ליגענט!

הכלל — די מעשה איז אמת, — אפשר וועט עמיצער קימען און געבען אן אנדער פירוש? וועלען מיר הערען!

און ביז אהער איז די הקדמה, ציגנד געהט די מעשה גופא!

2.

דעם שוויגערס, זכרונו לברכה, א גליוד־ווערטעל; די מעלות פון מיין אחי, עליו השלום; אן התחלה־טובה.

מען דערצעהלט פון שוויגער, עליו השלום, אז איינ־מאל האט מען איהם געפרעגט, פארוואס ער זאגט נישט קיין תורה ווי אלע צדיקים? האט ער, — ווי זיין שטייגער איז גע־ווען, — געשווינגען.

אין א שעת רצון אבער, אז מען איז צו איהם צוגעשטאנען,

שטארק מפציר געווען, האט ער מיט זיין שמייכעלע אזוי געזאגט:

די וועלט — זאגט ער — וואונדערט זיך אויף *מיר*, פארוואס איך זאג *נישט* קיין תורה; און איך וואונדער מיך אויף *זיי*, ווי *קאנען* זיי גאר זאגען תורה? ווי קאן מען עס אנהויבען און אויסלאזען א תורה, אז די תורה האט נישט, נישט קיין התחלה, נישט קיין סוף, אז זי איז אין־סוף!

אלא מאי? דער ענין דערפון איז אזוי: די, וואס הויבען נישט אן צו קענען די תורה, און זאגען, וואס עס קומט זיי אין מויל אריין. הויבען אן, ווען און וואו זיי ווילען, און ענדיגען וואו און ווען זיי ווילען! ווארים די תורה, וואס זיי זאגען, איז נישט דער אין־סוף; נישט דעם רבונו של עולם'ס תורה! נאר *זייער* אייגענע, אויסגעטראכטע תורה!... אזוינער אבער וואס *קען* תורה, זאגט נישט קיין תורה. ווארים ער ווייסט נישט, וואו אנצוהויבען און וואו אויסצולאזען!

און לאמיר זעהן אין וועלט־זאכען, למשל: ביי א דין־תורה. מען רופט אן עדות. אז עהרליכער מאן, וואס וויל נישט און קאן נישט זאגען קיין ליגענט, אז ער שטעלט זיך פאר'ן בית־דין, הויבט ער אן פון ששת ימי בראשית, און קאן גארנישט צוקומען צו דער זאך; בפרט צום סוף המעשה... אבער דער, וואס זאגט אויס'ן קאפ ארויס, דער איז זיך אלץ מסדר, דער רעדט ווי א מענש, דער ווייסט אן אנהויב, און ווייסט א סוף... און די מעשה אליין גיסט זיך ווי א בוימאויל!

הוא הדין ביי א מעשה: א שרייבערל, וואס נאגט אויס, ווי מען זאגט, פון פינגער, קאן אנהויבען און ענדיגען א מעשה, ווי ער וויל, ווען ער וויל... עס איז זיין אייגענע זאך, טוט ער מיט איהר ווי ער וויל! וויל ער, מאכט ער זי גרויס, וויל ער, מאכט ער זי קליין... איך אבער, וואס וויל דערצעהלען דברים כהויתן, — אן אמת'ע מעשה, ווייס איך טאקע נישט, פון וואנען אנצוהויבען און וואו זיך אפצושטעלען! „אין כל חדש תחת השמש" — יעדע זאך הענגט אפ פון א פריהערדיגער זאך, און די פריהערדיגע זאך אין א נאך פריהערדיגער, און יענע ווייטער איז אויך נישט צו פארשטעהן, אז מען ווייסט נישט, וואס *גאר* פריהער איז געווען, און אזוי קומט מען צו ששת ימי בראשית...

נאר לכבוד אחי אהובי זיינוועל־יחיאל, עליו השלום, וועל איך אנהויבען ביי איהם...

עס איז ידוע לכל — די גאנצע פראנצישקאנער גאס ווייסט, אז מיין ברודער, זכרונו לברכה, איז געוועזען א למדן מופלג און אן אמת'ער ירא שמים.

אז אלמן איז ער געוועזען, און אויף דער עלטער איז ער געבליבען איינער אליין מיט דער טאכטער, ברכה לאה, א בתולה, להבדיל בין החיים והמתים! געלעבט האט ער איין דחקות, קנעלען האט ער שוין כח נישט געהאט, איז ער טאקע, נישט פאר אייך געדאכט, נישט פאר קיין שום איד געדאכט, געבליבען אהן ברויט; און די בתולה ברכה לאה וואקסט קיין עין־הרע, אויף הייוועז... הכלל — צרות צרורות!

וואס טוט דער רבונו של עולם? קומען זיך צוזאמען עטליכע בעלי־בתים, טאקע אנשים חשובים, פיינע בעלי־בתים, וואס האבען ביי איהם קינדער געהאלטען, און נעמען אויף זיך חתונה צו מאכען ברכה לאה'ן, און צו געבען מיין ברודער, עליו השלום, אויף הוצאות. ער זאל זיך אוועקפאהרען קיין ארץ־ישראל.

הגם די נסיעה איז נישט געקומען לידי גמר, ווייל עס האט'ן, לא עליכם, אנגעכאפט דער פעהלער, און ער איז, לא עליכם, נפטר געווארען אויפ'ן וועג, האט ער דאך זוכה געוועזען צו זעהן צפת, וואו ער איז נסתלק געווארען, און איז דארט געקומען בכבוד גדול צו קבר־ישראל.

דער צפת'ער רב האט געהאלטען א שארפען הספד און האט'ן אפגעדרוקט, דעם הספד, אין ספר „מרגליות טובות", וואס ער האט ארויסגעגעבען, און ווער עס קוקט אריין, לעקט די פינגער.

און, אז איך האב שוין אן התחלה, וועט שוין געהן די מעשה גופא...

3.

די מעשה גופא! נישט געטראפען, צרות צרורות, ברכה־לאה ווערט אן עגונה.

גדולה צדקה, צדקה איז א גרויסע זאך! אבער נאר פאר די, וואס גיבען צדקה. נישט מקנא בין איך אבער דעם, וואס נעמט צדקה, וואס מוז, נעבעך, אנקומען צום גבאי של צדקה...

און מקנא בין איך מיין ברודער, עליו השלום, וואס איז נפטר געווארען צו דער רעכטער צייט, און האט די שפּעטערדיגע צרות נישט געזעהן!

ווארים די בעלי־בתים, וואס האבען געגעבען אויף הכנסת כלה, האבען גאר פארגעסען, אז ברכה לאה איז א בת תלמיד חכם, און א כשר'ע פרומע נשמה... און מען האט פאר איהר נישט געזוכט קיין חתן לפי כבודה, ועל אחת כמה וכמה נאכ'ן פאטערס כבוד...

זייער גאנצער מיין איז געוועזען, צו געבען איהר א מאן א ברויטגעבער; איינמאל פאר אלעמאל, אראפּצואווארפען פון זיך דעם עול!...

האבען זיי טאקע געטאן אהן ישוב הדעת, אבי גע'פטר'ט.

און מען האט באקומען א בחור'ל בזול, אן איינגעהער ביי אדוואקאטען!

קיין גרויסע זאכען האט ער נישט פארלאנגט; מפרנס זיין א ווייב קאן ער, — האט מען צוגעקלאפּט.

האט מען געמאכט מלבושים, איינגעלעגט נדן, גערופען כלי־זמרים, געשטעלט א חופה, —

מזל טוב, מזל טוב!

מ י ר, דעם אמת זאגענדיג, איז דער בחור נישט געפעלען. מיין פייגע, זאל געזונט זיין, האט אויך געזאגט, אז ג א ר פון די אנטיקען איז ער נ י ש ט, נאר. אז אחי, עליו השלום, האט גאר־נישט געזאגט, האבען מיר אודאי געשוויגען.

און דאס שווייגען איז קיין חכמה נישט געווען!

קוים איז אחי, זכרונו לברכה, אפּגעפאהרען, האט זיך אנגע־הויבען אן עסק! עס האט זיך אויסגעוויזען, אז עס איז נ י ש ט, ווי עס דארף צו זיין!

מן הצד בין איך געוואר געווארען, אז דער שלום־בית ביים זוג, איז אביסעל הינקענדיג: מען קריגט זיך, מען מאכט אביסעל קולות, שכנים קלאפּען אין די ווענט!

אויך האב איך געהערט, אז ברכה לאה וויל נישט ליידען, וואס בעלה, משה ישראל, איז נישט קפּריסינ'דיג־פרום!

און ע ר ווייטער מאכט איהר א מורא, אז ער וועט זיך נאך אנטון דייטש, און וועט ווערען א ל י י ן אן אדוואקאט!

אויך טענ'עט משה ישראל, אז די בעלי־בתים האבען איהם

אריינגענארט אין זאק. מען האט איהם געוויזען אן אנדערע, א שענערע כלה; אויף דער וואלט ער נישט באשטאנען! און איהרע מלבושים געפעלען איהם אויך נישט, צוזאמענגעקליבענע, — זאגט ער, — אלטע לאבעס...

מען האט איהם צוגעזאגט, — זאגט ער, — קעסט, און מען וויזט איהם א פייג!

און נאך א טענה האט ער, אז ער האט גערעכענט אויף קרבות מיט די בעלי־בתים, ווי ער זאגט — פראטעקציע, און זיי, אז זיי האבען זיך נאר אנגעגעסען און אפגעטאנצט אויף דער ארעמער חתונה, לאזען זיי איהם נישט פאר די אויגען...

פארשטעהט זיך, אז אריינמישען זיך אין דער ערשטער שעה, האב איך נ י ש ט געוואלט... בעלי בתים און זוגתי, פייגע תחיה, האבען נישט געלאזט... און וואס איז דאס פאר א נייעס? עס טרעפט זיך ביי לייטען! נאך דער חתונה, איידער מען געוועהנט זיך צו, טרעפט זיך גאניז אפט מחלוקת צווישען מאן און ווייב. דער־נאך — הרגל נעשה טבע, מען ווערט געוועהנט, לעבט מען!

און באמת, איך מיט זוגתי פייגע תחיה, האבען מיר אויך דאס ערשטע יאהר נאך דער חתונה זיך אויפגעשטויסען... דערנאך אבער, אז זוגתי פייגע האט אנגעהויבען קינדלען, פון קעסט איז מען אראפ, האט מען די נארישקייטען אוועקגעלעגט.

איך האב מיר אנגעהויבען זוכען א שטיקעל עסק... עס איז מיר נישט געראטען; בין איך געווארען מלמד, און גאר נישט, מען לעבט, ברוך השם, הלואי, ביז הונדערט און צוואנציג יאהר!

הכלל, — שוויג איך! און בפרט אז אין קורצען האט מיר זוגתי פייגע, תחיה, א וואונק געטאן אויף ברכה לאה'ן, ווי איינער זאגט: פארשטעהסט!! דארף מען דאך מיר קיין פינגער אין מויל אריין נישט לעגען; טראכט איך: סימן טוב ומזל טוב!

לאזט זיך אבער אויס א בוידעם!

ער איז דאס איינענע וואס פריהער, נאך ע ר ג ע ר ווי פריהער.

אונזער תכשיט האט אברהם אבינו'ס מעלה: ער רעדט ווע־ניג און טוט אסך; לא די, וואס ער האט זיך אנגעטאן דייטש, האט ער נאך אנגעהויבען שפילען גאנצע נעכט אין קארטען!

נאכט אויף נאכט ברענגט ער זיך אהיים חברה־לייט, נויט נאך ברכה לאה׳ן, זי זאל זיי מאכען טיי, געבען אביסעל בראנפען, מאכען א הערינג, און דוקא מ י ט עסיג און מ י ט בוימאויל. א נישט — פאסט זיי נישט! צום פארבייסען מוזען זיי האבען ווייסע זעמעל; ברויט — חס ושלום! און טאמער פעהלט עפעס פון די זיבען זאכען, מאכט ער קולות! און ער שפעט נאך פון איהר! מאכט פון איהר לייטען־געלעכטער!

נאך א שאש, זידעלט ער נאך און שילט!

זעה איך שוין, אז עס איז נישט היטב, אז מען טאר שוין נישט שווייגען; מאך איך מיר א לב און איך געה צום זוג.

איך קום אריין, הויב אן, פארשטעהט זיך, מיט גוטע דבורים. מיט פיינע דבורים, אפילו מיט אן הלצה׳לע, ווי מיין שטייגער איז. פאר גוטפריינדשאפט מאך איך מיר א געלעכטערל און זאג איהם, אז אבוואל ער איז א פושע ישראל, איז נאך פונדעסטוועגען קיין סכנת נפשות נישט! און דערצעהל איהם די גדולות פון א בעל־תשובה... און זאג איהם, אז ברכה־לאה׳ס זכות אבות וועט איהם ביישטעהן! זאל ער נאר, זאג איך, אנהויבען... זאל ער נאר האבען א ה ר ה ו ר תשובה!

איך זאג איהם נאך צו, אז איך וועל איהם מקרב זיין, מיטנעמען אין מיין שטיבעל אריין. און, אז איך וועל, אם ירצה השם, פאהרען, וועל איך איהם אויך מיטנעמען, וכדומה אזעלכע ווייכע דבורים.

פלאצט ער אבער פאר געלעכטער!

ער לאכט אוים מ י ר, אוים׳ן ש ט י ב ע ל, אוים׳ן ר ב י ׳ ן. ער איז מיר מוחל — זאגט ער — די אלע גליקען. איך זאל איהם נאר ברכה־לאה׳ן צונעמען!

דערביי רעדט ער אזוינע דבורים, — נישט פאר׳ן מויל צו ברענגען!

באין ברירה, האב איך שוין אנגעהויבען אביסעלע הארטער. האב איך איהם שוין געזאגט, אז כאטש ער געהט דייטש, איז ער פארט אן עם־הארץ, א שוטה. און ווייטער האב איך איהם גאר אהן פחד געזאגט: אז אויב ער וועט תשובה טון, איז רעכט, און אז אויב נישט, וועט ער זיך טאקע אויסרעכטען א שווארץ, פינסטער יאהר אין גיהנום!

צולאכט ער זיך ווידער אויף א קול! ווער גיהנום, וואס גיהנום? ! גלייך ער וואלט דארט געווען און געזעהן, אז עס איז, חס ושלום, קיין גיהנום נישט פאראן!

און דערנאך ווייזט ער מיר נאך, דער עזות מחוצף פנים, די טיר!

וואס האב איך געזאלט טון?

ברכה־לאה, זעה איך, איז גרין און געל, די טרערן גיסען זיך איהר ווי וואסער, געה איך ארויס און שיק דעם מחוצף רופען צום דין.

קומט ער נישט, ווארט איך א צייט...

מיט דער צייט איז די זאך שטיל געווארען! איך הער נישט...

און הערען הער איך נישט, ווייל דער פושע ישראל האט אנגעזאגט ברכה־לאה'ן, איהר פוס זאל איבער מיין שוועל נישט קומען; מכות אכזריות וועט ער זי שלאגען! מילא, איז דאך ברכה־לאה אן אשה כשרה, טוט זי, וואס דער מאן הייסט; זיצט זי אין דערהיים און שלינגט די טרערען בסוד.

הער איך נישט; ווייס איך נישט!

דערווייל באקום איך מיינס אן אייגען פעקעל צרות!

זוגתי פייגע ווערט מיר קראנק, דער רופא זאגט — היץ, די שכנים — עפעס אנדערש, מיר דאכט זיך — אן עין־הרע.

די שטוב האט קיין בעל־הבית'טע, די קינדער קיין מאמע נישט, און קיין טאטען אויך נישט, ווייל עס איז בין הזמנים, און עס פעהלט מיר נאך א צוויי דריי תלמידים!

איז ווייניג? בין איך אליין אויך נישט אינגאנצען!

די וואַרשעווער טרעפ נעמען מיר ארויס דאס חיות! און דא יאגט מען מיך פון אלע זייטען: דער בעל־הבית וויל דירה־געלט,— פאר צוויי קווארטעל נישט באצאהלט! און דער רעווירא-ווע וויל דוקא, איך זאל נאך צודינגען א שטוב, עס זאל זיין גרויסער פאר די חדר־אינגלעך, מעהר לופט זאלען זיי האבען!

גאט זאל מיך נישט שטראפען דערפאר, — האב איך טאקע אן ברכה־לאה'ן פארגעסען!

און דערמאן איך זיך אמאל, טראכט איך, אז עס איז שטיל, האט אודאי דער רשע תשובה געטאן, און עס איז חוש־וואך!

פשוט — אז עס נעהט איהר גוט, שמעקט זי נישט אריין צו ארעמע קרובים...

נאר איינמאל, קום איך אהיים מיט א פאר'חלש'ט הארץ און געשוואלענע פיס, לא עליכם, — וויל איך מיר וואשען, — נעמען וואס עס איז אין מויל אריין, אפבענשען און אויסציהען זיך די ביינער אין בעט, — דערצעהלט מיר זוגתי פייגע א בשורה טובה: ברכה־לאה איז דא געווען און האט געוויינט מיט ביטערע טרערען; געזאגט, אז מיר זענען פשוט'ע רוצחים, אז אונז ארט גארנישט איהר פינסטער מזל, אז זי איז א וויסטע יתומה, עלענד ווי א שטיין.

דערצעהלט האט זי, אז בעלה משה ישראל טוט איהר אן געברוינטע לייד. אז ער איז איהר א דם־שונא; ער שלאגט און הרג'עט זי. ער האט איהר כמה פעמים בלוט געלאזט פון דער נאז, פון די אויערען...

איך פרעג זוגתי פייגע'ן: היתכן? א איד זאל שלאגען א ווייב, בפרט נאך א מעוברת'ע?

ענטפערט זי מיר, אז דאס איז טאקע זיין משוגע'נער כעס! משה ישראל איז שוין גאר, גאר אראפ פון דרך... קיין בטחון האט ער נישט, — שרייט ער, אז ער האט נישט פון וואנען צו לעבען. וויל ער, ימח שמו וזכרו, ברכה־לאה זאל, חס ושלום, אן זיך א מעשה טון...

די גאנצע וועלט, — זאגט ער, — טוט אזוי!

אלע גביר'ישע ווייבער טוען אזוי!

און ווייל זי וויל נישט, שלאגט ער זי און שילט זי מיט טויטע קללות, זי מיט'ן פאטער צוזאמען!

אז איך האב דערהערט, אז ער שילט אחי, זכרונו לברכה, ביז איך שוין געווארען מלא חימה! פארגעס איך, וואו איך האלט אין דער וועלט, כאפ דעם שטעקען: מיין טויט, אדער זיין טויט! קוי־לען וועל איך דעם כלב! און לויף אהן א הארץ, אהן אן אטעם...

און איך בין געקומען און געזעהן — — —

צרות האב איך געזעהן!

די טיר איז אפען... אין שטוב — פינסטער־חשך... דער חברה־מאן איז נישט דא! עוקר געווען!

קיין כלים, קיין בעטגעוואנט, — אפגעצויגען האט ער זי... און זי וואו איז?

זי ליגט, אויף דער פאדלאגע ליגט זי, זי ווארפט זיך...

4.

א נס, זוגתי פייגע תחיה און איהרע מעשים. מען ווארפט מיך ארויס און וואו איך געה.

א נס איז געשעהען, וואס זוגתי פייגע האט, קיין עין־הרע, א שכל־הישר.

אז איך האב געכאפט דעם שטעקען און געשריגען, אז איך געה ממית'ן דעם כלב, האט זיך זוגתי פייגע גארנישט גענומען צום הארץ... זוגתי פייגע ווייסט גאנץ גוט, אז איך בין, חס ושלום, קיין רוצח נישט, אז א פליג אויף דער וואנט, וועל איך אויך נישט טוי־טען. זי ווייסט, אז, ווען איך קום שוין גאר אין כעס אריין, הויב איך ערשט אן צו וויינען. אזא טבע האב איך שוין, פאר כעס גיי־סען זיך מיר טרערען ווי וואסער.

און דאס ווייסט אויך זוגתי פייגע, אז אפילו די תלמידים מיינע שלאג איך אויך נישט ווי עס דארף זיין, און די בעלי־בתים האבען אויף מיר תרעומות דערפאר; איך אליין האב אויך אמאל מורא, אז איך בין נישט יוצא פאר גאט און פאר לייט; מען דארף אמאל א שמיץ! און בפרט, זייט איינער פון מיינע תלמידים איז ארויס לתרבות רעה, גלויב איך אודאי, אז מען דארף א שמייז...

נאר, לאמיך נישט ארא פ אין א זייט!

הכלל — זוגתי פייגע ווייסט, אז איך וועל איהם קיין רעה נישט טון, זיצט זי זיך רוהיג אויפ'ן בעט. שפעטער אבער, אז עס איז אריבער איין שעה און א צווייטע שעה און איך קום נישט, האט זיך ערשט זוגתי פייגע דערשראקען; איז ביי איהר געבלי־בען, אז איך האב טאקע דעם כלב קורע־כדג געווען און מען האט מיך איינגעזעצט תפוש!

נו — נו! פארגעסט זי שוין אלע יסורים, פארגעסט זי די קינדער אין די בעטען, דאס ביסעל כלי־בית אין שטוב; כאפט זי

אויף זיך וואס עס איז, און לויפט מיר נאך. זי האט אפילו פאר־
געסן די טיר צו פארשליסן!

איך קוק מיך אום, — זי איז דא, און קוים איז זי געקומען,
האט זי שוין מיט איין בליק דערקענט, וואס עס טוט זיך!

קודם כל, אז זי זעהט, אז איך שטעה ווי א גולם, גיט זי א גע־
שריי: בטלן!

און תוך כדי דבור רייסט זי אויף די טיר און שרייט. גע־
וואלד! שרייט זי. און עס באווייזן זיך באלד עטליכע שכנות, און
זוגתי פייגע קאמאנדעוועט, און די שכנות טוען. און איינע האט
מיך טאקע, אויף זוגתי פייגע'ס באפעהל, ארויסגעווארפן פון
טיר...

וואו געהט מען? אין גאס איז א נאסער שניי, דער ווינט
פאטשט אין פנים אריין, גנב'עט זיך אריין דורך די לעבער פון
מיינע מלבושים...

געה איך אין בית־המדרש אריין.

אין בית־המדרש זענען נאך געזעסן עטליכע מענשען, וואס
קוקען נאכ'ן דאווענען אריין אין א ספר.

נעם איך מיר אראפ א גמרא!

און שוין! איך דארף נישט מעהר!

קוים עפען איך די גמרא — אוים ברכה־לאה! אוים דער מאן
איהרער, דער רשע מרושע — אוים וועלט!

ווער איז אן עגונה? ווער איז אנטלאפען? ווער איז א מקשה
לילד? גארנישט! גארנישט!

— — — — — — — — — — — — — —

5.

מיינע תלמידים. ווער איז מיין רבי? זו תורה וזו שכרת.
משל לצפור... הרהורים רעים און ספקות.

אז איך אליין לערען אמאל מיט חשק, קאנען עס מיינע גביר'יר־
שע תלמידים נישט פארשטעהן. זיי פרעגען מיך, צי איך דארף
א ו י ך נאך לערנען? ווער מ י י ן רבי איז?...

די שוטים! זיי ווייסען גארנישט. אז די וועלט איז גאר א וואוילער רבי. אז דאגת פרנסה איז א רבי! צרות צרורות זענען נוטע מלמדים... דער יתוש, וואס קראצט אלץ־אין־איינעם אין מח מיט'ן „אם תאמר: מה נאכל?" איז גאר א פייערדיגער רבי! און זיי אליין, די תלמידים מיינע, און די פאטער'ס זייערע — די בעלי־בתים מיינע, זענען אויך גאר פיינע מלמדים... אוי, ווי פיין!

אלץ טרייבט צום לערנען!

אבער זו תורה וזו שכרה!

מיש איך אויף די גמרא, — ווער איז צו מיר גלייך.

אז איך עפען די גמרא, פליה איך, אז דער הימעל האט זיך מיר געעפענט! אז דער רבונו של עולם האט מיר מיט זיין גרויס חסד געגעבען פליגעל; גרויסע, ברייטע פליגעל האט ער מיר גע־געבען! און איך פליה מיט זיי; און אדלער בין איך! און פליהען — פליה איך וויים, ווייט! נישט מעבר לים; פון דער וועלט ארויס פליה איך!

פון דער וועלט מיט שקר, מיט חנופה, מיט יסורים רעים!

און איך פליה גאר אין אן אנדער וועלט אריין! אין א נייע וועלט, אין א וועלט פון כל־טוב, פון רק טוב; אין א וועלט, אהן א דעה פון בויכיגע בעלי־בתים, פון מיוחסים — עמי־הארצים; א וועלט אהן א צורת מטבע, אהן דאגת פרנסה. דארט איז נישט דא קיין מקשה לילד, קיין הונגעריגע קינדער, קיין ווייבערשע קולות!

און דארטען בין א י ך, א י ך דער ארעמער, קראנקער, דערשלאגענער, אויסגעהונגערטער און אויסגעדארטער מלמד, — איך עני מדוכא, וואס שטומט דא ווי א פיש, וואס מען טרעט דא ווי א ווארעם, — א י ך בין עס דארט דער מענש, דער מיוחס, דער בעל דעה! און פריי בין איך, און פריי איז מיין רצון, און צו שאפען האב א י ך! וועלטען בוי איך אויף און וועלטען צוואווארף איך! און איך בוי מיר נייע אויף זייער ארט! נייע, שענערע און בעסערע וועלטען! און איך לעב אין זיי, פליה ארום אין זיי, אין גן־עדן בין איך... אין אמת'ן גן־עדן!

און ווייסען וויים איך, אז איך וויים מעהר, ווי דאס, וואס איך וויל און קאן אויסזאגען מיינע תלמידים, און וואס איך זאג מיר אליין אוים! און איך פיהל אזוינס, וואס מען קאן איבער די ליפען נישט ברענגען: וואס קיין אויג זעהט נישט און קיין אויער הערט

נישט, נאָר אין האַרץ וואַקסט עס, דאַרט לעבט עס, דאַרט קלאַפּט עס!

די שׂנים אוחזין בטלית זענען פאַר מיר נישט קיין מענשען פון גאַס, נישט קיין פּראָסטע ראובן ושמעון, ווי איך פּאַרטייטש פאַר מיינע תלמידים! און דער טלית, איבער וועלכען זיי שאַרפען זיך, איז נישט קיין טלית, וואָס מען קויפט ביי יוסעל פעשעס אין געוועלב... איך נעם טיפער!

איך זאַפּ דאָך איין די ניצוצין — די ליכטיגע פונקען פון צ ו ו י ש ע ן די שורות, פון צווישען די ווערטער, פון צווישען די א ו ת י ו ת; די נשמה זאַפּט זיי דאָך איין ווי אַ שוואָם! איך פיהל דאָך, ווי איך ווער אינגאַנצען דורכגעצויגען, דורכגעזאַפּט מיט דער ליכט, וואָס איז טאַקע באַהאַלטען געוואָרען פאַר די צדיקים לעתיד לבא — אויף י ע נ ע ר וועלט!

אוי, נאָר זיצען און לערנען! נאָר לערנען!

— — — — — — — — — — — — — —

און דאָס מוז איך אייך אויך זאָגען, אַז אויב איך בין אין די גביר'ישע הייזער, און זעה ווי זיי זיצען און שפּילען גאַנצע נעכט אין קאָרטען, אָדער זיי פאַרברענגען די צייט מיט שׂיחת־נשים, מיט אַנדערע הבלים...

אָדער, אַז איך געה אין גאַס, און זעה דורך אַן אָפענע שענק־טיר, ווי עס זיצט אַ בעל־מלאכה אין אַ וואָלקען פון רויך און טרינקט, און רעדט נאָך גרעסערע הבלים... אַז, ווען איך זעה דאָס אַלץ, זאָג איך אייך, ווער איך נ אָ ר נישט אין כעס... בין איך אויף זיי ג אָ ר נישט מקטרג... אדרבא: מיר צוגעהט דאָס האַרץ פאַר רחמנות אויף זיי!

וואָרים, צוריק געשמועסט, וואָס זאָלען זיי טון אָהן תורה?...

ווי איך האָב שוין געזאָגט, האָב איך אַמאָל געקנעלט אין אַ דאָרף, האָט מיר מיין תלמיד געוויזען, ווי צום סוף זומער פליהען זיך צונויף די פייגעלעך און פאַרלאָזען אונזער מדינה, איידער דער ווינטער קומט... איך האָב געזעהן, ווי זיי נעמען זיך צוזאַמען גאַנצע מחנות און לאָזען זיך אַוועק ווייט, ווייט...

די קליינע פייגעלעך קאָנען נישט און ווילען דאָ נישט בלייבען אין דער צייט פון שניי און פרעסט... אין דער צייט, קאָן דאָ

קיין ארעם פויגעלע קיין קיום נישט האבען... און די פייגעלעד ווייסען עס: זיי פיהלען, אז דער ווינטער קומט, אז זייער מלאך־המות קומט...

נאר איינמאל האב איך געזעהן, ווי א קליין פויגעלע, א בעל־מום, געבעד, מיט א צובראכען פליגעלע, האט געהיפט און גע־היפט איבער דער נאסער, קאלטער ערד, עס האט געפישטשעט, און עס האט זיך נישט געקאנט אויפהויבען אין דער הויך, נאכצופליהען די גרויסע פייגעל...

און עס איז א צער בעלי חיים געווען צו קוקען, ווי דאס ארעמע פויגעלע האט זיך קיין ארט נישט געפונען, און אלין גע־היפט און געהיפט, און געקוקט, ווי יענע, די פרייע פייגעלעך פלי־הען, פליהען הויך, הויך אוועק...

און דערנאכמאל האב איך מיר געטראכט: צו דעם קראנקען פויגעלע איז געגליכען די נשמה פון אן עם הארץ!...

פליהען קאנען זיי נישט, די עם־ארצים; זיי האבען קיין פלי־געל, קיין תורה נישט!

גיב זיי תורה, גיב זיי פליגעל, וועלען זיי פליהען... וועלען זיי אויך פליהען ארויף, צו די הויכע וועלטען!

מען האט זיי אבער די פליגלען צובראכען, היפען זיי ארום אויף דער ערד, איבער דער קאלטער בלאטע...

רעדט מען נבול־פה, שפילט מען אין קארטען!

דער רייבער אין סאליע, דער ארעמער אין שענק...

נאר, לאמיר צוריקגעהן צו דער זאך...

הכלל — איך זיין און לערען...

ביסלעכווייז איז זיך דער קליינער עולם צוגאנגען... דער שמש איז ארויסגעגאנגען דער לעצטער...

וואס ארט עס מיך? איך זעה גארנישט!

ביי א ליכט, אין ווארעמען בית־המדרש, ביי דער אפענער גמרא, האב איך, אפילו איינער אליין, קיין פחד נישט!

און פארטיפט בין איך געווען, ווי עס דארף צו זיין!

תורה, ווייסט איהר דאך, איז געגליכען צו א ים, פאליעס שלאגען!

איינשלינגען ווילען זיי מיך... נאר איך קאן שווימען! איך

לאז מיך אראפּ און שווים אַרויס, און בין ווייטער אויבען אַן! טיילמאל ווערט שטיל דער ים; ער ווערט שעהן, ריין, און קלאר ווי דער הימעל... און מיין נשמה באדט זיך אינ'ם פרישען, מחיה׳־דיגען וואסער; זי גליטשט זיך ווי איבער א שפּיגעל, מיט תענוג, מיט חן... און דאס וואסער וואשט זי ארום, רייניגט זי אפּ פון אלע פלעקען מיט די שווארצע עולם־הזה פינטעלעך!

און ריין, און הייליג ווערט די נשמה...

נאר פּלוצלונג דערפיהל איך א בריה אין פינגער... און איך בלייב אין דער פינסטער...

צווישען די פינגער איז מיר דאס ליכטעל אויסגעגאנגען...

און אליין אין דער פינסטער, האב איך מורא!

עס פאלט אויף מיר א גרויסער פחד.

אז עס איז ליכטיג, בייטאג צי ביינאכט, שרעק איך מיך נישט.

מיר איז גוט! איך זעה די וועלט ארום מיר, איך פיהל דעם בעל־הבית איבער דער וועלט! איך זעה די וועלט, און די וועלט זעהט מיך; און איך וויים, אז איך בין א חלק פון דער וועלט, אז איהר בעל־הבית איז אויך מיין בעל־הבית; אז אהן זיין רשות, וועט מיר קיין האר נישט געקרימט ווערען. ער וועט נישט לאזען, און די וועלט אליין וועט אויך נישט לאזען...

ווארים — פארוואס, פאר וועו?

אבער אין דער פינסטער, אז איך בין אליין אין דער פינסטער, אז איך זעה נישט די וועלט, — אוי, דאמאלט ווער איך גאר אוים מענש! בייזע געדאנקען באפאלען מיך דאמאלט! דאמאלט דאבט זיך מיר, — זאל מיך גאט דערפאר נישט שטראפען, — אז איך האב גאר קיין שייכות נישט מיט דער וועלט, אז מען האט מיך פון איהר אוויסגעדריסען און אוועקגעפיהרט.

איך געהער מיך מיט איהר נישט אן: נישט איך, נישט מיין ווייב, נישט מיינע קינדער... מיר האבען מיט איהר קיין מגע ומשא נישט!... אט כאפּט מען מיך, אדער איינס פון זיי, אוועק, גאר אין דער שטיל אוועק און קיינער וועט נישט זעהן, קיינער וועט נישט וויסען, פיהלען אודאי נישט?

און, קוים איז אויסגעגאנגען דאָס ליכט, איז מיר אויס־געגאַנגען די נשמה יתרה פון לערנען; בין איך געבליבען ביי מיין ציטעריגער, דערשראָקענער, פּשוטע'ר נשמה פון אַ קבצן—אַ מלמד.

איך בין שוין צוריק אַ גאָרנישט, אַ וואָרעם, אַ פאַרלוירענע זאַך...

און די ליפּען מיינע ציטערען: גאָט זאָל העלפען, גאָט זאָל העלפען...

און דאָס האַרץ נאָגט און פּלאָגט: ברכה־לאה וועט געווינען, אודאי וועט זי געווינען... און נאָך אַ צווילינג וועט זי האָבען! די מאַמע איהרע איז מפורסמת געוועזען מיט צווילינגער!

טאָמער האָסט דו וועניג ווייב און קינד, נאָ, פאַלט אויף דיר נאָר ברכה־לאה מיט אַ קינד, ברכה־לאה מיט צוויי, דריי קינ־דער... זיינוועל יחיאל איז אַ שוכן עפר; ער זיצט זיך דאָרט אין גן־עדן און לערענט תורה; און דו האָרעווע... זיי מפרנס...

און די ליפּען ציטערען: זאָל גאָט רחמנות האָבען, זאָל גאָט רחמנות האָבען!

און שלעכטע געדאַנקען זאָגען: אַז גאָט זאָל זיך וועלען מרחם זיין, האָט ער קיין אַנדערע עצה נישט, נאָר דעם מלאך־המות צו שיקען... צו מיר... צו דער יולדת...

— רחמנות'דיגער גאָט, רחמנות'דיגער גאָט!

און איך וויים, אַז איך זינדיג פאַר גאָט, אַז איך ווער, חס־ושלום, אַ כופר בעיקר. איך וויים, נאָר איך האָב קיין שליטה נישט צו פאַרטרייבען פון האַרץ אַרויס דעם שד... די בייזע מחשבה... וואָרים איינער אַליין בין איך שוואַך! און דער פינס־טער — גאָר שוואַך!

איך וויים, אַז איין רפואה דערצו איז תורה, און איך וויל לערנען אויסענווענ!ג, איך וויל מיך דערמאָנען די סוגיא, און איך קאָן נישט! איך האָב זי פאַרגעסען!

און מיט אַלע כחות האָב איך דאַמאָלט אויסגעשריען:

רבונו של עולם! העלף מיר! העלף מיר!

און — עס איז מיר אַ נס געשעהן!

6.

על הנסים. אור הגנוז. א תּקון פאַר א נשמה. א מלאך־המות.
וואָס קומט, ווייל מען האָט׳ן גערופען!

שפּעטער, אז איך האָב דערצעהלט די מעשה א משכיל, מיי־נעם א געוועזענעם תּלמיד, האָט ער געלאַכט, און ווי הייסט גע־לאַכט! עס איז — זאָגט ער — גאָר קיין נס נישט געוועזען! נאָר א מקרה, א צופאַל, זאָגט ער, אָדער א כח הדמיון און אפשר פּשוט א חלום... וכדומה...

נאָר וואָס אַרט עס מיך?

יתרו, וויים איך, האָט זיבען נעמען געהאַט, און געוועזען איז איין יתרו!

רוף עס, ווי דו ווילסט: נס, מקרה, כח הדמיון... מעשה בלייבט מעשה!

און איך ווייס נאָר, אז בשעת מעשה, ווען עס האָט זיך מיר שוין געדאַכט, אז איך פאַל, חס ושלום, אין שאול תּחתּית אַריין, איז פּלוצלונג דאָס גאַנצע בית המדרש געוואָרען פול מיט ליכט! און א וואונדערליך זיסע ליכט! אזא בלויע ליכטיגקייט, ווי די זיי־לען, וואָס לאָזען זיך אמאָל, זומער־צייט, משופּע אַראָפּ פון דער זון, אין שטוב אַריין דורך א פענסטער...

די זייל, זעהט מען בחוש, באַשטעהט פון קליינע, ליכטיגע טראָפּען, און יעדער טראָפּען יאָגט זיך בליצענדיג אַרום אין דער זייל...

און אזא זייל האָט דאַמאָלט אָנגעפילט דאָס גאַנצע בית־המדרש...

און פּלוצלונג ווער איך רוהיג... אויס מחשבות!...

דאָס בית־המדרש איז פול מיט זיסער ליכט! און איך ווער פול מיט ליכטיגען, זיסען בטחון! און אַלץ אין מיר איז אזוי קלאָר, אזוי ריין, אזוי קריסטאַלען!

און, אז איך קוק מיך אום אויף מזרח־זייט, פון וואַנען די זייל שלאָגט, דערזעה איך עמיצען!

און וועמען, מיינט איהר, דערזעה איך?

אחי, זכרונו לברכה, דערזעה איך! און טאקע, אויף דעם ארט, וואו ער פלעגט שטענדיג זיצען און לערנען!

און ער זיצט ביי א ספר... זיין פנים זעה איך נישט, ווייל ער האלט אונטערגעשטיצט דעם קאפ אויף דער האנט; נאר דאס הארץ האט מיר געזאגט, אז דאס איז ער!... אז דאס איז אחי זאנוועל יחיאל...

און איך האב מיך גארנישט געשראקען!

דען דער כלל איז: ווער עס האט קיין מורא נישט פאר לע־בעדיגע, דער ציטערט פאר טויטע... אבער איך? איך ארעמער ווארעם, וואס ציטערט שטענדיג פאר אלין, וואס לעבט, וואס זאל איך מורא האבען פאר טויטע? און פאר וועמען? פאר אחי זיינ־וועל יחיאל, וואס איז נאך ביים לעבען געוועזען א זייד? און איך פרעג פשט פשוט:

— דו ביסט עס, זיינוועל יחיאל?!

— איך! — ענטפערט ער, און נעמט אוועק די האנט פון די אויגען.

איך דערזעה זיין פנים... עס שלאגט דערפון אזא מין ליעב־ליכקייט; אין די אויגען זיינע שטעקט אזא מין מתיקות...

און איך פרעג ווייטער:

— וואס טוסט דו דא, ברודער?

און ער ענטפערט מיר:

— וואס איך טו? זעהר פיעל טו איך! ביים לעבען בין איך דא געזעסען און געלערענט און דער שטן האט מיך מבלבל געווע־זען, דאגת פרנסה האט זיך ארייגגעמישט, און איך האב איבערגע־היפערט כמה וכמה מקומות, און אסך אהן כונה געלערענט... טו איך ציגד, וואס עס איז אויף מיר נגזר געווארען, מתקן צו זיין די נשמה! איך חזר איבער.

— און אלץ מיט כונה?

ער שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא, און איך זאג:

— זיינוועל יחיאל, דו לערענסט מיט כונה, ווייל דו ווייסט נישט...

און ער שלאגט מיר איבער די רעד מיט זיין זים קול:

— שוטה, זאגט ער — גאר פארקערט; ווייל איך ווייס, לערען איך היינט מיט כונה! לעבעדיגערהייט, האב איך וועניג גע־

וואוסט, אסך ספקות געהאט, בין איך אריבער איבער אסך זאכען אהן כונה; ווארים נאר דיר... וואס מען ווייסט נישט, איז מבלבל, די ספקות... אצינד אבער, אז איך ווייס, אז איך האב קיין ספקות נישט, איז אלץ מיט גאט!

— און דו ווייסט, אז משה ישראל...

— ...איז אנטלאפען קיין אמעריקא? איך ווייס! איך ווייס אפילו, מיט וואס פאר א שיף ער איז אוועק... טרפות עסט ער אויף דער שיף; איך ווייס!

— און ווייסט, אז ברכה־לאה...?

— ...איז מקשה לילד? אודאי ווייס איך. איך ווייס אפילו, אז זי וועט האבען א בן־זכר...

— נישט קיין צווילינג?

— ניין, קיין צווילינג וועט זי נישט האבען! נאר גרויס רחמים דארף זי! דאס קינד וועט זיין א בעל־מום... דער רשע האט איהר א שטוים געטאן און מקלקל געווען...

און איך פרעג ווייטער:

— און טאמער ווייסט דו, פון וואנעט זי וועט לעבען?

— דאס ווייס איך אויך, — מאכט ער בנעימות. ער רוקט זיך צו מיר נעהנטער צו, נעמט מיך אן ביים אקסעל, און זאגט:

— קוק ארויס, קוק דורכ'ן פענסטער!

איך פאלג.

— נו, וואס זעהסט דו?

— איך זעה, עמיץ געהט פארביי... אנגעטאן אין ווייסען... דאס פנים זיינס שיינט, גלייך ווי די שכינה וואלט דערויף גערוהט, אין לשער שיינט עס... און ער געהט זיך פאמעלעך.

מיר דאכט, איך הער ווי א כלי־זמר שפילט געהענדיג א זיסען, הארצענדיגען נגון!...

אט איז ער פארבייגעגאנגען, דער מענש...

— נישט קיין מענש איז עס געווען, — א מלאך!

— א מלאך?

— א מלאך, און א גוטער מלאך... זעהר א גוטער! דער מלאך המות!

— דער מלאך המות? — ווער איך שוין דערשראקען.

— וואס ציטערסט דו אזוי? ווילסט פאר'ן אנטלויפען?

— און וואו, וואו אהין איז ער געגאנגען דער מלאך ?

— וואו אהין ? צו ר' שמחה'ן, דעם גביר ; זיין טאכטער איז אויך מקשה לילד...

— איך וויים... פאר איהר מיט'ן ולד, האב איך היינט פריה מיט א חברה תהלים געזאגט...

— תפלה עושה מחצה ; דאס קינד וועט לעבען...

— און זי ?

— האסט דאך געזעהן !...

— דאס איז ער געגאנגען צו איהר !... און אזוי אהן א חשק, טריט ביי טריט ; פאר רחמנות ?

— אפשר ! נאר ער האט זיך נישט וואס צו איילען ; נישט גאנץ שליח איז ער !

— וואס רעדסט דו ? — שריי איך דערשראקען. — ווער האט נאך צו שאפען ?

— דער מענש האט אויך זיין רצון... זי אליין האט'ן גע־רופען...

— זי אליין ? !

— זי האט נישט געוואלט קיין קינד האבען, קיין מאמע זיין ! אויך מקלקל געווען...

— רבונו של עולם ! — האב איך אויסגעשריגען מיט גרויס צער, — זי וועט שטארבען פאר איהרע זינד... אבער וואס איז דאס קינד, נעבעך, שולדיג ? דאס קינד וועט בלייבען א יתום... רבונו של עולם !

— שריי נישט, — נעמט מיך ווייגוועל יחיאל און ביי דער האנט, — שריי נישט ! ברכה לאה וועט זיין דעם קינדס אם ! ...און פון היינט אן וויים : ווער עס שענקט דאס לעבען, דער נימט פון וואס צו לעבען !

ובאותו רגע, איז ער מיר אין דער לופט צורונען, די ליכטיגע וייל איז פארשוואונדען, און ה'רב'ן פענסטער האט שוין ארייג־געקוקט דער בלאסער מארגען.

7.

ווער עס גיט לעבען, גיט פון וואס צו לעבען.

איהר קאנט אייך גארנישט משער זיין, וואס איך האב בשעת מעשה געפיהלט!

איך בין אנידערגעפאלען, ווי גרויס איך בין; די קוואלען פון די אויגען האבען זיך מיר געעפענט, און די טרערען האבען זיך געגאסען, און געגאסען...

און מיר האט זיך געדאכט, אז נישט מיט טרערען וויין איך, נאר מיט שטיינער; אז שטיינער קומען מיר ארויף פון הארץ און קאלערן זיך מיר דורך די אויגען ארויס! ווארים, וואס מעהר טרערען עס זענען ארויס, וועניגער שטיינער איז מיר געבליבען אויפ'ן הארץ, לייכטער איז מיר געווארען און פרייער!

און די מעשה ענדיגט זיך שוין.

איך געה אהיים.

די טיר, זעה איך, שטעהט אפען!

איך קום אין שטוב אריין, און ביים שוואכען שיין פון בלאסען מארגען, זעה איך, אז דא זענען גנבים געווען!

די כלים פון שטוב זענען פארשוואונדען!

מאכט נישט אויס! טראכט איך.

די קינדער הוסטען פון שלאף, טרוקען און הייזעריג.

איך הער און טראכט מיר — עס שאדט נישט, עס מאכט נישט אויס!

באלד קומט אן זוגתי פייגע. זאגט זי מיר: מזל־טוב!

ענטפער איך איהר:

— א איינגעל, א בעל־מום!

בלייבט זי פארגאפט.

— א נביאה ביסט דו צי וואס? — און הערט נישט ווי די קינדער הילכען, און זעהט נישט ווי די שטוב איז אויסגעלערט.

— פון וואנען ווייסט דו דאס אלץ?

און איך זאג איהר:

— און נאך ווייס איך, זוגתי פייגע! איך ווייס, אז ר'

שמחה דעם גביר׳ס טאכטער איז אוועקגעקומען („נפטר“ האט זיך מיר אויף דער צונג נישט געלעגט). דאס קינד — א בן־זכר — לעבט! און ברכה לאה וועט זיין אם!

— ווער האט דיר דאס אלץ געזאגט?

— ווארים, — ענטפער איך איהר — ווער עס גיט לעבען, גיט פון וואנען צום לעבען.

און איך האב איהר אלץ דערצעהלט!

ב.

וואס אמאל ווייניגער.

זאגט יוחנן המלכיד: אז די משכילים האבען נישט געלאבט און אנשי שלומני האט נישט פארדראסען פאר מיין ערשטער מעשה, איז א סימן, אז איך בין גערעכט; אז עס איז אזוי ווי איך זאג: אז די גאנצע נפקא מינה צווישען א משכיל און א חסיד אין היינטיגע צייטען נישט מעהר ווי אינ'ם נאמען. איי וואס, חברה שלאגט זיך, מאכט קולי קולות, איז עס אייך נישט מעהר ווי צו־ליעב דעם נאמען...

און אויב אזוי, וואס שווייג איך?

די ביהן, וואס נאגט זאפט פון גראזען און בלומען, גיט האָ־ניג; און איך, וואס האב מיך אין לעבען אסך אנגעזעהן — בין מחויב צו דערצעהלען.

און איך וויל אייך דערצעהלען, וואס איך האב מיך דערמאנט, בשעת'ן קנעלען...

געקומען דערצו בין איך דורך מיין תלמיד איציק'ל, וואס האט ליעב צו האבען מיט מיר וכוחים! אז איך פארשווייג איהם, מחמת בטול תורה, מיינט איציק'ל, אז איך בין איהם מודה! זאל איהם השם יתברך העלפען...

און דער בחור איציק'ל האלט שטארק פון היינטיגע צייטען.

— א שפאס, — זאגט ער, — א וועלט! סאמע מאשינען (דער פאטער זיינער האט א פאבריק), אלץ געהט אויף פארע און עלעקטרי; דאס זענען, — זאגט ער, — אונזערע משרתים: זיי כאלען אונז מעהל, באקען ברויט, מאכען זייף, פיהרען איבער פון איין עק וועלט צו דער צווייטער, זיין קפיצת הדרך!...

און ער איז בטוח, אז די בעלי־המצאות וועלען נאך כאפען אמאל די ווינטען און וועלען זיי איינשפאנען צום ווארשטאט; מען וועט נאך צייאמענגעמען די שטראלען פון דער זון, און הייסען זיי, למשל, שטיוועל פוצען! און דער עיקר — מען וועט נאך אמאל אויף באלאנען פליהען אין דער לופט, ווי מלאכי השרת, להבדיל...

מילא, בנוגע צו דער מלאכה, צו די מאשינען, איז נאך צו דער־לײדען... אײן דור ירש'נט המצאות פון צװײטען — װערט, װאס אמאל, מעהר המצאות; דאס קינד אויפ'ן פאטערס אקסעל איז העכער פאר'ן פאטער...

מײן תלמיד איציק'ל זאגט אבער, אז בכלל דער מענש װערט װאס אמאל קלינער, פײנער, הן אין דעות, הן אין מדות טובות...

װאס א יאהר, — זאגט ער, — װאקסט מען מיט א קאפ אין דער הויך.

אפשר קומט עס דערפון, װאס מײן תלמיד, איציק'ל, איז בטבע א בעל מזג טוב, און אגב — איז ער טאקע צופרידען פון דער װעלט!

דער שלום — זאגט ער — פארשפרײט זיך אין אלע לענ־דער, מדת הרחמים װאקסט פון טאג צו טאג, (מען גיט גוזמות צדקה; דער טאטע זײנער, דער גביר, גיט אויך אסך!), אין באלד, באלד, — זאגט ער, װעלען מקוים װערען ישעיה הנביא'ס װער־טער, וגר זאב עם כבש, — עס װעט װאױנען א װאלף צוזאמען מיט א שעפעלע, און װי װײטער שטעהט...

און אט אין דעם בין איך מסופק!...

איך דערמאן מיך אן שלמה המלך'ס שאלה: װער װײסט, צי שטײגט דער גײסט פון מענש ארויף?... װארים װײסען װײס איך, אז עס איז פאראן אומרײן װאסער, װאס פליסט אין זאמד, און, פליסענדיג, װערט עס װאס אמאל רײנער, װײל עס לאזט אי־בער דאס אומרײנקײט אין זאמד; צום סוף קאן מען אפשר דאס גאר טרינקען! עס איז אבער אויך פאראן קװאל װאסער, װאס פליסט פון א פעלז, גאר פון א רײן, גאר פון א הויך ארט, נאר עס פליסט איבער א מישב, און װאס װײטער עס געהט, שמוציגער װערט עס; סם װערט עס.

צו װעלכען װאסער זענען מיר גלײך?

איך זיץ און טראכט, און עס שטעלען זיך מיר פאר די אוי־גען: ר' זישעלע, זכר צדיק לברכה — דער באװאוסטער גאון עולם, װאס איז געזעסען א יאהר צװאנציג על כסא הרבנות אין זאמישץ, און דער זוהן זײנער ר' יחיאל, עליו השלום, א איד א גביר, װאס

מען האָט מיט'ן געטאָן אַ שדוך מיט אַ לובלינער גביר, און ער איז דאָרט געזעסען על התורה ועל העבודה, און וואָס זיינע צדקות ומעשים טובים האָבען גע'שם'ט אויף דער וועלט!

און אַ דריטער, אויך נישט מיט דער האַנט אוועקצומאַכען, ר' יחיאל, עליו השלום'ס, אַ זוהן, דעם גאָון'ס ר' זישעלע'ס אַן אייניקעל, להבדיל בין החיים והמתים, הגביר הנכבד ר' יוסף, איי־ציקל'ס, מיין תלמיד'ס, פאָטער, וואָס וואוינט דאָ אין וואַרשוי, האָט אַ גרויסע פאַבריק און איז אַן איש מכובד אין דער גאַנצער שטאָדט...

— — — — — — — — — — — — — —

לאָמיר צוריקגעהן צו ר' זישעלען.

עס איז ידוע לכל, אַז ר' זישעלע איז געווען איינער פון די גדולי הדור!...

איינגעלוויז, האָט ער געלערענט ביים ליסאַ'ר רב, — גאָר אַ פּאַרצייטיגער גאון! דער ליסאַ'ר רב האָט פון איהם געהאַלטען עולם ומלואו; ער דערמאַנט'ן אין אַ תשובה, וואו ער שרייבט מיט דעם לשון: „און מיין תלמיד מובהק, כמו"ר זישע, האָט פאַר מיר געלערענט די סוגיא, און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אינ'ם טיפען וואַסער, און האָט אַרויפגעבראַכט אַ טייערע פּערל. און בטוח בין איך, אַז ער וועט זיין אַ גדול בישראל."

און אַזוי איז טאַקע געווען!

ר' זישעלע איז געווען, ווי מען זאָגט, אַ געהענדיגע שאַנק מיט ספרים, — אַ גרייליכער זכרון, אַ קלאָרער שכל, — אַ גאון מיט אַלע מעלות.

און פאַרוואָס דען האָט מען איהם גערופען: ר' זישעלע, פאַר־וואָס נישט ר' זישע?

ערשטענס — פאַר גרויס ליעבשאַפט:

ער איז אַ גרויסער ענו געווען, אַ גרויסער מרוצה לבריות... אַ לייב אין תורה ועבודה, אין קהל־זאַכען; נישט געקוקט אויף בעלי־תקיפים, אויף גבירים גרויסע... און נעשטעלט אויף זיך; ביי אַ הספד מרובה, האָט ער אפילו אויף אַ קדמון אַ מחמיר נישט גע־

קוקט. קוים איז געגאנגען אין אידיש געלט, פלעגט ער זאגען: דער קדמון איז געווען רב אין זיין צייט און אין זיין שטאדט, און איך בין מרא דאתרא אין מיין צייט און אין מיין שטאדט.

און דער אייגענער ר' זישעלע האט געפיהרט זיין רבנות — די קהלה מיט דייטשען, בעלי־בתים, אלערליי כתות חסידים און בעלי מלאכות, טאקע ווי א גוטער פאסטוך פיהרט די שאף...

פאר איהם האבען אלע מורא געהאט, קיין הויך ווארט נישט גערעדט!

ער האט נאר גענארפט זאגען: איך מיין אזוי און אזוי...

און עס איז געווען געווען!

ווארים, אז נישט, — „וועט ר' זישעלען פארדריסען!" און ר' זישעלען זאל נישט פארדריסען, וועט דער, וואס האלט די פאכט, נישט הויבען דעם מקח פון פלייש.

ר' זישעלען זאל נישט פארדריסען, וועט דער וואכערניק נישט פארקויפען דעם אביון'ס משכון...

ר' זישעלען זאל נישט פארדריסען, וועט די חברה קדישא נישט באליידיגען די נושאים, און די חברה נושאים וועלען זיך נישט שטעלען געגען די גבאים פון חברה קדישא... עס וועלען זיך אפילו די חסידים קיין באזונדערען שוחט נישט אויפנעמען!

און, ווען אלע ציטערען פאר ר' זישען, וואס איז שטיל ווי א טויב, ציטערט ער נישט מעהר, נאר פאר חמץ בפסח!

א גאנץ יאהר איז כחא דהיתרא עדיף... כשר און כשר; ביי הפסד מרובה — אודאי כשר!

און פסח — אלץ טרפה! טרפה און טרפה; אסור באכילה, אסור בהנאה, מען צוברעכט די כלים — סכנת נפשות!

און פארוואס שרעקט ער זיך? פאר דער „משהו" שרעקט ער זיך! א קלייניגקייט, זאגט ער: א משהו! און וואס קומט? כרת! דער עונש איז: „ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל!"

און ער זאגט: בעסער אלע מדורות פון גיהנום, — דאס נעם איך אויף מיר, פאר א אידישען גראשען, — אלס כרת, ארויס פון כלל ישראל!

א טיפער ענין!

דאס איז ערשטענס...

און צווייטענס (רופט מען איהם ר' זישעלע), ווייל ער איז געוועזען גאר קליין געוויקסיג.

די גרויסע נשמה האט געשטעקט אין א גוף, וואס האט גע־קאנט שפאצירען אונטער'ן טיש!

אז ר' זישעלע זיצט אויבען אן אויף אן אסיפה פון די בעלי־בתים, זעהט מען איהם נישט ארויס; כאטש א ספאדעק האט ער געטראגען א הויכען...

אז א בעל־הבית פארשפעטיגט זיך, פרעגט ער: שוין דא אונ־זער ר' זישעלע? אומקוקען זיך העלפט נישט.

פאר דאס אבער, אז ער זעהט, אז עס איז שטיל, אז דער עולם האלט די קעפ אן א זייט און הערט זיך איין — ווייסט ער שוין, אז ר' זישעלע איז דא.

שמייכעלט ער, דער בעל־הבית, און טראכט: „עס שיטען זיך שוין פערל פון ר' זישעלעס מויל... דער עולם שווייגט און שלינגט זיינע ווערטער... לעבען זאל ער, ר' זישעלע!"

דער עיקר האט ר' זישעלע זיך צוגעלאזט צו קינדער! ער האט זעהר ליעב געהאט קינדער.

דער יונגער עולם אין בית־המדרש האט עס געוואוסט, און קוים האט זיך ר' זישעלע געוויזען אין בית־המדרש אריין, פאר יום־כפור־קטן, צי פאר אן אסיפה, פלעגט איהם חבר'ה ארומרינגלען פון אלע זייטען, מיט אפענע גמרות, מיט אלערליי שאלות, פון דער סוגיא, פון יענער סוגיא, פון א רמב"ם. און ער פלעגט שמייכלען, יעדען ענטפערען מיט א שמייכעלע אויף די ליפען, מיט שמחה און ליעבשאפט אין די קינדישע אויגען, וואס ער האט געהאט עד יום מפירתו, און זיין זיס קול'כעל, וואס האט געקלונגען ווי א זילבערען גלעקעל!

נאר ארויסגעזעהן פון צווישען דעם קליינעם עולם האט מען איהם נישט!

איינמאל האט זיך געטראפען א מעשה, שעבערשין — דריי מייל פון זאמושץ — האט זיך אראפגעברענגט א נייעם רב, פון ערגעץ פון דער פרעמד; ער האט ר' זישעלען פון פנים נישט גע־קענט, און באלד נאכ'ן ערשטען שבת, נאך דער ערשטער דרשה, איז ער געקומען קיין זאמושץ צו ר' זישעלען...

טרעפט ער איהם נישט אין דערהיים, געהט ער דערווייל אין בית־המדרש אריין; וואו דען זאָל געהן א שעבערשינער רב?

זעהט ער א רעדעל אינגלעך, און איינער אין דער מיט קלינגט מיט'ן קול איבער'ן גאנצען בית־המדרש און ענטפערט אלע תוך־כדי־דבור, כלאחר־יד...

געהט ער צו; ווערט ער נבהל ומשתומם, און פרעגט: וואס איז עס דעם אינגעל געשעהען, וואס ער איז גרוי געוואָרען ווי א מויב?...

מוסף ראש־השנה פלעגט ר' זישעלע דאַווענען פאר'ן עמוד אין שול. אין שול פאר'ן עמוד איז דאך טיפער, „ממעמקים קראתיך ה'", זעהט מען דאך ר' זישעלען אודאי און אודאי נישט ארויס... דער עולם וויל דאך אבער זעהן, ווי זיין קליין זיס קעפעל הוידעט זיך. און דער עולם שווערט זיך נאך, אז אין די תנועות פון זיין קעפעל, צוזאמען מיט זיינע זיסע נגונים'לעך, פארטייטשען זיי אלע תפלות... שטעהען זיי טאקע גאנץ מוסף אויף די נעגעל; אנדערע שפרינגען ארויף אויף די בענק.

און א שונא־בצע איז ער געווען גאר אן אויסטערלישער...

כמעט יעדעם יאהר קומען שלוחים פון די גרעסטע שטעדט און בעטען זיך, ר' זישעלע זאָל אננעמען דארט דאס רבנות!

מען וויל ר' זישעלען אפגילטען.

ער וויל נישט הערען און גערענקען...

און ער מאכט זיך אן הלצה'לע: איך האב עמיצען, — זאָגט ער, — חס־ושלום, גע'הרג'עט, איך זאָל דארפען זיין נע־ונד?!

בעט זיך ביי איהם די שטאָדט: רבי זישעלע קרוין, רבי לעבען, לאָזט אייך כאטש מוסיף זיין אויף די שכירות...

בייזערט ער זיך: וואס ווילט איהר מאכען פון מיר א פרעסער אויף דער עלטער? זאָט בין איך אזוי אויך!

און וויפיעל נעמט ר' זישעלע שכירות! פופציג פוילישע גילדען א וואך!

און קיין רח"ש נעמט ער נישט.

ר' זישעלע זאָגט, אז ער איז א רב, נישט קיין מקבל!

פסח־געלט גיט ער אוועק די דינים.

זיין תורה, — זאָגט ער, — פארקויפט ער נישט; אפילו זיין שכל הישר ביי א פשר האט ער אויך נישט צו פארקויפען...

יום־טוב־געלט — פארשענקט ער די שמשים.

דא זוכט ער שוין קיין תירוץ נישט; גלאט — ארעמע אידען!

שלח־מנות וויטער טוישט ער... וואס ער באקומט פון רייכע, שיקט ער אפ אביונים; פון די אביונים, וואס ער באקומט, שיקט ער אב די רייכע, און ער עסט, וואס די רבי'צין באקט...

„אדם רוצה בקב שלו!"

נאר דאס אליין האב איך אייך דערצעהלט אגב אורחא... אז מען דערמאנט ר' זישעלען, מוז מען באמש אביסעל דערצעהלען!

דער עיקר איז דער מנהג, וואס ר' זישעלע האט געהאט.

עס פלעגט זיך איהם טרעפען ארויסצוגעהן דער לעצטער פון שטוב און צו פארשליסען די טיר. זעהענדיג, אז די טיר איז אלט, דער שלאס נישט יונגער, און אז מיט א ליאדע קלאפ צוברעכט מעןביידע, טראכט ער, אז עס איז איהם לייכט צו בא'גנב'ענען, און —

— רוב גנבי ישראל נינהו! — זיפצט ער.

און ר' זישעלע וויל נישט, א איד זאל, חס ושלום, נכשל ווערען דורך דעם, וואס ער פארגעסט צו פארריכטען די טיר...

וואס טוט ר' זישעלע?

זאגט ער:

— רבונו של עולם, זיי דו מיין עדות, אז איך בין מפקיר, אז איך ציה אוים פון מיין רשות מיין גאנצע האב און גוטס, הן מטלטלין פון שטוב, הן בארעס געלט, וואס איך וויים, און וואס איך ווייס נישט.

און אז ער איז צוריק אהיים געקומען, האט ער צוריק זוכה געוועזען מן ההפקר!

איך האב מאריך געוועזען ביי ר' זישעלע, זכרונו לברכה'ן, וועל איך שוין ביי זיין זוהן מיט'ן אייניקעל מקצר זיין...

ווי אויבען איז געשטאנען, האט ר' זישעלע געטאן מיט ר' יחיאל'ן א שדוך פון לובלין. א צייט לאנג האט ר' יחיאל געגעסען קעסט, דערנאך איז ער געווארען א בעל־הבית פאר זיך. אן עושר במזומן איז ער געוועזען. כל ימיו האט ער זיך מפרנס געווען פון

פראצענט, און איז זיך געזעסן על התורה ועל העבודה, און האט עוסק געווען אין מצוות ומעשים־טובים.

קיין וואכערניק, פארשטעהט זיך, איז ער נישט געווען...

און א מדה האט ער גע׳ירש׳נט פון פאטער ר׳ זישעלע — נישט מבייש זיין קיין שום בן־אדם! און — עניוות!

ר׳ יחיאל מישט זיך שטארק אין קהל־זאכען, נאר קיין התמנות נעמט ער בשום אופן נישט אן; ער איז קיין דאזארצע, קיין גבאי נישט, גארנישט!

צדקה הייסט ביי איהם נאר מתן בסתר...

ער געהט ווינטער גאנץ פרי׳ה אין גאס אריין; זעהט ער פויערען פיהרען האלץ (פון שטיין־קוילען האט מען נאך דאמאלט נישט גע־וואוסט), — קויפט ער א פוהר׳על האלץ, — צוויי־דריי פוהרלעך האלץ, און זאגט דעם פויער, וואו ער זאל אפפיהרען... ער ווייסט שוין, וואו א געפרוירענער קבצן וואוינט! ער פלעגט פאר יעדען יום־טוב אפשיקען נדבות מיט דער פאסט — א ספרא־דבה איז ער גע־ווען, — נאר די אדרעסען פלעגט ער שרייבען מיט דער לינקער האנט, מען זאל זיין כתב־יד נישט דערקענען, ווייל ער פלעגט אמאל שרייבען צו גרויסע שררות וועגען אידישע זאכען...

דערפון האט זיך געמאכט א מאמר, אז די נדבות דורך דער פאסט שיקט א באהאלטענער בעל־תשובה, וואס האט אודאי עמי־צען בא׳גזל׳ט און קאן די גזלה נישט אפגעבען... ערשט נאך ר׳ יחיאל׳ס פטירה, איז מען געוואר געווארען, ווער דער „גזלן“ איז געווען...

און אויסער אין חברה־פושקעס אריין, פלעגט ער מיד־ליד קיין נדבה נישט צוגעבען... אלץ געבארגט, — כשר׳ע הלואה הייסט עס! „ווען גאט וועט העלפען, וועסט דו אפגעבען, מיט אמאל, ביסלעכווייז; מיר אדער פאר מיר אן אנדערען נויטבאדארפטי־גען...“

און איינמאל האט זיך פאסירט אזא מעשה: ר׳ יחיאל קומט אהיים פון גאס און טרעפט עמיצען ביי זיך אין שטוב. יענער האט דערזעהן און איז געבליבען ווייס ווי א קאלך.

ר׳ יחיאל קוקט. פון אונטער׳ן איד׳ס פאלע שטארט עפעס בולט ארויס.

אין איד׳ס פנים האט ר׳ יחיאל דערקענט, אז ער האט פאר

זיך קיין פשוט'ען גנב נישט... ער שטויסט זיך באלד, אז עס איז אן עני הגון, אז ער איז געקומען עפּעס בעטען, און, אז ער האָט קיינעם נישט געטראָפען, איז ער נישט עומד געווען בנסיון, האָט'ן דער יצר־הרע גובר געווען...

געהט ר' יחיאל צו'נעם צו גאַנץ פריינדליך און זאָגט מיט א שמייכעלע:

— איהר האָט אודאי געוואָלט לייהען אויף א משכון? ווייזט נאָר דעם משכון...

דעם אָרעמאַן קלאַפּט א צאָן אָן א צאָן.

— וואָס איז די חרפה? — פרעגט ר' יחיאל געלאַסען: דאָס מזל דרעהט זיך ווי א רעדעל, געלט איז קיילעכדיג! היינט באָרגט איהר ביי מיר, מאָרגען איך ביי אייך...

און אַזוי רעדענדיג, נעמט ער איהם אַפּיר פון אונטער דער פּאָלע זיין אייגענע פּאָר זילבערנע לייכטער!

און ר' יחיאל שטעלט זיי געלאַסען אַנידער פאַר זיך אויפ'ן טיש, גלייך ער זעהט זיי באמת דאָס ערשטע מאָל, און וויל אָפּ־שאַצען, וויפיעל ער מעג אויף זיי באָרגען.

דער איד, נעבעך, וויל דערוויילע אַנטלויפען, זענען איהם אָבער די פיס ווי צוגעשמידט.

— הכלל, ר' קרוב, — פרעגט ר' יחיאל, — וויפיעל ווילט איהר באָרגען?

און דער קאַן, נעבעך, נישט די צונג איבערדרעהען.

— איהר זענט, ר' קרוב, א גרויסער בושת פּנים... נו, וואָס קאָן מען מאַכען? „את פתח לו" שטעהט, וועל איך פאַר אייך רעדען:

— עס געהט צו פּסח, — הערט, צי איך בין מיך נישט טועה — איך בין שטאַרק מסופּק, צי איהר האָט אויף מצות... נו, שאָ־קעלט מיט'ן קאָפּ: יאָ, צי ניין!

יענער, נעבעך, שאָקעלט אויף ניין.

— וואָס דען! מען דאַרף דערצו קיין נביא נישט זיין! דאָס פּנים אייערס מסר'ט! נאָר — איהר האָט אפשר נאָך א טאָכטער צו פאַר'קנס'ען? יאָ?

נו, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ — יאָ, צי ניין?

דעם ארעמען איד האבען זיך שוין אבער געעפענט די קוואַ־לען פון די אויגען; ער האט זיך שטארק צואוויינט.

— נארישער מענש! — מאכט ר' יחיאל, — וואס וויינט איהר? איך האב דאך אייך געזאגט, גלגל חוזר!

דער איד קאן זיך אבער נישט איינהאלטען; ווערט ר' יחיאל, מכלומר'שט, ברוגז, האט ער פאראיבעל.

— על פי דין — זאגט ער — בין איך אייך, ר' קרוב, מחויב צו העלפען; „עזוב תעזוב" שטעהט, פארפאלען! אבער וואו שטעהט עס, איך בעט אייך, אז איך בין מתויב אויסצוהערען אייער געוויין, הא?

דער איד האלט זיך איין מיט די לעצטע כחות, און ר' יחיאל זאגט ווייטער:

— ווייסט איהר וואס, ר' קרוב, איך וועל אייך געבען לויט דעם משכון...

אין מיינע אויגען איז דער משכון, עובר לסוחר — אויף פסח — ווערט ק"ן קערבלעך... וועל איך אייך בארגען פינף־און־זיבציג, — אכציג! צעהן רובל אויף יום־טוב, זעכציג אויף נדן פאר דער טאָכ־טער, און נאך צעהן — אז התחלה אויף חתונה־קליידער, חתונה־הוצאות; די רעשט וועט גאט העלפען.

און אז גאט וועט העלפען, — גיט ער צו, ווי זיין מנהג איז געוועזען, — וועט איהר באצאהלען.. איך בין בטוח, איהר וועט באצאהלען!

צינד געהען מיר איבער צו ר' וישעם אייניקעל.

איינמאל, א יומא דפגרא איז עס געוועזען, האט מיך איציקעל מיין תלמיד שטארק געבעטען, איך זאל מיט'ן געהן באקוקען דעם פאטערס פאבריק. ער וויל מיר ווייזען די טייערע און קונציגע מאַ־שינען...

איך האב איהם נישט געקאנט אפזאגען; א יומא דפגרא איז, געה איך.

אין פאבריק אריין געהען מיר דורך א שמאל פעדערהייזעל, וואו צוויי מענשען קאנען נישט צוזאמען דורבגעהן, נאר איינער

נאָכ'ן אנדערען. פון דאָרט זענען מיר געקומען אויף א גאַנץ גרויסען הויף אַרויס, פון הויף ערשט אין פאַבריק אריין. אין פאַבריק איז נאָך מעהר רחבות ווי אויפ'ן הויף.

און די פאַבריק איז פול מיט ווארשטאַטען. און ביי יעדען ווארשטאַט שטעהט א פּועל. דער ווארשטאַט ווארפט זיך, און דער פּועל ווארפט זיך מיט'ן ווארשטאַט, און דער פּועל מיט'ן ווארשטאַט זעהען אויס ווי איין גוף, ווי איין חולה־נופל, וואָס ווארפט זיך, שאַקעלט זיך און זעצט...

און וואָס איז די נשמה פון דעם גוף? די פּאַרע! זי דודערט עס מיט אלעם דורך לערערנע רימען, מיט וועלכע יעדער ווארשטאַט איז ארומגענומען...

אויסער דער פּאַרע האָט דאָ קיין גוף קיין אַנדער נשמה נישט, נישט דער ווארשטאַט, נישט דער פּועל. וואָס טוט נאָך דעם ווארשטאַט; זיי האָבען קיין נשמה נישט, קיין רצון נישט, קיין ידיעה נישט...

אזוי דאַכט זיך מיר!

און מיין תלמיד וויל מיר אַלץ פּאַרטייטשען, געבען צו פאַרשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך, וואָס מען אַרבייט, ווי אזוי מען אַרבייט: נאָר, — איך הער נישט, איך שרעק מיך פאַר די קלאַפּענדיגע גולמות...

די אויערען ווערען מיר טויב פון גערויש און קלאַפּעריי

א ים קולות, א מבול קלעפּ און שלעג... און עס קראַצט, און רייבט, און קריצט מיט די ציין...

און א וואונדערליכע מחשבה פליהט דורכ'ן מוח:

און ווען עס קומען אהער, אין דעם גיהנום אריין, די גרעסטע נביאים... ישעיה, ירמיה... און ווען משה רבינו אליין, — ווען זיי עפענען די מויל, און — זיי ווילען רעדען — צי וואלטען זיי איבערגעשריגען דעם גיהנום? צי וואלט זיי עמיצער פון די גע־פייניגטע נשמות געהערט?

ניין, זיכער נישט! טראַכט איך און לויף אַרויס, באַגאָסען מיט קאַלטען שווייס פאַר שרעק!

און מיר געהען ווייטער דורכ'ן שמאָלען פּעדערצימער. און איך מיט יצחק'ן קאָנען צוזאַמען נישט דורכגעהן...

— נאָך וואָס איז דאָ אזוי ענג? — פרעג איך.

— דא רעווידירט מען די ארבייטארער, — ענטפערט יצחק'ל.

— איינעם נאכ'ן צווייטען רעווידירט מען...

— נאך וואס?

— מען גנב'עט פון פאבריק... כלים... סחורה...—

— גנבים זענען זיי, גנבים?

— נישט אלע, חס ושלום! נאר אויף טייל פאלט א חשד!...

— און, אז אויף א טייל פאלט א חשד, רעווידירט מען אלע?

— דער טאטע זאגט, אז מען קאן נישט מבייש זיין, רעווי־דירט מען אפילו די מייסטער אליין...

אויך „שלא לבייש". נאר אויך א גאנץ אנדער נוסח!

ג.

די קללה

און ערגעץ אין א גרויסער שטאדט איז געוועזען א גרויסע גבירה.

און די גבירה איז געוועזען א מיוחסת, הן פון איהר צד, הן פון מאן, פון גביר'ס, צד.

א גרויסע יפת־תאר איז זי אויך געוועזען, האט זי זיך גרויס געהאלטען, ווי מען זאגט, געבלאזען פון זיך, און מיט די רעשט ווייבער פון שטאדט קיין שום מגע ומשא נישט געהאט.

זי פלעגט אין ערגעץ אפילו אויף קיין שמחה נישט געהן, און ביי איהר איז נאך קיין שמחה נישט געוועזען, ווייל זי האט, כאטש עטליכע יאהר נאך דער חתונה, נאך קיין קינדער נישט געהאט.

און דעריבער, אז דער מאן, א לייפסקער סוחר, איז ארויסגע־פאהרען פון דער היים, איז די גבירה ארומגעגאנגען איינע אליין אין איהרע גרויסע און רייכע שטובען, און האט נישט געוואוסט, וואס מיט זיך צו טון.

לייענען צאינה וראינה, קב־הישר, צי אנדערע מוסר־ספרים אויף עברי־טייטש, האט זיך איהר נישט געגלוסט; פיאנע פלעגט מען נאך אין אידישע הייזער נישט שפילען, קיין מעשה־ביכלעך פאר ווייבער איז נאך דאמאלט נישט געוועזען; דעם משרת מיט די צוויי דינסטען, וואס זי האט געהאט, פלעגט זי האלטען פון זיך ווייט; אומגערופען האט קיינער נישט געטארט צוקומען.—פלעגט זי שטעהן גאנצע טעג ביים צירונג־קעסטעל, שפילען זיך מיט די אלערליי גאלדענע און בריליאנטענע זאכען, וואס זי האט געהאט, קוקען ווי די פלעמלעך גיסען זיך איבער אין די טייערע שטיינער; אנמעסטען און אויסטון, אויסטון און אנמעסטען, אבי ווי עס איז, די צייט צו פארברענגען.

אז איהר איז דאס נמאס געווארען, פלעגט זי צוגעהן צו דער קליידער־שאנק און איבערוואַרפען אלע זיידענע, אטלאסענע און סאמעטענע קליידער, וואס זי האט געהאט.

און אזוי פלעגט זי אפלעבען די צייט און אפווארטען, ביז דער מאן וועט צוריקקומען פון לייפסק.

איינמאל האט זיך אבער דער מאן לענגער פארזוימט, און, ווען ער האט געדארפט, לויט אלע יאהר, ארויספאהרען, האט ער ערשט געשיקט א בריף: היות די עסקים וועלען איהם לענגער פאר־האלטען... מיט גאטס הילף וועט ער אפילו מאכען גרויסע און גוטע געשעפטען, נאר זיין עגמת נפש איז גרויס, וואס ער קאן אפילו נישט מגביל זיין די צייט פון ארויספאהרען.

און ווייל ער רעכענט, אז זי האט אויך אודאי עגמת נפש דערפון, ווייל ער — שרייבט ער — זי משמח זיין אביסעל, שיקט ער איהר גארנאסטאיען אויף א פוטער, טייערע גארנאסטאיען צו פופצעהן רענדלעך א שטיק...

אין עטליכע טעג ארום, אז די גבירה האט באקומען די גאר־נאסטאיען, האט זי זיך גענומען צום מאכען דאס פוטער.

ערשטענס, זענען איהר די פעלכלעך זעהר געפעלען; צוויי־טענס, וועט זי האבען מיט וואס זיך צו פארנעמען, נישט משוגע צו ווערען איבער דער צייט.

אהיים געבען א בעל־מלאכה די פעלכלעך, האט זי מורא, מען זאל זי נישט בא'גנב'ענען. שיקט זי נאך א שניידער, ער זאל אויפ־נעהען דאס פוטער ביי איהר אין שטוב; זי אליין וועט זיצען ביי דער ארבייט.

און דער שניידער, וואס די גבירה האט געלאזט רופען, איז געוועזען א וואוילער יונג, ווי עס טרעפט זיך צווישען שניידער.

א מאנספארשוין — א פארטרעט, א מויל — ווי אויף שרויפען. און א בריה, — די נאדעל פלעגט איהם פליהען אין דער האנט, און דערביי, אויב ער האט נישט גערעדט, פלעגט ער זינגען ווי א קאנארעק.

און עס איז געקומען דערצו, אז עס האט זיך געמאכט א שמועס צווישען דער גבירה מיט'ן חיים.

און דער שניידער דערצעהלט איהר פון זיינע קינדערשע יאהרען:

אז ער איז גאר פריח א יתום געבליבען, אהן א טאטען און

אחז א מאמען, רחמנא לצלן; אז די אָרעמע קרובים זיינע, וואָס האָבען איהם נישט געקאָנט מפרנס זיין און צאָהלען פאר'ן חדר־געלט, האָבען איהם אָפּגעגעבען צו א שניידער...

און דער שניידער האָט איהם זעהר שלעכט באהאנדעלט...

עבודת פּרך האָט ער געאַרבייט, נאָר נישט ביי דער מלאכה... האָלץ פלעגט ער האקען, וואַסער טראָגען...

און מכות אכזריות פלעגט מען איהם שלאָגען... דער בעל־הבית, די בעל־הבית'טע, די עלטערע פּועלים...

הונגער האָט ער אויך געליטען...

און וואָס איז ער נישט אויסגעשטאַנען?

זומער אין ווינטער פלעגט ער אַרומגעהן נאַקעט און באָרוועס.

אין די גרעסטע פרעסט פלעגט ער שלאָפען אויף דער גאָלער ערד, אונטערגעלעגט די פויסט! ער האָט אפילו נישט געהאַט קיין מלבוש מיט וואָס זיך צוצודעקען, וכדומה...

און די גבירה, אויף וועלכער מען האָט געזאָגט, אז זי האָט א שטיינערנעם הארץ, האָט רחמנות געקריגען אויפ'ן יתום, און פרעגט דעם שניידער נאָר מיט אַן אנדער קול, ווי אזוי ער האָט דאָס אַלץ געקאָנט אויסהאַלטען?

און דער שניידער זאָגט איהר, אז ער ווייסט אַליין נישט! אז ער איז טאַקע שטאַרקער געווען פון אייזען, אז ער האָט עס אויסגעהאַלטען!

נאָר א מוטער האָט ער געהאַט א צדקות; אפשר איז איהם איהר זכות בייגעשטאַנען...

דעם פאָטער האָט ער נישט געקענט!

נאָר וואָס מ'זהר וואונדער, ביי אַלע צרות און יסורים, וואָס ער האָט אויסגעליטען, איז ער תמיד געווען פרעהליך און לוס־טיג; מען שלאָגט איהם אומזיסט, שטעלט ער זיך אַוועק אין א ווינקעלע און וויינט, נאָר איידער די טרערען ווערען טרוקען — ער זינגט שוין.

וואָרים זינגען האָט ער ליעב געהאַט דאָס לעבען! עס האָט זיך איהם תמיד געוואָלט זינגען, אזוי זינגען, ווי דאָס פויגעלע, וואָס פליהט אין דער לופטען און האָט איבער זיך קיין אויבערהאַר

נישט! דעריבער האט מען איהם טאקע גערופען משה פויגעל! „משה” האט ער געהייסען.

און דער שניידער דערצעהלט איהר ווייטער, אז ער האט געקאנט אויסענווענדיג אלע חזנ'ישע זאכען; אפילו פון פרעמדע חזנים, וואס פלעגען קומען דאווענען אויף בילעטען! דורך די פענסטער פלעגט ער זיך אריינ'גנב'נען, און הערען...

קומט מען צופאהרען מיט א קאטארינקע, גנב'עט ער זיך שוין ארויס, און לויפט איהר נאך פון הויז צו הויז, פון גאס צו גאס, ביז ער נעמט איבער אלע נגונים!... גאנצע נעכט פלעגט ער שטעהן הינטער'ן פענסטער פון א חתונה, אויב עס האבען פרעמדע כלי־זמרים געשפילט, צומארגענס האט ער שוין אלץ איבערגעזונגען... אפילו דעם פידלערס שטייגער צו דער חופה!

„ויהי ערב — ויהי בקר,” — דער שניידער דערצעהלט, די נבירה פרעגט איבער; און טיילמאל, אז זי פרעגט נישט, זינגט ער אין דער שטיל; הערט זי, ווי ער זינגט.

אויף מארגען האט דער שניידער דערצעהלט, אז די שמחה, דאס באשטענדיגע פרעהליך זיין, איז איהם טאקע בייגעשטאנען.

אביסעל איז עס געוועזען מעשה נסים.

דער מייסטער, דער בעל־הבית זיינער, איז פלוצים קראנק געווארען, ער האט געפיהלט, אז לאנג לעבען וועט ער שוין נישט. די דאקטוירים האבען איהם אויך שוין געלאזט אויף גאטס באראט...

האט ער דער עיקר גרוים צער געהאט דערפון, וואס ער געהט פון דער וועלט אהן א קדיש, און לאזט איבער א ווייב אן אלמנה און א טאכטער א יתומה; ווארים ער האט קיין בן־זכר נישט געהאט, וואס זאל קדיש זאגען און איבערנעמען די מלאכה...

האבען איהם קרובים, שכנים און גוטע פריינד אן עצה געגעבען, ער זאל די מוטער זיינע — אסתר'ל האט זי געהייסען — תיכף החתונה מאכען מיט א פועל, וועט דער איידעם מפרנס זיין די טאכטער מיט דער אלמנה און קדיש זאגען במקום א זוהן.

באשטעהט ער.

זאגט אבער אסתר׳ל: אז זי וויל מיך; משה פויגעל וויל זי.
זאגט מען איהר, אז איך בין קוים אלט אכצעהן יאהר.
זאגט זי, אז זי האט נאר זיבצעהן, איז עס א גלייכער שדוך!
זאגט מען איהר ווייטער, אז איך קאן נישט די מלאכה, איך בין קיין פרנסה געבער.
זאגט זי, אז איך וועל מיך אויסלערנען; אז אויב איך קאן נאך נישט, איז עס נישט מיין שולד! אז משה פויגעל איז קיין פוילער נישט, און מסוגל צו דער מלאכה איז ער, נאר מען האט איהם נישט געלערענט!
דער פאטער בעט זיך ביי איהר, די מוטער וויל שלאגען.
די בת־יחידה אבער האלט זיך שטאל און אייזען: אדער משה פויגעל, אדער גארנישט!
— נו, און דו האסט זי געוואלט? — פרעגט די גבירה מיט א צופרידענעם שמייכעל.
— א שאלה אביסעל! — שמייכעלט דער שניידער — מיין אסתר איז דאך שעהן ווי אסתר המלכה, און אזוי גוט ווי אסתר המלכה! — —
און וואס האבען זיי געקאנט טון? דער חולה איז מסוכן און ער וויל זיך באין אופן נישט שיידען פון דער וועלט, אהן אן איידעם; קוועלט ער זיך געבעט אזוי לאנג, ביז ער מוז באשטעהן!
האט מען א חופה געשטעלט!
און דעם צווייטען טאג בין איך אויפגעשטאנען א מייסטער, און האב באקומען שליטה איבער די, וואס פלעגען מיך קוועלען אהן רחמנות...
און, אז די גבירה פרעגט, צי ער באצאהלט זיי אצינד מיט פראצענט? — ענטפערט ער: — חס־וְשלום!... ער גלויבט, אז א מענש איז נאר דאמאלט אן אכזר, ווען עס איז איהם נאר ביטער אויפ׳ן הארץ! „זיי האבען געליטען, האבען זיי צו מיר אויסגעלאזט דעם כעס... איך בין דאך דער שוואכסטער געוועזען... אבער איך?
געלויבט איז, השם יתברך, מיין הארץ איז נישט פארביטערט... טרעפט זיך אמאל אן עגמת נפש, זינגט מען...“
די גבירה פרעגט, צי זיין אסתר׳ל זינגט אויך?
— מייז אסתר המלכה זינגט, נאר נישט אויף א קול!

די גבירה פארשטעהט נישט אין משה פוינעל זאגט, אז ער אליין פארשטעהט אויך נישט!

נאר איז'ען איז אזוי! און אויב ער פלעגט אמאל נאכזינגען בלי־זמרים, אדער חזנים, זינגט ער היינט אסתר'לס נגונים...

ערשט צינד איז איהם אייגעפאלען, אז עס איז אזוי!

„אז איך קוק איהר אין די אויגען אריין, זינגט זיך! איז א סימן, אז דארט שטעקט ער, דער נגון!"

די גבירה ציהט ווייטער מיט די אקסעל און משה פויגעל זאגט נאך אמאל, אז ער פארשטעהט אליין אויך נישט, נאר עס איז אזוי!

— אזוי איז עס! — זאגט ער, און הויבט זיך אויף.

ער האט די ארבייט געענדיגט; די גבירה האט איהם באצאהלט, און ער איז אוועקגעגאנגען...

און די גבירה איז ווייטער אליין געבליבען... זי האט ווייטער נישט געוואוכט, וואס מיט זיך צו טון; עס האבען זי שוין אפילו די קליידער מיט'ן צירונג נישט פארנומען... אויסער ביים אנמעסטען, האט זי נאך דעם מאנס מתנה, דעם טייערען פעלץ, אויפ'ן לייב נישט געהאט!

דערמאנט זי זיך פלוצים, אז זי האט מלבושים איבערצומאכען... און שיקט נאך משה פויגעל.

און עס מאכט זיך ווייטער א שמועס.

די גבירה וויל וויסען, ווי משה פויגעל לעבט מיט זיין „אסתר המלכה". און דער שניידער דערצעהלט:

— השם יתברך, זאל געבען אויף לאנגע יאהר, — זאגט ער — עס זאל אונז נאר קיין בייז אויג נישט שאטען!...

מיר לעבען זיך ווי די טויבען...

נישט שטענדיג באדט מען זיך אין מילך און אין פוטער... אינמיטען דער וואך פעהלט אמאל א שטיקעל פלייש, נאר וואס מאכט עס אויס?... נישט דאס איז דער עיקר... אבי דער מענש איז נאר צופרידען, די נשמה הייסט עס!

די גבירה הויבט אן חוקר־ודורש זיין: וואס זיי טוען? פרעגט זי...

— וואס זאל'מיר טון? — איך טו מיר מיין ארבייט... איך נעה און שטריק, און זי איז בעל־הבית'טע: קערט, קאכט און וואשט, א דאגה! איך ארבייט און זי ארבייט; איך זינג און זי הערט זיך צו פון דערווייטען, פון איהר ווינקעלע. האט זי צייט, קומט זי צו מיר צו, זעצט זיך בײם טיש...

א קליין חנ'עוודיג קעפעל האט זי, שפארט זי עס אן אויף דער האנט...

אויגען האט זי גרויסע, קוקט זי אויף מיר...

טו איך איהר להכעים און קוק איהר אין די אויגען אריין, ווערט זי רויטליך, און מיר ווערט פרעהליך, אז עס הויבט זיך אן צו זינגען... זינגט זיך! עס לעבט זיך ניש־קשה! בפרט אצינד...

וואס „אצינד"?

— אה! דער „אצינד" איז א גרויסע זאך, — ענטפערט דער שניידער, — א נײ פויגעלע קומט אויף דער וועלט... משה פויגעל'ס א פויגעלע וועט קומען! אסתר המלכה'ס פויגעלע...

משה פויגעל האט נאך נישט געענדיגט די ארבייט ביי דער גבירה, און אסתר המלכה ריכט זיך אין בעט אריין...

משה פויגעל לאזט איבער די באבען אין שטוב און געהט צו דער ארבייט; ער זאגט צו, באלד צוריק צו קומען...

און קומט נישט אזוי געשווינד!

אסתר האט דערווייל וועהען באקומען, און משה פויגעל זיצט נאך אלץ ביי דער ארבייט, און דערצעהלט, ווי גוט אסתר'ל איז, ווי שעהן זי איז, ווי צוגעבונדען ער איז צו איהר...

די גבירה לאזט איהם נישט אוועקגעהן; דאס קלייד דארף זי נויטיג...

ער ארבייט ווייטער.

די גבירה באצאהלט ווי אן אמת'ע שררה'טע! פאר געלט קריגט מען גוטע זאכען, און „אסתר המלכה" וועט דארפען גוטע זאכען...

דער קליינער פויגעל וועט אויך דארפען!

און א ברית וועט זיין א קנאקענדיגער!

ארבייט ער געשווינד, און זינגט, און דערצעהלט...

און, אז די וועהען האבען זיך געשטארקט, און אסתר המלכה האט געשיקט א שכנה נאך משה פויגעל, איז די שכנה צוריק גע־קומען מיט א תשובה, אז זי האט משה פויגעל נישט געזעהן; ארויסגעקומען איז די גבירה... זי האט איהר אליין געעפענט און געזאגט, אז זי וועט איהם שוין שיקען!

און אז די וועהען זענען נאך שטארקער געווארען, איז אן אנ־דער שכנה געגאנגען, שוין אן עלטערע אידענע, וואס האט שוין געזאלט „אנגעמען משה פויגעל ביי די פאות און אהיים שלעפען ווי א פגר.“ נאר זי האט אויך נישט די העזה געהאט געגען די גבירה, און איז אויך צוריקגעקומען מיט דער בשורה, אז זי וועט איהם באלד שיקען...

— זי האט מיך, — פארענטפערט זי זיך, — איבער דער שוועל נישט געלאזט!

און אז די באבע האט געזאגט, אז אסתר'ל איז אין א גרויסער סכנה, אז, אויב, השם יתברך, וועט זיך, חס ושלום, נישט מרחם זיין, ווייסט זי נישט, וואס דער סוף קאן זיין...

האט די יולדת פאר גרוים צער א געשריי געטאן:

— רבונו של עולם! אויב עס איז אויף מיר נגזר געווארען פון הימעל, אז איך זאל אזוי פריה אוועקגעהן פון דער וועלט און מיין אייגען קינד נישט זעהן, לאז מיך כאטש נאך אמאל זעהן מיין משה פויגעל!

און א דריטע שכנה איז געלאפען, און איז צוריק געקומען, און געזאגט: אז באלד קומט ער, ער ענדיגט שוין דאס קלייד! אזוי האט די גבירה געזאגט...

און די גבירה האט באמת נישט געוואוסט, אז עס איז סכנת נפשות, זי האט גארנישט געלאזט צו זיך רעדען...

— וואס טיען זיי דארט? — האט די יולדת מיט די לעצטע כחות געשריגען.

און די שכנה איז מודה, אז זי איז געשטאנען א ווילע הינ־טער דער טיר און האט געהערט, ווי משה פויגעל דערצעהלט עפעס, זאגט וואס אמאל: אסתר המלכה, מיין אסתר המלכה, און זי, די גבירה, לאכט...

און אסתר'ל האט אויסגערופען:

— רבונו של עולם, זאל זי שוין לאכען ביז'ן טויט אריין; אין קבר זאל זי לאכען...

און זי איז אוועקגעקומען...

דאס איז געוועזען א קללה פון א שכיב מרע!

און זי איז מקוים געווארען, די קללה!

די גבירה האט שוין נישט אויפגעהערט צו לאכען!

א צופרידענער שמייכעל איז איהר ווי צוגעקלעפט געווארען צום פנים. און, עפענט זי דאס מויל, לאכט זי!

זי שמייכעלט ביים גרעסטען צער, ביי די גרעסטע יסורים; דאס הארץ ברעכט און זי לאכט!

זי שמייכעלט, ווען זי בעט אויף זיך דעם טויט, זי לאכט, ווי ווען דער מלאך־המות וואלט פאר איהר א מלאך־הגואל געווען!

עס קומט אריין דער משרת, ער שטעלט זיך פונוויטען און ווייזט איהר, ער האט א בריף, אודאי פון מאן.

שטעהט ער אוןווארט, זי זאל איהם געבען א צייכען, אז ער זאל איהר דערלאנגען דעם בריף; דערזעהט ער, אז זי איז עפעס היינט פריינדליכער, ווי אלעמאל, אז זי שמייכעלט!...

גלויבט ער זיינע אויגען נישט, עפענט זי דאס מויל, און לאכט...

דער משרת איז געוועזען בטבע אן אויסגעלאסענער, א באַ־האלטענער רשע, קוקט ער אויף איהר שוין גאר אנדערש.

זי שמייכעלט ווייטער...

זי וויל זיך בייזערען, עפענט ווייטער דאס מויל און — לאכט!

— וואס איז מיט איהר געווארען? מיט דער מיוחסת?

ער קאן עם גארנישט פארשטעהען. קלערט ער, ווי איהם טויג זיך, געהט ער נעהנטער צו, — זי שמייכעלט!

מיינט ער, דער רשע, אז ער האט ביי איהר פלוצלונג נושא־חן געוועזען, געהט ער צו נאך נעהנטער!

נעמט ער זי אן ביי דער האנט! זי שמייכעלט! קושט ער די האנט, — זי לאכט!

מעהר דארף ער נישט, דער אויסגעלאסענער משרת! פאר־

גיעסט ער אַן בריה, וואָס דער בעל־הבית האָט געשיקט פון וועג, אַז ער קאָן אַנקומען באַלד נאָכ'ן בריה, — און נעמט זי אָרום...

זי שמייכעלט, זי לאַכט!

קומט טאַקע אָן דער בעל־הבית, זעהט ער, וואָס עס טוט זיך, און נעמט זי צו; און — וואַרפט זי אַרויס...

זי לאַכט!

עס איז ווינטער; א קעלט, א שניי, זי געהט אָרום און שמייכעלט...

מען לויפט איהר נאָך, מען לויפט אויף איהרע וואונדער, און זי לאַכט; זי שמייכעלט און לאַכט...

און אַזוי טרייבט זי זיך, לאַבענדיג, אָרום אין די גאַסען — זי בעטעלט און לאַכט.

מען וואַרפט איהר נאָך שטיינער, שלעכטע מענשען פייניגען זי, זי שמייכעלט און לאַכט...

זי געהט איבער פון איין האַנט צו דער צווייטער, פון איין רשע צום צווייטען, מיט'ן פאַרגליווערטען שמייכעלע אויפ'ן פנים, מיט'ן קלינגענדען געלעכטער אין מויל!

זי פאַלט ביז אויף דער נידעריגסטער מדרגה — און אַלץ מיט א שמייכעל אויפ'ן פנים, מיט א געלעכטער אין מויל!

און אַזוי האָט זי געשמייכעלט און געלאַכט, ביז צום טויט, און — נאָכ'ן טויט!

זי גוסס'ט און לאַכט, די נשמה רייסט זיך איהר פון גוף אַרויס און דאָס פנים לאַכט...

און דאָס פנים לאַכט אפילו אין קבר!...

די עטליכע נושאים, וואָס האָבען זי אַריינגעלאָזט אין קבר אַריין, האָבען מיט טויטשרעק דעם קבר פאַרשיט. און געאיילט זיך, זיי זאָלען שוין דעם ווידטען שמייכעל נישט זעהן...

— — — — — — — — — — — — —

וואַרנט אייך יוחנן מלמד: היט אייך פאַר א קללה, בפרט פון א שכיב מרע!...

ד.

דער עונש.

אמר — האט געזאגט — יוחנן המלמד.
האט יוחנן דער מלמד געזאגט:

דער רבינו של עולם האט באשאפען א וועלט און אלץ אויף דער וועלט זיין באזונדער פרצוף־פנים געגעבען. נישטא קיין צוויי גלייכע בוימער, קיין צוויי גלייכע בלעטלעך; קיין צוויי גלייכע מענשען אודאי און אודאי נישט. און אזוי אין חצוניות, ווי אין תוך אריין. נישט פאראן קיין צוויי גלייכע נשמות.

און יעדער פרצוף־פנים דארף אויסלעבען זיין וועלט, ווי גאט, זיין ליעבער נאמען, האט איהם באשאפען, און נישט אראפ־נעהן פון זיין אייגענעם דרך הישר, וואס דארף איהם פיהרען פון דער וויג ביז צו קבר־אבות.

פארלייקענען זיין אייגענעם פרצוף־פנים און פארשטעלען זיך פאר אן אנדערען; נאכטון, נאכקרימען אן אנדערען איז א מדה מגונה, א מאוס'ע מדה, ועונשה בצדה — יעדע מדה מגונה ווערט באשטראפט.

מאכט נאך א ישראל (צוליעב פרנסה, כבוד, אדער ווייס איך וואס) אן אינו־ישראל, זעהען מיר באשיינפערליך, אז סופו—דאס ער אליין, אדער זיינע בנים, און ביי גאר גרוים ארך אפים — זיינע בני־בנים, געהען אוועק אינגאנצען... גאר אינגאנצען... לרעות בשדה אחר, צו פיטערען זיך אין א פרעמדען פעלד!

און אז א איד וויל גאר זאמלען נדבות און פארשטעלט זיך, כדי צו דערוועקען רחמנות, פאר א בעל־מום: פאר א הויקער, א בלינדען, א שטומען, צי א לאמען, — געהט ער נישט אוועק פון דער וועלט, ווי אין די ספרים הקדושים שטעהט, ביז ער באקומט נישט דעם מום, וואס ער האט נאכגעמאכט. ביז ער ווערט נישט נישט פאר איך און נישט פאר קיין שום איד געדאכט, א הויקער, א בלינדער, א שטומער... וכדומה...

אביבע, ער האט אויך זיך און אנדערע, א גרעסערען חטא, און ער ווערט חיב מיתה, און געהט אוועק פון דער וועלט פאר דער צייט און פאר'ן עונש...

ווי איז אבער דער דין, ווען עמיץ מאכט נאך און פארשטעלט זיך, אויסצונארען כבוד אדער געלט, פאר א גרעסערען פון זיך: פאר א למדן א גרויסען, פאר א צדיק אדער גדול הדור?

נעמט ער — האב איך בקבלה — ביי יענעם איבער יענעמס רע־מזל; וואס יענעם איז באשערט פאר א שלעכטס...

און אין אדם באריו... מלאכים, וואס שוועבען ארום כסא־הכבוד, זינדיגען, בפרט א בשר־ודם.

און וועגען דעם וויל איך אייך דערצעהלען א מעשה.

א מעשה בשני אחים. א פארצייטישע. ווען קרוין־פוילען איז נאך גאנץ געווען, און די ממשלה איז געווען ביי די גרויסע שררות אין די הענט...

און די צוויי ברידער זענען געווען ברידער פון איין טאטע־מאמע; צווילינג־ברידער.

מאכט מען דאך אבער פון איין שטיק האלץ א לאפאטע און אן עץ־החיים; זענען זיי געווען אין חיצוניות עהנליך, ווי איין טראפען וואסער צום צווייטען: צוויי געוויקסיגע אידען, לאנגע, ווייסע בערד — קוים צו דערקענען...

און איינער פון די צוויי איז געווען רב און ראש־ישיבה, גע־שריבען א ספר „שער הברזל", וכשמו כן הוא: אזוי האט דער ספר געהייסען, אזוי האט מען איהם גערופען! אן אייזערנער איד! א איד, ווי א בוים, וואס איז געפלאנצט ביי א וואסער. ואין מים, ווייסט איהר דאך, אלא תורה. די תורה איז געגליכען צו וואסער, פון דאנען האט ער געהאט זיין יניקה. און דערצו — מצוות און מעשים טובים. ושרשיו — און זיינע ווארצלען זענען געווען מרובין מענפיו, מעהר ווי די צווייגען, ווי אין פרקי אבות שטעהט. איז ער טאקע געווען א גרויסער איד און א פעסטער איד, וואס אלע ווינ־טען פון דער וועלט וועלען איהם נישט אוועקריהרען פון ארט.

מאכט זיך א מעשה און א סוחר פון שטאדט האט א זוהן א

גרויסען בן־תורה. און דעם „שער הברזל׳ס“ ברודער איז א שדכן. רעדט ער דעם סוחר א שדוך מיט׳ן שררה׳ס פאכטער, וואס האט א בתולה. דער פאכטער איז א רייכער, די רעכטע האנט ביים שררה. גיט ער א גרויסען נדן... שרייבט מען תנאים, ברעכט מען כלים — מזל־טוב, מזל־טוב!

געהט נישט אוועק א חודש, ווערט דער סוחר געוואר, אז צום פאכטער אין שטוב קומען אריין יונגע פריצים פון הויף, אז מען איז זיך ביי איהם אין שטוב משמח, אז זיין טאכטער, דאס כלה־מיידעל, דערלאנגט צום טיש, רעדט מיט פריצים, לאכט זיי אקעגען וכדומה. וויל דער סוחר דעם שדוך אפלאזען.

פארלאנגט דער פאכטער חצי נדן קנס, ווערט א דין־תורה. זעצט מען א בית־דין. דער ראש־בית־דין איז דער „שער הברזל“! פארשטעהט זיך.

געדויערט אזא דין־תורה... גבית־עדות, טענות, א טאג נאך א טאג... עס קומט אלץ ארויס, ווי בוימאויל אויף׳ן וואסער, ודי בזיון וקצף — א חרפה פאר׳ן פאכטער. געהט ער און פארקלאגט זיך פאר׳ן שררה. זאגט דער שררה: גוט, ער וועט זעהן.

צומארגענס, מען האט אויסגעהערט דעם לעצטען עד, די לעצטע טענה, דאס בית־דין האט שוין געהאט א ישוב, דער פסק איז שוין אויפגעשריבען, דער ראש בית־דין, דער „שער־הברזל“ שטרעקט אויס די האנט צו דער געגזענער פען אין טינטפאס און וויל אונטערשרייבען —

פלוצלונג דערהערט זיך א רייטער פון גאס. מען גיט א קוק דורכ׳ן פענסטער: עס טרייבט דעם שררה׳ס לייב־קאזאקעל, ווי א רוח. דער עולם ווערט נבהל ונשתומם, דער פאכטער גיט א שמייכעל און טראגט זיך בגנבה אפ, און דאס קאזאקעל איז שוין אראפ פון פערד און אריין אין בית־דין־שטוב מיט א קול:

— דער שררה לאזט זאגען, אז די האנט, וואס וועט אונטערשרייבען א פסק קעגען זיין פאכטער, וועט ווערען אפגעהאקט.

כאפט אן דעם עולם א שרעק, בלייבען אלע פארציטערט.

דער „שער הברזל“ אבער זאגט:

— בעסער זאל אפגעהאקט ווערען ביי א איד א האנט, איידער עס זאל, חס ושלום, אויסגעמעקט ווערען אן אות פון דער תורה הקדושה...

וואס האט ער יא געטאן?
ער האט אונטערגעשריבען מיט דער לינקער האנט...

— — — — — — — — — — — — — — — —

דערווייל האט מען די לינקע האנט אויך נישט אפגעהאקט.

דאס קאזאקעל איז געריטען אין שטאדט אריין, און צום שררה איז אנגעקומען א שליח מיוחד מיט א ידיעה, אז א שונא איז באַפאלען די גרענעץ. און אז אלע פריצים און שררות געהען אהין מיט זייער חיל מלחמה צו האלטען...

תוך כדי דבור, איז שוין געבלאזען טראמפייט, די קאזאקלער — פארזאמעלט ביי די פערד, די שררות — געגורט די לענדען; א שפרונג ארויף און מען גאלאפירט שוין צו דער גרענעץ...

בשעת מעשה אבער, ווען דעם פריצ'ס קאזאקעל האט געטאן זיין שליחות פון הויף, האט זיך נאך עמיץ ארויסגעשלייכט פון שטוב. דאס איז געווען דעם שער־הברזל'ס ברודער — שלמה האט ער געהייסען...

דער שלמה איז אין תוך אריין געווען דער הפך פון „שער הברזל". א מענש אהן א ווארט, א נאכמאכער, אז אפנארער, ער האט שוין אויסגעדינט כל עבודה־זרה'ס שבעולם און צו גארנישט געקומען. דער ברודער העלפט, קהל העלפט, און עס העלפט נישט. מאכט מען איהם פאר א סרסור, נארט ער אפ ביידע צדדים. מאכט מען איהם פאר א שליח און מען שיקט מיט איהם געלט, האט ער שוין אזא מזל: גנבים באפאלען איהם; אזוי זאגט ער, און איז מקבל קנין...

איז ער צולעצט א שדכן געווארען און געוואלט פארשלייערן דעם פאכטערס טאכטער. און ווי ער האט געזעהן, אז די זאך שטעהט שלעכט, אז דער פאכטער וועט צוריק מאנען מיט דער יד דאס שדכנות, און די בושה, וואס עס וועט זיין, און געוואלט זיך לאזען אויף דער וועלט האט ער שוין לאנג, איז ער זיך מישב און געהט ארויס נאכ'ן פאכטער. העננט אין פעדערהייזעל דעם שער־הברזל'ס שטריימעל מיט'ן טיזליק, נעמט ער צו, לאזט זיך אהיים. ביינאכט טוט ער זיך איבער און געהט אזוי אין דער וועלט אריין זאמלען נדבות.

דער „שער הברזל" אין די שטאדט הויבען נישט אז צו וויסען פון קיין פתרון, פון קיין חלום...

מען האט אוועקגע'גנב'עט דעם שער הברזל'ס שטריימעל מיט'ן טיזליק; שלמה דער ברודער איז ערגעץ נעלם געווארען, — ווער שטעלט זיך אפ דערויף? וועמען ליגט עס אין זין? דעם שער הברזל וועט מען — אז דער פריץ וועט קומען — אפהאקען א האנט, און וועןדי לינקע?

— — — — — — — — — — — — — — —

די מלחמה ביי דער גרעניץ האט זיך געענדיגט בשלום, די שררות רייטען אהיים מיט די חילות מיט גרויס נצחון. וואו די וועגען שיידען זיך, שטעלט מען זיך אפ אין א קרעטשמע, מען טרינקט, מען הוליעט, דער פאהרט אהין, דער פאהרט אהער.

מען איז שוין געקומען אין אונזער שררה'ס גבול אריין.

ווייטער שיידען זיך וועגען, ווייטער פארהאלט מען זיך אין א קרעטשמע, ווייטער ווערט געטאנצט, געהוליעט און געטרונקען...

עס איז געווען זומער־לעב; א שעהנער, א ווארעמער טאג. ליגען די חיילות אין פעלד און טרינקען. די פערד האט מען אין דער תבואה אריינגעלאזט. פויערען וויינען, דער שררה זאגט, ער וועט באצאהלען...

טרייסטען זיי זיך, קראצען זיך אין די קעפ, בוקען זיך צו דער ערד און געהען אוועק...

די שררות זיצען ארום טיש פאר דער קרעטשמע, און טרינקען אויך —

קומט פלוצלונג ארויס דער ארענדאר פון קרעטשמע, אנגע־טאן אין וועגס־קליידער, הינטער איהם שטעהט זיין ווייב און זיינע צוויי טעכטער.

און ער, דער ארענדאר, געהט צו צו אונזער שררה, בוקט זיך פאר איהם ביז צו דער ערד, קושט דעם זוים פון זיין מאנטעל און זאגט:

— אדוני פריץ גרויסער, מיין ווייב און מיינע צוויי טעכטער וועלען באדינען דיך און דיינע הויכע ליבטיגע געסט, — און מיך, זיי אזוי גוט, לאז מיט דיין גרויסען גענאד געהן אין שטאדט אריין.

— איך מוז! — זאגט ער.

פרעגט דער שררה: פארוואס ער מוז, וואס האט געקאנט

אזוינס געשעהען אין שטאדט, אזא אויסטערלישע זאך, אז ער וויל איהם פארלאזען?

ביקט זיך דער ארענדאר נאך דריי מאל צו דער ערד און דער־צעהלט אזא מעשה: עס איז דא א גרויסער רב אויף דער וועלט, רופט מען איהם דער אייזערנער, און ער איז, גרויסער שררה, א רב אין איינער פון דיינע שטעדט, א דרייסיג־פיערציג מייל פון דאנען...

איז דער רב א גרויסער צדיק און א גדול הדור (ער האט עס איהם קוים אויסגעטייטשט), פאהרט ער ארום איבער דער וועלט צוליעב א גרויסער מצוה — פדיון שבויים. און וואו ער קומט, איז איהם קהל מקבל פנים מיט גרויס כבוד און גרויס פרייד, און מען רופט אין שטאדט אריין אלע רייכע ישוב׳ניקעס, און דער גרויסער אייזערנער רב האלט א דרשה. נאך דער דרשה האלט מען א טאץ און אלע ווארפען אריין געלט. —

און אזוי ווי דער אייזערנער רב איז געקומען אין ז י י ן שטאדט אריין, האבען רב און קהל נאך איהם געשיקט, ער זאל פאהרען אין שטאדט אריין הערען די דרשה און געבען א שעהנע נדבה...

— און — ענדיגט דער ארענדאר — א דאנק פריהער גאט און דערנאך דיר, ליכטיגער פריץ, קאן איך געבען א שעהנע נדבה...

גיט דער שררה א שמייבעל, א זייטיגען, נישט־גוטען שמיי־בעל. ער האט שוין געוואוסט, ווער דער „אייזערנער" רב דארף צו זיין...

און גיט א זאג:

— הער, איד, דו קאנסט געבען א גרויסע נדבה, איך אבער— א גרעסערע!

על־כן הייסט ער איהם: פאהר אין שטאדט אריין, פארבעט דעם אייזערנעם רב צו דיר, מיך דערמאן נישט, ער זאל זיך נישט דערשרעקען, איך שענק איהם פינף הונדערט רענדלעך. געננוג?

דער ארענדאר שאקעלט מיט׳ן קאפ אויף צעהן מאל יא, און קאן פאר גרויס פרייד קוים ארויסשטאמלען:

— און די דרשה?

— וועט ער זאגען מארגען, — שמייכעלט ווייטער דער שררה

— אויב ער וועט וועלען. אפשר וועט ער גענוג האבען.

און גיט צו שטרענג:

— נאר תיכף זאל ער דא שטעהן פאר מיינע אויגען...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דעם פריצ'ס רעד זענען מקוים געווארען...

געבראכט דעם בעל־דרשן.

אט שטעהט ער פאר'ן פריץ.

דער פריץ עפענט דעם בייטעל, צעהלט ארויס 500 רויטע רענדלעך.

— נעם...

דער בעל־דרשן שטרעקט אויס די האנט צו נעמען...

באותו הרגע, אויפ'ן שררה'ס וואונק, האט א בליץ געטאן א שווערד פון הינטען און אפגעהאקט די האנט...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דער בעל־דרשן איז געווען — שלמה, וואס האט זיך, צוליעב אויסנארען געלט, פאר'ן ברודער, פאר'ן „שער הברזל", פארשטעלט.

הדא הוא דכתיב, — דאס מיינט דער פסוק: צדיק מצרה נחלץ, דער צדיק ווערט פון אומגליק באפרייט, ויבא רשע תחתיו— דער רשע, וואס האט פון איהם אפגעצויגען דאס רע־מזל, קומט אויף זיין ארט.

מה לי לשקר.

...איהר זענט געבילדעטע מענשען! איך בין א פראסטער איד, לא כחל ולא סרק, נאר א איד, ווי גאט האט'ם באשאפען, און איך זאג אייך, אז מען מוז זיין שטארק בלינד, מען זאל זאגען, אז דאס רעדעל דרעהט זיך אליין... איהר זאגט: ניין? אפשר האט איהר עס צו פארדאנקען אייערע בלויע ברילען, וואס איהר טראגט; זיי מאכען אייך פון דער וועלט א מין געבלויטע וועש, רחמנא לצלן! איך וויים נאר, אז איך זעה! איך זעה בחוש!

אט זאגט איהר, למשל, אז איהר גלויבט נישט אין זווגים. איהר מיינט, אז דער מזוג זווגים, איז ביי אונז יעקעל דער שדכן. און ביי אייך — פשוט, דער יצר־הרע! באמונה שלי — איהר לעבט אין טעות!

ווארים, צוריק געשמועסט: וואס איז דען, מיינט איהר, דער גאנצער יצר־הרע? אויך א שליח למקום! דער רבונו של עולם שיקט איהם, געהט ער! אהן זיין רשות, וועט ער זיך נישט ריהרען פון ארט! און א שדכן איז אויך נישט מעהר ווי א שליח למקום. ווארים, אז נישט, ווי אזוי וואלט ער געוואוסט „בת פלוני לפלוני“?

אפילו א מומחה, א רופא, צי גאר אן אויסגעשטודירטער דאקטאר, זענען אויך נישט מעהר נאר שליחי המקום. אט קומט זיך צו א חולה, טוט ווי אין ביכעל שטעהט: פיאווקעס, באנקעס, ריצען־אויל, פארשרייבט פלעשלעך פון אלערליי קאלירען און — דעם חולה ווערט אמאל בעסער.

הכלל, וועט איהר זאגען, אז די לאנגע הויזען, זיי זענען דער רופא חולים? פאר־וואס דען העלפען זיי אמאל יא און אמאל נישט? פאר־וואס דען ביים צווייטען חולה, ביי דער אייגענער קרענק, שלאגען די אלע זאכען נישט אן? עס זענען דאך די אייגענע

פּיאַווקעס, די אייגענע געהאַקטע און טרוקענע באַנקעס, די אייגענע אַפּאַטייק, די אייגענע פלעשלעך!

אדרבה, זאָגט איהר, — מה נשתנה?

האַ תינח — ביי אָרעמע לייט; עס שטעהט דער דאָקטאָר ביי דער טיר, שרייבט פון דערוויטענס, היילט בעל־פּה, קאָן זיין אַ טעות... אָבער ביי גבירים! צוויי גביר'ישע חולאים: די אייגענע קרענק, דער אייגענער דאָקטאָר, די אייגענע רפואה, — און איינער הויבט זיך אויף פון בעט, און דעם צווייטען, רחמנא לצלן, הויבט מען אַראָפּ פון בעט.

נו, מה נשתנה?

איהר וועט אפשר זאָגען, אַז עס האָט געמוזט זיין אַ טעות, אַז דער אַפּאַטייקער האָט זיך טועה געווען, אָדער דער דאָקטאָר... אמת! עס קאָן זיין אַ טעות... אַמאָל קומט דער דאָקטאָר ווי אַ פאַר'סמ'טער פון אַ שמחה, פון מיטען אַ טאַנץ אָדער פון מיטען אַ קאָן, נאָך זעקס אַזוינע נעכט... דעם אַפּאַטייקער כאַפּט מען נאָך האַלבע נאַכט אַרויס פון בעט, פון בעסטען שלאָף. נו, קאָן זיין, אָדער דער דאָקטאָר האָט, עלפּי טעות, שלעכט פאַרשריבען, אָדער דער אַפּאַטייקער האָט שלעכט געמאַכט די מעדיצין...

איך וועל אייך אָבער ווייזען, וואו עס קאָן נישט זיין קיין טעות!

אַט, נעמט אונזער בערעל כומחה! דאָ וועט שוין די גאַנצע וועלט מעיד זיין, אַז ער האָט קיין טעות נישט! ער איז, חס ושלום, קיינמאָל נישט שכור, טאַנצט נישט מיט נקבות, שפּילט נישט אין קאַרטען, מאַכט אליין אַלע רעצעפּטען און טרעט נישט אָפּ פון בעט, ביז ער אליין גיסט זיי נישט דעם חולה אין מויל אַריין... די ציין האַקט ער אויף, און איינגעבען מוז ער אליין.

נו, פאַרוואָס־זשע איז ביי איהם: איין פיבער — מיט דער האַנט אַוועק! און דאָס צווייטע האַלט זיך ווי אַ סמאָלע, קלעפּט זיך ווי אַ נאָס העמד?

איז דאָך ווייטער דאָס אייגענע — מה נשתנה?

איז דאָך נישט מעהר, אַז נישט אין זיי ווענדט זיך עס, אַז זיי זענען טאַקע נאָר שלוחים!

אַלע זענען שלוחים למקום! והוא הדין יעקעל שרבן; ער איז אויך נאָר אַ שליח למקום!

זעהט איהר, דער דאָקטאָר וועט אייך דאָס נישט מודה זיין; זיין פּרנסה לאָזט איהם נישט מודה זיין; ער מוז זיך אנבלאָזען און זאָגען: „כחי ועוצם ידי“, ווי דען?

אין אַז די רפואה שלאָגט נישט אָן, איז דער חולה שולדיג! ער האָט אודאי עפּעס בגנבה געכאַפּט! איז דער חולה נישט קיין איד, טרעפט ער באַלד אויף „חזיר“, ביי א איד איז, להבדיל, דער קוגעל שולדיג! כאָטש פון אבות ואבותיו עסט ער קוגעל און עס האָט איהם קיינמאָל נישט געשאַדט! טשאָלענט איז גאָר חיות...

נו, רעדט ער ווי א מענש?

אפילו דער רופא, זעהט איהר, האָט שוין, איך בעט איבער אייער כבוד, פּליי אין דער נאָז... ער מוז דאָך געהן אויפ'ן דאָקטאָרס וועג! פון וואַנען דען, מיינט איהר, נעמט זיך דער „טוב שברופאים“? ער זאָגט, אז דער דאָקטאָר איז שולדיג! איהם שטעהט דער דאָקטאָר אין וועג!

דער שקר, אפניב, ליגט שוין אין דער פּרנסה. וואָרים אפילו — בערעל מומחה — דאַכט זיך, א פשוט'ער איד, ער שפּרעכט נאָך אמאָל אליין אָפּ אן עין־הרע... און דרעהט שוין אויך אמאָל מיט דער נאָז!

איך וויל איהם, חס ושלום, נישט באַרעדען. די גאַנצע וועלט ווייסט, אז ער האָט מיך מיט א זאַלב פאַר א דרייער אויסגעהיילט פון אזוינע פּלוימען, וואָס די וועלט פאַרמאָגט עס נישט; נאָר וואָס אמת איז אמת, אנגעריהרט איז ער שוין. „וישמן — ויבעט“. די הצלחה ברענגט דערצו...

אָבער יעקעל שדכן, דאָס איז טאַקע א פשוט'ער פּראָסטער איד; ער וועט אייך נישט זאָגען: כחי ועוצם ידי! רעד מיט איהם, וועט ער באַלד מודה זיין, אז דאָס איז נישט זיינע קונצען, נישט זיינע חכמות, אז, על־פּי רוב, קומען איהם גאָר די שדוכים צו חלום.

— איך לעג מיך — זאָגט ער — שלאָפען מיט א לעדיגען מח, און שטעה אויף מיט א קאָפּ ווי נח'ס תיבה: סאַמע פּאָרלעך און פּאָרלעך.

איהר גלויבט נישט אין חלומות?

זעהט איהר, דאָס איז שוין גאָר א נאַרישקייט פון אייך!

בדידי הוי עובדא, איך אליין בין שיער דורך א חלום א מיליאנער געווארען.

די מעשה איז אזוי געווען:

איינמאל, שבועות ביינאכט, עס וועט שוין זיין א יאהר פינף און צוואנציג, זיין איך ביים „תיקון שבועות" און שלאף אזוי איין. אין שלאף זעה איך פאר מיר שוועבען אין דער לופט א ציפער 613. לכתחילה האב איך געמיינט (אין חלום, הייסט עס), אז דאס איז תרי"ג, — 613 מצוות. נאר איך האב באלד פארשטאנען, אז תרי"ג דארף זיין מיט הייליגע אותיות, נישט מיט גוי'שע ציפער! אינמיטען הער איך א טראמפייט, א שטאפעט קומט אן, ער קנאקט מיט דער ביימש; איך הער, ווי ער שטעלט זיך אפ לעבען בית־המדרש און פרעגט זיך אויף מיר.

עמיץ — הער איך — פרעגט איהם, וואס ער דארף; זאגט ער, אז ער האט פאר מיר א זאק מיט רענדלעך.

איך האב דאס גרויסע לאז געוואונען!

איך האב מיך אויפגעכאפט. עס איז מיר זעהר א שאד געווען, וואס דער זאק מיט רענדלעך איז נעלם געווארען. נאר יום־טוב! מען טאר זיך נישט מצער זיין! איך שטעל מיך אפ מיט מיין ווייב, עליה השלום, באלד מוצאי יום־טוב צו פאהרען אין א גרעסערער שטאדט אריין און אויסזוכען נומער 613.

ווייסט איהר דאך... אידישע געשעפטען!

באלד נאך יום־טוב האט זיך מיר נישט געמאכט אויף הוצאות. דערנאך איז מיר, לא עליכם, נישט פאר אייך, נישט פאר קיין שום איד געדאכט, א קינד אוועקגעפאלען... און אוועקגעקוביען... איך בין שבעה געזעסען...

דערנאך האט זיך געמאכט אין קהלה עפעס אן עסק וועגען א שוחט, א מחלוקת, האב איך מיך נישט געקאנט ריהרען פון ארט...

און דערנאך, אז איך האב מיך שוין, נאך אלע מניעות, אריינגעזעצט אין בויד, שטעקט מיר אינעווייניג א איד ארויס שלום־עליכם!

— וואו פאהרט א איד?

איך זאג איהם.

— און עסק?

איך דערצעהל איהם, אז איך פאהר קויפען א לאז...

לאכט ער. — עס איז שוין נאכ'ן ציהונג!

און אזוי האב איך פארשפילט מיין לאז!

איך האב מיך אפילו נישט געוואלט נאכפרעגען, וויפיעל דאס לאז האט געוואונען, ווער מיין געלט האט צוגענומען... ערשטענס, האב איך געוואלט פארגעסען דעריגען, עס איז דאך א הארצוועה־טאג; צווייטענס, האט מיר מיין ווייב, עליה השלום, אויפגעגעסען, זי זאל מיר מוחל זיין, די גאל, אז דער קאפ איז אויף מיר ארומ־געפאהרען... און דריטענס, האבען זיך ווייטער געמאכט עפעס קהל'שע עסקים, חטאים מאוס'ע פון א בעלפער, די מקוה האט מען פאר'חתמ'עט! —

דאס געהער שוין נישט צו דער זאך; זעהען דאך זעהט איהר, אז א חלום איז נישט קיין קלייניגקייט! אז מען מאכט קיין חלום נישט אוועק מיט דער האנט! פארוואס דען זאלט איהר נישט גלויבען, אז מען איז יעקעל שדכן מודיע אין חלום: וואו, ווען און ווען מען דארף אנשלאגען?!

און איך זאג אייך, אז איך גלויב באמונה שלמה, אז דורך דעם נאר, מאכט זיך אמאל א גט, וואס א יעקעל שדכן, א פלוט, האט אמאל א טעות און פארגרייזט א חלום!

און א והא ראיה: מיר זעהען טאקע, אז אויב א מאן לעבט מיט א ווייב אסך יאהרען בשלום, ווי גאט האט געבאטען, קריגען זיי טאקע איין צורה! די אייגענע הויות, די אייגענע תנועות, די אייגענע סוגות, גלייך זיי וואלטען א צווילינג געוועזען! פון וואנען נעמט זיך דאס?

איהר וועט זאגען: א הרגל! ניין, ברודער! דאס האט שוין דער רמב"ם, עליו השלום, אויסגעוויזען אריסטון, אז א הרגל איז בלאטע! ווארפט אונטער — זאגט ער — א מייזעל, ווערט די גע־לערענטע קאץ צוריק קאץ, באטש זי קאן עסען שוין ביים טיש מיט מעסער און גאפעל!

אריסטו — זאגט מען — האט אפילו דעם רמב"ם נישט מודה געוועזן... עס האט איהם נישט געפאסט! ער האט שוין זיין ספר וועגען הרגל מיט אלכסנדר מוקדון'ס הקדמה געהאט אפגעדרוקט

און אויף דער וועלט צושפרייט. אבער געבליבען איז ער אהן א ווארט אין מויל!

נו? האלט איהר אויך נאך אין הרגל? לאו! א הרגל ברעכט נישט קיין טבע! נישט מעהר, גאט ברוך הוא, איז, כביכול, א גו־טער בעל־עגלה; אז ער שפאנט איין א פאר פערד, איז עס אז אמת'ע פאר!

און ווייסט איהר, וואס איך וועל אייך זאגען?

דער אמת איז, אז איהר אליין זענט אויך נישט קיין נאראנים, איהר ווייסט אויך דעם אמת ביי זיך! ווארים, באשר בכן? איהר זענט נישט מזרע אברהם, יצחק ויעקב? אייערע נשמות זענען נישט געשטאנען ביים בארג סיני, חס ושלום?! ביי אייך, זעהט איהר, שוויכט די כפירה, דאס אפיקורסות אזוי פון אויבען, דערייבער געהט זי אייך אלע מאל איבער'ן מויל... אבער אינע־ווענינ!

איהר לייקענט? וואס דען זאלט איהר זאגען? איך זאג אייך, ביימאויל אויפ'ן וואסער!

עס איז אזוי! אין א חדר האט איהר דאך אמאל געלערענט: וואסער איז מים, און מים, האבען מיר א קיימא־לן, איז תורה... אמת איז, אז בוימאויל — שמן — איז אויך תורה, נאר ווער זאגט דען, אז די כפירה, רחמנא לצלן, איז ביימאויל? בלאטע איז זי, באמונות — בלאטע! עס רעדט זיך נאר אזוי: ווי בוימ־אויל אויפ'ן וואסער!

און קומען קומט דאס פון דער מאדע! און היינט איז א מאדע חוזק צו מאכען אויס א אידישען מנהג, אויס א אידישער אמונה... און וואס טוט איהר נישט פאר דער מאדע וועגען! אט שטייפט איהר איין דעם גארגעל. איהר ווערט רויט ווי אן אינדיק, פרייכט ווי א גאנז, און פון וועמעס וועגען? פון א שניפסעל וועגען, און די גאנצע סחורה איז א כזית, א כשעורה... אמת — בדאי? און היינט, וואס איהר פענטעט אייך די פיס מיט ענגע קאמאשען מיט שפי־צער?... באשר — איהר האט נישט קיין הינער־אויגען, וואס? נישט מעהר — עס איז מאדע! איהר מוזט גלייך זיין צום אפאטייקער! איי וואס, דער אפאטייקער איז אן אנדערע געזע; ער האט נאר קיין גארגעל נישט, און זיין פוס פאסט אין שטיוועל

ארײן, װי א פריצ׳ישער בריף צום קאפעדסטע... איהר מײנט אבער נאבטאנצען!

און, אז דער אפאטײקער מאכט חוזק פון יעקעל ישרכן, זאגט איהר, אז איהר גלױבט נישט אין זװוגים!

עס איז בײ מיר הײלינג!

א והא ראיה! איך האב אמאל געזעהן, װי אן אמת׳ער דײטש, אבער טאקע אן אמת׳ער, אהן תפילין, רײן „קאשע מיט שנױץ״, האט אין אקע געשפילט! ער האט אינמיטען קאן באין אופן קײנעם קײן דרײער נישט געבארגט, קײן רובל אױסגעטױשט, דאס געלט קײנמאל נישט געװאלט צעהלען! פריהער װײטער, אז עס איז איהם נישט געגאנגען, האט ער פלוצים געכאפט דעם קױמען, דעם קאפעלוש, הײסט עס, און איז געלם געװארען אויף א מינוט...

נו? איהר װעט מיר אײנרעדען, אז ער גלױבט נישט אין סגולות? איך בין אײך ערב, אז ער איז ארױסגעלאפען מאכען די סגולה...

זעהט איהר, א י ך טו עס נישט! שפיל איך אין קארטען, אין קװיטלעד מײן איך, שפיל איך עהרליך... על פי דרך הטבע!

יענעם הײסט שױן בײ מיר א שקר, א כנופיא מיט יענע לײט!.. נאר מײן דאגה! מאכט ער יא א סגולה... נאר פארװאס לאכט ער אױס א פרומען איד, הא?

איך זאג אײך, אז איהר גלױבט! אז איהר גלױבט גלײך מיט אלע אידען! והא ראיה: פרואװט, זאל אײך פיער װאכען א צאן דרעהען, א פיבער װארפען, אדער א פוס ברעכען, װעט איהר נישט לײפען צו א גוטען אידען?...

אניט צו א זנאכער! אין דער סטרא אחרא גלױבט איהר דאך אודאי!

זעהט איהר, א י ך זאג אײך דעם אמת! און, צוריק געשמועסט: מה לי לשקר?

שמעיה דער גבור.

נאך „מעריב", און דער חב"ד'ער מנין האט אויפגעקאכט ווי א קעסעל. ס'טייטש ? ! דער רב האט גע'פסק'עט לויט'ן חיי אדם. דעם רב־שלחן־ערוך אוועקגעמאכט מיט דער האנט !

— א חוצפה, א העזה ! — האט מען געשריגען און געפאטשט אין די טישען און אין די הענט — אזא חלול השם ! אזא רציחה ! זייט די וועלט שטעהט, איז נאך אזא אויסטערלישער חלול השם נישט געווען.

מען קאן נישט שווייגען, מען טאר נישט שווייגען און מען וועט נישט שווייגען !

— נאר — וואס טוט מען ?

עס פאלען פארשידענע פלענער :

איינער זאגט : עס איז א יושר מען זאל „דעם חצות, דעם בטלן" טאקע ממש „קורע כדג" זיין ! און ווען ? טאקע „ביום הכפורים שחל להיות בשבת" — „למען ישמעו ויראו !"

און נישט דעם רב אליין, נאר „דעם רב מיט דער גאנצער טרפה'נער משפחה" !

עס איז אבער געשעהען חול־המועד סוכות. ווארטען אויף „יום כפור", בפרט אויף א יום כפור שחל להיות בשבת, איז צו ווייט ; דעריבער ראט א צווייטער : מען זאל איהם כאטש דערווייל „עוקר מן השורש זיין" — דערנאך וועט מען זעהן !

א דריטער וויל, מען זאל איהם קודם־כל לעגען אין חרם אריין; אונטערוואַרפען „חרם־קוויטלעך" אין אלע בתי־מדרשים, אין אלע שטיבלעך, אפילו אין רב'ס מנין אויך, אויף זיין אייגענעם שטענדער זאל זיין אנגעקלעפט א חרם־קוויטעל, און דוקא מיט גרויסע אותיות, און גע'כתיב'עט. ניש־קשה ! חב"ד'ער חסידים פארמאגען נאך מענשען, וואס קאנען שרייבען ווי געדרוקט !

איינער שרייט: דעם ספּאַדיק זאָל מען איהם אַפּרייסען פון קאָפּ, „עפרא דארעא" זאָל מען פונ'ם מאַכען!

מען ווייסט נישט ווֶעמען: דעם רב אליין, צי נאָר דעם ספּאַדיק, נאָר אַלע פיהלען, אַז עס איז געשעהען אַ מעשה רע, אַז דאָ איז „לא תקום ולא תטור" נישט נוהג, אַז עס וועט זיך די וועלט איבערקערען!

איינער, אַן אַלטער מאַן מיט גרייז־גרויע באָרד און פּאות און רוהיג ליכטיגע אויגען, וויל איינשטילען דעם צוקאָכטען עולם; עס געהט אָבער נישט. ער פּרואווט רעדען, זיין שטימע ווערט אָבער פאַרטרונקען אינ'ם הייזעריגען אַרומיגען געשריי. ער פאַרשפּרייט די הענט, ציהט זיי אויס מיט פאַרשידענע צייכען; די פלאַמענדיגע אויגען באַמערקען נישט. ער קלאַפּט אין טיש אריין, נאָר דאָס טוען צעהנדליגער הענט מיט אַמאָל! ענדליך פאַרלירט ער אויך זיין רוה, שפּרינגט אויף אַ באַנק אַרויף, פון באַנק אויפ'ן טיש, טרעט אַן עמיצען אויף אַ האַנט. עס הערט זיך אַ קוויטש, וואָס שניידט דורך דאָס ווילדע געשריי, ווי אַ שאַרף מעסער. דער עולם דערהערט, קוקט זיך אום און בלייבט ווי פאַרבליפט, דערזעהענדיג דעם אַלטען איד אויפ'ן טיש.

און דער אַלטער באַנוצט זיך דערמיט און רופט אויס:

— רבותים, איהר זינדיגט! אַ איד, אַ תלמיד חכם! איהר רעדט על ה' ועל משיחו — — איך בין אייך מתרה!

דער עולם צורודערט זיך צוריק, עס הערען זיך געשרייען: שאַ, שאַ! שווייג! אַנדערע רופען:

— אַה! דער קאַלטער חסיד! דער קאַלטער איד! הערט איהם ווי'ן רב!

און אַ הויכער דאַרער יונגערמאַן, אַ בלאַסער מיט טיפע בלאַמענדיגע אויגען און ציטערדיגע שלייפען, שלעפּט אַראָפּ דעם אַלטען ביי דער פּאָלע און רופט אויס:

— רבותים, איך געה! איך וועל מיך נוקם זיין! אַ תל וועל איך פונ'ם מאַכען!

דאָס האָט אַן איינדרוק געמאַכט.

מען האָט גערעכענט זיך אויסצושרייען, אויסצוזידלען, טאַקע צו מאַכען „אַ הימעל געשריי", אָבער עס זאָל קומען צו אַ פּאָקט, עס זאָל עפּעס מקוים ווערען?

און ווער? שמעיה. דער קראַנקער שמעיה מיט די טאַנצענדיגע אדערען ביי די שלייפען. מיט'ן קאַלכיגען פּנים, מיט די ברוינע ליפּען, טיף אריינגעפאַלענע אויגען — דער „בעל־בכי" פון ימים־נוראים, דער „קאַפּ־אַרוואַנט" קלאַפּער ביי סליחות? דער שטעלט זיך איין? שמעיה! דער מלמד, וואָס איז אפּהענגיג פון בעלי־בתים, וואָס אין איין טאָג קאָן מען איהם דעם חדר צושלעפּען, לאָזען איהם אהן א ביסען ברויט... דער אפּגעריסענער שמעיה, דער אביון, דער... דער... דער וואָרם?!

דער עולם בלייבט אוויילע שטיל און וואונדערט זיך, און דער קאַלטער חסיד באַגוצט זיך מיט דער שטילער רגע און רופט:

— שמעיה! גאָט איז מיט דיר! דיין סוף וועט נישט גוט זיין!

שמעיה אבער הערט נישט.

— איך וויל, — שרייט ער, — אומקומען על קדוש השם! איך וויים, בעלי־בתים וועלען מיך רודף'ן... נאָר „עת־לעשות!"

— „עת לעשות!" — חזר'ט ער איבער, און דער עולם זעהט, ווי די אויגען פינקלען ביי איהם ווי די שטערען! עפּעס איז ער איינגאַנצען אנדערש געוואָרען, אויפגעוואַקסען מיט אמאָל אזוי גרויס, עפּעס אזוי הייליג. גאַרנישט דער אייגענער שמעיה!

— „מן השמים" — טראַכט דער עולם, און מען מינטערט איהם:

— געה, געה, שמעיה! זיין ליעבער נאָמען וועט זיין מיט דיר! געה!

דער אַלטער רופט אריין מיט א האַרטער שטימע:

— זה התרנגול ילך—למיתה!

— רשע מרושע! — ענטפערט דער עולם מיט א כעס.

— — — — — — — — — — — — — — — —

שמעיה לויפט איבער דער גאַס, און דעם אַלטענס קול יאָגט איהם נאָך און קלינגט איהם אין די אויערען: זה התרנגול, זה התרנגול...

— פאַרוואָס? פאַר ווען? — וואונדערט זיך שמעיה. — צי נעמט ער זיך נישט אן דעם רבונו של עולם'ס קריוודע? צי וואָלט פּנחס אהרן הכהן'ס אייניקעל אנדערש געטאָן?

ער לויפט און דאס הארץ ווארפט זיך אין איהם, ווי אז איי בערגעשראקענער פויגעל איז אן איינגער שטייג; דער אטעם ברענט. די שלייפען האקען, די פיס ציטערען. נאר אפשטעלען זיך האט ער מורא. ער ווייסט, אז ווען ער זאל נאכגעבען דעם יצר־הרע און אפשטעלען זיך א רגע, איז ער אוים „פנחס“, און ער לויפט אלץ האסטיגער און האסטיגער.

גאט זיי דאנק, דעם רב'ס טיר!

און די טיר איז אפען. ער פאלט•אין שטוב אריין.

ביי א קליינעם טישעל, נישט ווייט פון פענסטער, זיצט דער רב, פארטיפט אינ'ם „ים של שלמה“. אין דער לינקער האנט האלט ער א חלב'ן ליכטעל נאהנט ביים ספר, מיט דער רעכטער האלט ער צו דאס געדרעהטע העלזעל פון לאנגען ציבעק, וואס שטעהט מיט דער ליטקע אויף דער פאדלאגע. דער שטערן איז געקנייטשט, די אויגען לויפען איבער'ן ספר געשווינד, און אז זיי קומען צום ברעג פון דף, לאזט די רעכטע האנט אפ דעם ציבעק און שארט אוועק די גרויע באָרד פון ברעג.

ער דערהערט טריט, הויבט אויף די שטילע גרויע אויגען, דער שטערן גלייכט זיך אוים, דער קאפ הייבט זיך אונטער.

— שמעיה, דו ביסט עס? — פרעגט ער געלאסען.

און אז ער דערזעהט, ווי שמעיה'ס אויגען ברענען, די ווייסע ליפען ציטערען און די הענט ווארפען זיך, פרעגט ער אומרוהיג:

— וואס איז מיט דיר, שמעיה?

— מיר — גארנישט — ענטפערט שמעיה קאכענדיג מיט שיים אין מויל, אייך — דיר זאל נאר עפעס נישט זיין! איך בין דיך געקומען עוקר מן השרש זיין — פושע באלקי ישראל!

דער רב שטעלט זיך אויף:

— משוגע, מטורף!

נאר שמעיה שפרינגט אונטער, רייסט דעם רב דעם ספאדיק פון קאפ און לויפט מיט איהם ארויס!

דער רב פארריכט זיך געשווינד די יארמולקע און ווישט זיך איבער דעם שטערן, צי איז עס נישט א חלום געוועזען?

ער רוקט זיך צום פענסטער און זעהט: שמעיה לויפט און רייסט דעם ספאדיק!

— שמעיה! — שרייט איהם נאָך דער רב פון פענסטער— אויב דו ביסט נישט משוגע, הער, איך בין דיר מוחל, הלואי מען זאָל דיר דאָרט מוחל זיין!

נישט־טויט, נישט־לעבענדיג, קומט שמעיה צוריק אין שטי־בעל אריין.

עפּעס בייסט איהם אין האַרץ, עפּעס קלינגט איהם אין די אויערען, א קאַלטע שרעק צושפּרייט זיך איהם אין די אָדערען, נאָר ער באַטויבט אַלץ מיט א הויכען געשריי, מיט א געשריי פון א שכור'ן נצחון:

— אַזוי, רבותים, מן השמים האָט מען מיר געהאָלפען! זעהט, איהר ווייסט... א נייער ספּאַדיק, שמעון היטעלמאַכער... געמאַכט ערשט יענע וואָך... יא? און צוריסען, אויף פּיץ־פּיצלעך צוריסען, מיט מ י י נ ע הענט, איך אַליין!

און ער שטרעקט אויס די דאַרע, וואַקס־געלע הענט...

— מן השמים, מן השמים... קיין פאַדעם נישט געבליבען.

דער עולם שווייגט האַלב־דערשראָקען און דער אַלטער רופט:

— חייב מיתה ביסט דו, שמעיה, וועסט נישט „מוציא שנתו" זיין...

ווי להכעיס דעם אַלטען צורודערט זיך אביסעל דער עולם, דער און יענער הויבט די אויגען אויף פון דער פּאַדלאָגע און שטאַמעלט:

— א וואוילער יונג, שמעיה —

— א גבור, שמעיה! — כאַפּט אונטער דער צווייטער.

א דריטער וויל בעסער שיקען נאָך אביסעל י"ש... עס איז עפּעס „אָפּגעפּאַלען", אָפּגעקיהלט געוואָרען, מען דאַרף צוריק אויפהויבען, אויפלעבען!...

דער שמש נעמט אַרויס א פלאַש פון בוזעם; א חברה־מאַן — קעלישקעס פון א קעסטעל.

מען פרעגט אפילו נישט ווי תמיד: ווער צאָהלט?

מען פיהלט, אז מען מוז נעמען א קאָפּ, באַטש שמעיה'ן צוליעב. ווי ער ציטערט!

— לחיים! לחיים! ווער טרינקט?

אלע טרינקען, אויסער דער אלטער.

— ערגער ווי יין נסך, — זאגט ער שטרענג. דער עולם מאכט זיך נישט הערענדיג, רינגעלט ארום שמעיה׳ן:

— לחיים! לחיים!

— א ברכה לבטלה! מאכט דער אלטער...

— זקן־אשמדאי! אלטער תרח!... ווערט דער עולם אין כעס.

דער אלטער פארטייטשט:

— א מורד במלכות, מאן מלכא? רבנן!

— ער האט מיר מוחל געווען, פון פענסטער געשריגען! —— דערמאנט זיך שמעיה און שרייט.

— תלמיד חכם שמחל על כבודו אין כבודו מחול, — זאגט דער אלטער קאלט און הארט ווי געפרוירענער שטאל.

שמעיה האט א ציטער געטאן, די שווארץ־אפעל פון די אויגען זענען איהם ערגעץ פארשוואונדען געווארען און ער האט געקוקט פאר זיך מיט צוויי ווייסע לעגגליכע פלעקען.

אהיים געהענדיג וואקעלט זיך שמעיה ווי א שאטען; קוים ער שלעפט נאך די פיס.

— עס, שטארקט ער זיך, — אן אלטער נאר רעדט... אויסגע־וועפט... שוין אהן א פונק... כ׳הער איהם ווי א רב...

— און יענער האט מיר מוחל געווען...

— און גלוי וידוע לפניך, ער הויבט די אויגען אויף צום הי־מעל) אז נישט מיין כבוד — —

דער געדאנק האקט זיך איבער. ער האט באמערקט די לבנה. און עס דאכט זיך איהם, אז זי קוקט אויף איהם בייז. יהושע בן נון קוקט אויף איהם מיט כעס, מיט איין אויג!

ער דערשרעקט זיך, רוקט זיך צו צו א וואנד, שפארט זיך אן און קוקט דערשראקען אויף דער לבנה.

עס שווימט אן א לייכט ווייסליך שטיקעל וואלקען און פאר־שטעלט די לבנה.

ער אטעמט אפ.

— עס האט זיך מיר געדאכט!

— און, — טרייסט ער זיך ווייטער — מען זאל אפילו דארט

אויף מיר פעראיבעל האבען, וועט ער, זכרונו לברכה, נישט דער־לאזען צו עפעס שלעכטס... זיין כבוד!

ער וואקעלט זיך ווייטער, אנהאלטענדיג זיך אן דער וואנט פון יעדען הויז.

דער קאפ איז איהם שווער, זעהר שווער און ער וואונדערט זיך, אז פון אזא ביסעל בראנפען, זאל איהם שווער ווערען דער קאפ.

צי איז מיר נישט עפעס?

ער איז שוין פאר זיין שטוב.

עס פאלט איהם איין, נישט מיט אמאל אריינצוגעהן.

ביילע, טראכט ער, וועט זיך פאר מיר דערשרעקען. ער פיהלט, אז ער מוז שרעקליך אויסזעהן.

ער מיידט די טיר און געהט צו דער באנק אונטער'ן פענס־טער.

ער זעצט זיך און שפרינגט באלד אויף.

עס פאלט איהם איין, אז ער מוז אריינקוקען דורכ'ן פענס־טער אין שטוב, צי איז נישט דארט, חס ושלום, עפעס געשעהן!

די קינדער, זעהט ער, שלאפען שוין אין די בעטען, ביילע שטעהט אנגעשפארט ביים קוימען, זי האט איינגעדרימעלט שטע־הענדיג ביים קוימען, מיט'ן שטיקעל קין — וואס זי האט געזאלט אונטערלעגען, די וועטשערע זאל נישט קאלט ווערען — אין דער האנט. דאס פייער איז דערווייל אויסגעגאנגען.

און די ווייסע ליפען זיינע ציטערען: געלויבט השם יתברך, געלויבט זיין ליעבער נאמען!

ער קאן זיך דאך נישט אוועקרייסען פון פענסטער.

דאס פייער פון קוימען איז פארלאשען.

דאס לעמפעל אויפ'ן טיש האלט אין אויסגעהן.

עפעס וואונדערליכע שאטען דרעהען זיך ארום אין שטוב.

דאס פנים פארקרימט זיך איהם פאר שרעק און קאלטע טראַ־פען שוויים רינען און רינען פון שטערן.

ער דערקענט זיי, די שאטען.

דער פאטער, עליו השלום, און דער פעטער דוד, און יונתן דער

צווייטער פעטער, און חיים־שמואל — פון ווייבס צד... דער הינקט אונטער, ווי ביים לעבען...

זיי געהען אויף און אפּ, זייער קול הערט ער נישט, נאר זיי קוקען אויף זיך און אין די תנועות, אַז די הינט זעהט ער, אַז זיי רעדען צווישען זיך, דער עיקר דער פעטער הוד, שטענדיג אין עקשן געוועזען; ער שטרעקט פלאך אויס די האנט, ער זאגט אודאי: דא זאל מיר האר וואקסען!

זיי געהען פארביי פאר ביילע'ן און שאקלען טרויעריג מיט די קעפּ. א רחמנית — הייסט עס — אויף ביילע'ן, וואס איז זי, געבער, שולדיג? דערנאך געהען זיי צוריק און פארהאלטען זיך ביי די בעטען, קוקען לאנג אויך מיט רחמנות אויף די קינדער...

און עס הויבט אן עפּעס שטיל צו רוישען אין אויער. ער האט אייפגעכאפּט עפּעס ווי: יתומים, ארעמע יתומים.

ער לאזט ארויס א ווילד געשריי.

ביילע איז ארויסגעלאפען און אריינגעפיהרט שמעיה'ן אין שטוב אריין.

— וואס איז מיט דיר? וואס האסט דו געשריען?...

— ביסט שטעהענדיג געשלאפען, האב איך דיך געוועקט!

— שטאמעלט שמעיה אויס א תירוץ.

ביילע קוקט אויף איהם און קאן דעם תירוץ נישט גלויבען.

— האסט זיך עפּעס דערשראקען?

— ווי? ווער?...

— זעה נאר ווי דו זעהסט אויס?

— ווי זעה איך אויס? ווי א איך זעה איך אויס.

ביילע זיפצט און פארריכט דערווייל דאס לעמפּעל.

— נעם אביסעל בראנפען, נעם, איך וועל דערווייל פייער מאכען, אייזקאלט זענען די קארטאפעל.

— איך וועל נישט עסען...

— ביסט שוין גענוג — ווענדט זיך ביילע אפּ פון קוימען.

— איך הגבי, דאכט זיך, אביסעל היין.

ביילע לויפט צו און לעגט איהם די האנט צום קאפּ.

— ביסט קאלט ווי אייז! נאר דו ציטערסט אינגאנצען. האסט זיך פארקיהלט?

— אפשר.

— לעג דיך אין בעט אריין... אליין... כ'וועל נעמען אלע קינדער צו מיר.

— לעג דיך. — בעט זי זיך, — איך וועל דיר מאכען טיי!

— ניין,—שטארקט זיך פלוצים שמעיה,—שלוחי מצוה אינן נזוקין! איך הער זיי ווי די קאץ, זאל ער זיך מחילה מאכען א נייעם ספאדיק!

און ער פאלט אין נצחון.

— און דעם נייעם ספאדיק וועל איך אויך צוררייסען!

ער רעדט וואס אמאל העכער, ער האט די קינדער אויפגעיועקט.

— טאטע, טאטע! — ווערט א גערופעריי, — מיר האבען געווארט.

— שאט, קינדער! איך האב היינט א גרויסע, גרויסע מצוה געטאן, א גרויסע מצוה, מקדש השם געוועזען! פון רב'ס ספאדיק איש געמאכט...

— איהר פארשטעהט? פון חיי אדם האט ער גע'פסק'עט! דער רב־שלחן־ערוך, זאגט ער, איז גארנישט! עפרא לפומיה. איהר הערט! עולם הבא זיכער! הערסט, ביילע, אבער זיכער!!!

ביילע ענדערט זיך אויף'ן פנים פאר שרעק, עם רייסט זיך איהר א געוויין פון טיפסטען הארץ צום האלז צו, זי האלט זיך איין. זי זאל שמעיה'ן און די קינדער נישט איבערשרעקען.

זי שטאמעלט:

— צום עולם הבא, שמעיה, איז נאך ווייט...

— אבער הערט, ווי אזוי עס איז געוועזען.

און שמעיה דערצעהלט באריכות די שאלה, וואס מען האט געפרעגט דעם רב, וואס דער רב־שלחן־ערוך זאגט, וואס דער חיי־אדם זאגט, און וואס דער רב האט געזאגט, און וואס פאר א וכוח עס איז געוועזען אין שטיבעל, און ווי דער עולם האט געשריען, און ווי ער איז געלאפען צום רב, וואס ער האט געטאן, און ווי ער איז צוריקגעקומען, ווי מען האט איהם געוואונשען, לחיים געטרונקען.

די קינדער שווייגען און ביילע פרעגט:

— און וואס האט דער אלטער ברוך געזאגט ?

— דער אלטער תרח, — שפרינגט שמעיה אונטער ווי אן אפ־געבריהטער — ימח שמו דער אלטער תרח... געשאלטען האט ער מיך, כ'וועל דאס יאהר נישט אויסלעבען — דער אלטער כלב.

ביילע איז ווי געפאלען אונטער זיך אויף א באנק און האט זיך שטיל און ביטער צואווייגט.

שמעיה געהט ברוגז צום פענסטער.

מילא זי, א אידענע... אבער די קינדער ! דער עלטסטער פון פינף יאהר. פינף יאהר און פארשטעהט נאך נישט ! א שעהנעם קדיש וועט ער איבערלאזען.

די קינדער זענען צוריק איינגעשלאפען; ביילע ווישט זיך אויס די אויגען און געהט צו צום קוימען, זי בלאזט אויף אביסעל פייער, גיסט אן א טעפעל וואסער און שטעלט צו אויף טיי.

אנגעשפארט מיט איין האנט אויפ'ן עק קוימען, קאן זי די אויגען נישט אפרייסען פון שמעיה'ס אקסעל.

ער שטעהט מיט'ן שטערן אנגעשפארט אן דער שויב און ציטערט, און די פלייצע ווארפט און ווארפט זיך...

— שמעיה, — רופט זי זיך אן, — כ'וועל געהן נאכ'ן פעלד־שער...

ער דרעהט זיך צו איהר איבער.

— נאר וואס ? זעה בעסער די לבנה זאל נישט אזוי קוקען... וואס האט דיר דער פעטער דוד געזאגט... ער האט געטייט אויף דיר מיט'ן גראבען פינגער...

שמעיה איז שוין צו זיך נישט געקומען.

הכנסת כלה.

ר׳ עוזר האפענשטאנד איז, קיין עין־הרע, א איד — א גביר; אפשר א מיליאנער; ער האט שוין עפעס צו זאגען אויף ד ע ר וועלט, אויף י ע נ ע ר — אודאי!

אט, זיצט ער ביים טיש, ביים „ווארעמעס“.

א טיש — ווער מיר גוטס גינט! די סעודה הויבט זיך אן מיט הערינג, קילקעס, סערדינען...

זילבער — ווי האלץ! עס בלאנקט אויפ׳ן טיש, אינ׳ם אפענעם קרעדענץ; ארים אויף די ווענט הענגען א צעהן זילבערנע טאציען, וואס קאנען שוין אין קרעדענץ נישט אריין. פון איבער דער שאנק בליצט אראפ א גרויסער חנוכה־לאמפ מיט אויסגעשניצטע בלומענרעהרען, און איןביידע זייטען שטעהען, ווי אויף דער וואך, צוויי אומגעהייערע שבת׳ניקעס.

ער אליין, ר׳ עוזר, איז א קליין, דאר אידעל און ווערט איינגאנצען פארלוירען אינ׳ם גרויסען, מיט רויטען סאמעט אויסגעבעטע פאטערשטול. קוים איבער דער אנלעהן גלאנצט דאס גרין־סאמעטענע, הויך, ברייט און שטייף אויפגעשטעלטע היטעל, די פארם איז זיין אייגענע ערפינדונג! דערמיט וועט ער איבערגעהן אין דער חסיד׳ישער מויל־געשיכטע איש מפי איש אויף אייביג!

ער וועט שוין האלטען אין גן־עדן ביי משניות (אנהויבען וועט ער טראף!) און אונזערע אוראייניקלעך (אזוי האפט ער) וועלען נאך טראגען די פארם, דאס עוזר־קאשקעטעל.

עסען עסט ער שווייגענדיג, מיט ערנסט־איינגעצויגענע שטערן און ברעמען, אהן א בליק פאר די בייזיצער.

און דער לאנגער טיש איז באזעצט. רעכטס — א שורה נקבות: דאס ווייב, צוויי טעכטער, א שנור מיט דריי אייניקלעך; אין דער לינקער האנט — מאנספערזאנען: צוויי זיהן, אן איידעם און זייערע דריי חדר־אינגלעך.

דאָס ווייב זיינס טראָגט אַן אויסגעשטיקט האָר־באַנד אונ־טער אַ טיפע קאָפּקע, מיט פּלאָטערדיגע ברייטע פלאַמענדיג רויטע בענדער. — די טעכטער טראָגן שייטלען. די שנור האָט שוין דער־גרייכט צו פּריזירטע „קרעפּינקעס״.

די מיידלעך דאַרפן זיך די האָר נישט פאַרשטעלן. די „גרזשיווקעס״ יאָגן זיך פריי אַרום איבער די שמאָלע שטערנס, אַז עס וועט קומען צום אָפּגאָלן — ווער ווייסט?!

מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק, איז נאָך אויבן־אָן ר׳ עוזר׳ס מו־טער געזעסן! אַ אידענע אין אַ שטערנטיכעל, אַראָפּגעהאַנגענע אוירינגלעך און אַ ברוסט־טיכעל מיט אַן אויבעל, — איז זי שוין אויפ׳ן עולם־אמת...

די מענער טראָגן זיך אויך פאַרשידען. ר׳ עוזר אליין זיצט אין זיין חסיד׳ישען „צילינדער״. דער זוהן — אין אַ שפּיציגער, די איידעמס — אין פלאַכע, קאַנטיגע יאַרמולקעס. די חדר־איינגלעך טראָגן שוין „קאַשקעטלעך״, אויף וועלכע ר׳ עוזר וואַרפט אַלע־מאָל אַ בייז אויג; דער היטעלמאַכער האָט פאַרשמעלט און פאַר־קירצט די פאָרם!

יענע וואָך איז נאָך דאָ געזעסן אַ מלמד אין אַ קאַפּטאַן מיט סטראַקעס; האָט מען איהם ערגעץ אויפגענומען פאַר אַ רב אין אַ שטעדטעל, דאַרף ערשט ר׳ עוזר פאָהרען צום רבי׳ן פרעגן אויף אַ נייעם מלמד. גלאָט אַזוי לאָזט ער נישט אין שטוב אריין!

„היינטיגע צייטען,״ טראַכט ער און זיפצט.

ער קוקט אַרום און זעהט, ווי די צייט רייסט אַלע מינוט אָפּ אַ שטיין פון דער מויער, מיט וועלכער ער האָט זיך אַזוי קונציג אַרומגעבויט, אָפּצוטיילען זיך פון דער אפּיקורסישער גרויסער וועלט, צו וועלכער ער געהערט לויט׳ן פאַרמעגען. זי, די נייע צייט, גנב׳עט זיך אריין ווי אַ וואַסער אין זיין אַלטער תיבה, אין וועל־כער ער האָט געוואָלט איבערשווימען דעם „דייטשען מבול״, אַז קיינער פון זיין משפחה זאָל זיך אפילו קיין פוס נישט איינגעצען! אָבער עס געהט נישט!

אַן אייניקעל, אַ מיידעל — האָט מען נאָך געלערענט אביסעל שרייבען, האָט מען זי שוין נעכאַפּט לעזען אַ ראָמאַן; אַ שנור האָט זי פאַר׳מסר׳ט, מן־הסתם איז „ראָמאַנען״ נישט קיין גוטס.

אין צווייטען אייניקעל — אַ אינגעל — איז פּלוצלונג אריין

א דבוק — ער האט זיך איינגעשפארט: אין שקאלע אריין. עס האט נישט געהאלפען קיין רעדען, קיין בעטען, קיין חלש'ן, קיין שלאגן אפילו... מען האט איהם קוים איינגענומען מיט א גאלדענעם זייגערל!

ער ציהט איין נאך פעסטער די ברעמען — ער זעהט בחוש, מיט זיינע אויסגעוויינטע, אלטע אויגען, מיט וועלכע ער האט אזוי פיעל תהלים געזאגט, אזוי פיעל געלט געצעהלט און אזוי פיעל וועלט געזעהן, אז די צייט האט קיין רחמנות נישט. אז זי ווישט און ווישט אפ דאס אלטע, דאס פארשימעלטע, דאס הייליגע!

עס עפענט זיך די טיר.

עס קומט אריין אן איבערגעבויגענער איד מיט א ווייסער צו־פלאשעטער בארד, וואס פלאנטערט זיך צוזאמען מיט די פעדעם פון דער אלטער אפגעריבענער קאפאטע, א בלייכען פנים אונטער אן אויסגעפעצטען היטעל.

דער דלות אליין איז אריינגעקומען.

— שלום עליכם, מענדעל, — רופט צו איהם דער מיליאַ־נער.

— עליכם שלום, עוזר, — ענטפערט מענדעל־דלות.

ער געהט צו צום טיש, דער בעל־הבית וויקעלט זיך ארום די האנט אין א סערוועט און דערלאנגט איהם „שלום־עליכם“.

דאס אייגענע טוען די איידעמס, די אייניקלעך, א י נ ס נאר פארקרימט זיך. —

מען זאל איהם נאך א ברעלאק קויפען צום זייגערל, וואלט ער זיך אפשר נישט פארקרימט אויך.

מענדעל אבער באמערקט עס נישט, און שמייכעלט:

— עפעס האסט דו, עוזר, צופיעל ווייבער ביים טיש!

— סאמע אייגענע! — ענטפערט עוזר ערנסט און מיט א זיפץ.

אין הארץ איז ער מסופק, אויב א שנור איז אן אייגענע.

— ווייסט דו וואס, עוזר, — מאכט ווייטער מענדעל, — איך וועל נעמען א טרונק בראנפען.

— נו!

— נו, שקצים'לער, לאזט!

און דער „דלות“ רוקט זיך אריין צווישען צוויי אייניקלעך־שטולען און נעמט אביסעל בראנפען.

— און פארבייסען? — פרעגט ער, אויפהויבענדיג די פייכטע אויגען צו דער בעל־הבית'טע.

עוזר גיט א ווארף אן אויג, שוין מיט א גרימצארן, אויף דער גאנצער שורה ווייבער: וואס איז, זיי זעהען נישט, אז מען דארף צו פארבייסען?

דאס ווייב פארשטעהט דעם וואונק. עס גלוסט איהר דאך, אפנים, נישט אויפצוהויבען זיך —

— כאפט א שטיקעל פאלקע! — מאכט זי.

— אבער גאר לא, — ענטפערט מענדעל, — צו דעם וועל איך מיך ערשט וואשען, כדבעי! דערווייל — לעקער, לעקער קומט מיר.

— זאג נאר, שרה, — פרעגט ער איבער די בעל־הבית'טע — האסט דען גארנישט חתונה געמאכט איבער דער צייט, הא?

איינע פון די מיידלעך פארקרימט זיך און טראגט דאך צו א שטיקעל לעקער פון קרעדענץ.

מענדעל־דלות טרינקט לחיים און פארבייסט.

— צינד געה איך מיך וואשען.

ער קוקט זיך אום, זוכט אפ דאס האנט־פאס, און געהט צו.

א דינסט טראגט דערווייל אריין א קאכעדיגע וואזע.

עוזר שיקט וויטער צום ווייב א צארניגען בליק.

— טראג דערווייל צוריק! — קאמאנדירט דאס ווייב. — געקומען א גאסט.

די דינסטווארפט א קרום אויג אויפ'ן דלות, און געהט צוריק.

נאכ'ן עסען און נאכ'ן בענשען מזומן, האט מענדעל־דלות ארויסגעיאגט די ווייבער פון שטוב מיט'ן בייסענדיגען רויך פון זיין ליולקע־ציבעק. ער שמייכעלט פארגניגט און קוקט זיך אום און דערזעהט, וואס ער זוכט — די קאנאפע. דער קאפ איז איהם שווער־

ליך; שוין לאנג אזא שווערען מאגען נישט געהאט. ער הויבט זיך שווער אויף פון שטול, וואקעלט זיך צו און ציהט זיך אוים אויף דער קאנאפע.

עוזר פרעגט:

— ווילסט אביסעל שלאפען?

— יא, איך וועל דערנאך מיט דיר רעדען. ער גענעצט אפ און גיט צו: איך וועל, אם ירצה השם, ביי דיר זיין א פאר טאג.

— נו, שלאף, — מאכט עוזר ארויסגעהענדיג; די רעשט בני־בית נעהמט איהם נאך.

אין א פאר שעה ארום איז עוזר צוריקגעקומען און געטראפען שוין מענדלען ליגען מיט אפענע אויגען.

— נו, וואס מאכסט דו, מענדעל? — פרעגט ער איהם און זעצט זיך איהם צוקאפענס אויף א שטול.

— אזוי, — ענטפערט מענדעל, — האסט נישט א גלאז טיי?

עוזר קלינגט און באשטעלט ביים ווייב, וואס ווייזט זיך אין טיר, דעם סאמאוואר.

מענדעל גענעצט.

— וואס טוסט דו, אייגענטליך, דא? — פרעגט דער גביר.

— וואס איך טו דא, ווילסט דו וויסען? — חזר'ט מענדעל־דלית איבער די שאלה — כ'מאך חתונה!

— דיין שמערלען?

— ניין, כ'האב נאך אן עלטערע טאכטער...

— אזוי?

— ווי דען...

— נו?

— נו נו! דארף מען, פארשטעהסט דו, נדן...

— ביי מיר האסט דו שוין א פינף און צוואנציגער!

מענדעל זעצט זיך אויף:

— איך לאך אוים דיין טאטען!

— וויפיעל דען מיינסט דו?...

— וויפיעל איך מיין? איך דארף פינף הונדערט רובעל!

— פינף הונדערט רובל? — וואונדערט זיך דער מיליאנער.

— כ'האב צוגעזאגט!

— נו? און אז מען זאגט צו?

— שוטה! דאס האב איך שוין ביים צוזאגן געמיינט, מאכט זיך אבער א מעשה... הער, וואס עס קאן זיך טרעפען! מיין טאכ־טער ווערט עפעס נישט בקו הבריאה... נא דיר א שמעק טאבעק פאר'ן גאנצען עסק... ווייס איך וואס! נאר — דו קענסט דאך מאטי שייגעץ? — איך האב מיך מיט איהם צוואווערטעלט—מיר זענ'מיר בוררים געווען — געהט ער, ימח־שמו, און שרייבט צום מחותן...

— וואס רעדסט דו? — פארקרימט זיך ר' עוזר.

— אזוי ווי דו הערסט!

— מאקע א פושע־ישראל!

— פאהר איך טאקע אצינד צום רבי'ן — א פסק וועט ער שוין האבען... אבער אפגעטאן האט ער, און ווייסט, וואס ער האט, ימח־שמו, געשריבען? „חולי נופל" האט ער געשריבען! מיר מעגסט דו גלויבען — געווארפען האט זי זיך אינגאנצען איינמאל, אפשר צוויי מאל, מעהר, בהן צדקי, נישט!

מענדעל רוהט זיך אפ און פיקט אביסעל פון דער קאלטער ליולקע.

— נא דיר א צינאר, — מאכט דער גביר.

מענדעל נעמט, פאררויכערט און גיט צו:

— און צינר, פארשטעהסט דו מיר, זאגט דער מחותן, אז ער וויל דאס גאנצע געלט.

— ס'א העזה פונ'עם! — בייזערט זיך דער גביר.

— אודאי! דער כלב, כמובן, וויל אפלאזען דעם שדוך! וויל ער נאך מיינער פטור ווערען אהן חצי־נדן־קנס!

— קיין נאר נישט! — שפאסט דער גביר.

— איך הער איהם, ווי די קאץ! נאר פארשטופען דעם טרפה־נעם פיסק מוז איך. דארף איך טאקע די גאנצע פינף הונדערט קארבוינעס!

— און פארוואס נ א ר ביי מ י ר ?

— חוץ מזה — פיהרט מענדעל־דלות ווייטער זיין זאך — דארף מען חתונה־הוצאות, ווי דער סדר עולם איז... חתונה־קליידער האב איך שוין.

— און אלץ א י ד ? — פרעגט נאך אמאל ר׳ עוזר נישט זעהר צופרידען — פארוואס געהסט דו נישט צו בערלען, צו חיים׳ען ?...

דלות ווערט בייז :

— כ׳בעט דיך זעהר, וואס ווילסט דו פון מיין לעבען האבען? א י ך האב כח צו אייערע שטיינערנע גאסען, צו אייערע טרעפ ? איך זאל אויף דער עלטער קלינגען הינטער די טירען !

ער שטעלט זיך אויף :

— מענשען — שפריצט ער מיט א כעס — וואוינען אין גאַ־סען, וואס זענען לאנג ווי דאס גלות... מעהר טרעפ ווי הויז... און איך לייד אויף אסטמא, זאל א י ך געהן ! געה דו ! גיב אומגעגאנ־גען... מיין דאגה ? ! אז א י ך האב געהאט, האב א י ך געגעבען !

עוזר שווייגט, און מענדעל זעצט זיך צוריק.

— און וואו איז דיין טיי ? — פרעגט ער אומגעדולדיג.

עוזר קלינגט נאך אמאל און פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דעם ווייבס תשובה, אז עס וועט באלד זיין.

מענדעל גענעצט ווייטער.

— איך מיין באמת — מאכט ווייטער עוזר — פארלאנגסט דו, איך זאל אינגאנצען געבען ! דארפסט דאך האבען „יהדות" !

— חס ושלום, — ענטפערט מענדעל, — נעם וואו דו ווילסט. נאר איך געהן קאן נישט ! איך ק א ן נישט !

— בין איך שולדיג ?

— הער, עוזר ! איך דארף פינף הונדערט רובל נדן און א פופציג רובל חתונה־הוצאות, אביסעל חתונה־קליידער, ווי געזאגט. האב איך... מיט דער רעשט וועל איך איהם שוין אנפייפען, דעם אלטען תרח... איז בסך־הכל — פינף הונדערט און פופציג רובל... פון דעם טאר שוין קיין דרייער נישט פעהלען !

עוזר שאקעלט מיט׳ן קאפ ; ער איז כמעט מודה : אבער...

— און דערויף — לאזט איהם מענדעל צום ווארט נישט קו־מען — האב איך דאס !

ער ווארפט ארויס פון בוזעם אויף עוזר׳ס שויס א פארפעצט לייניוענטען בייטעלע.

— צעהל, — מאכט ער.

עוזר נעמט זיך צום בייטעל, קראצט ארויס א פעקעל פאר־

קנוילטע באנקצעטעל און צעהלט אוים התדערט פיער און זעכ־
ציג רובל.

— איך האב פארקויפט — פארטייטשט איהם מענדעל —
די שטוב מיינע, האב איך ד א ס געלט!

עוזר פאקט צוריק דאס געלט אין בייטעל אריין און וויל עס
צוריקגעבען מענדלען.

— ניין, — ווענדט זיך מענדעל אפ — איך האב געשוואלענע
פיס... געהן וועל איך נישט... דאס געלט האלט שוין ביי דיר... איך
האב ביי דיר פינף הונדערט און פופציג רובל! און צייט גיב איך
דיר. איך וועל דא זיין עטליכע טאג, וועסט האבען גענוג צייט!
אגב — וועל איך מיך ביי דיר אביסעל אפרוהען און אנעסען זיך—
פארשטעהסט! הכלל — צייט האסט דו גענוג!... פאר'ן אוועק־
פאהרען וועסט דו מיר געבען דיינס א שלישית אויף פינף הונדערט
רובל, פופציג רובל מזומן אויף חתונה־הוצאות און א פינפער רובל
צו פאהרען קיין גער. — נעמען מעגסט דו, ביי וועמען דו ווילסט...
נישט מיין דאגה!

— נו! — ברומט עוזר.

— און אין גער — מאכט מענדעל — וועל איך שוין בלייר
בען... וועט זיך מיר גלוסטען, וועל איך אמאל אריינפאלען צו דיר
אויף א פאר וואכען.

— נו! — ברומט ווייטער ר' עוזר.

— שלאפען — מאכט מענדעל — וועל איך טאקע, אויב איך
וועל קומען, דא, אויף דער קאנאפע, א וואוילע קאנאפע.

אינהאלט:

	זייט
צווישען צוויי בערג	7
משנת חסידים	24
א גלגול פון א נגון	32
מקובלים	52
שהשמחה במעונו	59
א שמועס	64
„תורה"	69
אויב נישט נאך העכער	78
בערעל דער שניידער	84
שמחה שבשמחה	91
כרת	98
נסים ונפלאות	105
ער, זכרונו לברכה און זיינע מקורבים	113
דעם רבי'נס ציביק	141
אנטפלעקט	148
ר' נחמנ'קעס מעשיות:	
1. התגלות אדער די מעשה פון ציגענבאק	156
2. דאס בלאנדזשען אין מדבר	164
יוחנן מלמד'ס מעשיות:	
1. ווער עס גיט לעבען, גיט פון וואנען צו לעבען	181
2. וואס אמאל ווענינער	206
3. די קללה	218
4. דער עונש	228
מה לי לשקר	235
שמעיה דער גבור	242
הכנסת כלה	252